

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Смелянов В. М.,

д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Норд Г. А.,

к. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Даций Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Даций О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниць Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президенті України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Курашовілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 13 липень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 18.07.19 р.

Підписано до друку 18.07.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 20,8.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1807/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії му-
ніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завіду-
ючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факуль-
тету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Мищенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 13 липень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 18.07.19 р.
Підписано до друку 18.07.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 20,8.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №1807/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 13 липень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Гришова І. Ю., Дяченко О. П.

Державна політика розвитку морських портів України в контексті розвитку міжнародних транспортних коридорів 5

Давидюк О. О., Габ О. Г.

Розвиток підприємств морського транспортного комплексу в контексті глобальної макроекономічної кон'юнктури 12

Обозна А. О., Шабельник Н. М., Федотов І. А.

Аналіз сучасного ринку ресторанних послуг та ефективність їх застосування на підприємстві 17

Сусликов С. В., Гавриць О. О., Усов М. А.

Використання модернізованого методу оптимізації цільових споживчих функцій під час обґрунтування застосування технологій нетрадиційної відновлюваної енергетики 24

Горобець Н. М., Дяченко Н. К.

Економіко-математичні підходи до оптимізації виробничої програми аграрних підприємств 30

Гречко А. В.

Використання інституціонального підходу для забезпечення процесів сталого розвитку регіонів 35

Зубова В. В.

Довіра як фактор управління депозитним ризиком комерційного банку 39

Тимошенко Н. М.

Стратегічні напрями розвитку ринку державних цінних паперів у системі управління дефіцитом бюджету 45

Рябоконт М. В.

Створення екосистеми підтримки інноваційного підприємництва на базі інжинірингових шкіл 51

Державне управління

Васильєва О. І., Васильєва Н. В.

Зарубіжний досвід антикорупційної діяльності в органах публічної влади 62

Пашко Л. А., Красавцева Л. Ю.

Емоційна освіченість як основа резонансного лідерства в публічному управлінні 66

Бондаренко О. Г.

Концептуальні положення державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагування на кризові ситуації 72

Клименко Н. Г.

Державне регулювання діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном: досвід Грузії для України 77

Гаврилюк А. М.

Управлінська парадигма реалізації державного соціального маркетингу в сфері туризму в Україні 84

Берлінець І. А.

Історико-географічні аспекти надання реабілітаційної допомоги в Україні 92

Черняк М. Є.

Особливості створення територіальних публічноуправлінських мереж 98

Кравченко Р. А.

До питання про стратегію зниження ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні 104

Гаврилов А. В.

Інжиніринг та консалтинг у будівництві: категорійно-понятійний аспект 111

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 13 / 2019

CONTENTS:

Economy

Gryshova I., Diachenko O.

STATE INVESTMENT POLICY OF DEVELOPMENT OF MARINE PORTS OF UKRAINE 5

Davydyuk O., Gab A.

DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE SEA TRANSPORT COMPLEX IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL
MACROECONOMIC CONJUNCTION 12

Obozna A., Shabelnik N., Fedotov I.

ANALYSIS OF THE MODERN MARKET OF RESTAURANT SERVICES AND EFFICIENCY OF THEIR APPLICATION
ON THE ENTERPRISE 17

Suslikov S., Gavrys O., Usov M.

USING THE UPDATED OPTIMIZATION OF TARGET CONSUMER FUNCTIONS METHOD FOR THEORETICAL
JUSTIFICATION OF APPLICATION OF ALTERNATIVE RENEWABLE POWER ENGINEERING TECHNOLOGIES 24

Gorobets N., Diachenko N.

ECONOMIC AND MATHEMATICAL APPROACHES TO OPTIMIZATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
'PRODUCTION PROGRAM 30

Hrechko A.

USING THE INSTITUTIONAL APPROACH TO PROVIDE FOR SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT 35

Zubova V.

TRUST AS A FACTOR OF DECLINE OF DEPOSIT RISK IN COMMERCIAL BANK 39

Timoshenko N.

STRATEGIC DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF GOVERNMENT SECURITIES IN THE SYSTEM
OF BUDGET DEFICIT MANAGEMENT 45

Ryabokon M.

CREATING THE INNOVATION ENTREPRENEURSHIP' SUPPORT ECOSYSTEM BASED ON ENGINEERING SCHOOLS 51

Public administration

Vasylieva O., Vasylieva N.

EXTERNAL EXPERIENCE OF ANTI-CORRUPTION ACTIVITIES IN PUBLIC AUTHORITIES 62

Pashko L., Krasavtseva L.

EMOTIONAL INTELLIGENCE AS THE BASIS OF RESONANCE LEADERSHIP IN PUBLIC ADMINISTRATION 66

Bondarenko O.

CONCEPTUAL PROVISIONS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION OF LOGISTIC SUPPORT OF SECURITY FORCES'
JOINT ACTIONS IN RESPONSE THE CRISIS SITUATIONS 72

Klymenko N.

STATE REGULATION OF MEDIATION IN EMPLOYMENT ABROAD: GEORGIA'S EXPERIENCE FOR UKRAINE 77

Havryliuk A.

ADMINISTRATIVE PARADIGM OF STATE SOCIAL MARKETING IMPLEMENTATION IN THE FIELD OF TOURISM
IN UKRAINE 84

Berlinets I.

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF PROVIDING REHABILITATION ASSISTANCE IN UKRAINE 92

Cherniak M.

FEATURES OF CREATION OF TERRITORIAL PUBLIC ADMINISTRATION NETWORKS 98

Kravchenko R.

TOWARD THE ISSUE OF THE STRATEGY OF NATURAL AND MAN-MADE EMERGENCIES RISK REDUCTION
IN UKRAINE 104

Havrylov A.

ENGINEERING AND CONSULTING IN CONSTRUCTION: CATEGORY AND CONCEPTUAL ASPECTS 111

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

УДК 351:338.4:502

І. Ю. Гришова,
д. е. н., професор,
помічник-консультант депутата Верховної Ради України
ORCID ID: 0000-0001-6276-7619
О. П. Дяченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Одеський державний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-9670-2266

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.5

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ КОРИДОРІВ

I. Gryshova,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Assistant Consultant deputy of the Verkhovna Rada of Ukraine
O. Diachenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Taxation, Odessa State Agrarian University

STATE INVESTMENT POLICY OF DEVELOPMENT OF MARINE PORTS OF UKRAINE

Сучасний рівень інтеграційних процесів вимагає суттєвої оптимізації вітчизняної транспортної системи та її максимальної адаптації до вимог європейських стандартів надання послуг щодо переміщення вантажів та пасажирів в умовах розвитку міжнародних транспортних коридорів, частина з яких проходять територією України. Морські порти як одна з головних складових транспортної галузі займають важливе значення не тільки в транспортній системі України, а й у структурі транспортних міжнародних коридорів.

Основною метою цього дослідження є аналіз державної політики розвитку морських портів України в контексті розвитку міжнародних транспортних коридорів та експортно-орієнтованої економічної політики України.

Важливим напрямком розвитку морського транспортної інфраструктури є подальша інтеграція транспортного комплексу України в міжнародну мережу. З розвитком мережі Міжнародних транспортних коридорів у нашій країні пов'язують великі сподівання на істотне збільшення транзитних вантажоперевезень.

Прискорення вирішення проблем морських портів та транспортного комплексу в цілому має виключно важливе значення не тільки для транспортної галузі, а і для держави в цілому, ефективного функціонування її виробничої та соціальної сфер, яке значною мірою забезпечується стабільною і надійною роботою транспорту. Все більшої ваги набуває роль транспорту, в тому числі і морського, у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, реалізації геополітичного потенціалу України як транзитної держави. Враховуючи великий транзитний потенціал нашої країни, на сьогодні найбільш актуальними питанням є розбудова сумісної в контексті технічного і нормативно-правового забезпечення загальноєвропейської транспортної системи.

The current level of integration processes requires significant optimization of the domestic transport system and its maximum adaptation to the requirements of European standards for the

provision of services for the movement of goods and passengers in the development of international transport corridors, some of which pass through the territory of Ukraine. Sea ports as one of the main components of the transport industry are important not only in the transport system of Ukraine, but also in the structure of transport international corridors.

The main objective of this study is to analyze the state policy of development of sea ports of Ukraine in the context of development of international transport corridors and export-oriented economic policy of Ukraine.

An important direction in the development of maritime transport infrastructure is the further integration of Ukraine's transport system into an international network. With the development of the network of international transport corridors in our country there are high expectations for a significant increase in transit freight.

The acceleration of the solution of the problems of the seaports and the transport complex as a whole, is extremely important not only for the transport industry, but also for the state as a whole, the effective functioning of its production and social spheres, which is to a large extent ensured by the stable and reliable operation of transport. The role of transport, including maritime, in developing foreign economic relations, and the realization of the geopolitical potential of Ukraine as a transit state, becomes increasingly important. Given the great transit potential of our country, today the most urgent issues are the development of a European-wide transport system compatible in the context of technical and regulatory provision.

Consequently, the development of Ukrainian seaports should be a policy of sustainable economic growth instead of the current policy of destruction. The main principles of the new maritime ports policy should be: privatization of transport, demonopolization, development of a competitive environment, simplification of border crossing procedures, reduction of port dues and other measures that will facilitate the development of seaports in the context of the functioning of international transport corridors.

Ключові слова: міжнародний транспортний коридор, транспортно-дорожня галузь, морські порти, стивідорні компанії, приватні оператори, державна політика.

Key words: international transport corridor, transport and road sector, seaports, stevedoring companies, private operators, state policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Морські порти України виступають надзвичайно важливою складовою всієї транспортної системи та чекають розв'язання цілого комплексу нагальних проблем. Саме від їх розвитку значною мірою залежить успіх інтегрування України у світову економіку через систему інтенсивного розвитку морських перевезень вантажів і пасажирів.

П'ять із 19 портів за своїм економіко-географічним становищем мають важливе загальнодержавне значення і є морськими транспортними воротами для нинішніх і перспективних вантажопотоків. Це Одеса, Миколаїв, Іллічівськ та Південний — на Чорному морі, Маріуполь — на Азовському й Ізмаїл — на Дунаї. Вантажооборот цієї п'ятірки в сумі становить близько 90% від загального обсягу.

Порти Одеса, Іллічівськ, Південний мають виняткове значення не тільки в транспортній системі України, а й у структурі транспортних міжнародних коридорів (далі — МТК), що активно розвиваються.

Українські морські порти без особливих проблем можна задіяти в системі МТК, оскільки протягом останніх років відбуваються активні реконструкції, модернізації і технічне переоснащення перевантажувальних потужностей.

Оцінюючи нинішній стан українських морських портів, їхні переробні потужності з різних видів вантажів, можна зауважити, що цим підприємствам слід готуватися найближчими роками відігравати ще важливішу роль, зокрема у просуванні на світові ринки української експортної продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню розвитку морських портів України, зокрема, в контексті розвитку міжнародних транспортних коридорів приділена увага багатьох вчених-науковців, зокрема: С.В. Ільченко — визначено організаційно-економічні основи інституціонального реформування морських портів [1], В.М. Мірошком проаналізовано засади стратегічного планування економічного розвитку вантажних портів України [2], О.В. Меркт обґрунтовано методичні засади стратегії розвитку морських торговельних портів у конкурентному середовищі [3], Г.Ю. Продченко та О.О. Карпенко — здійснили аналіз транзитних перевезень вантажів через морські торговельні порти України, що має значний вплив на розвиток міжнародних транспортних коридорів [4]. Аналіз інвестиційної державної політики розвитку морських портів України та шляхи підвищення їх інвестиційної при-

вабливості здійснили вчені І.Ю. Гришова та О.П. Дяченко, а також вплив тіньової економіки на розвиток експортного потенціалу нашої країни [5; 6]. М.Ю. Бойко та Г.Ю. Ерфан досліджували місце і значення України в реалізації транспортної політики Європейського союзу [7].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою даного дослідження є аналіз державної політики розвитку морських портів України в контексті розвитку міжнародних транспортних коридорів та експортно-орієнтованої економічної політики України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Портова галузь забезпечує 40 % міжнародної торгівлі держави і є одним із найвагоміших чинників росту української економіки. За обсягами товарообігу портова галузь України займає друге місце в Чорноморсько-Азовському регіоні. Тому важливим напрямом розвитку морського транспортної інфраструктури є подальша інтеграція транспортного комплексу України в міжнародну мережу.

Термін "міжнародний транспортний коридор" (далі — МТК) почали вживати після Другої пан'європейської конференції, що відбулася на острові Крит у березні 1994 року.

На ній міністри транспорту ЄС окреслили перспективні напрями вбудовування транспортних систем постсоціалістичних країн у Західну Європу. Ясна річ, ідею МТК саму по собі не можна визнати новою: досить згадати історичні торгові маршрути — "із варяг у греки" або Великий шовковий шлях. Проте сьогодні діапазон операцій у ланцюжку виробник — товар — споживач не зводиться лише до транспортування вантажів.

Міжнародні транспортні коридори — транспортні артерії і сукупність різних видів транспорту, що забезпечують значні перевезення вантажів і пасажирів на напрямках їх найбільшої концентрації. Транспортні коридори виконують роль кровоносних судин у світових інтеграційних процесах.

У документах Європейського співтовариства МТК розглядаються як цілий комплекс наземних і водних транспортних магістралей на певному напрямку з відповідною інфраструктурою, куди входять допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні й пасажирські термінали, устаткування для управління рухом. Цей комплекс діє відповідно до законодавчих і нормативних актів, що забезпечують можливість перевезення вантажів та пасажирів на рівні вимог ЄС. А вони дуже високі. Приміром, інтенсивність автомобільного потоку в МТК повинна становити не менше 20 тис. машин на добу при мінімальній швидкості 120 км/год. Для залізничного транспорту цей норматив дорівнює 100 км/год. Нормою для перетину державного кордону є: для автобусів та легковиків — 15 хв., потягів — 20 хв, вантажівок — 60 хв. Зрозуміло, що Україна поки що жодній з умов ЄС не відповідає, але роботу зі створення МТК було заплановано завершити до 2015 року, але на сьогодні ці ініціативи ще не реалізовані.

Критська конференція проходила в рамках Європейського співтовариства і визначила 10 транспортних коридорів, 3 з яких проходять територією України:

Коридор № 3. Берлін — Аахен — Кельн — Дрезден — Вроцлав — Катовіце — Краків — Львів — Київ;
Коридор № 5. Венеція — Трієст/Копер — Любляна — Марибор — Будапешт — Ужгород — Львів — Київ;

Коридор № 9. Гельсінкі — Выборг — Санкт-Петербург — Псков — Москва — Калінінград — Київ — Любашівка/Роздільна — Кишинів — Бухарест — Димитровград — Александруполіс.

Оскільки з розвитком мережі МТК у нашій країні пов'язують великі сподівання на істотне збільшення транзитних вантажоперевезень, є сенс докладніше розглянути, якою мірою стан окремих сегментів вітчизняної транспортної системи відповідає вимогам міжнародних стандартів.

Інтеграція української транспортної мережі у загальноєвропейську не може відбутися без безпосередньої інтеграції з транспортними мережами західних сусідів України.

Згідно з Національною транспортною стратегією України на період до 2030 року передбачено активізацію процесів інтеграції транспортної системи України до європейської та світової транспортних систем [8].

Транспортна система України не в повній мірі готова до забезпечення перевезень у таких обсягах. Внаслідок недостатнього розвитку нормативно-правової бази і низького інвестиційного потенціалу транспортно-дорожнього комплексу збільшується зношення технічних засобів, погіршується їх структура, не забезпечується належна безпека руху, зростає негативний вплив діяльності транспорту на природу. В умовах жорсткої конкуренції це призводить до витіснення українських перевізників з міжнародних ринків транспортних послуг, знижує якість обслуговування вітчизняних підприємств і населення.

Також транспортна система України має низький рівень розвитку транспортно-логістичних технологій та об'єктів мультимодальних перевезень, що знижує її конкурентоспроможність та обмежує вихід української продукції на світовий транспортний ринок. Високі витрати на транспортування становлять близько 40 відсотків загальної вартості продукції. На жаль, жодного з українських морських торговельних портів немає у топ-100 найбільших портів світу за показниками кількості оброблених контейнерів [8].

Українські морські порти без особливих проблем можна задіяти в системі МТК, оскільки протягом останніх років їхні колективи приділяли серйозну увагу реконструкції, модернізації і технічному переоснащенню перевантажувальних потужностей.

Оцінюючи нинішній стан українських морських портів, їхні переробні потужності з різних видів вантажів, можна дійти висновку, що цим підприємствам слід готуватися найближчими роками відігравати ще важливішу роль, зокрема у просуванні на світові ринки української експортної продукції.

Важливого значення в державному управлінні розвитку морськими портами, крім обсягів обробки вантажів, відіграє структура номенклатури вантажів, що

Таблиця 1. Обсяги експортно-імпортних операцій по морським портам України

Показник	Всього по морським портам			Експорт		Імпорт	
	2017	2018	%	2017	2018	2017	2018
ВСЬОГО ВАНТАЖІВ	132 578,44	135 171,07	102,0	98 517,43	99 034,64	20 417,94	23 783,78
НАЛИВНІ	11 016,26	10 223,45	92,8	5 715,17	5 691,00	2 201,77	1 927,93
Нафта	1 011,62	672,72	66,5	83,71	-	848,76	672,72
Нафтопродукти	1 851,32	1 287,88	69,6	230,15	300,93	910,39	893,51
Олія	5 544,75	5 543,70	100,0	5 212,33	5 251,02	243,03	258,23
Хімічні	2 544,48	2 610,66	102,6	160,28	129,72	167,98	24,04
Інші наливні вантажі	64,09	108,49	169,3	28,70	9,33	31,61	79,43
СУХОВАНТАЖНІ СИПУЧІ	95 745,71	94 270,91	98,5	73 040,32	70 764,28	13 815,46	15 669,53
Вугілля	10 814,79	8 103,14	74,9	56,37	61,71	6 141,06	5 756,41
Кокс	332,11	504,55	151,9	175,18	3,62	110,75	484,88
Руда всяка	27 464,13	28 061,30	102,2	19 507,66	18 245,27	6 491,29	7 666,99
Будівельні	5 867,32	4 633,00	79,0	4 711,03	2 906,38	879,16	1 222,68
Цемент	3,02	-	-	-	-	3,02	-
Хімічні, мінеральні добрива	1 022,31	969,79	94,9	515,25	421,26	123,63	361,70
Цукор	16,23	-	-	16,23	-	-	-
Хлібні - всього	40 651,20	41 380,11	101,8	39 492,37	39 767,63	-	-
з них зерно	39 155,82	40 321,89	103,0	38 006,19	38 744,03	-	-
Інші сипучі вантажі	9 574,60	10 619,02	110,9	8 566,23	9 358,41	66,55	176,87
ТАРНО-ШТУЧНІ ВАНТАЖІ	25 816,47	30 676,71	118,8	19 761,94	22 579,36	4 400,71	6 186,32
Автотехніка й сільгосптехніка	52,18	55,05	105,5	2,74	1,60	42,07	45,35
Лісні вантажі	418,96	362,20	86,5	418,96	360,21	-	1,99
Чорні метали - всього	14 816,09	16 081,68	108,5	14 091,71	15 040,13	23,92	66,71
з них - чавун	2 278,27	3 118,50	136,9	2 278,23	2 976,69	-	-
- металопрокат	9 761,37	9 776,47	100,2	9 135,72	8 903,35	13,73	59,67
- брухт	86,33	90,08	104,3	82,43	81,05	-	2,55
- інші вантажі чорних металів	2 690,12	3 096,63	115,1	2 595,33	3 079,04	10,19	4,49
Хім. та мін. добрива	132,76	217,26	163,7	37,06	38,07	77,78	154,34
Цемент в тарі	4,40	12,34	280,5	-	-	4,40	12,34
Пром. товари в ящиках і кіпах	8,85	11,68	132,0	7,05	2,78	1,50	2,10
Продовольчі вантажі - всього	268,81	194,46	72,3	175,80	48,26	92,41	145,10
з них - швидкопсовні вантажі	99,71	140,36	140,8	6,70	-	92,41	139,26
Контейнери (тонн)	7 882,61	10 934,59	138,7	3 884,81	5 829,15	3 446,94	4 620,81
Контейнери (шт)	391 768	535 420	136,7	166 916	252 563	201 021	261 489
Контейнери (теу)	590 267,00	846 485,00	143,4	251 378,00	400 829,00	303 258,00	412 919,00
Автомобілі великовантажні (тонн)	1 208,60	1 831,34	151,5	606,50	855,26	306,60	648,78
Автомобілі великовантажні (шт.)	36 669	59 972	163,6	17 454	26 856	10 404	22 859
Інші тарно-штучні вантажі	1 023,21	976,11	95,4	537,31	403,90	405,09	488,80

Джерело: розраховано за даними джерел [9; 10].

обробляються стивідорними компаніями державної та приватної форм власності в портах, що наведена в таблиці 1.

Як видно з даних таблиці 1, обсяг оброблених вантажів морськими портами України в 2018 році перевищив показники 2017 року на 2% або на 2,593 млн тонн. Другий рік поспіль перевалка вантажів у портах виходить в плюс після п'ятирічного періоду з 2012 по 2016 роки, коли динаміка була негативною. Основною часткою перевезень є експорт товарів, який складає 73,3% або майже 100 млн тонн, що на 0,5% перевищує обсяги експорту у 2017 році, на відміну від імпорту, відсоток якого склався на рівні 17,6%, що складає менше 5 частини в загальному обсязі перевезень. Збільшення вантажопотоку було зафіксовано за чотирма основними номенклатурами, які забезпечують 71,4% пере-

валки: аграрна продукція, руда, металопродукція, контейнерні перевезення.

У 2018 році морські порти України перевалили майже 42 млн тонн зернових, кукурудзи, гороху та іншої сільськогосподарської продукції. Це на 1,8%, або на 0,7 млн тонн більше обсягів 2017 року. На другому місці — руда — понад 28 млн тонн, що на 2,2% або майже на 600 тис. тонн більше показників 2017 року. На третьому — металопродукція — понад 18 млн тонн. Збільшення у порівнянні з попереднім роком складає 8,5% або 1,26 млн тонн. На четвертій позиції — контейнерні вантажі, перевалка яких склала понад 846 тис. ТЕУ, що на 18% більше, ніж у 2017.

Причому основними драйверами зростання вантажообігу за підсумками минулого року стали контейнери і чорні метали, які забезпечили приріст ванта-

Таблиця 2. Структура обробки вантажів морськими портами України за 2017–2018 роки

Показник	Всього по морським портам		Експорт		Імпорт	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
ВСЬОГО ВАНТАЖІВ	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
НАЛИВНІ	8,31	7,56	5,80	5,75	10,78	8,11
Нафта	0,76	0,50	0,08	0,00	4,16	2,83
Нафтопродукти	1,40	0,95	0,23	0,30	4,46	3,76
Олія	4,18	4,10	5,29	5,30	1,19	1,09
Хімічні	1,92	1,93	0,16	0,13	0,82	0,10
Інші наливні вантажі	0,05	0,08	0,03	0,01	0,15	0,33
СУХОВАНТАЖНІ СИПУЧІ	72,22	69,74	74,14	71,45	67,66	65,88
Вугілля	8,16	5,99	0,06	0,06	30,08	24,20
Кокс	0,25	0,37	0,18	0,00	0,54	2,04
Руда всяка	20,72	20,76	19,80	18,42	31,79	32,24
Будівельні	4,43	3,43	4,78	2,93	4,31	5,14
Хімічні, мінеральні добрива	0,77	0,72	0,52	0,43	0,61	1,52
Цукор	0,01	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00
Хлібні - всього	30,66	30,61	40,09	40,16	0,00	0,00
з них зерно	29,53	29,83	38,58	39,12	0,00	0,00
Інші сипучі вантажі	7,22	7,86	8,70	9,45	0,33	0,74
ТАРНО-ШТУЧНІ ВАНТАЖІ	19,47	22,69	20,06	22,80	21,55	26,01
Автотехніка й сільгосптехніка	0,04	0,04	0,00	0,00	0,21	0,19
Лісні вантажі	0,32	0,27	0,43	0,36	0,00	0,01
Чорні метали - всього	11,18	11,90	14,30	15,19	0,12	0,28
з них - чавун	1,72	2,31	2,31	3,01	0,00	0,00
- металопрокат	7,36	7,23	9,27	8,99	0,07	0,25
- брухт	0,07	0,07	0,08	0,08	0,00	0,01
- інші вантажі чорних металів	2,03	2,29	2,63	3,11	0,05	0,02
Хім. та мін. добрива	0,10	0,16	0,04	0,04	0,38	0,65
Цемент в тарі	0,00	0,01	0,00	0,00	0,02	0,05
Пром. товари в ящиках і кіпах	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01
Продовольчі вантажі - всього	0,20	0,14	0,18	0,05	0,45	0,61
з них - швидкопсовні вантажі	0,08	0,10	0,01	0,00	0,45	0,59
Контейнери (тонни)	5,95	8,09	3,94	5,89	16,88	19,43
Автомобілі великовантажні (тонни)	0,91	1,35	0,62	0,86	1,50	2,73
Інші тарно-штучні вантажі	0,77	0,72	0,55	0,41	1,98	2,06

Джерело: розраховано за даними джерела [9; 10].

жопотоку на 4,318 млн тонн. Зростання обсягу оброблених вантажів відбулося за рахунок збільшення перевезень групи тарно-штучних вантажів (на 18,8%), серед яких найбільшого підвищення зазнало перевезення чорних металів та контейнерів (на 1,265 та 3,052 млн тонн).

Найбільші втрати сталися в перевалці вугілля і будівельних вантажів, де скорочення склало 3,946 млн тонн.

Як видно з даних таблиці контейнерні перевезення зростають як стосовно експортних операцій, так і імпортих (на 50 та 34% відповідно). Підвищення обсягів оброблених вантажів у більшій мірі сталося за рахунок зростання вантажів, що імпортувалися в країну, які зросли на 16,5% або на 3,366 млн тонн, на відміну від експортних вантажів, збільшення обробки яких становило 0,5% або 517 тис. тонн.

Імпорт товарів через морські порти України торік збільшився на 3,3 млн тонн — до 23,7 млн тонн (+16,5%). Понад 56% імпорту складають поставки руди (7,6 млн тонн) та вугілля (5,7 млн тонн). Суттєво — у 4,3 рази — збільшився імпорт коксу (485 тис. тонн), хімічних та мінеральних добрив — майже у 3 рази до 361 тис. тонн.

Всього за 2018 рік морські порти України обробили 11654 судна, що на 370 одиниць або на 3% менше, ніж у 2017 році.

Розглянувши як змінилися обсяги перевезень вантажів у цілому та по окремим групам вантажів, проаналізуємо структуру обробки вантажів морськими портами України на прикладі даних таблиці 2.

Як показують дані, наведені в таблиці 2, основну питому вагу в обсязі перевезень займають суховантажні сипучі вантажі, що складають 70% від усієї кількості оброблених вантажів. Такого суттєвого відсотка ця група вантажів досягла за рахунок перевезень хлібних продуктів, основу яких становить зерно та руди (30,61 та 20,76% відповідно). Водночас якщо перевезення хлібних продуктів здійснюється виключно на експорт (40% в експорті вантажів), то вугілля — виключно імпорт (24% в імпорті оброблених вантажів). Руда, що також займає 5 частину обробки вантажів в портах України в більшій мірі імпортується (32% в імпорті оброблених вантажів) та в меншій мірі експортується (18,4% в експорті вантажів).

У структурі обробки вантажів друге місце займає група тарно-штучних вантажів, основну питому вагу в якій складають чорні метали та контейнерні перевезення (11,9 та 8,1% відповідно). До того ж якщо перші в основному експортуються, то контейнерні перевезення орієнтовані в основному всередину країни, адже їх питома вага в імпорті вантажів складають майже 20%,

Рис. 1. Структура обробки вантажів стивідорними компаніями державної та приватної форм власності

Джерело: побудовано за даними джерела [9].

що є 3 показником після руди та вугілля (32,2 та 24,2% відповідно).

У 2018 р. експорт та імпорт контейнерів через українські морські порти розподілився майже порівну — 47,4% та 48,8% відповідно. Контейнерами за межі країни експортуються такі товари, як зерно, фрукти, харчові вантажі, а також металопродукція, будівельні матеріали. Імпортуються переважно обладнання, текстиль, харчові вантажі, алкоголь, пластик /ПВХ.

Обсяги обробки вантажів, у тому числі і їх напрямків перевезень, різної номенклатури значною мірою залежать від форми власності стивідорних компаній, що здійснюють діяльність як на причалах, що належать АМПУ, так і на власних причалах (рис. 1).

Як видно з рисунку 1, більшість операцій з обробки вантажів у морських портах України здійснюється приватними стивідорними компаніями (101,816 млн тонн) у приблизно однакових частках як на причалах АМПУ, так і власних причалах. У тому числі приватними портовими операторами через причали АМПУ минулого року було перероблено 52,510 млн тонн (37,8% загального обсягу). У портовій галузі триває тенденція зростання приватного сектора в перевалці вантажів і поступове зниження частки державних стивідорних компаній, що входять до структури управління Мінінфраструктури.

Управління державними компаніями досить бюрократизоване, їм не вистачає гнучкості, повноважень і мотивації приватних стивідорів, тому за останні п'ять років частка державних стивідорів у загальному вантажообігу скоротилася на 17%. Сьогодні вона становить 24,7% або 33,354 млн тонн.

Найбільшими державними стивідорними компаніями є ДП "МТП "Южний", ДП "МТП "Чорноморськ", ДП "Маріупольський МТП" та ДП "Ізмаїльський МТП".

З 13 українських морських портів 10 перевалюють понад мільйон тонн. Незважаючи на загальне зростання вантажообігу, у 2018 році позитивних результатів вдалося досягти тільки чотирьом портам — "Чорноморськ" (+25%), Миколаїв (+24,1%), Рені (+18,5%) і "Южний" (+1,9%).

Найбільше скорочення вантажопотоків у СМП "Ольвія" — 3,936 млн тонн. Але це, скоріше, нюанси статистики, а не реальне погіршення роботи порту. З квітня 2018 року вантажопереробка компанії "Ніка-Тера" та суднобудівного заводу "Океан" перестала враховуватися в даних порту "Ольвія". Тепер ці цифри з'явилися

у статистиці Миколаївського порту, що додало йому 5,402 млн тонн. А в порту "Ольвія" в грудні почав приймати судна новий оператор — компанія "Єврозовнішторг", що в перспективі дозволить збільшити річний обсяг перевалки зернових вантажів у порту до 4 млн тонн.

Минулого року помітно зменшилися вантажопотоки в азовських портах — Маріупольському (на 626,61 тис. тонн) і Бердянському (на 585,2 тис. тонн). Причина — безпідставні затримки і огляди суден, що прямують до цих портів через Керченську протоку, береговою охороною прикордонної служби ФСБ РФ, а також обмеження габаритів для суден

при проходженні їх під Кримським мостом. Частково вантажопотік цього регіону тепер обробляється в Миколаївському та Одеському портах.

Найбільший і наглибоководніший порт України — порт "Южний" — забезпечує перевалку третини всіх вантажів, що проходять через вітчизняні порти — 42,702 млн тонн, +1,9% до минулого року (з урахуванням групи ТІС). На сьогодні "Южний" — єдиний порт у Чорноморсько-Азовському басейні, який здатен приймати судна вантажопідйомністю понад 200 тис. тонн і максимальною осадкою 18,5 м [9].

За даними Конференції ООН із торгівлі та розвитку (UNCTAD), світовий ринок контейнерів до 2023 р. зростатиме у середньому на 3,8% на рік.

Зростання контейнерних перевезень свідчить про пожвавлення економіки. Українські порти ще не вийшли на докризовий рівень за цим напрямком, тому нам є ще куди зростати. У 2018 році було досягнуто відповідних домовленостей одразу з двома провідними світовими компаніями — Дочірнім підприємством німецької компанії HHLA "Контейнерний термінал Одеса" (ДП "КТО") та СМА CGM спільно з ТОВ "Бруклін-Київ Порт" по проектах у порту Одеса.

Нині транспортна система України, в тому числі і морська галузь, не в повній мірі готова до забезпечення перевезень у необхідних обсягах. Внаслідок недостатнього розвитку нормативно-правової бази і низького інвестиційного потенціалу транспортно-дорожнього комплексу, в якому значне місце займають морські порти України, збільшується значення технічних засобів, погіршується їх структура, не забезпечується належна безпека руху, зростає негативний вплив діяльності транспорту на навколишнє природне середовище та здоров'я людини. Все це в умовах жорсткої конкуренції призводить до витіснення українських перевізників з міжнародних ринків транспортних послуг, знижує якість обслуговування вітчизняних підприємств і населення, створює реальну загрозу економічній безпеці держави.

Прискорення вирішення цих проблем має виключно важливе значення не тільки для транспортної галузі, а і для держави в цілому, ефективного функціонування її виробничої та соціальної сфер, яке значною мірою забезпечується стабільною і надійною роботою транспорту. Все більшої ваги набуває роль транспорту у роз-

витку зовнішньоекономічних зв'язків, реалізації геополітичного потенціалу України як транзитної держави. Враховуючи великий транзитний потенціал нашої країни, на сьогодні найбільш актуальними питанням є розбудова сумісної в контексті технічного і нормативно-правового забезпечення загальноєвропейської транспортної системи.

ВИСНОВКИ

Сьогодні першочерговими завданнями є прискорений розвиток транспортної інфраструктури, в тому числі морських портів, створення відповідно до міжнародних стандартів національної мережі транспортних коридорів, її інтегрування в транспортні системи Європи та Азії, Балтійського і Чорноморського регіонів.

Потенційно, транспортна система країни спроможна забезпечити стале зростання транзитних перевезень. Проте, невідповідність показників транзитних перевезень в Україні міжнародним вимогам щодо швидкості, неперервності, цілості вантажів, тарифів і цін на послуги не забезпечує не тільки їх зростання, а й стабілізації в існуючих обсягах. Крім того, збільшення обсягів транзитних перевезень неможливе без розвитку морських портів, що, у свою чергу, визначається інвестиціями в цю сферу.

Отже, розвиток морських портів України повинен бути політикою сталого економічного зростання замість діючої політики руйнування. Основними принципами нової політики діяльності морських портів мають стати: приватизація на транспорті, демонополізація, розвиток конкурентного середовища, спрощення процедур перетину кордонів, зниження ставок портових зборів та інші заходи, що сприятимуть розвитку морських портів у контексті функціонування міжнародних транспортних коридорів.

Література:

1. Ільченко С.В. Організаційно-економічні основи інституціонального реформування морських портів: автореф. дис.... канд. екон. наук: спец. 08.00.04. Одеса, 2007. 20 с.
2. Мірошко В.М. Стратегічне планування економічного розвитку вантажних портів України: автореф. дис.... канд. екон. наук: спец. 08.00.03. Львів, 2007. 20 с.
3. Меркт О.В. Методичні засади стратегії розвитку морських торговельних портів у конкурентному середовищі: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.07.04. Київ. нац. авіац. ун-т. К., 2002. 16 с.
4. Карпенко О.О., Продченко Ю.Г. Аналіз транзитних перевезень вантажів через морські торговельні порти України. Водний транспорт. 2012. Вип. 2. С. 123—128.
5. Гришова І.Ю., Дяченко О.П. Державна інвестиційна політика розвитку морських портів України. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 11. С. 97—102.
6. Kopylenko O., Gryshova I., Diachenko O. (2018). Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy. In: Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018),

Advances in Social Science, Education and Humanities Research, vol. 217, pp. 60—68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10.

7. Бойко М.Ю., Ерфан Г.Ю. Місце і значення України в реалізації транспортної політики ЄС. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2011. Спецвип. 33. Ч. 3. С. 10—15.

8. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України №430-р від 30.05.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80> (дата звернення 15.06.2019).

9. Офіційний сайт Державного підприємства "Адміністрація морських портів України". URL: <http://www.uspa.gov.ua/> (дата звернення 20.04.2019).

10. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 23.04.2019).

References:

1. Il'chenko, S.V. (2007), "Organizational and economic bases of institutional reform of sea ports", Ph.D. Thesis, Economy, Odessa, Ukraine.
2. Miroshko, V.M. (2007), "Strategic planning of economic development of Ukrainian freight ports", Ph.D. Thesis, Economy, Lviv, Ukraine.
3. Merkt, O.V. (2002), "Methodological principles of the strategy of development of marine commercial ports in a competitive environment", Ph.D. Thesis, Economy, Kyivs'kyj natsional'nyj aviatsijnyj universytet, Kyiv, Ukraine.
4. Karpenko, O.O. and Prodchenko, Yu.H. (2012), "Analysis of transit transportation of goods through the sea trade ports of Ukraine", Vodnyj transport, vol. 2, pp. 123—128.
5. Hryshova, I.Yu. and Diachenko, O.P. (2019), "State investment policy for the development of sea ports of Ukraine", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 11, pp. 97—102.
6. Kopylenko, O., Gryshova, I., Diachenko, O. (2018), "Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy", Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, vol. 217, pp. 60—68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10
7. Bojko, M.Yu. and Erfan, H.Yu. (2011), "The place and importance of Ukraine in implementing the EU transport policy", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Serii Ekonomika, vol. 33, no. 3. pp. 10—15.
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "Approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80> (Accessed 30 June 2019).
9. Ukrainian Sea Ports Authority (2019), available at: <http://www.uspa.gov.ua/> (Accessed 20 June 2019).
10. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 June 2019).

Стаття надійшла до редакції 30.06.2019 р.

О. О. Давидюк,
к. е. н., доцент кафедри соціально-гуманітарних
та загальновійськових дисциплін, Інститут ВМС НУ "ОМА"
ORCID ID: 0000-0001-7203-6094

О. Г. Габ,
викладач кафедри штурманії та кораблеводіння, Інститут ВМС НУ "ОМА"
ORCID ID: 0000-0002-7445-5732

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.12

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ

O. Davydyuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of Social-Humanitarian and General Military Disciplines of the Naval Institute of the OU
A. Gab,
The teacher of the Department of Navigation and Navigation at the Naval Institute of the OU "OMA"

DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE SEA TRANSPORT COMPLEX IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL MACROECONOMIC CONJUNCTION

Україна — морська держава, виходячи з її просторових і геофізичних особливостей, місця й ролі в глобальній та регіональній системах міжнародних відносин. Вона здобула цей статус завдяки географічному положенню з виходом в океан, довжині морських кордонів та площі водного простору, а також вагомому внеску у вивчення Світового океану та розвиток судноплавства. Україна має сприятливі передумови для розвитку морського транспорту; на півдні її територію омивають води Чорного та Азовського морів, які практично не замерзають і з'єднуються з Середземним морем через протоку Босфор, Мармурове море і протоку Дарданелли. Загальна довжина морської берегової лінії України понад 2000 км. Регулярні морські перевезення Чорним й Азовським морями почалися ще з XVIII ст. Проте за роки свого державного розвитку Україна практично втратила первинні позиції морської держави значною мірою в зв'язку з суттєвим зниженням рівня конкурентоспроможності її морегосподарського комплексу. Причиною цього виявилася недооцінка ролі держави у демократичних перетвореннях, притаманних переходу до ринкових відносин, і ролі морської політики у процесі підтримки і розвитку економічної могутності держави, зміцнення її міжнародного авторитету. У світі сьогодні неможливо уявити країну, що має вихід до моря, без пріоритетного розвитку морського сектору і впровадження зваженої та дієвої морської політики, які формують основу заможного суспільства та ефективної конкурентоспроможної економіки країни. Ядром функціонування морегосподарського комплексу є торговельне мореплавство — діяльність, пов'язана з використанням суден для перевезення вантажів, пасажирів, багажу та пошти, рибних та інших морських промислів, розвідки та видобування корисних копалин, виконання буксирних, криголамних і рятувальних операцій, прокладання кабелю, також для інших господарських, наукових і культурних цілей. Морський транспорт є невід'ємною частиною міжнародної логістичної системи і традиційно відіграє провідну роль у світовій торгівлі. У статті досліджено та проаналізовано обсяги морських перевезень України. Запропоновано та обгрунтовано перспективні заходи щодо підвищення інвестиційної привабливості національного мореплавства. Ядром функціонування морегосподарського комплексу є торговельне мореплавство — діяльність, пов'язана з використанням суден для перевезення вантажів, пасажирів, багажу та пошти, рибних та інших морських промислів, розвідки та видобування корисних копалин, виконання буксирних, криголамних і рятувальних операцій, прокладання кабелю, також для інших господарських, наукових і культурних цілей. Морський транспорт є невід'ємною частиною міжнародної логістичної системи і традиційно відіграє провідну роль у світовій торгівлі.

Ukraine is a maritime state, based on its spatial and geophysical peculiarities, place and role in the global and regional systems of international relations. It gained this status owing to its geographical position with its exit to the ocean, the length of the sea borders and the area of the water area, as well as a significant contribution to the study of the oceans and the development of navigation. Ukraine has favorable conditions for the development of maritime transport; in the south its territory is washed by the waters of the Black and Azov Seas, which practically do not freeze and connect with the Mediterranean Sea through the Strait of the Bosphorus, the Marmara Sea and the Dardanelles Strait. The total length of the coastal coastline of Ukraine over 2000 km. Regular sea transportations by the Black and Azov seas began from the XVIII century. However, during the years of its state

development, Ukraine has practically lost the initial positions of the maritime state to a large extent due to a significant decrease in the level of competitiveness of its maritime economy complex. The reason for this was the underestimation of the role of the state in democratic transformations, inherent in the transition to market relations, and the role of maritime policy in the process of supporting and developing the economic power of the state, strengthening its international credibility. In the world today it is impossible to imagine a landlocked country without a priority development of the maritime sector and the introduction of a balanced and effective maritime policy that forms the basis of a prosperous society and an effective competitive economy of the country. Commercial maritime navigation is the core of the operation of the maritime complex — activities related to the use of vessels for the transport of goods, passengers, luggage and mail, fish and other marine industries, exploration and extraction of minerals, towing, icebreaking and rescue operations, laying cables, as well for other economic, scientific and cultural purposes. Maritime transport is an integral part of the international logistics system and traditionally plays a leading role in world trade. The article explores and analyzes volumes of sea transportations of Ukraine. Proposed measures are proposed and grounded in order to increase the investment attractiveness of national navigation. Commercial maritime navigation is the core of the operation of the maritime complex — activities related to the use of vessels for the transport of goods, passengers, luggage and mail, fish and other marine industries, exploration and extraction of minerals, towing, icebreaking and rescue operations, laying cables, as well for other economic, scientific and cultural purposes. Maritime transport is an integral part of the international logistics system and traditionally plays a leading role in world trade.

Ключові слова: національна економіка, інвестиційна привабливість, морські перевезення, мореплавство, каботажні перевезення.

Key words: national economy, investment attractiveness, sea transportations, navigation, coastal traffic.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Морський транспортний комплекс є багатофункціональною структурою, що задовольняє потреби національної економіки у транспортному забезпеченні. Морські порти є складовою частиною транспортної і виробничої інфраструктури держави з огляду на їх розташування на напрямках міжнародних транспортних коридорів. Від ефективності функціонування морських портів, рівня їх технологічного та технічного оснащення, відповідності системи управління та розвитку інфраструктури сучасним міжнародним вимогам залежить конкурентоспроможність вітчизняного транспортного комплексу на світовому ринку. Морський транспорт є невід'ємною частиною міжнародної логістичної системи і традиційно відіграє провідну роль у світовій торгівлі. За даними Комісії ООН з питань розвитку та торгівлі (UNCTAD), понад 80 % міжнародної торгівлі товарами, що набуває все більш глобального характеру, здійснюється шляхом морських перевезень. Протягом 1990—2014 рр. обсяги світової морської торгівлі зросли у 2,5 рази (з 4 млрд тонн до 9,8 млрд тонн). Основною причиною значного зростання судноплавства є розширення світової торгівлі та інтеграція ринків, економічне відкриття Китаю для зовнішнього світу, лібералізація умов торгівлі як результат досягнень світових торговельних організацій. Оскільки попит на морські перевезення носить похідний характер, динаміка морських перевезень і міжнародної морської торгівлі формується під впливом глобальної макроекономічної кон'юнктури.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми національної економіки досить глибоко досліджені українськими вченими. Зокрема результати цих досліджень подано в роботах таких авторів:

Р.М. Рудницька, О.Г. Сидорчук, О.М. Стельмах [1], А.О. Филипенко, В.В. Баришнікова, Т.М. Гнат'єва, А.О. Кравчук, І.Ю. Гришова [3], О.П. Дяченко, О.В. Ніколюк [10], О.О. Давидюк [5], Ніколюк О.В. Питання регулювання окремих галузей національної інфраструктури знайшли відображення в багатьох публікаціях українських дослідників. Визначенню наявних проблем кризового становища основних галузей морегосподарського комплексу країни, висвітленню європейського досвіду створення морських кластерів присвячено праці А. Филипенка та В. Баришнікової [6]. Дослідники зробили вагомий внесок у дослідження проблем торговельного мореплавства та сприяли підвищенню конкурентоспроможності й ефективності функціонування морського транспорту України. Попри широкий діапазон досліджень у цій сфері, в українській науковій літературі недостатньо висвітлено питання відродження національного торговельного мореплавства як одного з потужних сегментів української економіки, що має важливе значення у забезпеченні економічної безпеки держави та утвердженні її національних економічних інтересів, що створює підґрунтя для подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану, напрями та тенденцій державної політики у сфері мореплавства України, дослідження функцій та проблем ринку морських перевезень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В Україні, як і в усьому світі, нині зростає попит на перевезення внутрішнім водним транспортом. Вантажовласники, насамперед металовиробники і зернотрейдери, в умовах економічної нестабільності, зростання цін на паливо, збільшення випадків перебоїв у роботі залізничного та автомобільного транспорту через

Таблиця 1. Перевезення вантажів по р. Дніпро за 2013—2017 роки (тис. т)

Показник	За навігаційний період 2013 р.	За навігаційний період 2014 р.	За навігаційний період 2015 р.	За навігаційний період 2016 р.	За навігаційний період 2017 р.
Усього	3 564	4 384	4 702	6 435	8 085
З них зерно	1 383	1 489,9	1 768,7	1 999,0	2 663,0

Джерело: складено за даними Річкової інформаційної служби.

конфлікт на сході країни намагаються скоротити транспортні витрати та покращити логістику перевезень.

Основними перевагами морської портової галузі України є:

високий експортний потенціал вантажів чорних металів, вугілля, залізничного концентрату та зернових; наявність потужностей з обробки вантажів;

вигідне розташування морських портів для забезпечення транзитних вантажопотоків;

наявність нормативно-правової бази щодо можливості залучення приватних інвестицій для розвитку портової галузі;

наявність висококваліфікованих спеціалістів портової галузі.

Галузь з одним з найпотужніших потенціалом серед провідних країн світу:

38 державних підприємств з оборотом близько 10 млрд. грн на рік;

5000 галузевих суб'єктів господарювання;

100 000 моряків-громадян України;

1 робоче місце в галузі стимулює створення 4—5 робочих місць в суміжних галузях.

Отже, постає завдання та ціль перенести значну частину вантажопотоку на річку, оскільки річковий транспорт має низку переваг перед іншими видами вантажоперевезень, і насамперед — це економічність. Звертаємо увагу, що маючи 5 л умовного палива або 1 тону умовного вантажу можна перевезти річковим транспортом на 500 км, залізницею — на 333 км, автомобільним транспортом — усього на 100 км. Таким чином, за одних і тих самих умов витрат на паливо, вантаж можна транспортувати річкою у півтора рази більше, ніж залізницею. Зазначене обумовлює перспективність розвитку ВВТ і потенційну можливість суттєво наростити своє представництво на ринку вантажних та пасажирських перевезень.

З точки зору суспільних переваг, розвиток річкового транспорту в Україні та включення його в систему мультимодальних перевезень дозволить не тільки знизити енергетичні витрати та скоротити шкідливі викиди в атмосферу, але й транспортувати товари суднами типу "ріка-море" між великими промисловими центрами країни та чорноморськими портами без додаткового перевантаження. Окрім, знизити навантаження на автомобільні дороги та "оздоровити" залізницю, звільнивши їх від частини нерентабельних перевезень, і таким чином сприяти реформам, що відбуваються на залізничному та автомобільному транспорті [2; 3].

Загальна довжина судноплавних річок України, які використовуються як водні шляхи, становить 2 241 км, з яких Дніпро є найважливішою воднотранспортною магістраллю. Басейн Дніпра займає близько 65 відсотків річкового простору України.

У 1990 році обсяг внутрішніх перевезень річковим транспортом в Україні становив майже 67 млн т на рік, на 2017 рік цей показник скоротився до 8 млн т.

Для річкового транспорту підходить обслуговування вантажопотоків, для яких важлива не швидкість, а ритмічність доставки, це зерно, пісок, метал, добрива, руда тощо. Саме тому, за нинішніх умов економічно обґрунтованим в Україні розглядається перевезення річковим транспортом до 25 млн т вантажів (що у 3—4 рази більше, ніж зараз).

Проте на шляху вищевикладених перспектив є низка факторів, які перешкоджають збільшенню обсягів перевезень річковим транспортом, а саме:

Крім того, річка Дніпро закрита для вільного проходження суден під іноземним прапором без відповідного одноразового дозволу, а також для роботи іноземного флоту між портами України (каботаж) без дозволу на каботажні перевезення.

З кожним роком кількість суден під державним прапором України стрімко зменшується. Так, у 1991 р. під українським прапором було 375 суден дефлотом 5 тис. т і більше, у 2000 р. — 155, у 2005 — 91, а у 2014 — 46. Водночас під іноземними прапорами наразі працюють більше 200 середніх та великих суден, які належать українським компаніям [4].

Аналіз динаміки перевезень вантажів морським транспортом України свідчить про об'єктивність причин значного скорочення обсягу перевезень (табл. 1).

У фізичному вимірі обсяги перевезень вантажів морським транспортом скоротилися з 9 млн т у 2007 р. до 3 млн т у 2015 р., тобто в 3 рази, тоді як у цілому обсяг перевезень вантажів транспортом України знизився на 23,2 % у 2015 р. порівняно з 2007 р., зокрема залізничним транспортом — на 31,9 %, автомобільним — на 18,6 %. Нині частка перевезень вантажів морським транспортом у загальному обсязі вантажних перевезень становить менше 0,2 %.

Найбільшу частку вантажів у структурі перевезень, за даними 2015 р. (табл. 2), становлять різні метали (35,5 %), руда (27,1 %); будівельні матеріали (3,3 %); інші вантажі (25,3 %). Частка вантажів у загальному тоннажі морських перевезень в Україні, що перевозяться у контейнерах, становить <1 %, у 2013 р. — 2 %, а у 2007 р. — 4,4 %).

Більша частина вантажів, які транспортуються морським транспортом, перевозиться закордонним типом сполучення (62,2 % у 2015 р.), значно менші — каботажним (37,8 % у 2015 р.). Водночас у натуральному вимірі обсяг каботажних перевезень морем за останній рік збільшився втричі і на січень 2016 р. становив 1246 тис. т вантажів на тлі загального зростання тоннажу світового флоту відбулося різке скорочення українського. За даними UNCTAD, на 1 січня 1993 р. сукупний дефлот торговельного флоту України становив 6177 тис. т (враховувалися судна місткістю 100 та більше реєстрових тонн), а частка українського флоту у світовому торговельному флоті складала 0,9 % (25 місце у рейтингу найпотужніших морських країн

Таблиця 2. Обсяги перевезень вантажів в Україні

За видами транспорту	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014**	2015**
	млн т	млн т	млн т	млн т	млн т	млн т	млн т	млн т	млн т
Залізничним	514	499	391	433	469	457	442	386	350
Водним	24	19	10	11	10	8	6	6	6
Морським	9	8	5	4	4	4	3	3,2	3
Річковим	15	11	5	7	6	4	3	2,8	3
Автомобільним*	1255	1267	1069	1168	1252	1260	1261	1131	1021
Авіаційним	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Разом**	1793	1785	1470	1612	1731	1725	1709	1523	1377

Джерело: сформовано на підставі даних Міністерства статистики України.

світу). Проте на 1 січня 2014 р. флот України нараховував суден загальним дедвейтом 3081 тис. т, а частка вітчизняного флоту у світовому торговельному флоті становила вже 0,2 %. З цього дедвейту на судна під українським прапором припадає лише 450 тис. т, а решта 2631 тис. т — на судна під іноземними прапорами [6].

Виокремити одну першопричину, усунення якої сприяло б зростанню кількості суден під державним прапором України, на даний час досить важко. Серед таких причин неодноразово зазначалися недосконалість національного нормативно-правового поля, зокрема Кодексу торговельного мореплавства України (КТМУ), забюрократизована національна система отримання "дозволів на український прапор", а також "специфіка" державного прапора України з усіма податками, зборами, митами та ін. Судновласники, які мали справу з вищевказаними факторами тет-а-тет, уже давно обрали більш зручний та дешевший шлях провадження господарської діяльності: зміна прапора та здійснення діяльності із поширенням на них більш зручної юрисдикції інших країн.

У Європейському Союзі каботажні перевезення дозволені всім суднам під прапорами країн-членів ЄС, включно зі зручними прапорами Греції, Кіпру та Мальти. Водночас варто підкреслити, що судна під іноземними прапорами перебувають у таких же умовах, що й національні, тобто панує рівність можливостей щодо здійснення діяльності перевізниками. Тож з огляду на європейський досвід, кроки до лібералізації процедури допуску іноземного флоту є доцільними. Адже на сьогодні судна під іноземними прапорами не мають бажання мати справу із питаннями отримання дозволів через національну систему з корумпованою репутацією. [9]

Враховуючи, що такий дозвіл носить формальний характер, а його видача є безкоштовною. У цьому можна пересвідчитись, переглянувши "Порядок видачі одноразових тимчасових дозволів на захід до річкових портів України суднам під прапорами держав, з якими не укладено міжнародних договорів про судноплавство на внутрішніх водних шляхах", який затверджений наказом Міністерства інфраструктури України № 665 від 09.11.2012. Саме ці норми створюють серйозні бар'єри (дозвільна система, часові втрати для іноземних суден) не тільки для залучення іноземних інвесторів на ринок вітчизняного судноплавства, а й для українських судновласників, які у процесі здійснення господарської діяльності часто зацікавлені у повному або частковому залученні іноземних партнерів [10].

У комплексі зі змінами до цієї статті необхідно звернутися і до ст. 97 Митного кодексу України (МКУ), де

вказано, що товари, ввезені на митну територію України морським (річковим) судном, допускаються до каботажного перевезення між органами доходів і зборів або у межах зони діяльності одного органу після їх перевантаження на інше морське (річкове) судно, що ходить під прапором України, або за умови отримання на це дозволу центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, на іноземне судно. Зважаючи на таку зарегульованість даного питання, можна з впевненістю сказати, що законодавець протидіє розвитку міжнародної торгівлі та сприятливого інвестиційного клімату в цілому. Відтак необхідно внести зміни і до МКУ. Однак законопроект "Про внесення змін до Митного кодексу України" (щодо сприяння розвитку судноплавства в Україні) №2713 від 23.04.2015, який передбачав відповідні зміни, у січні поточного року було знято з розгляду.

У рамках цієї реформи актуально запровадити й міжнародний реєстр суден в Україні шляхом часткового запозичення моделі такого реєстру у таких країнах, як Панама, Норвегія, Данія, Казахстан, Грузія та ін. У європейській практиці такі реєстри стали найбільш дієвим засобом державної підтримки національних судновласників. Таке нововведення дозволить залучити під українську реєстрацію судна, які нині перебувають під "зручними" прапорами інших країн, судна іноземних країн, що не мають виходу до моря, створити додаткові робочі місця тощо. Водночас необхідно наголосити, що лібералізація допуску до вітчизняного ринку суден під іноземними прапорами матиме сенс лише при комплексному внесенні змін до Митного та Податкового кодексів України стосовно митних платежів, податків, зборів тощо.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи аналіз розвитку торговельного мореплавства в Україні, можна стверджувати, що внаслідок практичної втрати основного потенціалу вітчизняного морського флоту стан морських перевезень не відповідає потребам економіки країни. Визначено низку стримуючих факторів розвитку національного торговельного мореплавства в Україні. Необхідно створити міжнародний реєстр суден в Україні. Водночас процедура включення до такого реєстру має бути чіткою, відкритою та максимально простою. Функціонування реєстру має здійснюватися за принципами конкурентоспроможності у порівнянні з судовими реєстрами інших держав, створення стимулів для забезпечення дотри-

мання вимог безпеки судноплавства, використання сучасних технологій, попередження забруднення навколишнього природного середовища з суден, забезпечення поступового зниження середнього віку зареєстрованих суден. Обов'язковим та ключовим є одночасне прийняття відповідних змін до Митного кодексу. Для залучення інвестицій та підвищення привабливості національного ринку для іноземних судновласників необхідно створювати стимули та надати рівні можливості національним перевізникам та суднам під іноземними прапорами стосовно права на здійснення каботажних перевезень. Опоненти повинні розуміти, що підтримка національних перевізників повинна відбуватися по виробленому алгоритму сприяння розвитку та залучення інвестицій у суднобудівну, судноремонтну діяльність тощо.

Література:

1. Рудницька Р.М., Сидорчук О.Г., Стельмах О.М. Механізми державного управління: сутність і зміст / За наук. ред. М.Д. Лесечка, А.О. Чемериса. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. — 28 с.
2. Baimuratov M., Gryshova I., Akhmetova I. (2018) Leadership of Territorial Communities: Local and Global Factors. In: Strielkowski W., Chigisheva O. (eds) Leadership for the Future Sustainable Development of Business and Education. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham 179—188.
3. Gryshova, I.; Strielkowski, W.; Kalyugina, S. (2017). Modern Technologies in Public Administration Management: A Comparison of Estonia, India and United Kingdom. *Administrative Management Public*, (28), 174—185
4. Kopylenko, O., Gryshova, I., Diachenko, O. (2018). Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy. In: Strielkowski, W. (ed.). *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018)*, Advances in Social Science, Education and Humanities Research, vol. 217, pp. 60—68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10.
5. Давидюк О.О., Гнат'єва Т.М. Механізм забезпечення компліментарності захисту економічних інтересів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. — 2017. — № 5. — С. 80—89.
6. Филипенко А.О., Баришнікова В.В. Пріоритети розвитку морегосподарського комплексу України в умовах глобалізації: аналітична доп. Нац. ін-т стратег. дослідж. Одеса: Фенікс, 2013. 166 с.
7. Статистичний збірник Державної служби статистики України "Транспорт і зв'язок України за 2015 рік". URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Гнат'єва Т.М., Кабанова О.П. Сучасні тенденції залучення капітальних інвестицій, як важливий фактор структурної перебудови економіки. *Фінансові дослідження*. Вип. 1 (4). 2018. URL: <http://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=14&id=107>
9. Кравчук А.О., Ніколюк О.В. Активізація інвестиційних процесів у контексті податкового навантаження національної економіки України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. — 2017. — № 4. — С. 86—93.

10. Ніколюк О.В. Митна логістика в Україні: поняття, проблеми та перспективи розвитку. Сучасний стан галузей національної економіки України: проблеми та шляхи їх вирішення: колективна монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. І.І. Савенка, д-ра екон. наук, доц. І.О. Седікової — Харків: ТОВ "Пром-Арт", 2018. — 431 с.

References:

1. Rudnyts'ka, R.M. Sydoruk, O.H. and Stel'makh, O.M. (2005), *Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia: sutnist' i zmist* [Mechanisms of government: the essence and content], LRIDU NADU, Lviv, Ukraine.
2. Baimuratov, M. Gryshova, I. and Akhmetova, I. (2018), "Leadership of Territorial Communities: Local and Global Factors", *Leadership for the Future Sustainable Development of Business and Education*. Springer Proceedings in Business and Economics, Springer, Cham, pp.179—188.
3. Gryshova, I. Strielkowski, W. and Kalyugina S. (2017), "Modern Technologies in Public Administration: A Comparison of Estonia", India and United Kingdom. *Administrative Management Public*, vol.(28), pp.174—185.
4. Kopylenko, O. Gryshova, I. and Diachenko, O. (2018), "Leading institutional mechanism of state regulation and shadow economy", *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018)*, Advances in Social Science, Education and Humanities Research, vol. 217, pp. 60-68. doi: 10.2991 / icseal-18.2018.10.
5. Davyduik, O.O. and Hnat'ieva, T.M. (2017), "Mechanism to ensure the compliance with the protection of economic interests", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 80—89.
6. Fylypenko, A.O. and Baryshnikova, V.V. (2013), *Priorytety rozvytku morehospodars'koho kompleksu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Priorities of the development of Ukraine's maritime economy in the conditions of globalization], Feniks, Odessa, Ukraine.
7. State Statistics Service of Ukraine (2016), "Statistical collection "Transport and Communications of Ukraine for 2015", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 May 2019).
8. Hnat'ieva, T.M. and Kabanova, O.P. (2018), "Modern tendencies of attraction of capital investments as an important factor of structural adjustment of the economy", *Finansovi doslidzhennia*, vol. 1 (4), available at: <http://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=14&id=107> (Accessed 30 June 2019).
9. Kravchuk, A.O. and Nikoliuk, O.V. (2017), "Activation of investment processes in the context of the tax burden of the national economy of Ukraine", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 4, pp. 86—93.
10. Nikoliuk, O.V. (2018), "Customs logistics in Ukraine: concepts, problems and prospects of development", *Suchasnyj stan haluzej natsional'noi ekonomiky Ukrainy: problemy ta shliakhy ikh vyrishennia* [The current state of the branches of the national economy of Ukraine: the problems and ways of their solution], TOV "Prom-Art", Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2019 р.

УДК 338.46:641

*А. О. Обозна,**к. е. н., доцент з/н, декан, ВП "Миколаївський факультет менеджменту і бізнесу Київського університету культури", м. Миколаїв, Україна**ORCID ID: 0000-0002-7243-5105**Н. М. Шабельник,**викладач, ВП "Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв", м. Миколаїв, Україна**ORCID ID: 0000-0001-7540-1843**І. А. Федотов,**викладач, кафедри культурології ВП "Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв", м. Миколаїв, Україна**ORCID ID: 0000-0001-6299-1020*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.17

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РИНКУ РЕСТОРАННИХ ПОСЛУГ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

A. Obozna,

PhD in Economics, Associate Professor, dean VP "Mykolayiv Faculty of Management and Business of Kyiv University of Culture, Mykolayiv, Ukraine

N. Shabelnik,

lecturer, VP "Mykolaiv branch of the Kyiv National University of Culture and Arts", Mykolayiv, Ukraine

I. Fedotov,

lecturer, Department of Cultural Studies VP "Mykolaiv branch of the Kyiv National University of Culture and Arts, Mykolayiv, Ukraine

ANALYSIS OF THE MODERN MARKET OF RESTAURANT SERVICES AND EFFICIENCY OF THEIR APPLICATION ON THE ENTERPRISE

Визначено, що ресторанне господарство насамперед виконує важливу соціальну функцію — забезпечення клієнтів у харчуванні та суміжних потреб ресторанної галузі.

Обґрунтовано, що формування ефективності ресторанного господарства знаходиться на п'яти ієрархічних рівнях, на початку стоять поведінкові процеси, що забезпечують потреби в засобах існування і добробуту та розвивається за умови дотримання міжнародних тенденцій і стандартів у ресторанному господарстві.

Уточнено, що ресторанне господарство як суб'єкт підприємницької діяльності є специфічним видом бізнесу й галуззю національної економіки, підприємства якої задовольняють потреби населення в безпосередньо готовій до споживання їжі, у зв'язку із чим виконують взаємопов'язані функції із виробництва кулінарної продукції, її реалізації та організації споживання.

Відзначено, важливість фінансової безпеки підприємства як рівня захищеності фінансових інтересів підприємства на всіх етапах фінансових відносин. З'ясовано, що забезпеченість населення закладами ресторанного господарства в 4—9 разів нижче за світову практику.

За результатами досліджень запропоновано послідовність дій під час оцінювання ефективності та привабливості рекомендації з практичного застосування сучасних методів оцінювання процесу ефективності, які можуть бути використані на діючих підприємствах ресторанної сфери при розробці плану їх розвитку.

Сьогодні, коли Україна приєдналася до системи світової економіки шляхом переходу до ринкових відносин і зміцнення приватної власності, доцільно застосовувати міжнародний термін — ресторанне господарство.

Жорстка конкуренція на ринку ресторанних послуг змушує менеджерів вдаватися до різних PR-технологій. Як правило, серйозні PR-акції проводяться в ресторанах, які входять до ресторанного ланцюга і фінансуються іноземними інвесторами. Борючись з пережитками минулого,

доводиться конструювати новий образ, що відповідає вимогам ринку. Брак фінансових ресурсів визначено гальмує здійснення PR-діяльності.

Паблік рілейшнз виступає як форма комерційної політики, що спрямована на завоювання сприятливої думки окремих соціальних, професійних груп або конкретних особистостей, створення іміджу ресторану. PR, поряд з рекламою і стимулюванням збуту, є найважливішим інструментом ресторанного маркетингу.

Маркетингова діяльність закладів ресторанного бізнесу повинна забезпечити:

1. Надійну, достовірну і своєчасну інформацію про ринок, структуру і динаміку конкретного попиту, смаків і переваг покупців, тобто інформацію про зовнішні умови функціонування закладу ресторанного господарства.

2. Надання таких послуг та виробництво товарів, які б найбільш повно задовольняли вимоги ринку, більш ніж послуги конкурентів.

3. Необхідний вплив на споживача, на попит, на ринок, що забезпечує максимально можливий контроль сфери реалізації.

Сьогодні існувати у відриві від міжнародної спільноти неможливо, процеси глобалізації зближують культури та країни. Зазначені процеси стоять на одному рівні з процесами створення умов розвитку регіонів, питань ефективності функціонування підприємств всіх організаційних форм власності, посилення міжрегіональних та міжгалузевих зв'язків, формування і розвитку внутрішніх ринків збуту.

It is determined that the restaurant economy first of all performs an important social function — providing customers with food and related needs of the restaurant industry.

It is substantiated that the formation of the efficiency of the restaurant industry is on the five hierarchical levels, in the beginning, there are behavioral processes that meet the needs of livelihoods and well-being and develop on the condition of observance of international tendencies and standards in the restaurant industry.

It is specified that the restaurant economy as a subject of entrepreneurial activity is a specific type of business and a branch of the national economy, enterprises of which satisfy the needs of the population in the immediate ready for consumption of food, in connection with which perform interrelated functions for the production of culinary products, its implementation and organization of consumption.

It is noted, the importance of financial security of the enterprise as a level of protection of financial interests of the enterprise at all stages of financial relations. It was found out that the provision of population by restaurants is 4 — 9 times lower than world practice.

According to the results of the research, the author proposes a sequence of actions in assessing the effectiveness and attractiveness of the recommendations for the practical application of modern methods of evaluating the efficiency of the process can be used at existing enterprises in the restaurant sector when developing their development plan.

Today, when Ukraine joined the world economy through the transition to market relations and the strengthening of private property, it is advisable to use the international term — restaurant economy.

Serious competition in the market of restaurant services forces managers to resort to various PR-technologies. Typically, serious PR-actions are held in restaurants that are part of the restaurant chain and are funded by foreign investors. Struggling with the remnants of the past, we have to construct a new image that meets market requirements. The lack of financial resources is definitely hampering the implementation of PR-activities.

Public relations serves as a form of commercial policy aimed at conveying the favorable opinion of individual social, professional groups or specific individuals, creating a restaurant's image. PR, along with advertising and sales promotion, is the most important tool for restaurant marketing.

The marketing activities of restaurant business establishments should ensure:

1. *Reliable, reliable and timely information on the market, structure and dynamics of concrete demand, tastes and preferences of buyers, that is, information on external conditions of functioning of the restaurant establishment.*

2. *The provision of such services and the production of goods that would fully meet the requirements of the market, more than the services of competitors.*

3. *Necessary influence on the consumer, on demand, on the market, providing the maximum possible control over the scope of implementation.*

It is impossible to exist today in isolation from the international community, the processes of globalization bring together cultures and countries. These processes are on a par with the processes of creating conditions for the development of regions, issues of the efficiency of the functioning of enterprises of all organizational forms of ownership, strengthening interregional and inter-sectoral links, the formation and development of domestic markets.

Ключові слова: ефективність, сучасний ринок, ресторанний бізнес, ефективність підприємства, статистичний аналіз, ресторанне господарство, тенденції розвитку, маркетингова діяльність, процеси глобалізації, PR-технології.

Key words: efficiency, modern market, restaurant business, enterprise efficiency, statistical analysis, restaurant economy, development trends, marketing activity, processes of globalization, PR-technologies.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

На сьогодні ресторанний бізнес — одна з найбільш перспективних і швидкозростаючих галузей, що приносить по всьому світу багатомільйонні прибутки. Цей бізнес як одна з галузей туризму несе в собі величезний потенціал для українського ринку, здатний приносити стійкий дохід у державний бюджет.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний розвиток ресторанного бізнесу базується на побудові такої системи обслуговування, яка необхідна для надання якісних послуг своїм клієнтам. Застосування ефективних інноваційних технологій та сучасних ідей забезпечує економічний розвиток бізнесу та фінансову стабільність населення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз ринку ресторанних послуг та теоретично-практичне обґрунтування важливості підвищення ефективності в ресторанному бізнесі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання економічної суті діяльності підприємств ресторанного бізнесу у своїх працях розглядали В.В. Архіпов [1], М.П. Мальська [5], О.В. Яшина [7], Т.В. Шталь, О.В. Кот, А.С. Дядін [6] та ін. Проте проблемні аспекти, пов'язані з сучасним економічним розвитком ресторанного бізнесу, потребують детального вивчення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У процесі свого розвитку суспільно-організоване харчування відокремилось у самостійну галузь економіки народного господарства, сферу підприємницької діяльності — ресторанне господарство (РГ), що має власну специфіку. Ресторанне господарство має двоїстий характер, об'єднує підприємства, які одночасно виконують функцію вироблення їжі (харчове виробництво), продажі їжі (торгівлі), організації споживання їжі (організація дозвілля). Тому ресторанне господарство є складовою комплексу соціальної інфраструктури на-

ціональної економіки країни, призначенням якої у суспільному поділі праці є задоволення потреб населення у соціально-культурних і соціально-споживчих послугах [1].

Як сфера підприємницької діяльності ресторанне господарство виконує соціальні (задоволення потреб споживачів) та економічні функції (підприємницька одиниця сфери обслуговування).

Економічні функції сфери ресторанного господарства розглядаються як єдиний комплексний механізм виробництва та обігу продукції, що забезпечує ресторанному бізнесу певні переваги в порівнянні з іншими видами діяльності народного господарства. Передусім це перспективний вид діяльності для інвестування капіталу, що гарантує достатньо швидко оберненість вкладених коштів.

Найімовірніше автори зображують радужні тенденції розвитку РГ України. Так, Яшина О.В. [7] стверджує, що ресторанний бізнес в Україні, незважаючи на економічну кризу, залишається привабливим як довгострокова інвестиція з вірогідною прибутковістю в 15—20 % річних. Т.В. Шталь і М.В. Лисак, спираючись на дані росту товарообігу в ресторанному господарстві, констатують, що ресторанний бізнес в Україні демонструє стрімке зростання ділової активності, та має позитивні тенденції розвитку, фінансової стійкості, стимулює збільшення інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів [6]. За інформацією Асоціації ресторанного бізнесу України, темпи розвитку ринку ресторанних послуг коливаються в межах 60 — 100 % на рік [9]. У дослідженні Т.В. Шталь, О.В. Кот, А.С. Дядін [6] наполягають, користуючись даними Асоціації франчайзингу України, що навіть у 2010 кризовому році українські ресторатори заробили близько 2,2 млрд дол. США — майже на 10 % більше, ніж роком раніше, і в 2011 р. планували отримати 2,5 млрд дол. США. За їх висновками кількість постійних клієнтів кафе, барів і ресторанів під час фінансової кризи майже не змінилась, хоча більшість споживачів стали економнішими. Вони також обґрунтовують перспективи розвитку в Україні франчайзингових форм бізнесу в організації швидкого харчування [6], кейтерінгу, як нового напрямку розвит-

Таблиця 1. Кількість закладів і посадкових місць у рестораних закладах України, на 1 січня 2003–2017 рр.

Показник \ Рік	2003	2009	2011	2013	2015	2017
Кількість підприємств РГ (за КВЕД)	5226	5028	4744	4343	4147	4976
Загальна кількість закладів РГ у складі підприємств юр. осіб різних видів економічної діяльності	30568	24946	23369	21619	20578	26751
Кількість закладів РГ у складі підприємств РГ (за КВЕД)	12151	10404	99117	9087	9344	11212
Кількість закладів РГ у складі підприємств інших видів економічної діяльності	18417	14542	13452	12532	11234	14043
Питома вага закладів РГ у складі підприємств РГ у загальній кількості закладів РГ, %	39,75	41,71	42,44	42,03	45,41	41,57
Середня кількість закладів РГ на 1 підприємство РГ (за КВЕД)	2,33	2,07	2,09	2,09	2,25	2,12
Кількість посадкових місць у всіх закладах ресторанного господарства, тис. од.	1771	1636	1595	1521	1272	1526
Середня кількість посадкових місць на 1 заклад РГ	57,9	65,5	68,2	70,4	71,5	65,8

Джерело: за даними Державного комітету статистики України.

ку ресторанного бізнесу. Все це забезпечує ресторанному бізнесу певні переваги в порівнянні з іншими видами економічної діяльності. Перспективою розвитку ресторанного господарства, на їх думку, є те, що український ринок ресторанних послуг ще зовсім ненасичений, і навіть, якщо попит падає, це означає лише зменшення відвідувань споживачів ресторанних послуг та середнього чеку, а не повне закриття підприємств.

Вивчення даних Статистичного управління України за період до 2016 року, дозволило нам зробити більш песимістичні висновки щодо розвитку ресторанного господарства України. Для статистичного обліку сфери послуг населенню Статистична служба України враховує ресторанну діяльність одночасно у складі підприємств ресторанного господарства, у складі підприємств різних видів економічної діяльності, як-от: "Тимчасове розміщення й організація харчування", "Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Діяльність готелів і ресторанів", а також у розділі "Мережа роздрібною торгівлі та ресторанного господарства підприємств" [10].

Для визначення рівня розвитку ресторанного бізнесу в країні використовують: показники кількості ресторанних підприємств; показники насиченості підприємствами ресторанного і готельно-ресторанного господарства відносно кількості населення; показники товарообігу і прибутковості ресторанного бізнесу; показники структури працюючих за віком, освітою, статтю; показники плінності кадрів тощо.

За даними Міжнародної асоціації готелів і ресторанів у світі налічується 8,1 млн підприємств ресторанного харчування. У цій сфері діяльності зайнято 48 млн осіб. Доходи світової сфери послуг ресторанного харчування перевищують 700 млрд дол. США щорічно, причому на заклади, розміщені в Північній Америці, припадає 51 % усіх надходжень. Згідно з результатами досліджень у 103 країнах один заклад ресторанного харчування у середньому припадає на 477 жителів. У країнах, що відносяться до групи з низькими доходами населення, цей показник збільшується до 618 осіб, а у країнах, що відносяться до групи з середніми і високими доходами, — скорочується до 268 осіб [9].

В Україні ресторанна справа ще не досягла міжнародного рівня і перебуває лише на стадії зародження. Динамічний розвиток цього виду економічної діяльності обумовлює появу ресторанних закладів різних типів і цінкових категорій, що дає споживачам можливість обирати такий заклад ресторанної сфери, що найбільш підходить для них за всіма критеріями.

Зараз в Україні діяльність у сфері ресторанного господарства здійснюють як ресторани підприємства (за КВЕД), так і підприємства різних видів діяльності, структурними підрозділами яких є заклади ресторанного господарства (табл. 1). За станом на 1 січня 2015 р. в Україні функціонувало 4147 підприємств — юридичних осіб (за КВЕД), що на 20,6 % менше порівняно з аналогічним періодом 2003 р. Протягом цього періоду загальна кількість закладів РГ, що здійснюють свою діяльність у складі підприємств — юридичних осіб усіх видів економічної діяльності, зменшилася з 30568 до 20578 — на 32,7 %, а кількість закладів РГ, що здійснюють свою діяльність у складі підприємств ресторанного господарства, зменшилася з 12151 до 9344 — на 23,1 %. З цього можна зробити висновок, що інтенсивність (за даними темпів зниження) закриття закладів РГ у складі підприємств РГ менша, чим інтенсивність скорочення кількості закладів РГ у складі підприємств інших видів економічної діяльності. Часто це пов'язано з тим, що заклади ресторанного господарства у складі 72 підприємств інших видів економічної діяльності планово збиткові, бо з самого початку створені для забезпечення внутрішніх соціальних потреб працівників підприємства у харчуванні на виробництві.

Однак у 2017 році тенденції поступово почали змінюватися в напрямку збільшення. За даними компанії "Ресторанний консалтинг" обсяг ресторанного бізнесу міста Києва (як лідера ресторанних послуг України) збільшився на 20 %, а взагалі в країні цей показник наблизився до 25 % [4].

Харчування працівників за місцем роботи підвищує продуктивність праці і мотивацію персоналу. Проте в умовах загальнооекономічної кризи в Україні, все більше підприємств не спроможні утримувати у своєму складі столові, їдальні, кафе, бари, та закривають їх. Тому темпи зміни кількості закладів ресторанного господарства

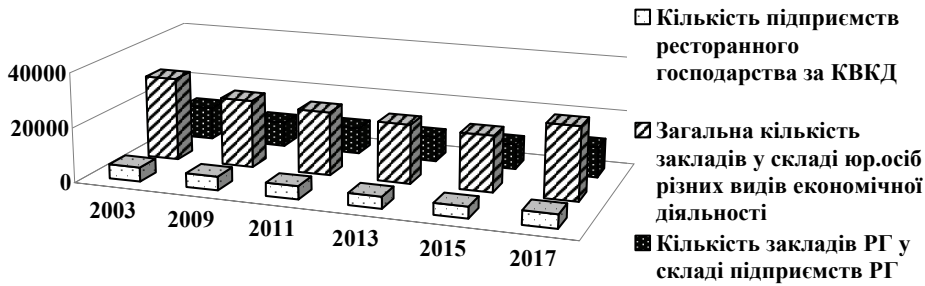

Рис. 1. Динаміка темпів змін кількості підприємств ресторанного господарства

у складі підприємств різних видів економічної діяльності на макrorівні можна вважати додатковим показником прояву кризових явищ в Україні (рис. 1).

За період з 2009 до 2015 рр. темпи зміни кількості підприємств ресторанного господарства — 92,8 %, темпи зміни кількості ресторанних закладів, що входять до них — 101,4 %. Це говорить про те, що кількість підприємств скоротилася на 7,2 %, а кількість ресторанів, що входять до складу цих підприємств, збільшилася на 1,4 %. Як бачимо з табл. 1, кількість закладів ресторанного господарства, що приходить на 1 ресторанне підприємство, практично не змінювалося з 2009 до 2013 рр., і залишалося на рівні 2,07 — 2,09 закладів на 1 підприємство. Лише в 2015 р. відбулося більш суттєве збільшення цього показника до 2,25 закладів на 1 підприємство. Зазвичай, підприємства РГ України у своєму складі відокремлюють кафе і бари (2 заклади у складі 1 підприємства).

У результаті на початок 2013 р. бачимо тенденцію більш інтенсивного закриття ресторанних закладів у складі підприємств за різними видами економічної діяльності, ніж у складі підприємств, збільшення питомої ваги закладів РГ у складі підприємств РГ у загальній кількості закладів РГ України з 39,75 % у 2003 р. до 42,03 % (табл. 1). Це говорить про те, що незважаючи на прискорення темпів зменшення кількості закладів ресторанного господарства у структурі підприємств, що за основним видом діяльності не відносяться до ресторанної діяльності, в ресторанному господарстві України саме ці заклади виконують функцію харчування населення в більшій мірі, ніж безпосередньо підприємства ресторанного господарства.

Заклади, яких залишається більше, ніж спеціалізованих закладів у складі ресторанних підприємств, виконують також виробничу функцію підвищення продуктивності і ефективності національної економіки країни. Тому саме ці заклади, не менше ніж інші, потребують уваги Держави під час розроблення програми планування і регулювання ресторанного господарства. Якщо заклади ресторанного господарства у структурі підприємств різних видів економічної діяльності створюються, найімовірніше, для забезпечення харчування і підвищення продуктивності праці трудового колективу підприємства, то головна функція самостійних закладів ресторанного господарства — створення умов для проведення дозвілля і харчування населення у неробочі години.

Підприємства в національній економіці країни відіграють соціальну функцію відновлення сил населен-

ня в часи відпочинку, забезпечення їжею і організацією дозвілля потоків туристів і відпочивальників, створення додаткових робочих місць, зменшення рівня безробіття і росту зайнятості населення, збільшення їх матеріальних доходів. Тому усі заклади ресторанного господарства заслуговують на увагу, підтримку і регулювання держави з точки зору сприяння розвитку соціальної сфери обслугову-

вання населення, підвищення якості і рівня життя в країні, що є частиною комплексу пріоритетів країни. Кількість посадкових місць у закладах ресторанного господарства за досліджений період зменшилося на 16,8 % — з 1771 до 1272 тис. од. (табл. 1). Водночас кількість закладів РГ у складі підприємств за різними видами економічної діяльності зменшилася на 31,7 %. З цього було зроблено висновки, що до 2016 року сформувалася тенденція створення і функціонування підприємств, розрахованих на більшу кількість посадкових місць. Як бачимо з таблиці 1, середня кількість посадкових місць на 1 заклад збільшилася з 57,9 у 2003 р. до 71,5 у 2015 р. Проте, забезпеченість закладів РГ посадковими місцями на підприємствах РГ і на підприємствах інших видів економічної діяльності різна.

За період з 2003 до 2015 рр. загальна кількість ресторанних закладів скоротилася на 32,7 %. Водночас середньорічні темпи зменшення кількості закладів були на рівні 0,96 (щорічне зменшення в середньому на 4%). І тільки на 1 січня 2017 р. маємо значне підвищення за досліджений період кількості закладів в Україні на 33 %. Скорочення загальної кількості закладів відбувалося за рахунок скорочення на 39 % кількості закладів ресторанного господарства, що входять до складу підприємств, які за економічними видами діяльності не відносяться до ресторанного господарства. Кількість закладів ресторанного господарства у складі підприємств також скорочувалася, але меншими темпами. За досліджений період бачимо зменшення цієї категорії закладів на 23,1 %.

Зменшення кількості підприємств відбувалося паралельно зі зменшенням кількості закладів у них, але трохи меншими темпами (— 20,6 %). Це говорить про незначну тенденцію зменшення закладів ресторанного господарства у складі підприємств РГ. Кількість посадкових місць у закладах РГ скоротилася на 16,9 % на фоні скорочення кількості закладів РГ на 32,7 %. Це говорить про те, що скорочення кількості закладів ресторанного господарства за досліджений період з 2003 р. відбувся за одночасного збільшення середньої кількості посадкових місць, що знаходяться в закладах РГ, у 2 рази (32,7 / 16,9). Водночас кількість посадкових місць у закладах ресторанного господарства, що знаходяться у складі підприємств не ресторанного господарства, залишається на рівні 60 місць на 1 заклад, а кількість посадкових місць у закладах РГ, що знаходяться у складі підприємств РГ продовжує збільшуватися з 68,5 до 71,5 місць на заклад.

Закладів РГ у складі підприємств РГ стало менше, а місць у закладах, що залишилися, стало більше. Мож-

Таблиця 2. Кількість і структура підприємств ресторанного господарства в Україні

Роки	Всього підприємств		Ресторани		Кафе		Бари		Їдальні	
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
2001	4849	100	468	9,7	2906	59,9	766	15,8	709	14,6
2007	4591	100	582	12,7	2875	62,6	658	14,3	476	10,4
2009	5028	100	698	13,8	3034	60,3	814	16,3	482	9,6
2012	4751	100	898	18,9	2688	56,6	727	15,3	438	9,2
2015	4147	100	705	17,1	2425	58,5	612	14,7	405	9,7
2017	4976	100	972	19,5	2714	54,5	798	16,1	492	9,9

Джерело: за даними Державного комітету статистики України.

ливо, це свідчить про те, що закриваються маленькі заклади ресторанного господарства, і виживають більш крупні заклади, з більшою кількістю посадкових місць. В умовах економічної кризи підвищується конкурентна боротьба. Виживають більш ефективні підприємства, які можуть інвестувати більше коштів у благоустрій закладу, застосовувати інноваційні методики, рекламу, Інтернет, висококваліфіковані кадри.

На 1 січня 2015 р. кількість підприємств ресторанного господарства в Україні склала 4147 одиниць. З 2003 по 2009 рр. кількість цих підприємств кожен рік зменшується на 3%. Як відомо, в 2008 р. відбувався бум активного споживчого і підприємницького кредитування. Банки легко надавали кредити у валюті на розвиток бізнесу, що мало сприяти відкриттю нових підприємств.

Населення легко отримувало споживчі кредити, що створювало видимість зайвих коштів і сприяло зросту платоспроможного попиту на послуги підприємств ресторанного господарства. З 1 січня 2009 р. економіка України в повній мірі відчула наслідки світової фінансової кризи, що почалася у другій половині 2008 р. Ті підприємства, що були створені за рахунок банківського валютного кредитування, за різкого зростання вартості валюти США, не могли повертати кредити і закривалися. Цьому же сприяло зниження платоспроможного попиту на послуги ресторанних закладів з боку населення. На тлі зменшення доходів середнього і бідного прошарку населення, споживання продукції ресторанів збільшується, навіть у кризовий рік. У той час, як кількість ресторанів неухильно збільшується в загальному обсязі, так і в структурі підприємств ресторанного господарства, кількість кафе, барів і їдалень зменшується (табл. 2).

Таким чином, найбільш уразливими до фінансової кризи в країні виявилися підприємства-кафе, які призначені для обслуговування населення з середніми доходами (табл. 2). Проте, незважаючи на постійне зменшення кількості кафе, вони все ще формують більшість серед типів підприємств ресторанного господарства, і займають на 1 січня 2017 р. 54,5% у загальній кількості підприємств ресторанного господарства.

На рисунку 2 ми можемо побачити, що кількість всіх підприємств ресторанного господарства і кафе змінювалася паралельно.

Це говорить про те, що зменшення кількості підприємств відбувається саме за рахунок закриття кафе. Водночас кількість їдалень та закладів постачання їжі в структурі підприємств ресторанного господарства залишається незначною і практично не змінюється. Кількість ресторанів неухильно зростає. Це зростан-

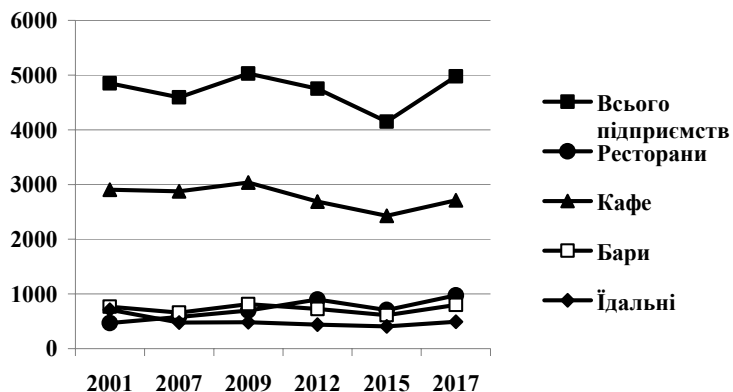

Рис. 2. Динаміка підприємств ресторанного господарства з 2001—2017рр.

ня кількості підприємств ресторанного господарства в Україні співпало з бумом активної кредиторської діяльності банків до настання фінансової кризи 2008 р. у світі, а потім і в Україні.

Як бачимо, скорочення підприємств ресторанного господарства в Україні відбувається, головним чином, за рахунок скорочення кількості кафе, їдалень і підприємств постачання їжі, які втрачають популярність серед споживачів за умов скорочення платоспроможного попиту відвідувачів. Саме ці типи підприємств РГ закриваються в першу чергу. Водночас сформувалася тенденція повільного збільшення кількості ресторанів, що обумовлено зміною культури споживання ресторанного продукту в Україні.

Таким чином, ресторанне господарство України з 2001 до 2014 рр. має регресивну кризову тенденцію розвитку, що поступово змінюється позитивно починаючи з 2015 року. Кількість суб'єктів господарювання постійно змінюється в усіх сегментах і типах діяльності.

Зміни показників ресторанного господарства за рівнем роздрібного товарообороту, кількості закладів, кількості посадкових місць у них, характеризує зміну добробуту населення на тлі зміни економічного стану країни. Це пов'язано з тим, що розвиток ресторанного господарства, залежить від купівельної спроможності населення, розвиненості мережі торговельних закладів, товарної забезпеченості, інформаційної, транспортної інфраструктури тощо. Тому визначення тенденцій розвитку ресторанного господарства, як і інших видів економічної діяльності національного господарства, актуальне для оцінки економічного стану країни, розроблення програм державного регулювання, визначення можливих структурних змін.

Для кожного ресторанного закладу бажано підвищення ефективності діяльності всіх структурних підроз-

ділів, що в цілому приведе до підвищенню ефективності роботи всього підприємства.

Сутність проблеми підвищення ефективності діяльності полягає в тому, щоб на кожну одиницю витрат досягти максимально можливого збільшення обсягу наданих послуг або прибутку. Виходячи з цього, єдиним макроекономічним критерієм ефективності діяльності стає зростання продуктивності суспільної праці.

Основним принципом формування системи показників ефективності діяльності підприємства є співвідношення кінцевого результату (у вигляді обсягу випуску або реалізації продукції) і ефекту (прибутку) з застосованими і спожитими ресурсами (в сукупності або за окремими видами).

Ефективністю важливого значення набуває класифікація чинників її зростання за певними ознаками: видами витрат і ресурсів; напрямками розвитку і вдосконалення діяльності; місцем реалізації в системі управління діяльністю. Отже, за видами витрат і ресурсів джерелами підвищення ефективності є такі: зростання продуктивності праці і збільшення фондомісткості і матеріаломісткості послуг, раціональне використання природних ресурсів.

Визначальними напрямками є: прискорення науково-технічного та організаційного прогресу, вдосконалення структури виробництва, підвищення якості та конкурентоспроможності ресторанного продукту і послуг, різнобічний розвиток і вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності.

ВИСНОВКИ

Забезпеченість населення закладами ресторанного господарства і посадковими місцями в декілька разів нижча за світовий рівень, але починає зростати. Все це відбувається на тлі, коли ресторани заклади різних країн світу розвиваються швидкими темпами, надаючи податкові надходження в бюджет, забезпечуючи новими робочими місцями населення, виконуючи соціальну функцію харчування і організації дозвілля населення, притягуючи туристичні потоки, та опосередковано створюючи умови для отримання доходів від них. Тому проведений аналіз може стати для наступного кроку на шляху підвищення ефективності діяльності ресторанного господарства України. Для подальшого розвитку, необхідним є визначення зовнішніх і внутрішніх причин регресивного розвитку діяльності із забезпечення стравами та напоями у ресторанному господарстві.

Література:

- Архіпов В.В. Організація обслуговування в закладах ресторанного господарства: навч. посібник для студентів ВНЗ / В.В. Архіпов, В.А. Русавська. — К.: Центр учб. л-ри, 2009. — 342 с.
- Дмитрієва Н. А. Визначення економічної ефективності на макро- та мікрорівнях / Н.А. Дмитрієва // Фінанси України. — 2000. — № 9. — С. 68—73.
- Карл Уильям Л. Организация обслуживания на предприятиях массового питания [Текст]: (Пер. с англ.). — М.: Экономика, 1979. — 136с.
- Тренды ресторанного бизнеса 2017 от Poster [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://joinposter.com/post/restaurant-business-trends-2017>

5. Мальська М.П. Ресторанна справа: технологія та організація обслуговування туристів (теорія та практика): підручник / М.П. Мальська, О.М. Гаталяк, Н.М. Ганич. — К.: Центр учбової літератури, 2013. — 304 с.

6. Шталь Т.В. Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства України та Харківського регіону / Т.В. Шталь, О.В. Кот, А.С. Дядін // Вісник Львівської комерційної академії. — 2011. — Серія Економічна. Вип. 38. — С. 137—141. 159.

7. Яшина О.В. Особливості розвитку ресторанного господарства в Україні [Електронний ресурс] / О.В. Яшина // Все о туризме. Туристическая библиотека. — Режим доступу: tourlib.net/satti_ukr/yashina.htm

8. Мазаракі А.А. Організація обслуговування в закладах ресторанного господарства: підручник / А.А. Мазаракі [та ін.], за заг. ред. 221 Н.О. П'яницької. — 2-ге вид., пероб. та допов. — К.: Центр навч. л-ри, 2011. — 584 с.

9. Ринки ресторанного бізнесу України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://poglyad.com/blog/4/437/>

10. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

- Arkhipov, V.V. (2009), *Orhanizatsiia obsluhovuvannia v zakladakh restorannoho hospodarstva* [Organization of services in institutions restaurant industry], Tsentruchb. l-ry, Kyiv, Ukraine.
 - Dmitriiieva, N.A. (2000), "Determination of economic efficiency at macro and micro levels", *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 68—73.
 - Karl, U.L. (1979), *Organizacija obsluzhivaniia na predpriiatijah massovogo pitaniia* [Organization of service at catering establishments], Jekonomika, Moscow, Russia.
 - joinposter.com (2017), "Trends of restaurant business 2017 from Poster", available at: <https://joinposter.com/post/restaurant-business-trends-2017> (Accessed 20 June 2019).
 - Mal's'ka, M.P. (2013), *Restoranna sprava: tekhnolohiia ta orhanizatsiia obsluhovuvannia turystiv (teorii ta praktyka)* [Restaurant business: technology and organization of tourist services (theory and practice)], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 - Shtal', T.V. (2011), "The current state and trends of the restaurant industry in Ukraine and the Kharkiv region", *Visnyk L'vivs'koi komertsijnoi akademii. Seriia Ekonomichna*, vol. 38, pp. 137—141.
 - Yashyna, O.V. (2019), "Features of restaurant business development in Ukraine", available at: tourlib.net/satti_ukr/yashina.htm (Accessed 20 June 2019).
 - Mazaraki, A.A. (2011), *Orhanizatsiia obsluhovuvannia v zakladakh restorannoho hospodarstva* [Organization of service in restaurants], Tsentr navch. l-ry, Kyiv, Ukraine.
 - poglyad.com (2010), "Market restaurant business in Ukraine", available at: <http://poglyad.com/blog/4/437/> (Accessed 20 June 2019).
 - State Statistics Committee of Ukraine (2019), "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 June 2019).
- Стаття надійшла до редакції 26.06.2019 р.

С. В. Сусліков,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва та міжнародних економічних відносин, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", м. Харків

ORCID ID: 0000-0001-5779-7610

О. О. Гавриш,

старший викладач кафедри економіки і маркетингу, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-3247-6885

М. А. Усов,

асистент кафедри економіки і маркетингу, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", м. Харків

ORCID ID: 0000-0003-0520-7513

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.24

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕРНІЗОВАНОГО МЕТОДУ ОПТИМІЗАЦІЇ ЦІЛЮВИХ СПОЖИВЧИХ ФУНКЦІЙ ПІД ЧАС ОБГРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ НЕТРАДИЦІЙНОЇ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

S. Suslikov,

PhD in Economics, Associate Professor of Management of Innovative Entrepreneurship and International Economic Relations Department, Kharkiv National University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv

O. Gavrys,

senior lecturer of Economics and Marketing Department, Kharkiv National University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv

M. Usov,

assistant of Economics and Marketing Department, Kharkiv National University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv

USING THE UPDATED OPTIMIZATION OF TARGET CONSUMER FUNCTIONS METHOD FOR THEORETICAL JUSTIFICATION OF APPLICATION OF ALTERNATIVE RENEWABLE POWER ENGINEERING TECHNOLOGIES

Пропонується порівняльний аналіз математичних методів, підходів та інформаційних технологій (критеріїв на основі застосування ієрархічного методу залежностей, методу регресійного аналізу, методу біматричних ігор, теорії корисності, ELECTRE, аналізу часових рядів, регресійного аналізу та інших) по оптимізації інвестиційних планів для обґрунтування капітальних витрат під час впровадження технологій нетрадиційної відновлюваної енергетики. Запропоновано і апробовано модернізований метод оптимізації цільових споживчих функцій, за основу якого було взято метод ієрархій Т. Сааті по раціоналізації вибору технологій нетрадиційної відновлюваної енергетики. Даний метод був модернізований, з точки зору використання конкретних цільових споживчих функцій (мінімізація за ціною; мінімізація за вагою; максимізація по середній температурі нагріву; максимізація по продуктивності гарячої води; максимізація по терміну служби; максимізація по гарантійним терміном служби) та їх раціоналізації в рамках проведеного комплексного дослідження з визначення найбільш сприйнятливих техніко-економічних показників геліоенергетичного обладнання, представленого на ринку України. Виділено, що такий метод дозволяє з більшою вірогідністю обґрунтувати вибір енергозберігаючих інновацій (на прикладі технологій геліоенергетики) для умов конкретного господарюючого суб'єкта. Зроблено висновки щодо застосування модернізованого методу з урахуванням цільових споживчих функцій, що за якісної максимізації параметрів входять у систему (техніко-економічних показників і переваг замовників), і виділено найбільш оптимальний варіант.

A comparative analysis of mathematical methods, approaches and information technologies (criteria based on the application of the hierarchical dependency method, regression analysis method, bimatrix games method, utility theory, ELECTRE, time series analysis, regression analysis

and others) of optimizing investment plans for substantiating capital expenditures in the introduction of non-conventional renewable energy technologies is proposed.

The updated optimization of target consumer functions method, based on the T. Saati hierarchy method of choice rationalization of non-conventional renewable energy technologies is proposed and tested.

Modernization of the method allowed to form a well-formalized approach to the collection of data by experts, taking into account the contradictions in judgments in the primary stages of the study; determine a set of criteria for optimization and their subsequent averaging, in order to determine the general target efficiency vector based on the application of specific target consumer functions (minimization by price; weight minimization; maximization by average heating temperature; hot water productivity maximization; service life maximization; warranty maximization); clustering the input data, which ultimately allows for a better perception of the research results.

It has been highlighted that this method allows substantiate the choice of energy-saving innovations (using solar energy technologies as an example) in the conditions of the particular economic entity more reliably.

Approbation of the proposed method was carried out using the example of justifying and rationalizing the introduction of alternative renewable energy technologies as part of a comprehensive study of solar power equipment on the Ukrainian market (SintSolar CS, HC "SolarCompany", Logasol SKN 3.0-s, Atmosfera CBK — 30, Logasol SKS 4.0-s, Vaillant VFK 145 V, Vitosol 300-T).

The conclusions on the application of the updated method considering the target consumer functions at high-quality maximization of the parameters included in the system (technical and economic indicators and customer preferences) are drawn and the most appropriate option is highlighted.

Ключові слова: енергозберігаючі технології, нетрадиційна поновлювана енергетика, математичні методи, інформаційні технології, раціоналізація вибору, Т. Сааті, цільові пріоритети.

Key words: energy-saving technologies, alternative renewable energy, mathematical methods, information technology, choice rationalization, T. Saati, target priorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нині в Україні існують всі передумови для зміщення інтересу в області енергозберігаючих виробничих процесів, а також досліджень і розробок в області нетрадиційної відновлюваної енергетики.

Паралельно з цим активізуються процеси інноваційної активності суб'єктів господарювання, їх вміння виробляти та реалізовувати ефективну інноваційну політику, що спирається на власні можливості і внутрішній потенціал, які за відсутності комплексного підходу щодо оцінки інновацій не можуть повною мірою, бути реалізовані.

Тому на сучасному етапі розвитку економічної ситуації актуальними лишаються питання з оптимізації великої кількості інноваційних рішень та відсіву інноваційних проектів на первинному етапі прийнятті рішень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз існуючих досліджень свідчить про значну увагу до проблеми інноваційної сприйнятливості підприємств як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Важлива роль у дослідженні теоретичних і методичних проблем інноваційної сприйнятливості, в тому числі оцінки економічної ефективності інновацій та питань прискорення їх впровадження належить таким відомим вченим: Андрєєва Е.А., Бланк І.А., Валдайцев С.В., Джазовська І.Н., Завлін П.М., Захарін С.В., Кондрашов О.М., Масленникова Н.П., Перерва П.Г., Роджерс Дж., Рижих В.М., Тищенко А.Н., Третьяк В.П., Тріфілова А.А., Фатхутдінов Р.А., Фільберт Л.В. та інших.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Різноманіття управлінських ситуацій і складність досліджуваного явища породжує необхідність використання методів інноваційного потенціалу, спираючись на широко відомий інструментарій теорії оцінки ефективності інвестицій, заснованого на критеріях оцінки доцільності проектів, а також формалізованих методиках (ЮНІДО, управління проектами, оцінки ефективності інновацій і т.д.).

Проте для малих і середніх підприємств залишається характерним прийняття відповідних рішень, ґрунтуючись, насамперед, на інтуїції, що надалі підвищує ризик помилок через наявність суб'єктивності в рішеннях.

Переважна частина рішень приймається на основі інформації, отриманої за допомогою спрощених методів оцінки ефективності, які не використовують прогноз фінансового профілю проектів протягом розрахункового періоду і не враховують не рівноцінність різночасових витрат і результатів.

Тому серед низки методів комплексної оцінки соціально-економічної і природоохоронної ефективності технологій нетрадиційної відновлюваної енергетики з точки зору найбільш інноваційно-сприйнятливої було виділено — термін окупності, який відображає співвідношення груп сум капітальних витрат (на основне і допоміжне обладнання, додаткові організаційно-технічні заходи тощо) і комплексу типових корисних ефектів, прорахованих в умовах даного підприємства. Відповідно для підвищення ефективності прийняття рішення щодо впровадження інновацій подібного типу слід розглянути питання оптимального формування такого співвідношення на первинному етапі розрахунку.

Нині існує безліч математичних методів, підходів та інформаційних технологій, що дозволяють виробити рішення щодо оптимізації капітальних витрат (методи оптимізації критеріїв на основі застосування ієрархічного методу залежностей, методів регресійного аналізу, методу біматричних ігор, теорії корисності, ELECTRE, аналізу часових рядів, регресійного аналізу та багатьох інших). Однак не всі вони володіють достатньою інноваційною сприйнятливістю, що відмежовує інтенсивність їх використання на підприємстві. Тому в цьому дослідженні було проведено порівняння видалених методів щодо можливості їх застосування до специфіки дослідження та загальної інноваційної сприйнятливості.

Методи теорії корисності — метод суб'єктивної очікуваної корисності (МСОК), що розглядається Х. Райфом у роботі "Аналіз рішень: введення в проблему вибору в умовах невизначеності" [1].

Суть методу полягає в розбитті завдання на ряд підзадач, що в загальному вигляді представляється як дерево рішень (ДР). У частині вершин ДР вибір здійснюється безпосередньо особою, яка приймає рішення, в іншій частині — на основі суб'єктивної ймовірності звернення подій. ДР завершується наслідками, кожному з яких приписується певна корисність, а ймовірність кожного результату підраховується як добуток суб'єктивних ймовірностей на шляху, що йде від вершини ДР. Шляхом "згорання" ДР від кінця до початку вибирається результат з найбільшою суб'єктивною очікуваною корисністю (1).

$$U = \sum_{i=1}^N K_i * U_i(X_i); \sum_{i=1}^N K_i = 1 \quad (1),$$

де K_i — вагові коефіцієнти критеріїв ($0 < K_i < 1$), які можуть трактуватися як ймовірність отримання конкретної корисності;

$U_i(X_i)$ — функція корисності по i -му критерію;

X_i — альтернатива вибору;

U — загальна функція корисності.

МСОК дозволяє визначити оптимальну послідовність дій (стратегію) з урахуванням особистих оцінок і переваг. Обрана стратегія буде "найкращою" на даний момент з тих багатьох, які є в розпорядженні. "Кращою", в сенсі порівняння з безліччю стратегій, які варто було б розглянути, стратегія буде в тому випадку, якщо вона буде найбільш ефективною і раціональною в цій ситуації.

Методи ELECTRE, розроблені французької школою теорії прийняття рішень, очолюваної Б. Руа.

Методи, моделі і концепції розглядаються як допоміжні засоби практичного аналізу ситуації з оптимізації. Ці засоби дозволяють, як усвідомити цілі прийняття рішення, так і краще зрозуміти його переваги.

Методи ELECTRE спрямовані на розв'язання завдань з уже заданими багатокритеріальними альтернативами, в яких не визначається кількісно показник якості кожної з альтернатив, а встановлюється умова переваги однієї альтернативи над іншою, що можна виразити так (2) чи (3) [2]:

$$x \succ y \Leftrightarrow \frac{P_{xy}^+ + P_{xy}^-}{\sum_{i=1}^n P_i} > c_1, \left(\frac{1}{2} \leq c_1 \leq 1\right) \quad (2),$$

$$x \succ y \Leftrightarrow \frac{P_{xy}^+}{P_{xy}^-} > c_2, (c_2 \geq 1) \quad (3),$$

де $x = (x_1, \dots, x_n)$ та $y = (y_1, \dots, y_n)$ — пари порівнюваних альтернатив;

n — число критеріїв, тобто $|I| = n$, в якому множина I розбивається на 3 підмножини:

$I^+(x, y)$ — безліч критеріїв, за якими x перевершує y :

$I^-(x, y)$ — безліч критеріїв, за якими y перевершує x :

$I^0(x, y)$ — безліч критеріїв, за якими x та y мають однакові оцінки: $y = x$.

c — поріг прийняття рішення.

Відносна важливість $P_{xy}^+, P_{xy}^-, P_{xy}^0$ кожного з цих підмножин розраховується як (4):

$$P_{xy}^* = \sum_{i \in I^*(x, y)} P_i \quad (4),$$

де P_i — коефіцієнт відносної важливості i -його критерію.

Недоліком методів ELECTRE є те, що вони є допоміжними засобами, а не способом вироблення кращого рішення як при аксіоматичному підході.

Методи аналізу часових рядів — сукупність математико-статистичних методів аналізу, призначених для виявлення структури часових рядів і для їх прогнозу. Часовий ряд в даному випадку істотно відрізняється від простої вибірки даних, бо під час аналізу враховується взаємозв'язок вимірювань з часом, а не тільки статистичне різноманітність і статистичні характеристики вибірки.

Виявлення структури часового ряду для побудови математичної моделі того явища, яке є джерелом аналізованого часового ряду (наприклад експоненціального), можна виразити таким чином (5) чи (6):

$$s_i = \alpha x_i + (1 - \alpha)s_{i-1} = \dots = \alpha x_i + (1 - \alpha)[\alpha x_{i-1} + (1 - \alpha)[\alpha x_{i-2} + (1 - \alpha)s_{i-3}]] \quad (5),$$

$$s_i = \alpha \sum_{j=1}^i (1 - \alpha)^{i-j} x_{i-j} \quad (6),$$

при $0 \leq \alpha \leq 1$

де x_i — вихідний ряд,

s_i — згладжений ряд.

α — параметр визначає співвідношення між не згладженим значенням на поточному кроці і плавним значенням з попереднього кроку.

Загальний недолік прогнозування за допомогою цих моделей полягає в тому, що всі вони використовують історичні дані, тобто якщо умови (показники критеріїв) змінюються, то ці зміни будуть враховані тільки через певний проміжок часу, а до цього моменту прогнози будуть некоректними.

Регресійний (факторний) аналіз. Основні ідеї факторного аналізу були закладені англійським психологом і антропологом Гальтон Ф.

Статистичний метод дослідження залежності між залежною змінною Y_i одною або декількома незалежними змінними X_1, X_2, \dots, X_p .

Регресійний аналіз дозволяє вирішити дві важливі проблеми дослідника: описати об'єкт вимірювання всебічно і в той же час компактно [3].

За допомогою факторного аналізу можливе виявлення прихованих змінних факторів, що відповідають за наявність лінійних статистичних зв'язків-кореляцій між явищами, що спостерігаються змінними (7).

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + K + \beta_m X_m + \varepsilon \quad (7),$$

де $X = (X_1, X_2, \dots, X_n)$ — вектор незалежних (пояснюють) змінних;

β — вектор параметрів (що підлягають визначенню);

ε — випадкова помилка (відхилення);

Y — залежна (яка пояснюється) змінна;

m — кількість пояснюють змінних;

n — кількість спостережень.

Застосування регресійного аналізу дозволяє визначити лише математичну залежність змінних, а не причинно-наслідкові зв'язки або багатокритеріальні переваги суб'єктів, що в умовах оптимізації інвестиційних планів є важко здійснюваним завданням.

Метод аналізу ієрархій (МАІ), був запропонований і детально описаний Сааті Т. у своїй роботі "Прийняття рішень: метод аналізу ієрархій".

У методі використовується дерево критеріїв, в якому загальні критерії розділяються на критерії приватного характеру. Для кожної групи критеріїв визначаються коефіцієнти важливості. Альтернативи також порівнюються між собою за окремими критеріями з метою визначення кожної з них [4].

Засобом визначення коефіцієнтів важливості критеріїв або критеріальної цінності альтернатив є попарне порівняння. Результат порівняння оцінюється за бальною шкалою. На основі таких порівнянь обчислюються коефіцієнти важливості критеріїв, оцінки альтернатив і знаходиться загальна оцінка як зважена сума оцінок критеріїв.

МАІ дозволяє вирішувати широкий спектр завдань: аналіз ризиків і розподіл ресурсів; планування від досягнутого і планування бажаного майбутнього; комбіноване планування для визначення пріоритетів діяльності, що дозволяє зблизити результати планування від досягнутого і планування бажаного майбутнього; вибір оптимальної стратегії. Це може бути комплекс завдань з планування, аналізу ризиків, розподілу ресурсів і т.д.; аналіз ефективності-вартість; прийняття кадрових рішень та вирішення конфліктів; пошук істотних факторів; діагностика можливих сценаріїв розвитку ситуації і побудова залежностей.

Побудови глобальних пріоритетів для розв'язуваної задачі здійснюється згідно з такою формулою (8):

$$G_A = \sum_{i=1}^n L_i * L_{iA} \quad (8),$$

де G_A — глобальні пріоритети;

n — варіант альтернативи від 1 до n ;

L_i — локальний вектор пріоритету серед альтернатив вибору (9):

(9),

де L_i — локальний вектор пріоритету серед альтернатив вибору;

x_{ij} — елементи матриці;

n — розмірність матриці;

L_{iA} — нормалізованого локальний вектор пріоритету серед альтернатив вибору.

Перевірка проводиться на основі розрахунку індексу погодженості (відношення індексу погодженості інноваційного потенціалу (ІІП) до середнього значення випадкового індексу погодженості (ВІІ)) за формулою (10):

$$BII = \frac{II}{BI} = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} \quad (10).$$

Незважаючи на широкий спектр вирішуваних завдань, МАІ має деякі недоліки, виражені в такому: робота з підготовки прийняття рішень часто є занадто трудомісткою; метод не має внутрішніх засобів для інтерпретації рейтингів; впливу різних чинників на вибір оптимального рішення складні і заплутані; немає точної кількісної інформації, необхідної для вирішення завдання.

Однак, попри перераховані вище недоліки методу, він все-таки є найбільш адекватним і універсальним, а також досить інноваційно-сприйнятливим для фахівців на підприємстві під час його модернізації:

1) розробки чітко формалізованої методики проведення збору даних за допомогою експертів та урахування в даних істотних протиріч;

2) визначення середньостатистичного набору критеріїв з оптимізації задачі, з метою визначення загального цільового вектора;

3) кластеризація вхідних даних, що в кінцевому підсумку в повній мірі дозволить сприйняти результати дослідження;

4) автоматизація процесу розрахунку, яка буде інтерпретувати отримані результати з оптимізації інвестиційних планів щодо впровадження технологій НВЕ.

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕРНІЗОВАНОГО МЕТОДУ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ, НА ПРИКЛАДІ ТЕХНОЛОГІЙ ГЕЛІОЕНЕРГЕТИКИ

У ході дослідження методів оцінки ефективності інвестицій з урахуванням низки виявлених недоліків було виділено метод, аналізу ієрархій як найбільш універсальний метод який використовує у своєму математичному апараті елементи теорії ймовірностей, теорії графів, теорії ненегативних матриць, теорії експертних систем, теорії синергетики та інших методів.

Так само проведено модернізацію методу, що дозволила сформулювати чітко-формалізований підхід щодо проведення збору даних експертами з урахуванням протиріч у судженнях на первинних етапах дослідження; визначити набір критеріїв з оптимізації та подальшого їх усереднення, з метою визначення загального цільового вектора ефективності; кластеризувати вхідні дані, що в кінцевому підсумку більшій мірі дозволяє сприйняти результати дослідження [5; 6].

Запропонований модернізований метод було апробовано на прикладі обґрунтування та впровадження технологій нетрадиційної відновлювальної енергетики (ге-

Рис 1. Блок-схема процесу обґрунтування та впровадження технологій геліоенергетики з модернізованого методу аналізу ієрархій

ліоенергетичних систем) на підприємствах України, з застосуванням основних споживчих функцій, що можна представити у вигляді такої блок-схеми (рис. 1).

Згідно з наведеною схемою, обґрунтування впровадження технологій геліоенергетики було доповнено комплексним опитуванням з результативним виявленням показників пріоритетності по векторах: мінімізація за ціною, мінімізація за вагою, максимізація по середній температурі нагрівання, максимізація по продуктивності гарячої води в добу, максимізація по терміну служби, максимізація по гарантійному терміну служби [7].

Усереднення загальних рангів 40 реципієнтів, дозволило виявити середній рівень цільової функції ($F_{\text{ср}}$), співпадаючий із цільовою функцією мінімізації ціни.

На основі певних найбільш сприйнятливих техніко-економічних показників, у процесі дослідження та ана-

лізу фактичного ринку геліоенергетичного устаткування України, було виявлено шість кластеризованих груп і відповідно до них шість геліоколекторів (по одному з групи).

За допомогою модернізованого методу аналізу ієрархій та оптимізації цільових споживчих функцій були отримані глобальні пріоритети, які характеризують сублімовані ранги з пріоритетності вибору геліоенергетичного устаткування.

Підсумкові результати дослідження ефективності вибору геліоколекторів серед низки альтернативних виробників та виділених цільових пріоритетів представлені в таблиці 1.

За результатами розрахунків в умовах цільової оптимізації всіх параметрів, входячих в систему (техніко-економічних показників і переваг), було виділено два типи геліоколекторів, які найбільш повно відображають специфіку вибору середньостатистичного споживача в Ук-

Таблиця 1. Результати дослідження ефективності вибору геліоколекторів серед альтернативних виробників

Альтернативні варіанти геліоколекторів (ГК)	Критерії вибору геліоколекторів						Глобальні пріоритети
	1	2	3	4	5	6	
	Числове значення вектору пріоритету						
	0,39	0,10	0,166	0,223	0,066	0,044	
SintSolar CS	0,3	0,03	0,038	0,083	0,224	0,259	0,17679
ГК «SolarCompany»	0,22	0,08	0,064	0,038	0,127	0,054	0,12777
Logasol SKN 3.0-s	0,07	0,08	0,111	0,187	0,127	0,096	0,112
Atmosfera CBK - 30	0,15	0,05	0,111	0,026	0,065	0,165	0,10392
Logasol SKS 4.0-s	0,03	0,05	0,111	0,187	0,127	0,096	0,09293
Vaillant VFK 145 V	0,05	0,21	0,064	0,056	0,065	0,165	0,07705
Vitosol 300-T	0,01	0,1413	0,038	0,019	0,065	0,054	0,03945

Примітка: Критерії вибору геліоколекторів: 1 — Мінімізація за ціною. 2 — Мінімізація за вагою. 3 — Максимізація за середньою температурою нагрівання. 4 — Максимізація за продуктивністю гарячої води. 5 — Максимізація за терміном служби. 6 — Максимізація за гарантійним терміном служби.

паїні: геліоколектр SintSolar CS ($G_a = 0,17679$), ефективність підтверджується проведенням додатковим аналізом за середньоранговими значеннями.

Крім того, для споживачей інших цільових функцій, оптимальним варіантом геліоколектра (за умови якісної максимізації інших параметрів) є такі:

- мінімізація за ціною — SintSolar CS;
- мінімізація за вагою — Vaillant VFK 145 V;
- максимізація по продуктивності — Logasol;
- максимізація по гарантійному строку — SintSolar CS.

Вдосконалено методичний підхід із раціоналізації вибору геліоколектрів на підставі модернізованого методу аналізу ієрархій Сааті та оптимізації цільових споживчих функцій в умовах України, що дозволяє з більшою достовірністю обґрунтувати вибір геліообладнання в умовах конкретного господарюючого суб'єкта та раціоналізувати розмір капітальних витрат.

ВИСНОВКИ

У рамках запропонованого методу оцінки ефективності технологій геліоенергетики було розроблено методичний підхід по раціоналізації вибору геліосистем, з точки зору різних техніко-економічних умов підприємства використання конкретних цільових споживчих функцій і їх оптимізації. Запропонований метод дозволяє за умови якісної максимізації всіх параметрів вхідних у систему (техніко-економічних показників і переваг замовників) виділити найбільш оптимальний варіант геліоколектрів.

Метод включає процедури синтезу множинних суджень, одержання пріоритетності критеріїв і знаходження альтернативних рішень, у рамках якого діє закон ієрархічної безперервності, що вимагає, щоб елементи верхнього рівня ієрархії були порівнянні попарно стосовно елементів наступного рівня аж до вершини ієрархії.

Висвітлений модернізований метод є достатнім у вирішенні проблем оптимізації капітальних витрат (оптимізації інвестиційних планів по впровадженню технологій геліоенергетики), у рамках якого може бути прийняте найбільш ефективне рішення, за умови урахування виявлених недоліків.

Література:

1. Райфа Г. Анализ решений: Введение в проблему выбора в условиях неопределенности. Пер. с англ. З.Н. Кравец. — Москва: Наука, 1977. — 407 с.
2. Saracoglu B. O. An Experimental Research Study on the Solution of a Private Small Hydropower Plant Investments Selection Problem by ELECTRE III/IV, Shannon's Entropy, and Saaty's Subjective Criteria Weighting. *Advances in Decision Sciences* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.hindawi.com/journals/ads/2015/548460/>
3. Радченко С.Г. Методология регрессионного анализа: монография. — К.: Корнийчук, 2011. — 376 с.
4. Saaty Thomas L. Relative Measurement and its Generalization in Decision Making: Why Pairwise Comparisons are Central in Mathematics for the Measurement of Intangible Factors — The Analytic

Hierarchy/Network Process. *RACSAM (Review of the Royal Spanish Academy of Sciences). Series A, Mathematics*. 2008. № 102 (2), С. 251—318.

5. Дюжев В.Г. Организационно-экономические проблемы повышения инновационной восприимчивости к технологиям нетрадиционной возобновляемой энергетики в Украине: монография. — Х.: Цифровая типография №1, 2012. — 385 с.

6. Усов М.А. Суть інвестиційної привабливості, як напрям залучення інвестиційних ресурсів. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. ДДАЕУ*. 2018. № 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/153.pdf

7. Дюжев В.Г., Сусликов С.В. Разработка подходов к оценке инновационной восприимчивости технологий нетрадиционной возобновляемой энергетики на основе аналитических материалов. *Механизм регулювання економіки*. 2015. № 2. С. 9—22.

References:

1. Rajfa, G. (1977), *Analiz reshenij: Vvedenie v problemu vybora v uslovijah neopredelennosti* [Decision analysis: Introduction to the problem of choice in conditions of uncertainty], Nauka, Moscow, Russia.
 2. Saracoglu, B. O. (2015), "An Experimental Research Study on the Solution of a Private Small Hydropower Plant Investments Selection Problem by ELECTRE III/IV, Shannon's Entropy, and Saaty's Subjective Criteria Weighting", *Advances in Decision Sciences*, [Online], available at: <https://www.hindawi.com/journals/ads/2015/548460/> (Accessed 4 July 2019).
 3. Radchenko, S.G. (2011), *Metodologija regressiionnogo analiza* [Regression Analysis Methodology], Kornijchuk, Kyiv, Ukraine.
 4. Saaty, T. L. (2008), "Relative Measurement and its Generalization in Decision Making: Why Pairwise Comparisons are Central in Mathematics for the Measurement of Intangible Factors — The Analytic Hierarchy/Network Process", *RACSAM (Review of the Royal Spanish Academy of Sciences), Series A, Mathematics*, vol. 102 (2), pp. 251—318.
 5. Djuzhev, V.G. (2012), *Organizacionno-jekonomicheskie problemy povyshenija innovacionnoj vospriimchivosti k tehnologijam netradicionnoj vozobnovljaemoj jenergetiki v Ukraine* [Organizational and economic problems of increase of an innovative susceptibility to technologies of nonconventional renewable power in Ukraine], *Cifrovaja tipografija* №1, Kharkov, Ukraine.
 6. Usov, M.A. (2018), "The essence of investment attractiveness, as a way of attracting investment resources", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/153.pdf (Accessed 4 July 2019).
 7. Djuzhev, V.G. and Suslikov, S.V. (2015), "Development of approaches to the assessment of innovative susceptibility of technologies of alternative renewable energy based on analytical materials", *Mekhanizm rehuljuvannia ekonomiky*, vol. 2, pp. 9—22.
- Стаття надійшла до редакції 30.06.2019 р.*

Н. М. Горобець,
к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і права,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-5032-2903

Н. К. Дьяченко,
старший викладач кафедри вищої математики,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-8506-9204

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.30

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

N. Gorobets,
PhD, associate professor of management and law
N. Diachenko,
Senior Lecturer, Department of Mathematics, Dnipro State Agrarian and Economic University

ECONOMIC AND MATHEMATICAL APPROACHES TO OPTIMIZATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 'PRODUCTION PROGRAM

У статті розглянуто питання моделювання економічних процесів виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства. Проведено оптимізацію виробничої структури галузі рослинництва підприємства шляхом економіко-математичного моделювання. Наводяться етапи моделювання виробничих процесів та умови побудови моделі з урахуванням чинників ризику. Обґрунтовано доцільність застосування економіко-математичних методів для вирішення економічних задач в управлінні аграрними підприємствами. Запропоновано введення до сівозміни господарства корисної зернобобової культури — нут, що забезпечить економічну ефективність за рахунок виходу на нові ринки збуту. На практичному прикладі розглянуто оптимізацію виробничої програми сільськогосподарського підприємства з урахуванням включення до товарного портфелю нішевої культури нут. Розраховано дохід господарства шляхом побудови математичної моделі. За результатами оптимізаційних розрахунків доведено ефективність розподілу посівних площ сільськогосподарських культур та формування оптимальної сівозміни, що забезпечить більшу конкурентоспроможність аграрних підприємств.

The article is devoted to the consideration of general aspects of the development of an optimization economic-mathematical model of agricultural resources of agricultural enterprises. Reserves of productive potential, rational use of crop rotation and increase of economic efficiency of economic activity of agro enterprises are revealed. The characteristic conditions and factors that need to be taken into account in the development of a production program are investigated. Applied testing of mathematical calculations has been carried out for an agricultural enterprise that wants to optimize its production structure in order to ensure maximum overall profitability. Such a model can be used to analyze and identify the reserves of resource potential of enterprises of any form of ownership, for different periods of time, as well as to identify the features of strategies for increasing the economic efficiency of economic activity, not only the enterprise as a whole, but also its individual units. In addition, the constructed model can be modified both structurally and substantively. The developed of economic-mathematical model provided for the main types of activities, in particular, the crop industry, namely, the cultivation of cereals and oilseeds. It was established that increasing the profitability of agricultural producers is ensured by optimizing their production structure based on the results of economic and mathematical modeling. The expediency of making further management decisions concerning their economic development and increase of competitiveness of agricultural products on the market is substantiated. According to the results of optimization of the production structure, it is expected to increase the volumes of crop production and increase the proceeds from sales of products. It is established that the construction of optimization of the structure

of production will allow to determine the set of basic conditions for the implementation of the economic process in various components of the model. A systematic approach to planning the volumes of crop area of agricultural crops is proposed. The optimal correlation of sown area is established, which will allow to increase the volume of agricultural enterprise production. It has been proved that the process of modeling in the activity of agricultural enterprises enables to make optimal and effective management decisions at different stages of operation and development of the enterprise.

Ключові слова: економіко-математичне моделювання, оптимізація, виробнича структура, нішеві культури, сільськогосподарське виробництво, виробнича програма.

Key words: economic-mathematical modeling, optimization, production structure, rare cultures, agricultural production, production program.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах динамічних змін, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищах функціонування сільськогосподарських підприємств, одним із напрямів підвищення економічної ефективності виробництва є формування оптимальної виробничо-галузевої структури й спеціалізації підприємства із застосуванням економіко-математичних методів. Такий підхід до вирішення проблемних питань господарювання сприяє одержанню максимальної кількості продукції з одиниці обмежених ресурсів, що позитивно позначається на фінансово-економічних показниках діяльності аграрних підприємств.

З метою забезпечення зростання показників ефективності виробничо-економічної діяльності сільськогосподарських підприємств особливу увагу доцільно приділяти оптимізації бізнес-процесів їх виробничого менеджменту, зокрема, раціоналізації товарного портфелю підприємства за галузями рослинництва та тваринництва за умови введення інновацій, що дає змогу провести диверсифікацію та певну балансову ув'язку всередині підприємства між наявними ресурсами та запланованими обсягами виробництва сільськогосподарської продукції. На підставі економіко-математичного моделювання процесів за допомогою інформаційних технологій отримуються найбільш вірогідні висновки щодо реальних явищ, які відбуваються у виробничо-господарській діяльності аграрних підприємств. Отже, актуальність статті та постановка проблеми полягає в проведенні оптимізації виробничої структури як підґрунтя для ухвалення найбільш оптимальних управлінських рішень щодо формування та реалізації виробничих програм з урахуванням введення певних новацій задля довгострокового виживання сільськогосподарських підприємств у ринкових умовах їх господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми використання економіко-математичних підходів до моделювання та оптимізації управлінських рішень в агробізнесі розглядають у своїх наукових працях такі вітчизняні вчені: В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, О.А. Бугуцький, Н.К. Васильєва, В.В. Вітлінський, С.І. Демяненко, О.Ю. Єрмаков, О.В. Крисальний, І.І. Лукинов, В.Я. Месель-Веселяк, С.І. Наконечний, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, С.С. Савіна, В.М. Трегубчук, М. Турченко, Л.Швайка та ін. Серед іноземних вчених, які вивчали теоретичні та методологічні аспекти програмування діяльності сільськогосподарських підприємств

за допомогою економіко-математичних методів, слід зазначити наукові роботи Р. Акоффа, Г. Армстронга, В. Вонга, П. Діксона, К. Ерроу, Л. Клейна, А. Маршала, Д. Сондерса, Д. Шовена та ін.

Разом з цим, під час формування виробничої програми сільськогосподарських підприємств недостатньо уваги, на нашу думку, приділяється обґрунтуванню плану виробництва ринковим можливостям, зокрема попиту на нішеві сільськогосподарські культури. Саме тому в сучасних кризових умовах господарювання аграрних підприємств процес оптимізації виробничої структури із залученням до товарного портфелю малопоширених рентабельних культур потребує проведення більш ґрунтовних досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування управлінських рішень щодо доцільності введення малопоширених сільськогосподарських культур до сівозмін аграрних підприємств на підставі розрахунків економіко-математичного моделювання оптимальної виробничої програми.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зростання ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств зумовлює необхідність оптимізації системи управління їх бізнес-процесами. Вчені зазначають, що це завдання неможливо сьогодні вирішити без використання інформаційних систем і технологій, адже зростання інформаційних потреб і розвиток інформаційних послуг передбачає нові пріоритети і вимагає використання нових методів управління.

Процес планування виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарського підприємства при цьому полягає у розробці за допомогою інформаційних систем та технологій програми на календарний рік у відповідності до комплексу агротехнічних, зооветеринарних, техніко-технологічних та організаційно-економічних заходів, які забезпечують досягнення запланованого обсягу виробництва при найменших витратах на одиницю продукції.

Загалом планування виробництва в сільськогосподарських підприємствах являє собою точне передбачення та програмування на перспективу виробничого процесу та його результатів за відповідними етапами. Досить важливим у розробленні плану роботи підприємства є досягнення оптимальної збалансованості всіх складових, дотримання порядку та послідовності вико-

нання робіт; встановлюються терміни та відповідальні виконавці за всім спектром різноманітних операцій, які передбачені планом; визначаються джерела та розміри фінансування, а також ліміти витрат за кожним заходом, етапом та видом робіт.

Моделювання економічних процесів сільськогосподарського виробництва починається з розробки економіко-математичної моделі, яка відбувається в певній послідовності:

- 1) постановка завдання та обґрунтування критерію оптимальності;
- 2) розроблення структурної математичної моделі;
- 3) збір та опрацювання вихідної інформації;
- 4) побудова розгорнутої матриці завдань;
- 5) розв'язання задачі за допомогою ЕОМ;
- 6) аналіз одержаних результатів.

Останнім часом все більше приділяється уваги до проблеми управління виробничим ризиком у сфері аграрного виробництва, що обумовлено нагальною потребою щодо розробки ефективного механізму обґрунтування виробничої програми підприємства із застосуванням математичних розрахунків. Постановку завдання оптимальної виробничої програми з урахуванням пріоритетних чинників ризику, таких як погодні умови, інфляція та зміна реалізаційної ціни на продукцію, можна сформулювати наступним чином: виходячи із сукупності умов, необхідно визначити таку виробничу програму, яка забезпечить сільськогосподарському підприємству максимальний прибуток.

Водночас модель має відповідати певним умовам:

- розміри сільськогосподарських угідь не мають перевищувати площ, які є в наявності;
- посів сільськогосподарських культур має проводитися на підставі розроблених сівозмін;
- кормова база має повністю задовольняти потреби тварин у кормах з урахуванням їх продуктивності;
- виробничі та матеріальні ресурси підприємства мають певний ліміт;
- техніко-економічні показники повинні враховувати погодні, фінансово-економічні та виробничі ризики;
- прибуток, на який очікує підприємство, повинен бути максимальним.

З метою обґрунтування виробничої програми з урахуванням чинників ризику визначену задачу можна вивести за деякими критеріями:

- мінімум матеріально-грошових витрат;
- максимум прибутку від реалізованої продукції.

Для складання числової економіко-математичної моделі визначеної задачі необхідно підготувати та опрацювати велику кількість вхідної інформації: посівні площі сільськогосподарських культур; їх врожайність; потреба рослин у різних елементах живлення; кількість тварин за видами; кормова цінність; потреба тварин в різних видах кормів; потреба підприємства в добривах, регуляторах росту рослин, пестицидах для забезпечення запланованої врожайності та продуктивності тощо.

Проведемо оптимізацію виробничої програми досліджуваного сільськогосподарського підприємства. Як метод дослідження можливих варіантів тактики господарської діяльності щодо забезпечення оптимізації виробничої програми підприємства було використано еко-

номіко-математичне моделювання, оскільки: по-перше, повністю реалізується принцип системного підходу; по-друге, вирішується проблема реалізації багатоваріантної постановки задачі; по-третє, існує можливість оперативного коригування досліджуваних параметрів відповідно до зміни внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на досліджуване підприємство.

У зв'язку з цим обґрунтовується можливість оптимізації структури посівів для досягнення максимуму прибутку в господарській діяльності та підвищення економічної ефективності виробничо-економічної діяльності сільськогосподарського підприємства.

Побудова економіко-математичної моделі оптимізації структури виробництва дозволить визначити сукупність основних умов реалізації економічного процесу в різних складових моделі: обмеження по продукції та ресурсах, способи виробництва, варіанти використання ресурсів з точки зору витрат та ефективності.

Важливою умовою правильної побудови економіко-математичної моделі є обґрунтування критерію оптимальності рішення. Критерієм оптимальності в розробленій економіко-математичній задачі є максимізація прибутку, що дозволить об'єднати дві методи дослідження в одну, оскільки вихідні умови для моделі були сформовані на основі концепції максимізації; а також, враховуючи цільову спрямованість досліджень — досягнення прибутковості для забезпечення та підвищення ефективності виробничого менеджменту шляхом запровадження до товарного портфелю досліджуваного сільськогосподарського підприємства нової нішевої зернобобової культури — нут.

Вирощування нуту є привабливою бізнес-ідеєю з декількох причин: висока рентабельність цієї нішевої культури; урізноманітнення сівозмін та, як наслідок, покращання фітосанітарного стану полів й ґрунтів; диверсифікація виробництва, як спосіб зменшення фінансово-господарських ризиків підприємства та страхування на випадок неврожаю основних культур у господарстві.

Зауважимо на тому, що всі сільськогосподарські культури, з урахуванням запропонованого нуту, передбачають укладення контрактної угоди за відповідними каналами збуту. На нашу думку, стратегія розподілу продукції "під замовлення" значно полегшить виробничо-збутову діяльність досліджуваного господарства. Вихідні дані для розв'язку економіко-математичної задачі наведені в таблиці 1.

Загальна посівна площа становить — 1332 га, причому нут може займати не більше 100 га (за даними проекту), а такі сільськогосподарські культури, як ріпак і соняшник не більше, ніж по 200 га.

Перелік умов задачі в числовій моделі логічно виходить з її математичної моделі, постановки завдання та інформації про специфіку сільськогосподарського підприємства.

Критерієм оптимальності є максимум виручки від реалізації сільськогосподарської продукції.

Модель складається з погоджених між собою блоків показників, кожен з яких відповідає певній системі пошукових невідомих та обмежень. За результатами процесу моделювання розроблено математичну модель задачі, що складається з системи лінійних обмежень, і є задачею лінійного програмування.

Таблиця 1. Вихідні дані до оптимізації виробничої програми

Показник	Кукурудза	Пшениця	Ячмінь	Ріпак	Соняшник	Нут
Урожайність, ц/га	30	31	30	24	18	20
Ціна, грн за 1 ц	410	450	415	1060	1026	2000
Обсяг контрактної угоди, ц	5000	11253	12000	4800	3600	2000

Цільова функція при цьому має вигляд:

$$Z = 12300 x_1 + 13950 x_2 + 12450 x_3 + 25440 x_4 + 18486 x_5 + 40000 x_6 \rightarrow \max.$$

Отже, за змінні визначено:

x_1 — посівна площа під кукурудзу, га;

x_2 — посівна площа під пшеницю, га;

x_3 — посівна площа під ячмінь, га;

x_4 — посівна площа під ріпак, га;

x_5 — посівна площа під соняшник, га;

x_6 — посівна площа під нут, га.

Дотримуючись економічного змісту, всі введені змінні прийматимуть тільки невід'ємні значення:

$$x_1 \geq 0; x_2 \geq 0; x_3 \geq 0; x_4 \geq 0; x_5 \geq 0; x_6 \geq 0.$$

Економіко-математична модель має такі обмеження:

$$30x_1 \leq 5000,$$

$$31x_2 \leq 11253,$$

$$30x_3 \leq 12000,$$

$$24x_4 \leq 4800,$$

$$18x_5 \leq 3600,$$

$$20x_6 \leq 2000.$$

Обмеження за земельними ресурсами опишемо як:

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 + x_5 + x_6 \leq 1332,$$

$$x_6 \leq 100,$$

$$x_4 \leq 200,$$

$$x_5 \leq 200.$$

Таким чином, за моделлю оптимізації виробничої програми треба знайти такі невід'ємні значення змінних, що задовольняють обмеження-нерівності та надають цільовій функції максимальне значення.

Для визначення оптимального плану оптимізації виробничої програми сільськогосподарського підприємства використаємо засоби програми MS Excel. Одержаний план із максимальним загальним доходом від реалізації зібраного врожаю наведено в таблиці 2.

У результаті оптимізації виробничої програми отримано зростання загального доходу підприємства. Звідси доведено, що керівництву досліджуваного сільськогосподарського підприємства доцільно звернути увагу на нарощування прибутку через розширення сівозміни шляхом впровадження до галузі рослинництва нової сільськогосподарської культури — нут, а також збільшувати обсяги реалізації рослинницької продукції за рахунок оптимізації виробничої програми шляхом зниження собівартості.

У таблиці 3 представлено основні показники ефективності галузі за умови проведення оптимізації. Загальний дохід сільськогосподарського підприємства складатиме 24908,0 тис. грн, водночас площі посіву таких культур, як кукурудза, пшениця, ячмінь, ріпак, соняшник та нут складатимуть відповідно 166,67; 365,33; 400; 200; 200; 100 га.

Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського підприємства передбачає збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва і зростання виручки від реалізації продукції. Тому пропонується системний підхід щодо планування обсягів площ сільськогосподарських культур, а також щодо оптимального вибору культур, які будуть введені до сівозміни господарства. За таких умов у результаті впровадження запропонованих заходів буде досягнуте оптимальне співвідношення посівних площ, що дозволить збільшити обсяги сільськогосподарського виробництва. Отже, за рахунок оптимізації посівних площ товарних рослинницьких культур приріст прибутку, одержаний від виробничо-збутової діяльності досліджуваного сільськогосподарського підприємства, складе 61,1 % або 2335,0 тис. грн, що дозволить збільшити рівень рентабельності на 6,2 в.п.

Таким чином, використання оптимізаційних розрахунків, отриманих на підставі розробленої економіко-математичної моделі, дозволить аграрним підприємствам своєчасно ухвалювати управлінські рішення щодо розподілу посівних площ та формувати оптимальну сівозміну із включенням до неї малопоширених рентабельних видів сільськогосподарських культур.

Таблиця 2. План оптимізації виробничої програми в підприємстві

Значення	Площі посіву						Ліва частина	Знак	Права частина
	x1	x2	x3	x4	x5	x6			
	166,67	365,33	400	200	200	100			
Обмеження									
Назва	Коефіцієнти						Ліва частина	Знак	Права частина
Контракт за кукурудзою	30	0	0	0	0	0			
Контракт за пшеницею	0	31	0	0	0	0			
Контракт за ячменем	0	0	30	0	0	0			
Контракт за ріпаком	0	0	0	24	0	0			
Контракт за соняшником	0	0	0	0	18	0			
Контракт за нутом	0	0	0	0	0	20			
Загальна площа посіву	1	1	1	1	1	1			
Межа посівної площі нуту	0	0	0	0	0	1			
Межа посівної площі соняшнику	0	0	0	0	1	0	200	<=	200
Межа посівної площі ріпаку	0	0	0	1	0	0	200	<=	200
Критерій оптимальності									
Назва	Коефіцієнти						Розрахункове значення		
Загальний дохід	12300	13950	12450	25440	18468	40000	24908000	→	Max

Таблиця 3. Економічна оцінка ефективності діяльності підприємства в результаті оптимізації його виробничої структури

Показник	2018	Проект (2020)	Проект до 2018	
			+, -	%
Припадає на 100 га с.-г. угідь, тис. грн:	76,8	78,6	1,8	102,3
– основних фондів				
– виробничих витрат	440,7	482,3	41,6	109,4
Одержано на 100 га с.-г. угідь, тис. грн:	1307,8	1607,2	299,4	122,9
– валової продукції				
– товарної продукції	1300,1	1779,1	479	136,8
Одержано валової продукції:	460,9	566,5	105,6	122,9
– на одну люд.-год., грн				
– на одного робітника, тис. грн	915,4	1125,0	209,6	122,9
– на 1 грн основних фондів, грн	17,0	20,9	3,9	122,9
Припадає на 1 га ріллі:	4,63	7,6	2,97	164,1
– виробничих витрат, тис. грн				
Виручка від реалізації продукції, тис. грн	18201,4	24908,0	6706,6	136,8
Повна собівартість продукції, тис. грн	14378,1	18749,7	4371,6	130,4
Прибуток, тис. грн	3823,3	6158,3	2335	161,1
Рівень рентабельності, %	26,6	32,8	6,2 в.п.	

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі проведеної оптимізації виробничої структури досягається ефективне функціонування виробничого менеджменту сільськогосподарського підприємства. Управлінські рішення щодо доцільності введення малопоширених сільськогосподарських культур до сівозміни аграрних підприємств є більш обґрунтованими та виваженими за умови підкріплення розрахунками, зробленими на підставі економіко-математичного моделювання оптимальної виробничої програми. Опрацювання прикладних аспектів оптимального планування виробничо-збутової діяльності аграрних підприємств та процедурні питання щодо проведення оптимізаційних розрахунків, як одного із економічних інструментів розробки стратегій, підвищать їх рівень ефективності та конкурентоспроможності. В цьому ракурсі наступні дослідження будуть пов'язані з розробкою механізму стратегічного управління виробничо-економічною та збутовою діяльністю сільськогосподарських підприємств в умовах кризи за допомогою відповідного інструментарію стратегічного планування та методів системного програмування в агробізнесі.

Література:

1. Бродський Ю.Б. Економіко-математична модель оптимізації виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств / Ю.Б. Бродський, В.Є. Данкевич // ВІСНИК ЖДТУ. — 2011. — № 1. — С. 180—183.
2. Довба І.В. Особливості оптимізації управління бізнес-процесами підприємства та методи їх удосконалення [Електронний ресурс] / І.В. Довба, С.Ю. Сойма. // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка та суспільство. — 2016. — № 6. — С. 130—133.
3. Дороженко Л.І. Сутність оптимізації витрат із застосуванням економіко-математичних методів / Л.І. Дороженко // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — Вип. 6. Ч. 5. — С. 228—231.
4. Єгупов Ю.А. Сучасні підходи до моделювання оптимальної виробничої програми промислового підприємства / Ю.А. Єгупов // Вісник соціально-еко-

номічних досліджень. Збірник наукових праць. Одес. держ. екон. ун-т. — Одеса: ОДЕУ, — 2008. — Вип. 31. — С. 88—94.

5. Сердюк В.Б. Застосування економіко-математичних методів для розв'язання економічних задач / В.Б. Сердюк. // Економічний часопис. — 2014. — № 1. — С. 70—73.

6. Чупріна М.О. Використання ІТ-інструментів для оптимізації управління бізнес-процесами підприємств України / М.О. Чупріна, І.А. Шеховцова // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". — 2016. — № 13. — С. 324—329.

References:

1. Brodskyj, Yu. B. and Dankevych, V. Ye. (2011), "Economic-mathematical model of optimization of the production structure of high-value agricultural enterprises", VISNYK ZHDTU, vol. 1, pp. 180—183.
2. Dovba, I. V. and Sojma, S. Yu. (2016), "Features of optimization of management of business processes of the enterprise and methods of their improvement", Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu, serija: Ekonomika ta suspil'stvo. [Online], vol. 6, available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/6_ukr/22.pdf (Accessed 30 June 2019).
3. Dorozhenko, L.I. (2014), "The essence of cost optimization with the use of economic and mathematical methods", Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu, vol. 6, no. 5, pp. 228—231.
4. Yehupov, Yu.A. (2008), "Modern approaches to modeling the optimal production program of an industrial enterprise", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'. Zbirnyk naukovykh prats' ODEU, vol. 31, pp. 88—94.
5. Serdiuk, V. B. (2014), "Application of economic and mathematical methods for solving economic problems", Ekonomichnyj chasopys, vol. 1, pp. 70—73.
6. Chuprina, M. O. and Shekhovtsova, I.A. (2016), "Use of IT tools to optimize the management of business processes in Ukrainian enterprises", Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut, vol. 13, pp. 324—329. *Стаття надійшла до редакції 01.07.2019 р.*

УДК 330.34:332.142

А. В. Гречко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: 0000-0002-4913-9674

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.35

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

A. Hrechko,

PhD in Economics, Associate professor, Associate professor of economics and entrepreneurship department, National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

USING THE INSTITUTIONAL APPROACH TO PROVIDE FOR SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT

У статті обґрунтовано використання інституціонального підходу для забезпечення процесів сталого розвитку регіонів. З'ясовано позитивні та негативні прояви глобалізаційних процесів щодо розвитку національних господарств та їх регіонів. Окреслено витоки виникнення концепції сталого розвитку. Доведено, що діалектична природа тенденцій глобального економічного простору актуалізує потребу розробки таких підходів, які б забезпечили б планомірний та безперервний характер процесів розвитку, максимально узгоджуючи їх з соціокультурними та екологічними вимогами сучасності. З'ясовано, що концепція сталого розвитку має на меті забезпечення стабільного та керованого процесу розвитку соціальної, екологічної та економічної складових у розрізі збалансованого та раціонального природокористування, подолання кризових явищ в економіці, покращення стандартів якості життя у країнах, що розвиваються та загалом передбачає комплексний підхід до вирішення суспільно-економічних проблем на засадах постіндустріального суспільного укладу. Обґрунтовано використання інституціонального підходу для забезпечення контрольованості процесів та підпорядкування цілям сталого розвитку регіонів. Доведено, що забезпечення контрольованості процесів розвитку та підпорядкування цілям сталого розвитку вимагає інституціонального підходу, заснованого на створенні оптимальних передумов росту та розвитку господарюючих суб'єктів, у тому числі регіональних економічних систем, за рахунок утвердження єдиних соціальних техніко-економічних стандартів, забезпечення законності та створення сприятливого нормативного поля для функціонування усіх суб'єктів регіонів та держави в цілому.

The article substantiates the use of an institutional approach to ensure sustainable regional development processes. Positive and negative manifestations of globalization processes concerning the development of national economies and their regions are revealed. The origins of the concept of sustainable development are outlined. It has been proved that the dialectic nature of the trends of the global economic space highlights the need to develop such approaches that would ensure the systematic and continuous character of development processes, maximally matching them with socio-cultural and environmental requirements of the present. The world community formulated the basic foundations of the concept "sustainable development" at the end of the XX century, which embodied a concept aimed at addressing economic, social and environmental challenges, which

remain relevant to this day. The concept aims to ensure a stable and controlled process of social, environmental and economic components in the context of a balanced and rational nature, to overcome the crisis in the economy, improving living standards in developing countries and generally provides comprehensive approach to solving social and economic problems on the basis of the post-industrial social order. It was clarified that since the concept of "sustainable development" has been approved, it has undergone a number of semantic modifications, gaining the importance of the fundamental category of civilized society, which is an integral part of its spiritual values, which is based on the notion of consensus, constructivism, and civilized approach to the solution of urgent issues with a perspective view of the consequences of relevant decisions. It was found that strengthening the antagonistic processes of globalization and, at the same time, regionalization causes the strengthening of the influence of the subjects of the global economic system and local integration groups, thereby eroding the basis of state influence on the pace and dynamics of economic processes, both at individual levels and in general. The using of an institutional approach to ensure process control and subordination to the goals of sustainable regional development is substantiated. It has been proved that ensuring the controllability of development processes and subordination to the goals of sustainable development requires an institutional approach based on creating the optimal preconditions for the growth and development of economic entities, including regional economic systems, by establishing common social, technical and economic standards, ensuring legality and creation of a favorable normative field for the functioning of all subjects of regions and the state as a whole.

Ключові слова: глобалізація, сталий розвиток, стійкість, регіональний розвиток, регіон, інституціональний підхід.

Key words: globalization, sustainable development, stability, regional development, region, institutional approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток глобальних економічних систем в умовах сьогодення характеризується активізацією глибоких структурних трансформацій у сфері технологічного забезпечення, отримання та обміну інформацією, методологічних підходів до її обробки та аналізу. Описані процеси формують потужне підґрунтя розвитку для усіх учасників економічних відносин глобального рівня, у той же час обумовлюючи появу низки проблем як на рівні окремих господарюючих суб'єктів або регіональних систем так і ряду загроз цивілізаційного масштабу.

Більш того, незважаючи на поглиблення економічних зв'язків та становлення глобалізації як парадигми сучасних міжнародних економічних відносин, мають місце також процеси регіоналізації та кластеризації, що стають передумовами структурних перебудов та зміни ролі окремих інститутів економіки та державного управління. Саме тому комплексний розгляд вищезгаданих проблем вимагає від суб'єктів державного управління формування дієвого механізму інституційного забезпечення як основи перспективного розвитку вітчизняної економіки, заснованої на поступовому, стабільному та безперервному розвитку ключових сфер суспільно-економічного життя.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляд проблематики наукового тлумачення поняття сталого розвитку, його місця та ролі в розвитку на-

ціональних економічних систем знайшов широке висвітлення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Дослідженню питань сталого розвитку регіонів за останні десятиріччя привертало увагу багато українських учених, серед яких треба відзначити: О.А. Алімова, В.М. Боголюбова, І.К. Бистрякова, М.П. Бутка, В.М. Гейця, М.В. Грязева, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, Г.М. Калетніка, В.І. Карамушка, Я.Б. Олійника, А.Г. Мазура, Г.Б. Марушевського, Л.Г. Мельник, О.М. Навелева, В.І. Пилу, Д.А. Палехова, Л.Г. Руденка, А.П. Садовенка, Л.Г. Чернюк, М.А. Шмідта, А.Г. Шапаря, О.В. Яценка та ін. Науковці досліджували питання сутності та характеристик цього явища, розглядали категоріальний апарат, формували підходи до оцінювання стану сталого розвитку регіонів тощо.

Розгляду інституціональних умов розвитку держави та її регіонів присвячено чимало наукових праць. Ці питання є такими, що жваво обговорюються на різного рівня форумах, симпозиумах, конференціях. Питання інституціональних змін в Україні з урахуванням процесів децентралізації владних повноважень ґрунтовно висвітлені у працях вітчизняних науковців, а саме у роботах: О. Бориславської, Є. Василькова, Г. Возняк, А. Гальчинського, С. Герчаківського, М. Гетьманчука, Б. Данилишина, О. Дроздовського, О. Десятнюка, В. Ємельянова, Я. Жаліла, А. Жицького, Е. Захарченка, І. Зварича, Т. Кальченка, Є. Кузькіна, Н. Мирної, В. Мельник, О. Чуріної, Г. Щедрової та ін.

Однак, попри високий рівень проробки питань щодо визначення дефініції поняття сталого розвитку, його філософських, економічних, біологічних та інших трактувань, ґрунтовного дослідження його впливу на ключові сектори економіки недостатньо дослідженими, на даний час, залишаються питання ролі інституційної інфраструктури у досягненні сталих темпів розвитку регіональних суб'єктів в умовах посилення їх впливу як в контексті національних економічних інтересів та регіонального розвитку так і у якості впливових економічних центрів у рамках глобальної економіки.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування використання інституціонального підходу щодо забезпечення активізації процесів сталого розвитку регіонів.

Для досягнення поставленої мети у статті було розв'язано такі завдання:

- з'ясовано позитивні та негативні прояви глобалізаційних процесів щодо розвитку національних господарств та їх регіонів;
- окреслено витoki виникнення концепції сталого розвитку;
- з'ясовано сутність поняття "стійкість";
- обґрунтовано використання інституціонального підходу для забезпечення контрольованості процесів та підпорядкування цілям сталого розвитку регіонів.

У процесі проведення дослідження було використано системний підхід — для впорядкування інформації, з'ясування зв'язків, процесів, закономірностей і механізмів глобалізаційних процесів та сталого розвитку регіонів. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи наукового пізнання, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах економічної, управлінської та споріднених з ними наук.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі аналізу питань досягнення сталості розвитку регіонів найперше необхідно розуміти характер впливу та взаємодії даних систем із зовнішніми суб'єктами та глобальним середовищем у цілому, оскільки дослідження у цьому напрямі, зазвичай, сконцентровані на більш загальних питаннях, уникаючи конкретизації напрямів забезпечення процесів сталості розвитку та абстрагуючись від вкрай суперечливих тенденцій світової економіки. Прикладом таких явищ може слугувати виникнення протекціоністських підходів у зовнішньоторговельній політиці розвинених країн попри їх виняткову відданість ідеалам лібералізації торгового простору. Найчастіше згадані явища виникають унаслідок неможливості знаходження конструктивних напрямів вирішення складних геополітичних проблем, що тягне за собою посилення нестабільності на сировинних ринках, кардинальні зміни у структурі міжнародного руху капіталу та загальне погіршення макроекономічних показників. Навіть більш, стрімкий економічний та технологічний розвиток країн-лідерів поглиблює вже існуючий розрив з менш розвинутими країнами. Така ситуація лише посилює наявні

територіальні диспропорції, породжуючи все нові депресивні регіони планети.

Тим не менш, активна глобалізація також сприяє змінам у міжнародному русі робочої сили, підвищуючи рівень мобільності людського капіталу, що, з одного боку, надає більше можливостей до освіти та професійної реалізації особистості, однак з іншого — формує ряд проблем, пов'язаних із масовими потоками мігрантів та дефіцитом кваліфікованих кадрів тощо.

Діалектична природа тенденцій глобального економічного простору актуалізує потребу розробки таких підходів, які б забезпечили планомірний та безперервний характер процесів розвитку, максимально узгоджуючи їх із соціо-культурними та екологічними вимогами сучасності.

Наприкінці ХХ ст. світовим співтовариством були сформульовані базові основи поняття "сталого розвитку", що втілювало у собі концепцію, направлену на вирішення економічних, соціальних та екологічних викликів, котрі залишаються актуальними й досі. Сама концепція має на меті забезпечення стабільного та керованого процесу розвитку соціальної, екологічної та економічної складових у розрізі збалансованого та раціонального природокористування, подолання кризових явищ в економіці, покращення стандартів якості життя у країнах, що розвиваються та передбачає комплексний підхід до вирішення суспільно-економічних проблем на засадах постіндустріального суспільного укладу.

Таким чином, при визначенні стійкості економічної системи необхідно враховувати [2, с. 58; 5, с. 248]:

- збурюючий вплив на систему факторів зовнішнього і внутрішнього середовища;
- здатність системи протидіяти впливам зовнішнього і внутрішнього середовища, забезпечуючи внутрішню збалансованість і динамічну рівновагу в процесі розвитку;
- здатність ефективно управляти стратегічними ресурсами і використовувати економічний потенціал розвитку, забезпечуючи досягнення цільових показників розвитку на всій траєкторії розвитку.

Ресурсний потенціал сталого, збалансованого розвитку територій регіонів являє собою системну сукупність ресурсів, призначенням якої є безпосередня участь у створенні умов безперервного плану і динамічної збалансованості параметрів процесів розвитку, підтримка забезпечення внутрішньої стабільної рівноваги в їх русі, раціональному співвідношенні обсягів використання заради досягнення цілей переходу на шлях сталого збалансованого розвитку [1, с. 56; 6, с. 42].

Сталість у своєму прояві може розглядатися як позитивний момент, коли мова йде про бажане ефективне економічне зростання, але і як негативне явище, коли потрібно змінити параметри керованої системи в умовах її сталості щодо застосовуваних дій з метою переходу в новий режим розвитку, внаслідок небажаних тенденцій, що склалися в системі. Отже, сучасні вчені термін "стійкість" як за смисловим навантаженням так і за функціональним значенням відносять одночасно практично до всіх наук, що вимагає певної міри конкретизації цього поняття по суті та за змістом стосовно кожної сфери [4, с. 46].

Слід зазначити, що з моменту утвердження поняття "сталого розвитку" воно зазнало ряд семантичних модифікацій, набувши значення фундаментальної категорії цивілізованого суспільства, що є невід'ємною складовою його духовних цінностей, в основу яких покладено поняття консенсусу, конструктивізму та цивілізованого підходу до вирішення нагальних питань з наявністю перспективного бачення наслідків відповідних рішень.

У свою чергу, це означає, що для забезпечення її якісної та ефективної реалізації варто розуміти роль гуманістичної та соціокультурної складової такого розвитку. Саме тому досягнення першочергових цілей сталого розвитку вимагає системного підходу в аналізі існуючих проблем та підборі відповідного інструментарію для їх вирішення, заснованого на розумінні цілей та мотивів суб'єктів, що функціонують всередині системи.

Зазначимо, що посилення антагоністичних процесів глобалізації та водночас регіоналізації спричиняє посилення впливу суб'єктів глобальної економічної системи та локальних інтеграційних угруповань, тим самим розвиваючи основу державницького впливу на темпи та динаміку економічних процесів як на окремих рівнях, так і в цілому.

Ураховуючи сучасний стан і розвиток регіонів можна сказати, що теорії регіональних економістів нині мало прийнятні, оскільки практично всі регіони в розвинених країнах мають виробничу й соціальну структуру. До того ж, підприємства під час обрання місця розташування прагнуть зайняти найкраще місце, тому безглуздо робити це функцією державних органів. Державне регулювання (або навіть управління) має керувати "побічним явищами" і різними зовнішніми ефектами, які виникають під час створення промислових підприємств [3, с. 134].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було проаналізовано існуючу проблематику досягнення сталих темпів розвитку регіональних суб'єктів в умовах безперервних процесів глобалізації та інформатизації, які лише посилюють конкуренцію між суб'єктами глобальної економіки. В ході дослідження було проаналізовано наявні передумови до посилення процесів сталого розвитку регіональних суб'єктів. Обґрунтовано доцільність застосування інституціонального підходу до забезпечення контрольованості процесів та підпорядкування цілям сталого розвитку, заснованого на створенні оптимальних передумов росту та розвитку господарюючих суб'єктів за рахунок утвердження єдиних соціальних техніко-економічних стандартів, забезпечення законності та формування сприятливого нормативного поля, а також фіскального стимулювання для функціонування усіх ринкових суб'єктів.

Тобто забезпечення контрольованості даних процесів та підпорядкування цілям сталого розвитку вимагає інституціонального підходу, заснованого на створенні оптимальних передумов росту та розвитку господарюючих суб'єктів за рахунок утвердження єдиних соціальних техніко-економічних стандартів, забезпечення законності та створення сприятливого нормативного поля для функціонування усіх ринкових суб'єктів.

Тобто реалізація цієї концепції у рамках національної економіки потребує розбудови інституціональної інфраструктури, здатної сформувати ефективні процеси сталого розвитку регіональних суб'єктів.

Література:

1. Бобровська О. Формування та відтворення потенціалу сталого розвитку територій регіону / О. Бобровська // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2017. — № 1. — С. 54—61.
2. Децентралізація як передумова модернізаційних змін сталого розвитку регіонів України: монографія / В.Ю. Худолей, Р.В. Тульчинський, А.В. Гречко. — Херсон: Вид-во: ФОП Вишемирський В.С., 2019. — 112 с.
3. Драган І.В. Структура інструментарію державного управління сталим розвитком регіону в системі раціонального природокористування / І.В. Драган // Вісник АМСУ. Серія: "Державне управління". — 2013. — № 2. — С. 132—137.
4. Підприємництво та проблеми сталого розвитку економіки України: монографія / За заг. ред. П.В. Круша. — К.: НТУУ "КПІ", 2008. — 397 с.
5. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: монографія / С.О. Тульчинська. — К.: НТУУ "КПІ", 2009. — 488 с.
6. Тульчинська С.О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія / С.О. Тульчинська. — Херсон: Вид-во "ПП Вишемирський В.С.", — 2014. — 210 с.

References:

1. Bobrovs'ka, O. (2017), "Formation and reproduction of the potential of sustainable development of the region's territories", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia*, vol. 1, pp. 54—61.
2. Khudoley, V.Yu. Tul'chyns'kyj, R.V. and Hrechko, A.V. (2019), *Detsentralizatsiia iak peredumova modernizatsiinykh zmin staloho rozvytku rehioniv Ukrainy* [Decentralization as a prerequisite for the modernization of sustainable development of Ukrainian regions], PP Vyshemyrs'kyj V.S., Kherson, Ukraine.
3. Drahon, I.V. (2013), "The Structure of the Instrument of Public Administration for the Sustainable Development of the Region in the System of Rational Nature Management", *Visnyk AMSU. Seria: "Derzhavne upravlinnia"*, vol. 2, pp. 132—137.
4. Krush, P.V. ta in. (2008), *Pidpriemnytstvo ta problemy staloho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Entrepreneurship and problems of sustainable development of the economy of Ukraine], NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.
5. Tul'chyns'ka, S.O. (2009), *Intelektual'no-innovatsijna modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty*. [Intellectual-innovative modernization of the Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects], NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.
6. Tul'chyns'ka, S.O. (2014), *Perspektyvy ta dominanty rozvytku intelektual'no-innovatsijnoi systemy rehioniv Ukrainy*. [Perspectives and domains of development of the intellectual-innovative system of regions of Ukraine], PP Vyshemyrs'kyj V.S., Kherson, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2019 р.

В. В. Зубова,
викладач кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: 0000-0002-5310-0932

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.39

ДОВІРА ЯК ФАКТОР УПРАВЛІННЯ ДЕПОЗИТНИМ РИЗИКОМ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

V. Zubova,
Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkov

TRUST AS A FACTOR OF DECLINE OF DEPOSIT RISK IN COMMERCIAL BANK

У статті досліджено питання впливу фактору довіри на рівень депозитного ризику комерційного банку. Побудовано та проаналізовано когнітивну карту управління депозитним ризиком комерційного банку, яка складається як з ендогенних, так і екзогенних змінних. Запропонована когнітивна карта визначає структуру управління депозитним ризиком банку та формально представлена як орієнтований знаковий граф. Для генерації альтернатив розвитку процесу управління депозитним використано програмний комплекс "MentalModeler", що дозволяє визначити ступінь взаємозв'язку між вершинами-концептами. Додатково розраховано консонанс, дисонанс впливу концептів на систему, та системи на концепт. Досліджено вплив фактору довіри на рівень депозитного ризику банку та проведено аналіз оптимістичного та песимістичного сценаріїв розвитку ситуації з урахуванням цього фактору.

The article investigates the influence of the factor of trust on the level of deposit risk of a commercial bank. A cognitive map for managing the deposit risk of a commercial bank, consisting of both endogenous and exogenous variables, was constructed and analyzed. The methodology of complex research of weakly structured problems of complex systems at the present stage consists of system analysis, methods of cognitive and simulation modeling of economic processes. The proposed cognitive map defines the structure of management of deposit risk of the bank and is formally presented as an oriented sign graph. To generate alternatives for the development of the deposit management process, the software package "MentalModeler" was used, which allows determining the degree of relationship between the vertices-concepts. In addition, consonance, dissonance of the influence of concepts on the system, and systems on the concept are calculated. Consonance determines how consistent the presence of concepts in the simulated system (the measure of the difference between positive and negative influence). Dissonance — how substantiated is the impact of the system on each of the concepts. The influence of the trust factor on the level of deposit risk of the bank and the analysis of optimistic and pessimistic scenarios of the situation development taking into account this factor have been investigated. Based on the generation of alternatives to the development of risk situations, a rational solution to this problem is the use of the decision support block, the structural presentation of which allows for a qualitative analysis of deposit risk and reduce

the cost of the bank, which enables the person making the decision to stay in constant interaction with the external and internal environment organization and adjust the deposit policy depending on the various changes.

*Ключові слова: довіра, когнітивне моделювання, знаковий граф, консонанс, дисонанс, вершина-концепт.
Key words: trust, cognitive modeling, sign graph, consonance, dissonance, vertex-concept.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поняття "довіра" досліджується спеціалістами в області соціології, психології, економіки, менеджменту та інших галузей знань. Кожен із дослідників використовує власні теоретичні та практичні підходи та методи аналізу. Саме тому відсутнє єдине поняття терміну "довіра".

Банківська сфера успішно розвивається в функціонує в умовах прозорості ринку та існування довіри між його суб'єктами. Банки як основні організатори накопичення населення, повинні забезпечувати довіру своїх вкладників. Стосовно банківської діяльності, довіра — це сукупність очікувань, передбачення дій контрагентів, відсутність шахрайства, дотримання суб'єктами банківської угоди прийнятих правил гри на умовах чесності, порядності і взаємовигоди [1].

Одним із актуальних напрямів дослідження питання довіри в банківській сфері є депозитна політика, що є складним економічним явищем, яке можна трактувати у трьох основних контекстах: за суттю, за діяльністю та за оформленням. Зміст депозитної політики проявляється у забезпеченні стабільності і стійкості банківської установи, її рентабельності, ліквідності і надійності, а також адекватності її діяльності потребам клієнтів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологія комплексного дослідження слабкоструктурованих проблем складних систем на сучасному етапі складають системний аналіз, методи когнітивного та імітаційного моделювання економічних процесів. Серед фундаментальних досліджень, присвячених когнітивному моделюванню складних систем, варто відзначити дослідження Кізім Н.А. [2], Сергеевої Л.М. [3—4], Тимохіна В.М. [5], Шемаєва В.М. [6] та інших.

Методичні основи та базові теоретичні поняття дослідження питання довіри до банків були розглянуті в роботах Дж. Акерлофа [7], Ф. Фукуяма [8], Дж.Р. Джибб [9].

Провівши аналіз літературних джерел, зокрема праць Гузова К.О. [10], Васильченко З.М. [11], Данилової Т.Н. [12] та інших, було встановлено, що на формування депозитних ресурсів банку впливає багато різних факторів, які неоднакові за тривалістю дії, характерами прояву, особливостями виникнення, можливістю регулювання, ступенем корисності тощо.

Попри значну кількість публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних, під час дослідження впливу факторів на рівень банківських ризиків, питання

впливу фактору довіри споживачів на рівень банківських ризиків із застосуванням технології когнітивного моделювання не досліджувалося раніше.

Крім того, ще одним актуальним питанням дослідження, варто відзначити необхідність групування факторів, що впливають на депозитні ресурси, що в свою чергу породжують виникнення депозитного ризику. Це дозволить визначити конкретні проблеми в депозитній діяльності банку, з'ясувати конкретні напрями підвищення її ефективності, виявити конкретні способи, методи, прийоми та інструменти забезпечення стабільності та розвитку клієнтської бази щодо залучення депозитних ресурсів тощо. Тобто в цілому це сприятиме вдосконаленню системи управління депозитним ризиком банку в умовах мінливості та невизначеності ринкового середовища.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є у побудова когнітивної моделі управління депозитним ризиком банку та вивчення впливу фактору довіри на рівень депозитного ризику комерційного банку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для побудови когнітивної моделі управління депозитним ризиком банку було виділено наступні основні внутрішні та зовнішні фактори впливу на депозитні ресурси банку (табл. 1).

Таблиця 1. Внутрішні фактори впливу на депозитний ризик банку

№	Фактор
1	Якість обслуговування (кваліфікація співробітників банку)
2	Фінансова стійкість банку
2.1	Фактичний розмір капіталу банку (рівень банківських резервів)
2.2	Відповідність фактичних показників банківської діяльності економічним нормативам
2.3	Якість банківського менеджменту
3	Імідж банку на ринку депозитних послуг
4	Система гарантування вкладів клієнтів банку
5	Депозитна політика банку
5.1	Номенклатура депозитних послуг банку
5.2	Цінова політика банку щодо надання депозитних послуг
5.4	Витрати банку щодо надання депозитних послуг
5.5	Норматив обов'язкового резервування депозитів
5.6	Маркетингова політика банку щодо залучення депозитів
5.6.1	Маркетингова стратегія банку
5.6.2	Стабільність клієнтської бази банку щодо збереження грошових коштів
5.7	Технології, які використовуються в банківській діяльності щодо надання депозитних послуг
6	Організаційна структура банку
7	Збутова політика депозитних послуг банку

Джерело: побудовано автором на основі [13, с. 229—232].

Рис. 1. Зовнішні фактори формування депозитного ризику

Джерело: взято автором з джерела [12, с. 226].

Незалежно від набутої форми та досліджуваного виду всі депозитні ризики мають спільну природу виникнення та, відповідно, однакові фактори формування — рівень довіри клієнтів до банків, а також банків один до одного; стан фінансової системи у цілому та банківської системи зокрема; сезонні зміни потреби населення та підприємств у грошових коштах, коливання та рівень ставок відсотка (рис. 1).

Необхідно зазначити, що серед вказаних факторів досить важливими з точки зору формування внутрішньо-банківських механізмів протидії виникнення бан-

ківських ризиків, є рівень довіри клієнтів до банків. У сучасних умовах господарювання ненадійність банківських інститутів України є однією з основних причин слабкого розвитку депозитного ринку. Вона посилюється за рахунок відсутності ефективної та дієвої системи страхування вкладів фізичних та юридичних осіб, що сприяє збереженню загальної ризикованості провадження операцій на депозитному ринку.

Спрощена когнітивна карта, що відображає взаємозв'язок основних вершин-концептів, відображена на рисунку 2.

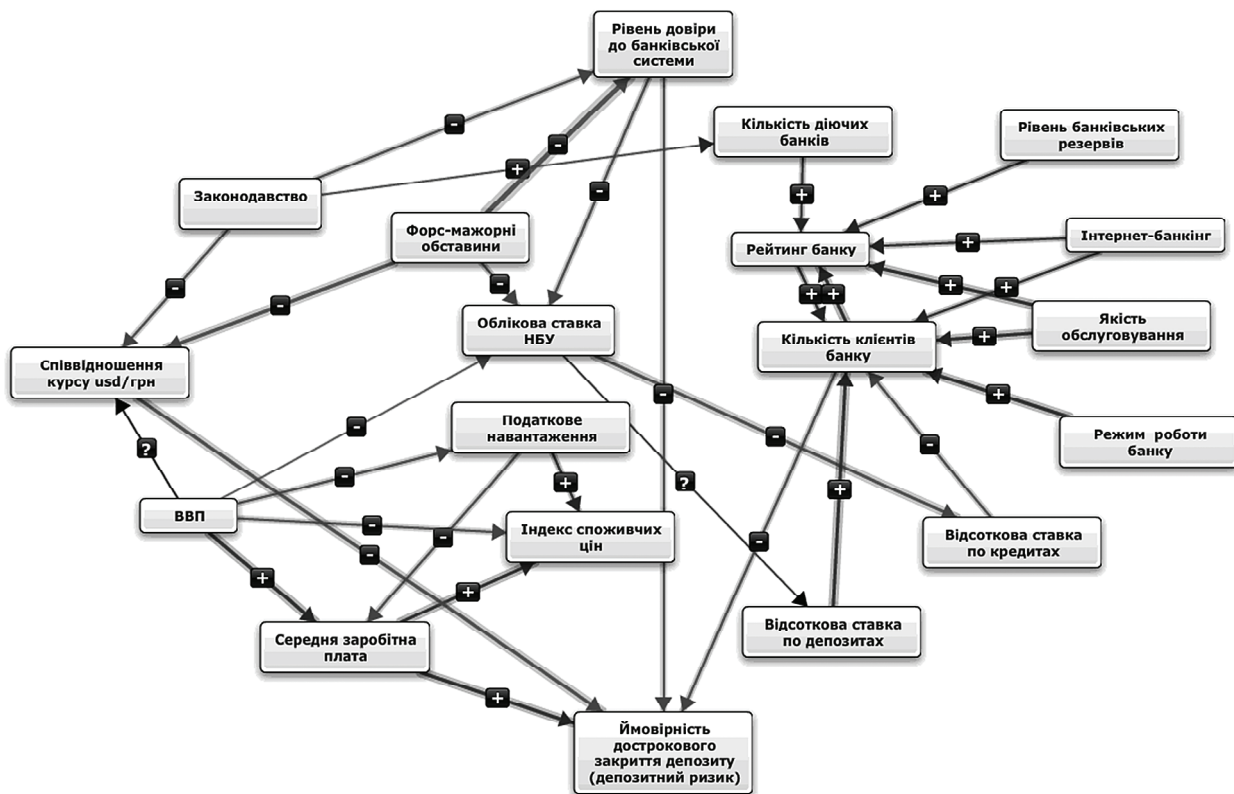

Рис. 2. Згрупована когнітивна карта управління депозитним ризиком банку

Джерело: власна розробка автора.

Таблиця 2. Основні системні характеристики

	Консонанс впливу концепта на систему	Консонанс впливу системи на концепт	Дисонанс впливу концепта на систему	Дисонанс впливу системи на концепт	Вплив концепта на систему	Вплив системи на концепт	Показник централізації консонансу	Показник централізації впливу	Спільний показник взаємного дисонансу концепта і системи	Спільний показник взаємного консонансу концепта і системи
1. Законодавство	0,9789	1	0,0211	0	0,0592	0	-0,0211	0,0592	1	0,0211
2. Співвідношення курсу usd/грн	1	1	0	0	-0,0263	-0,0526	0	0,0263	1	0
3. ВВП	0,9789	1	0,0211	0	-0,0362	0	-0,0211	-0,0362	1	0,0211
4. Середня заробітна плата	1	1	0	0	-0,0526	0	0	-0,0526	1	0
5. Рівень довіри до банківської системи	1	1	0	0	0	-0,0263	0	0,0263	1	0
6. Форс-мажорні обставини	1	1	0	0	-0,0625	0	0	-0,0625	1	0
7. Облікова ставка НБУ	1	1	0	0	-0,0132	-0,0526	0	0,0395	1	0
8. Податкове навантаження	0,9298	1	0,0702	0	-0,1053	0	-0,0702	-0,1053	1	0,0702
9. Індекс споживчих цін	1	0,9649	0	0,0351	0	-0,0789	0,0351	0,0789	1	0,0351
10. Кількість діючих банків	1	1	0	0	0,0329	0,0263	0	0,0066	1	0
11. Рейтинг банку	1	1	0	0	0,0263	0,1711	0	-0,1447	1	0
12. Кількість клієнтів банку	1	1	0	0	0,0132	0,1513	0	-0,1382	1	0
13. Рівень банківських резервів	1	1	0	0	0,0329	0	0	0,0329	1	0
14. Інтернет-банкінг	1	1	0	0	0,0395	0	0	0,0395	1	0
15. Якість обслуговування	1	1	0	0	0,0395	0	0	0,0395	1	0
16. Режим роботи банку	1	1	0	0	0,0263	0	0	0,0263	1	0
17. Відсоткова ставка по кредитах	1	1	0	0	-0,0263	0	0	-0,0263	1	0
18. Відсоткова ставка по депозитах	1	1	0	0	0,0263	0	0	0,0263	1	0
19. Ймовірність дострокового закриття депозиту (депозитний ризик)	1	0,9228	0	0,0772	0	-0,1645	0,0772	0,1645	1	0,0772

Запропонована когнітивна карта визначає структуру управління депозитним ризиком банку та формально може бути представлена як орієнтований знаковий граф (E, W) , де E — множина вершин-факторів ситуації (в моделі 19 вершин-факторів), $W = \|w_{ij}\|$ — матриця суміжності, що відображає множину зав'язків між факторами (всі взаємодії факторів моделі та основні системні характеристики наведені у таблиці 2).

Для генерації альтернатив розвитку процесу управління депозитним ризиком доцільно використовувати програмний комплекс "MentalModeler", що дозволяє визначити ступінь взаємозв'язку між вершинами-концептами.

В якості аналітичних показників для на основі транзитивно-замкнутої матриці впливів концепту на концепт було розраховано консонанс та дисонанс когнітивної карти (табл. 2).

Оскільки матриця моделі R є транзитивно-замкненою, то консонансом впливу фактору e_i на фактор e_j вважають

$$c_{ij} = \frac{|v_{ij}s\bar{v}_{ij}|}{|v_{ij}|s|\bar{v}_{ij}|} \quad (1),$$

а впливом факторів

$$p_{ij} = \text{sign}(v_{ij} + \bar{v}_{ij}) \max(|v_{ij}|, |\bar{v}_{ij}|), \text{ де } v_{ij} \neq \bar{v}_{ij} \quad (2).$$

Консонансом впливу i -го концепту на систему вважають:

$$C_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n c_{ij} \quad (3),$$

де c_{ij} — консонанс впливу i -го концепту на j -й.

Консонанс визначає, наскільки погоджено присутність концептів у модельованій системі (міра різності між позитивним та негативним впливом). Дисонанс — наскільки аргументованим є вплив системи на кожний із концептів.

Виходячи з таблиці 2, можна сказати, що консонанс впливу концептів на систему приймає значення від 0,98 до 1,0. Тобто наявність абсолютно всіх концептів в системі є логічним та погодженим (це також можна пояснити процедурою попередньої верифікації моделі шляхом видалення факторів, що породжують дисонанс).

Показник консонансу виражає міру довіри до знаку і сили впливу (чим вище консонанс, тим переконливіше думка). Тобто чим вище ступінь консонансу концептів з системою, і системи з концептом, на думку експерта щодо даного концепту, взаємозв'язку його з іншими концептами, впливом його на цільовий концепт є апробованим, і спирається на реально існуючі економічні/соціальні/політичні/юридичні та ін. чинники.

Для аналізу нечітко цільових динамічних систем, представлених нечіткими когнітивними картами використовують такі матриці взаємного консонансу, дисонансу, додатного та від'ємного впливу. Обираючи відповідний тип матриці та задаючи множини α -перерізу для відношення, що описується матрицями, можна отримати бінарну матрицю, що є аналогічною до матриці схожості, і виділити класи зв'язаних факторів, що характеризуються заданим рівнем відносно відповідної властивості (взаємного консонансу, дисонансу, додатного та від'ємного впливу).

Проаналізуємо вплив фактору "рівень довіри до банківської системи" на значення вершини-концепти. Розглянемо їх взаємовплив з точки зору зміни когнітивного процесу.

Алгоритм інтелектуального когнітивного агента [14, с. 65] допомагає виявити інформацію про позитивний (негативний) зв'язок та взаємовплив у додатньо-від'ємній транзитивно замкненій матриці когнітивної моделі. На практиці його часто використовують замість розв'язання задач пошуку на графах.

Порядок дії алгоритму такий:

1. Знаходиться транзитивне замикання матриці R :

$$\bar{R} = V_{i=1}^{\infty} R^i \quad (4).$$

2. Вказується номер вершин графа (i, j) , між якими знаходиться максимальний ("за вагою") нечіткий шлях.

3. Розв'язується рівняння $y = R^o y \vee b$ ($y = \bar{R} \circ b$). Тут $y = (y_1, \dots, y_l)^T$ — ваги максимальних елементарних шляхів з однієї обраної вершини до іншої, $b = (b_1, \dots, b_l)$, $b_i = V_{k=l+1}^n r_{i,k} Tr_{k,n+1}$, $i = \overline{1, l}$.

Взаємовплив вершин когнітивної карти можна розглядати з точки зору зміни когнітивного процесу. Для цього вводяться правила зміни ваги концептів $x_i(t)$ у графі когнітивної моделі.

Оскільки всі взаємодії змін факторів на момент $t + 1$ повністю визначаються матрицею суміжності W та вектором змін факторів у момент t , то для опису взаємодії факторів існує сформований вираз, що описує явище "якщо значення фактору K збільшується на відсотків, то значення фактору M зменшується на x_m відсотків", що називають моделлю сумування впливу факторів. У загальному вигляді воно описується так:

$$X(t + 1) = F(X(t), W) \quad (5).$$

Зважаючи на те, що w_{ij} є числами з $[-1, 1]$, маємо, що зміна будь-якого фактору не робити великих змін в інших факторах. Достатньою умовою затухання одиничного впливу є те, що відображення вектору значень факторів у момент часу t в їх значення в момент часу $t + 1$ стискаюче. Якщо ж відбувався вплив декількох зв'язків на фактор (в одну вершину входить декілька стрілок), то однозначної відповіді щодо взаємодії змін за кожною стрілкою зробити неможливо.

Для випадку лінійної взаємодії факторів автономний когнітивний процес визначається за правилом:

$$X(t + 1) = W \cdot X(t) \quad (6),$$

(найбільш проста інтерпретація — сумування:

$$x_i(t + 1) = \sum_{k=1}^n w_{ik} \cdot x_k(t), \quad i = \overline{1, n} \quad (7).$$

За даними аналітичних досліджень рівень довіри до банківської системи в 2015 році складав 81%, а вже в 2017 році — 47% [15].

Припустимо, що існує два сценарії розвитку подій:

1. "Підвищення рівня довіри до банківської системи до початкового рівня", коли рівень довіри повернувся до передкризового рівня 2015 року;

2. "Падіння рівня довіри до банківської системи". У випадку реалізації другого сценарію розвитку ситуації, передбачається факт виникнення "форс-мажорних ситуацій", що, зазвичай, є рушійним процесом для підвищення ймовірності дострокового закриття депозитів та подальше зниження рівня довіри до банківської системи.

Для отримання прогнозів розвитку ситуації в нечітких когнітивних картах із лінгвістичними значеннями концептів для відповідних факторів визначають впорядковану множину лінгвістичних значень $Z_i = \{z_{iq}\}$ та шкалу фактору як відображення лінгвістичних значень на відрізок числової осі $[0, 1]$, тобто $\varphi: Z_i \rightarrow X_i$, де $X_i = \{x_{iq}\}$, $x_{iq} \in [0, 1]$, $q = \overline{1, Q}$.

У першому випадку при збільшенні рівня довіри до банківської системи до "передкризового" рівня 2015 року, облікова ставка НБУ зменшується на 0,03%, в той час як ймовірність дострокового закриття депозиту також знижується на 0,04%.

У випадку реалізації другого сценарію розвитку ситуації, коли рівень довіри до банківської системи продовжує тенденцію стрімкого падіння, можна прослідкувати зміну значень вершини "облікова ставка НБУ" на 0,01%, ймовірність дострокового закриття депозиту підвищиться на 0,08%. Крім того, з коефіцієнтів — 0,03% зміниться співвідношення курсу $\text{usd}/\text{грн}$.

ВИСНОВКИ

На основі генерації альтернатив розвитку ризикових ситуацій, раціональним вирішенням цієї проблеми є використання блоку підтримки прийняття рішень, структурне уявлення якого дозволяє проводити якісний аналіз депозитного ризику і знижувати вартість витрат банку, що дає можливість особі що приймає рішення перебувати в постійній взаємодії із зовнішнім і внутрішнім середовищем організації і коригувати депозитну політику в залежності від різних змін.

Література:

1. Продан М.В. Творення простору довіри до банків в умовах подолання наслідків економічної кризи / М.В. Продан // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2016. — Випуск 12. — С. 462—467.
2. Кизим Н.А. Когнитивное моделирование слабо-структурированных систем и ситуаций / Н.А. Кизим, В.А. Зинченко, В.В. Узунов / Современные проблемы моделирования социально-экономических систем. — Харьков: ФЛП Александра К.М.; ИД "ИНЖЕК", 2009. — С. 24—38.
3. Сергеева Л.Н. Когнитивное моделирование в управлінні комерційним банком / Л.Н. Сергеева // Вісник Хмельницького національного університету. — № 1, 2008. — С. 130—132.
4. Сергеева Л.Н. Моделирование структуры жизне-здатных социально-экономических систем: монография /

Л.Н. Сергеева, А.В. Бакурова, В.В. Воронцов, С.О. Зульфугарова. — Запоріжжя: КПУ, 2009. — 200 с.

5. Тимохин В.Н. Методология моделирования экономической динамики: монография / В.Н. Тимохин / Науч. ред. проф. Ю.Г. Лысенко. — Донецк: ООО "Юго-Восток, Лтд", 2007. — 269 с.

6. Шемаєв В.М. Метод когнітивного моделювання рефлексивних процесів управління суб'єктами соціально-економічних систем / В.М. Шемаєв // Центр воєнної політики та політики безпеки, Київ. — 2008. — Перші міжнародні науково-громадські слухання "Ефективність державного управління у системі забезпечення національної безпеки: проблеми та шляхи вирішення".

7. Акерлоф Дж. Spiritus Animalis, или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма / Дж. Акерлоф, Р. Шиллер; пер. с англ. Д. Прияткина; под научн. ред. А. Суворова; вступ. ст. С. Гуриева. — М.: ООО "Юнайтед Пресс", 2010. — 273 с.

8. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма (пер. с англ.). — М.: ООО "Издательство АСТ": ЗАО НПП "Ермак", 2004. — 730 с.

9. Джибб Дж.Р. Как заслужить доверие / Дж.Р. Джибб [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://sunhome.ru/psychology/55438>

10. Гузов К.О. Актуальні питання формування депозитної бази комерційного банку / К.О. Гузов // Банківські технології. — 2006. — №7. — С. 16—28.

11. Васильченко З.М. Кошти населення у формуванні фінансових ресурсів банків / З.М. Васильченко / Фінанси України. — 2002. — № 4. — С. 94—104.

12. Данилова Т.Н. Применение финансовых моделей для исследования кредитно-депозитных стратегий деятельности коммерческого банка / Т.Н. Данилова, А.В. Рещетов // Финансы и кредит. — 2008. — № 32. — С.4—30.

13. Управління ризиками банків [Текст]: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А.О. Єпіфанов, Т.А. Васильєва, С.М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. — 283 с.

14. Вергунова І.М. Системне моделювання в економіці. Блок 2 (для студентів за напрямом підготовки 8.04030203 — соціальна інформатика). — К., ФОП Корзун Д.Ю., 2013. — 106 с.

15. Рейтинг самых надежных банков Украины 2017 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://forinsurer.com/ratingbanks>

16. Широкова М. Дослідження економічної поведінки споживачів банківських послуг в умовах фінансової кризи / М. Широкова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. — 2011. — № 941. — С. 177—180.

References:

1. Prodan, M.V. (2016), "Creating an area of confidence in banks in the context of overcoming the effects of the economic crisis", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 12, pp. 462—467.

2. Kyzym, N.A. Zynchenko, V.A. and Uzunov, V.V. (2009), *Sovremennye problemy modelirovaniya sotsial'no-ekonomicheskikh system* [Modern problems of

modeling socio-economic systems], YD "YNZhEK", Kharkiv, Ukraine.

3. Serheieva, L.N. (2008), "Cognitive modeling in the management of a commercial bank", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 1, pp. 130—132.

4. Serheieva, L.N. Bakurova, A.V. Vorontsov, V.V. and Zul'fuharova, S.O. (2009), *Modeliuvannia struktury zhyttiezdatsnykh sotsial'no-ekonomichnykh system* [Modeling the structure of viable socioeconomic systems], KPU, Zaporizhzhia, Ukraine.

5. Tymokhyn, V.N. (2007), *Metodolohiya modelyrovaniya ekonomicheskoy dynamiky* [Methodology of modeling of economic dynamics], ООО "Yugo-Vostok, Ltd", Donetsk, Ukraine.

6. Shemaiev, V.M. (2008), "Method of cognitive modeling of reflexive processes of management by subjects of social and economic systems", *Pershi mizhnarodni naukovo-hromads'ki slukhannia "Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia u systemi zabezpechennia natsional'noi bezpeky: problemy ta shliakhy vyrishennia* [The first international scientific and public hearings "Effectiveness of public administration in the system of ensuring national security: problems and solutions"], Tsentri voiennoi polityky ta polityky bezpeky, Kyiv, Ukraine.

7. Acerlof, J. and Schiller, R. (2010), *Spiritus Animalis, ili Kak chelovecheskaja psihologija upravljaet jekonomikoj i pochemu jeto vazhno dlja mirovogo kapitalizma* [Spiritus Animalis, or how human psychology drives the economy and why is it important to world capitalism?], United Press LLC, Moscow, Russia.

8. Fukujama, F. (2004), *Doverie. Social'nye dobrodeteli i put' k procvetaniju* [Trust. Social virtues and the path to prosperity], ООО "Izdatel'stvo AST", Moscow, Russia.

9. Dzhibb, Dzh. R. (2019), "How to earn trust", [Online], available at: <http://sunhome.ru/psychology/55438> (Accessed 15 June 2019).

10. Huzov, K.O. (2006), "Topical Issues in the Formation of a Commercial Bank Deposit Bank", *Bankivs'ki tekhnolohii*, vol. 7, pp. 16—28.

11. Vasyli'chenko, Z.M. (2002), "Funds of the population in the formation of financial resources of banks", *Finansy Ukrainy*, Ukraine.

12. Danylova, T.N. and Reschetov, A.V. (2008), "Application of financial models for study of credit and deposit strategies of commercial bank activity", *Finansy i kredit*, vol. 32, pp. 4—30.

13. Yepifanov, A. O. Vasyli'eva, T. A. and Koz'menko, S. M. (2012), *Upravlinnia ryzykamy bankiv. Upravlinnia ryzykamy bazovykh bankivs'kykh operatsij* [Risk management of banks. Risk Management of Basic Banking Transactions], DVNZ "UABS NBU", Sumy, Ukraine/

14. Verhunova, I.M. (2013), *Systemne modeliuvannia v ekonomitsi* [System simulation in economics], FOP Korzun D.U., Kyiv, Ukraine.

15. Forinsurer (2017), "The rating of Ukraine's most reliable banks in 2017", available at: <https://forinsurer.com/ratingbanks> (Accessed 15 June 2019).

16. Shyroкова, М. (2011), "Investigation of economic behavior of consumers of banking services in the conditions of the financial crisis", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu im. V.N. Karazina*, vol. 941, pp. 177—180.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2019 р.

Н. М. Тимошенко,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-2677-9783

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.45

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕФІЦИТОМ БЮДЖЕТУ

N. Timoshenko,
postgraduate student, Kyiv National University of Trade and Economics

STRATEGIC DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF GOVERNMENT
SECURITIES IN THE SYSTEM OF BUDGET DEFICIT MANAGEMENT

У статті визначено основні перспективні напрями розвитку ринку державних цінних паперів України з урахуванням офіційної середньострокової стратегії управління державним боргом на 2018–2020 роки. Основне завдання ринку державних цінних паперів у системі управління дефіцитом бюджету — це досягнення оптимального розміру від'ємного сальдо бюджету. Стратегічними завданнями визначено: зменшення частки державного боргу в іноземній валюті, збільшення середнього строку до погашення боргових зобов'язань держави, обізнаність потенційних інвесторів про можливості вкладень у боргові зобов'язання держави. Усі стратегічні завдання мають бути досягненні завдяки оперативним цілям: удосконалення інфраструктури ринку цінних паперів, розвиток ринку деривативів, результативний випуск та розміщення боргових інструментів держави, розробка маркетингової стратегії на ринку та підняття іміджу державних цінних паперів.

In the post-crisis conditions of the economy, the budget deficit is an integral attribute of any state, which is caused by the necessity to perform the functions assigned to it. In emerging economies, the lack of financial resources is one of the main. Therefore, the budget deficit is a common occurrence, which requires the use of adequate management tools to attract the necessary financial resources under optimal conditions. An important direction in the management of public finances is the availability of effective mechanisms for attracting financial resources to the state budget. In the context of the approved Strategy for the Reform of the Public Finances Management System for 2017–2020 and the State Debt Management Strategy 2018–2020, effective public finance management was regulated. One of the main tasks set by the state in the medium term is to achieve acceptable indicators of public debt relative to GDP. The article outlines the main perspective directions of the development of the market of government securities of Ukraine taking into account the official medium-term strategy of managing the state debt for 2018–2020 years. The main task

of the government securities market in the budget deficit management system is to achieve the optimal size of the negative budget balance. Strategic tasks are defined: reduction of the share of public debt in foreign currency, increase of the average term to repayment of debt obligations of the state, awareness of potential investors about the possibility of investing in debt obligations of the state. All strategic tasks must be achieved through operational goals: improving the securities market infrastructure, developing the derivatives market, producing and distributing debt instruments of the state, developing a marketing strategy in the market and raising the image of government securities.

Ключові слова: ринок державних цінних паперів, державні цінні папери, дефіцит бюджету, управління дефіцитом бюджету, державний бюджет.

Key words: government securities market, government securities, budget deficit, budget deficit management, and state budget.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування держави та стратегічні напрями її розвитку зумовлюють посилення уваги на ефективному функціонуванні ринку державних цінних паперів в Україні. На сучасному етапі економічних перетворень важливим є визначення пріоритетів, на реалізації яких слід зосередити основну увагу при середньостроковому бюджетному плануванні, що залежить від ресурсних можливостей бюджету та ефективності бюджетних витрат.

Відповідно до Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2018—2020 роки основною метою України в сфері управління державними борговими зобов'язаннями стане залучення необхідного фінансування за найнижчої можливої вартості з урахуванням ризиків [6; 7]. Відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки метою управління державним боргом є мінімізація вартості державних запозичень та ризиків у частині фінансування дефіциту Державного бюджету та забезпечення боргової стійкості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання функціонування ринку державних цінних паперів та ефективності його функціонування в системі управління дефіцитом бюджету посідає належне місце в працях таких науковців: Камінського А.Б., Могилко Л., Карпова Р. В., Шелудько Н.М., Пасічного М.Д.

Серед зарубіжних дослідників варто виділити А. Сміта, Дж. Б'юкенена, М. Боголепова, С. Вітте, Дж. Кейнса, А. Лаффера, В. Мау, П. Кругмана, П. Самуельсона, Е. Хансена, Дж. Хікса.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування стратегічних цілей в сфері управління дефіцитом бюджету через ринок дер-

жавних цінних паперів: зменшення частки державного боргу у іноземній валюті, збільшення середнього строку до погашення боргових зобов'язань держави, налагодження системи управління дефіцитом бюджету.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Звичайно, що усі стратегічні цілі досягаються за рахунок оперативних цілей та завдань, які слід виконати для досягнення поставленої мети.

Перша стратегічна ціль, що має вирішити питання залежності держави від валютних ризиків — зменшення частки державного боргу в іноземній валюті. Оперативним завданням має стати результативний випуск та розміщення різних видів боргових інструментів на ринку. Опираючись на розроблену систему управління дефіцитом бюджету, що ґрунтується на плануванні, моніторингу та оцінці державних фінансів ми дійшли висновку про важливість державних запозичень як основного джерела покриття дефіциту бюджету. Враховуючи особливості ціноутворення, конкуренції, формування попиту та пропозиції на ринку державних цінних паперів, вважаємо, що саме цей механізм мобілізації фінансових ресурсів може мінімізувати витрати на їх залучення для покриття дефіциту державного бюджету.

За останні десятиліття в Україні інструментарій на державному борговому ринку розширився. Зокрема це ПДВ-облігації, облігації внутрішньої державної позики в іноземній валюті, індексовані облігації, казначейські векселі, що номіновані в гривнях та доларах США, військові векселі. Попри досить великий список фінансових інструментів, майже усі випуски "нестандартних" боргових інструментів не мали великого успіху.

Проаналізувавши наявний інструментарій ринку державних цінних паперів, слід відмітити досить ефективно розширення боргових інструментів, що орієнтовані на різні категорії інвесторів. Але все ж таки існу-

ють, на нашу думку, не вирішені питання. Придбати державні облигації фізичні особи самотійно не можуть, тобто потрібно шукати посередника на ринку. Ним може виступити банк, інвестиційний фонд, недержавний пенсійний фонд, дилер або брокер.

Крім того, мінімальні суми купівлі ОВДП через посередника орієнтована на заможного клієнта. Ця ситуація не повинна розглядатися як негативна, слід розуміти, що цей інструмент орієнтований на інституційного інвестора або заможного вкладника.

Природним є те, що залучення коштів середнього прошарку населення до бюджету здійснюється за допомогою казначейських векселів. Нині в Україні частка зобов'язань виражена казначейськими векселями в загальній сумі становить 0,01%. Опираючись на зарубіжний досвід, маємо сказати, що цей інструмент має потенціал та приховані можливості, справа лише в доступності. Чим дрібніший вкладник, тим зрозумілішим та доступнішим має стати процедура купівлі інструменту. Останні випуски подібних інструментів здійснювалися Міністерством фінансів у 2014 році — це випуск військових векселів для залучення коштів на потреби обороноздатності країни. Продаж здійснювався через державний банк Ощадбанк. Номінал векселя 1000 грн під 7% річних. На основі патріотичного піднесення векселі населенням викуповувалися, але є питання до процедури обслуговування. У зв'язку з тим, що векселі — це документарні цінні папери, то для погашення позики покупець мав самотійно пред'явити купон до відділення Ощадбанку. Усі ті купони, що не були пред'явлені до 31 грудня 2017 року — вважаються погашеними. Слід звернути увагу на те, що на сьогодні банківська сфера керується принципом "все для клієнта", тобто для кожного вкладника існує досить потужне сервісне обслуговування, для того щоб у нього не виникало зайвих турбот щодо вкладення та повернення коштів. У зв'язку з тим, що залучення коштів через казначейські векселі є прототипом дрібних депозитів їх сервісне обслуговування має здійснюватися на основі онлайн-банкінгу та SMS-інформуванням. Тоді потенційними клієнтами такі вкладення будуть розцінюватися, як один із видів депозитної програми.

Слід зауважити, що на основі аналізу діяльності інституційних інвесторів, ми можемо зробити висновки про наявний потенціал додаткових джерел залучення коштів для покриття дефіциту бюджету. Згідно норм законодавства недержавні пенсійні фонди України мають право вкладати свої активи розміром до 50% у цінні папери, що випущені державою. Опираючись на статистичні дані, маємо зробити висновок, що НПФ України досить потужно використовують ці інструменти для розміщення своїх активів. Нині в Україні функціонує 57 недержавних пенсійних фондів, що є третім рівнем пенсійної системи України. Та все ж таки населення нашої держави традиційно вибирає обов'язкове пенсійне страхування, що реалізовується Пенсійним фондом України. Другий рівень мав бути впроваджено з 1 січня 2019 року, але це рішення було відтерміновано. Тому для працюючого населення є прийнятним лише один вид пенсійного страхування. Введення в дію обов'язкового другого рівня дозволило б розширити розуміння людей про переваги накопичувального пенсійного страхування та

стало б поштовхом для використання добровільного недержавного пенсійного страхування.

Якщо говорити про кількість НПФ, то зважаючи на зарубіжний досвід, для успішного здійснення пенсійного страхування на території країни може бути достатньо від 5 до 20 фондів. У Польщі, наприклад, працює лише 16 фондів, в Угорщині — 21, у Чилі 80% усіх учасників зосереджено в п'ятих недержавних пенсійних фондах [1, с. 150]. Тому слід зауважити, що справа не в кількості цих установ, а в довірі населення до добровільної системи пенсійного накопичення.

За останні роки відбувся свого роду прорив у вкладах фізичних осіб в ОВДП. Це мало б свідчити про збільшення довіри населення до держави, але, на нашу думку, аргументом у цій ситуації виступають нижчі відсотки за депозитами як гривневими, так і в іноземній валюті, а також відсутність оподаткування за доходами, крім 1,5% військового збору.

Державні боргові зобов'язання вважаються без ризиковими та гарантуються державою. Якщо ж говорити про дрібного інвестора в особі населення, то за ментальними та історичними особливостями держава сприймається як збирач коштів, що не повертаються. Тому слід вивести на ринок ще одного учасника — це прототип Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банківській системі України, так званий хеджфонд по вкладах у боргові зобов'язання держави. Звичайно, згідно з законодавством України держава гарантовано повертає свої борги і покладати на цю установу повернення боргів у разі несплати також неможна, лише у разі дефолту. Але по своїй сутності хеджфонд створюється з метою управління ризиками, використовуючи різні стратегічні методи. Це свого роду є інвестиційний фонд чи інститут спільного інвестування. Саме так і потрібно його позиціонувати, але управління відбуватиметься на рівні державних цінних паперів. Тобто пропонуємо таким хеджфондом укомплектувати інфраструктуру ринку державних цінних паперів України.

Страхування ризиків — саме дотримуючись цього фактору ми пропонуємо функціонування хеджфонду по вкладах у державні цінні папери, який буде займатися управлінням ризиками та орієнтований як на дрібного, так і на великого інвестора. Крім управління ризиками, цей фонд може виконувати такі функції:

- нагляд за функціонуванням ринку;
- оцінка ризиків;
- покриття збитків;
- професійна діяльність на фондовій біржі.

Капітал фонду сформується зі стартового внеску Міністерства фінансів та доповнюватиметься внесками професійних учасників із операцій з державними цінними паперами. Крім того, фонд зможе вести інвестиційну діяльність на ринку, що також наповнить його бюджету. Таким чином, наявність такого органу допоможе підняти довіру до вкладень у боргові інструменти держави.

Виходячи з аналізу позабіржового ринку можна слід зауважити, що він перебуває під частковим контролем національного депозитарію НБУ. Для постійного контролю за правочинами на позабіржовому ринку варто б було скористуватися досвідом США. Для контролю за функціонуванням позабіржового ринку У 1938 році Кон-

гресом США був прийнятий документ, що отримав назву "Акт Мелоні" (Maloney Act). Цей акт зобов'язав всіх брокерів, які не є членами будь-якої біржі (яких значно більше, ніж брокерів-членів бірж), приєднатися до SRO, яка буде відповідальна за регулювання позабіржового ринку. Наступного року така SRO (Self-Regulatory Organization) була сформована. Вона була названа National Association of Securities Dealers, або скорочено NASD — Національна асоціація дилерів цінних паперів.

NASD була зобов'язана:

- приймати правила та процедури з метою запобігання шахрайських і маніпулятивних дій;
- робити все можливе для попередження порушень її членами законодавства про цінні папери, норм або правил самої NASD;
- підтримувати чесні та однакові для всіх принципи торгівлі;
- захищати інтереси інвесторів та публіки.

У 1968 році з ініціативи Конгресу США комісія з цінних паперів і бірж провела спеціальне дослідження з приводу "незадовільного стану позабіржового ринку цінних паперів". Справа в тому, що фінансова звітність по компаніях найчастіше відсутня або публікувалася нерегулярно, а сам позабіржовий ринок, незважаючи на досить високі прибутки, мав низьку ліквідність. За результатами розслідування, проведеного комісією, Національній асоціації торговців цінними паперами (NASD) була доручена систематизація та автоматизація всього роздрібного ринку цінних паперів. Саме наприкінці 60-тих років почався активний розвиток комп'ютерних технологій, які дозволили вирішити це завдання. У результаті була створена позабіржова електронна система торгівлі цінними паперами NASD Automated Quotations (NASDAQ). Спочатку NASDAQ був лише інформаційною базою, "дошку оголошень", в якій трансливалися усереднені, а потім найкращі котирування дилерів позабіржового ринку [2]. Створивши в Україні подібного учасника ринку, можна взяти під контроль позабіржовий фондовий ринок, та ринок державних цінних паперів зокрема. Намагання національного депозитарію контролювати розрахунки за позабіржовими контрактами є позитивним зрушенням, та варто б подумати про окремий відділ чи структуру, що буде не лише контролювати, а й коригувати діяльність учасників позабіржового ринку.

Не менш важливою стратегічною ціллю є збільшення середнього строку до погашення боргових зобов'язань держави. В цей період у власності інвесторів переважають боргові інструменти коротко — та середньострокові. Зокрема у 2018 році частка залучених коштів до бюджету через ОВДП до 1 року становить 92,7%. Така структура боргових коштів дає можливість закрити бюджетні дірки, але ніяк не розвивати економіку та реалізовувати інвестиційні програми. Підвищення кредитних рейтингів зменшить спекулятивні настрої інвесторів, а забезпечить нарощення вкладів на довгостроковий період. Індикатори фінансової безпеки у розрізі саме боргових інструментів перебувають на критичному рівні та знижують кредитні рейтинги України. Сутність державних боргових інструментів не передбачає хеджування ризиків похідними інструментами. Але

світова практика свідчить, що віднедавна інвестори шукають способи застрахувати свої вклади від можливих дефолтів держави. За умовами волатильності обмінного курсу в Україні та низьких кредитних рейтингів для вкладників є важливим можливість управляти ризиками. Таку змогу на світовому фінансовому ринку надають деривативи.

Ринок деривативів — найдинамічніший сектор ринку цінних паперів. Деривативи призначені для хеджування, й саме можливість управління ризиками з допомогою опціонів і ф'ючерсів пояснюється швидке зростання їх популярності. Завдяки цим похідним фінансовим інструментам розширюються можливості оптимізації ризиків та поліпшуються умови розміщення коштів через надання інвесторам і емітентам широкого спектра таких способів управління ризиками й фінансами, яких раніше взагалі не було; знижуються витрати на формування портфелів із потрібними характеристиками, підвищуються ліквідність і цінова ефективність ринків [3, с. 135]

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку в Україні ринок деривативів є занадто молодим. Обсяг похідних інструментів на кінець 2017 року становить 249 шт. Щодо державних цінних паперів, то жоден із випусків деривативів не стосується цих інструментів. Зважаючи на можливості страхування та оптимізації ризиків варто розвивати саме цей ринок з метою укріплення показників фінансової безпеки України. Згідно з законом України "Про цінні папери та фондовий ринок" державними деривативами визначаються цінні папери що розміщуються державою на міжнародному фінансовому ринку. Тобто боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародному фондовому ринку хеджуються державними деривативами. Щодо внутрішнього ринку — такий інструмент не регламентується законодавством. Хоча розвиток ринку похідних цінних паперів мав би бути логічним наслідком введення плаваючих валютних курсів, що призводить до мінливості процентних ставок, курсів цінних паперів та інших фінансових інструментів. Тому це питання потребує подальшого дослідження та розвитку.

Крім інструментів, що за своєю сутністю передбачають довгостроковість, варто зосередитись на програмах, що реалізовуватимуться за допомогою залучення боргових цінних паперів держави. Зокрема можна вирішити нагальні питання з системою пенсійного накопичення та розробити спільні програми роботодавців зі страховими компаніями або недержавними пенсійними фондами. Ця робота має базуватися на обов'язковості розміщення 50% залучених коштів у цінних паперах, що випускаються державою. Розвиток такого виду корпоративного пенсійного страхування має вплинути й на ефективне функціонування пенсійної системи держави.

Ще одна довгострокова боргова програма, яка може зацікавити внутрішнього дрібного інвестора — це освітня програма. Для її реалізації має бути впроваджена співпраця між Міністерством освіти та Кабінетом Міністрів України. Суть програми полягає у тому, що покупці розміщують кошти в державні боргові цінні папери, що конвертуються через певний період в оплату за навчання конкретної особи в відповідному навчаль-

Таблиця 1. Порівняльні значення кредитних рейтингів різних агентств

	S&P	Fitch	Moody's
Мінімум ризику, виключно висока надійність вкладень	AAA	AAA	Aaa
Дуже гарна здатність виконувати зобов'язання	AA	AA	Aa
Досить висока надійність, проте країна більш вразлива до зовнішнього негативу	A	A	A
Досить висока надійність, проте чутливість до несприятливого впливу світової економіки ще вища	BBB	BBB	Baa
Стан економіки непоганий, проте будь-які зміни можуть зіграти злий жарт	BB	BB	Ba
Поки що країна може виконувати свої зобов'язання, проте існує досить велика загроза погіршення ситуації	B	B	B
Високі кредитні ризики, проте якщо все буде добре, то економіка зможе впоратися з боргами	CCC	CCC	Caa
Дуже висока схильність до кредитних ризиків	CC	CC	Ca
Платежі за кредитами проводяться, проте порушено процедуру банкрутства	C	C	C
Дефолт за фінансовими зобов'язаннями	D	D	

Джерело: [5].

ному закладі. Для накопичення відповідної суми на оплату навчання потрібен довгий термін, що забезпечить збільшення середнього строку погашення боргових зобов'язань.

Третя стратегічна ціль стосується того, що державні цінні папери потрібно розглядати як продукт, для продажу якого необхідна потужна рекламна компанія. Маркетингова стратегія на ринку державних цінних паперів має складатися з середньострокових кроків у галузі реклами та популяризації запропонованих продуктів. Одним із кроків для досягнення мети є внесення тактичних кроків маркетингової стратегії до Середньострокової стратегії управління державним боргом. У відповідному документі на 2018—2020 роки розглянуто цілі, які мають бути досягненні за вказа-

ний період, зокрема збільшення частки державного боргу в національній валюті, позиціонує цей крок, як популяризація облігацій у національній валюті серед іноземних інвесторів. Орієнтуючись на цю категорію вкладників, деякі кроки вже зроблено: це оприлюднення на сайті МФУ інформації для інвесторів та планується відкриття міжнародного депозитарію в НБУ.

Доходність, кредитні рейтинги та імідж позичальника — це свого роду породжуючі один одного фактори, що впливають на рішення інвестора. Кредитні рейтинги України складають три рейтингові агентства: "Rating and Investment Information, Inc." (R&I), Fitch Ratings, Standard & Poor's. Офіційні дані про рейтинги подано на сайті Міністерства фінансів України.

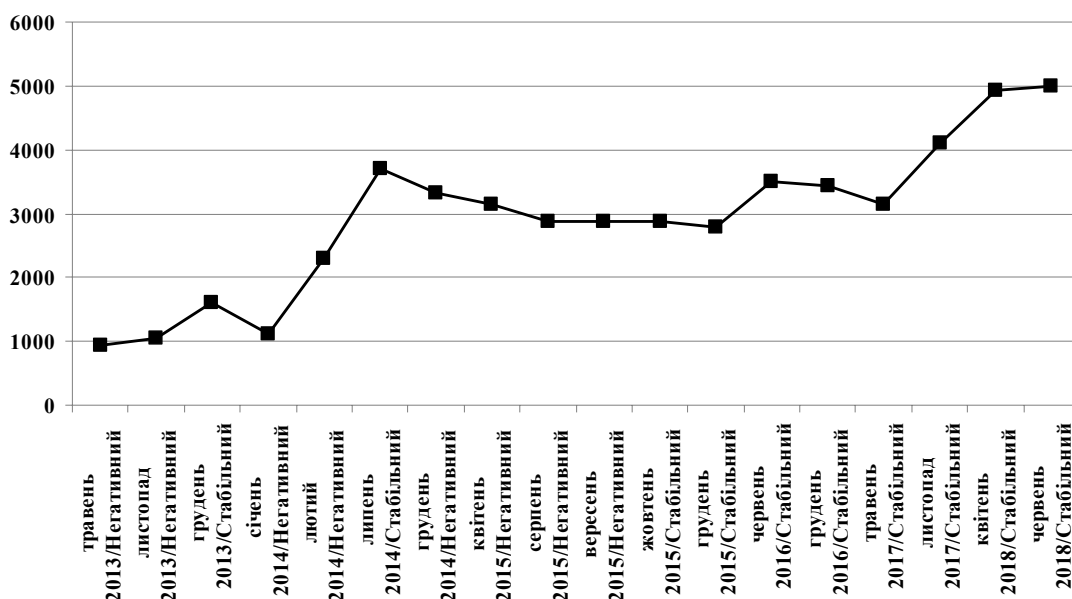

Рис. 1. Показники індексу українських облігацій та динаміка прогнозів кредитних рейтингів боргових зобов'язань України 2013—2015 роки

Джерело: [4].

Згідно з цією інформацією станом на 27 квітня 2018 року рейтинг розцінюється трьома рейтинговими агентствами, як спекулятивний, що визначає мінімальну спроможність проводити своєчасні платежі за фінансовими зобов'язаннями, високі ризики при негативних змінах фінансової та економічної кон'юнктури в короткостроковій перспективі [4]. Кредитні рейтинги формують імідж позичальника, який серйозно впливає на інвесторів, які розглядають не лише дохідність по операції, а й інші переваги вкладення коштів. Усі кризові стани в економіці негативно позначилися на репутації держави, як позичальника, але цей стан слід розцінювати як тест на стресостійкість та визначити основні напрями роботи щодо відновлення довіри потенційних інвесторів до державних позикових інструментів.

На тлі позитивних зрушень покращуються кредитні рейтинги України (боргових зобов'язань). Найбільші світові рейтингові агентства Standard and Poor's Corporation ("S&P"), Moody's Investors Service, Inc. ("Moody's") та Fitch Ratings Ltd. ("Fitch"). Змінюють свої прогнози щодо рейтингу країни за національною шкалою з негативного на стабільний.

Відповідно до методології надання кредитного рейтингу найнадійнішим країнам з погляду платоспроможності присвоюється рейтинг "AAA" ("Aaa"), а найгіршу фінансову ситуацію (дефолт) відображає рейтинг "D" (табл. 1). Також до рейтингів можуть додаватися знаки "+/-" або цифрова модифікація (1, 2, 3) для демонстрації відносного положення всередині основної категорії і прогноз (позитивний/негативний) щодо підвищення або відповідно зниження рейтингу у короткостроковому періоді.

Розглядаючи динаміку індексу українських облігацій та кредитний рейтинг боргових зобов'язань України, слід відмітити пряму залежність довіри міжнародної спільноти до зобов'язань держави та індексу UB. (рис. 1) Якщо для прогнозування розвитку ринку період нестабільного функціонування є не показовим, то зміна кредитних рейтингів реагує саме на нестабільність показників боргових зобов'язань країни.

Бачимо, що в період 2013—2015 років, які є найбільш нестабільними для ринку державних цінних паперів. Зокрема, згідно з даними рисунку усі підняття показників індексу супроводжується позитивними прогнозами рейтингового агентства "Standard and Poor's" (S&P), тобто якщо піднімається попит на державні боргові зобов'язання та довіра інвесторів, то й прогнозні рейтинги та імідж держави змінюється в позитивну сторону.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, функціонування ринку державних цінних паперів України в системі управління дефіцитом бюджету має достатній потенціал для того, щоб стати потужним механізмом мобілізації фінансових ресурсів для мінімізації витрат на покриття дефіциту державного бюджету.

До пріоритетних напрямів розвитку ринку, які посилять його позицію у системі залучення тимчасово вільних коштів мають стати: позитивні кредитні рейтин-

ги державних цінних паперів, удосконалена система страхування вкладників, потужна маркетингова стратегія, якісне та кількісне нарощення інструментарію.

Література:

1. Теслюк С.А. Порівняльна характеристика суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. № 9. С. 149—152.
2. Загальнодоступна вільна багатомовна онлайн-енциклопедія "Wikipedia". URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 15.02.2018).
3. Лаврик О.Л. Інструменти фінансового ринку в умовах глобалізації Економічний аналіз. 2017 р. Том 27. № 4. С. 133—138.
4. Кредитний рейтинг України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/kredytnyi-reitynh> (дата звернення: 15.02.2018).
5. Ярош К.М. Міжнародна кредитна позиція України Ефективна економіка. 2014 р. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2766> (дата звернення 16.06.2019).
6. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2018-2020 роки: Постанова КМУ від 22.08.2018 р. №883. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/883-2018-%D0%BF> (дата звернення: 22.10.2018).
7. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження КМУ від 08.02.2017 №142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80> (дата звернення: 22.10.2018).

References:

1. Tesliuk, S. A. (2016), "Comparative characteristics of subjects of non-state pension provision in Ukraine", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 9, pp. 149—152.
2. A public, free multilingual online Wikipedia (2019), available at: <https://uk.wikipedia.org> (Accessed 15 June 2019).
3. Lavryk, O.L. (2017), "Instruments of the financial market in the conditions of globalization", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 4, pp. 133—138.
4. Ministry of Finance of Ukraine (2019), "Ukraine's credit rating", available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/kredytnyi-reitynh> (Accessed 15 June 2019).
5. Yarosh, K.M. (2014), "International credit position of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://vvv.etsonomy.nayka.tsom.ua/?op=1&z=2766> (Accessed 16 June 2019).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "On Approval of the Medium-Term Strategy for State Debt Management for 2018—2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/883-2018-%D0%BF> (Accessed 22 June 2019).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "On Approving the Strategy for Reforming the Public Finance Management System for 2017-2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/142-2017-%D1%80> (Accessed 22 June 2019).

Стаття надійшла до редакції 24.06.2019 р.

УДК 330.341.1+334.7.021

М. В. Рябоконь,
аспірант, Черкаський державний технологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-4121-991X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.51

СТВОРЕННЯ ЕКОСИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА БАЗІ ІНЖИНІРИНГОВИХ ШКІЛ

М. Ryabokon,
postgraduate student, Cherkasy State Technological University

CREATING THE INNOVATION ENTREPRENEURSHIP' SUPPORT ECOSYSTEM BASED ON ENGINEERING SCHOOLS

У статті визначено екосистему як сукупність ресурсних, соціальних, комунікаційних, інфраструктурних, інституціональних чинників, які визначають можливості для інноваційного підприємництва, умови заснування, інноваційної діяльності та зростання підприємств; виокремлено специфічні властивості екосистеми як джерела для критеріїв її існування та розвитку; досліджено соціальний та міжнародний аспекти екосистеми; визначено види витрат, що виникають у процесі інноваційної діяльності і співпраці та заходи щодо зниження; виокремлено концептуальні основи розробки пропозицій щодо вдосконалення екосистеми інноваційного підприємництва; визначено переваги інжинірингових шкіл як важливого елементу екосистеми інноваційного підприємництва; досліджено основні складові участі інжинірингових шкіл в інноваційному кластері; запропоновано пропозиції щодо розширення і використання можливостей мережі інжинірингових шкіл у підтримці інноваційної діяльності; виокремлено національні проекти та ініціативи, запропоновані до реалізації на базі мережі інжинірингових шкіл; визначено основні параметри якісної та кількісної оцінки екосистеми інноваційного підприємництва.

The ecosystem as a set of resource, social, communication, infrastructure, institutional factors that determine the opportunities for innovative entrepreneurship, conditions for foundation, innovation and enterprise growth are determined. The specific features of the ecosystem as a source for the existence and development criteria are singled out. These ecosystem properties allow you to update and integrate national innovation system. The social and international aspects of the ecosystem are researched. The importance of the social factor is conditioned by the essence of the knowledge economy, the change in social structure, the formation of a knowledge society. The important part of the innovation entrepreneurship ecosystem' improvement is the support of international scientific and technical cooperation and exchange. The types of expenses arising in the process of innovation activity and cooperation and measures for reduction are defined. These costs are imposed on the direct costs of research and development and education, changing the intensity of processes. The conceptual bases of elaboration proposals concerning improvement of the innovative entrepreneurship ecosystem are outlined. The aim of the innovative entrepreneurship ecosystem improvement is the elimination of barriers to innovation. The advantages of engineering schools as an important element of the innovation enterprise ecosystem are determined. Engineering schools not only cover the weaknesses of innovation infrastructure and education systems, but also act as a catalyst for the consolidation of the innovation sector, provide leadership and initiatives in science and innovation. The main components of the participation of engineering schools in the innovation cluster are researched. The proposals for expansion and use of the network of engineering schools' opportunities in support of innovation activity are offered. The implementation of these proposals will consolidate around the engineering schools a large community of different specialists and complement the ecosystem of innovative entrepreneurship with new structures through the association of the community, the activation of youth, cooperation between the institutes of innovation infrastructure. The national projects and initiatives proposed for implementation on the basis of the engineering schools' network are singled out. The main parameters of qualitative and quantitative estimation of the innovation entrepreneurship ecosystem are determined.

*Ключові слова: інновації, підприємництво, екосистема, інжинірингові школи, проекти, ініціативи, кластер.
Key words: innovation, entrepreneurship, ecosystem, engineering schools, projects, initiatives, cluster.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Подолати масштабну інерційність у сфері інновацій, характерну для України, можливо тільки відповідною хвилею змін, які забезпечать нову якість умов для інно-

ваційної активності в масштабах національної економіки. Питання створення сприятливих умов для підприємців та інновацій набувають все більшої актуальності в останні десятиліття, і відповідне завдання стало од-

ним з головних у рамках державної інноваційної політики. В останні роки вимоги до якості умов інноваційного розвитку стали більш жорсткими, тому "рамкового" підходу, стабільного законодавства та податкових пільг стало недостатньо. Для появи більш складних результатів потрібні більш складні передумови.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, що досліджують передумови та чинники формування і розвитку інноваційного підприємництва знаходять своє відображення у численних працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, у сучасних дослідженнях виокремлюють "підприємницьку екосистему", охоплюючи сукупність умов такої діяльності [1—4], включаючи, наприклад: політику, ринки, фінанси, людський капітал, культуру, підтримку (К. Масон, Р. Браун [1]). Або ж розглядають "екосистему інновацій", роблячи акцент на відповідних процесах та їх забезпеченні [5; 6]. Враховуючи мету і завдання цієї роботи, буде використана дефініція "екосистема інноваційного підприємництва" — ЕІП (наприклад, [7; 8]). Інноваційне підприємство виступає головним "двигуном" сучасної економіки, є більш складним видом підприємництва і тому вимагає більш складного і досконалого комплексу умов для функціонування і розвитку, що актуалізує проблематику і вимагає використання нових термінів, зокрема поняття "екосистеми".

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є поглиблення теоретико-методологічних основ дослідження екосистеми підтримки інноваційного підприємництва на основі інжинірингових шкіл.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Новий підхід, в основі якого є поняття "екосистема", поглибив і доповнив традиційні аспекти і форми підтримки. Екосистемний підхід почав використовуватися для розкриття змісту національної інноваційної системи (НІС). Це обумовлено і тим, що інноваційна орієнтація та продуктивність бізнесу закладаються не тільки на рівні підприємств, а на більш високих системних рівнях, а також істотно залежать від середовища, в тому числі й факторів несистемної властивості. Це особливо відноситься і до появи інновацій. Проінноваційне середовище, охоплюючи доступ до знань, ресурсів, інфраструктури, позитивний соціальний клімат, у результаті перетворюється на довіру, активну співпрацю, об'єднання зусиль.

Екосистема — нова модель (навіть метафорична) узагальненого розуміння та оцінки умов інноваційного підприємництва в їх органічності, гармонії, комплексності, якості. Водночас екосистема не розглядається як щось незмінне, особливо коли вимоги до умов постійно підвищуються. Навпаки, вона є об'єктом розвитку і управління, висловлюючи активність бізнесу і конструктивну політику держави. За аналогією зі світом природи, екосистема дозволяє ширше і глибше охопити різноманітні фактори і умови інноваційного підприємництва, які повинні мати особливі характеристики і єдність спрямованості.

Екосистему необхідно розуміти як сукупність ресурсних, соціальних, комунікаційних, інфраструктурних, інституціональних чинників, які визначають можливості для інноваційного підприємництва, умови заснування, інноваційної діяльності та зростання підприємств. Такі умови взаємопов'язані, сфокусовані на сфері інновацій і являють собою певний комплекс, дія якого є каталізатором активності, співпраці, циркуляції знань, перерозподілу ресурсів. Окрім доступу до ресурсів важливі відносини та взаємодії між різними суб'єктами, що обумовлює взаємне доповнення та спільний розвиток. Виникає ландшафт інститутів, інфраструктури і ресурсів, доступних для інноваційного підприємництва, а також середовища взаємодій (співпраці, комунікації) учасників, що розкриває просторовий і змістовний погляд на НІС. Маючи "середовищу" природу, ЕІП представляє собою складний соціально-економічний організм з бажаним високим рівнем самоорганізації. Вона моделює середовище інноваційного підприємництва і багато в чому визначає підприємницький потенціал та здібності генерувати і втілювати в життя інновації, а також впливає на спосіб мислення та дії. ЕІП володіє багатьма класичними властивостями системи (стійкості, еквіфінальність, диференціація, синергічність, поліцентричність, емерджентність), відображає "середовище існування" та сферу діяльності інноваційного бізнесу. Багато різних за своєю природою факторів і видів умов, що утворюють ЕІП, вимагають виокремити специфічні її властивості, які є основою для виокремлення критеріїв існування та розвитку (рис. 1).

Ці властивості екосистеми дозволяють актуалізувати та інтегрувати НІС. Виникає активний пошук синергізму, прогрес стає завданням всіх — саме це якісний критерій розвитку ЕІП, що створює ефекти синергії, потенціал самоорганізації, здатність створювати відсутні елементи.

Екосистема в основному формується і координується в рамках НІС, але її кордони можуть бути ширшими, наприклад, за рахунок участі в міжнародних програмах, за рахунок міжнародних організацій та бізнесу.

ЕІП притаманні кросгалузевий, міжрегіональний характер, загально-доступний для різних типів підприємств, відкритість для потенційних і нових підприємців. Водночас можуть бути окремо розглянуті екосистеми регіонів, міст, галузей як фактор підвищення ефективності інноваційної діяльності.

Розглядати екосистему досить складно, оскільки вона унікальна для кожної країни і практична цінність іноземного досвіду буває невеликою. Складно вивести універсальну формулу для створення ЕІП, встановити абсолют або еталон, але все-таки глобальний дослідницький підхід має місце, допомагає визначити орієнтири та критерії змін на основі вивчення досвіду або міждержавних зіставлень. Навіть більше, найкращі практики виникають і змінюються по всьому світу [1—3; 5; 9]. Екосистемний підхід узагальнив нові зміни в НІС, починаючи з умов діяльності кожного суб'єкта, контексту підприємництва, а також зворотного впливу [10].

За кордоном екосистеми спершу почали розглядатися навколо великих університетів (наприклад, МІТ [11]), рідше — великих компаній, потім проявився регіональний аспект (Західна Швеція, іспанські регіони

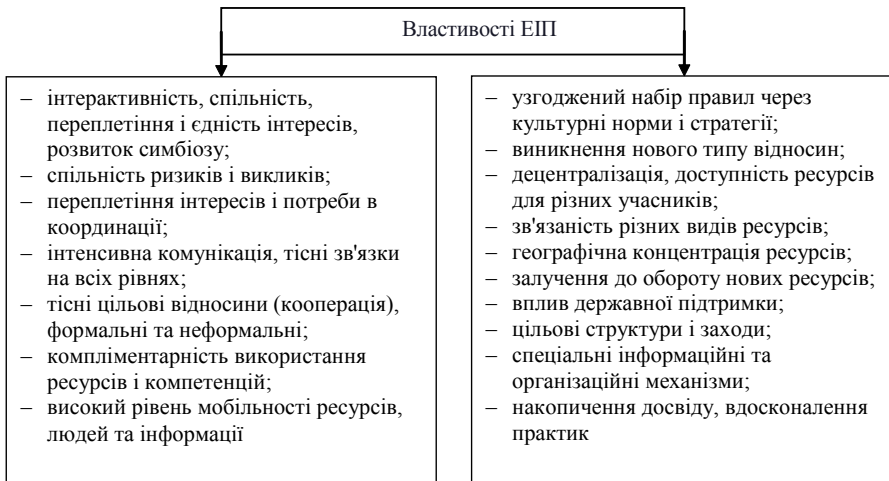

Рис. 1. Специфічні властивості ЕІП як джерела для критеріїв її існування та розвитку

Джерело: складено автором.

Арагон і Мурсія, австрійські регіони Тіроль, Штирія та Нижня Австрія, Південно-Східна Англія, Південна Фінляндія). В останні роки екосистемний підхід все більше починає застосовуватися на національному рівні, але досвід перерахованих регіонів є цінним, відкриває сильні та слабкі сторони екосистем. Необхідно сказати, що в них, окрім іншого, велика увага приділялася підприємницькій освіті з підтримкою університетів і консультуванню.

Екосистема об'єднує різні за своєю природою умови та чинники (компоненти) основного і додаткового характеру, що мають цінність для інновацій (багатокомпонентність), а також всіх учасників інноваційних процесів. Як середовище інноваційної системи ЕІП знаходиться під впливом формальних і неформальних інститутів і об'єднує: адміністративні та правові механізми; джерела ресурсів, включаючи фінансове (ринки ресурсів, державна підтримка); пропозицію консалтингових, юридичних, маркетингових, освітніх та інших послуг; організаційні механізми, що підтримують співпрацю; різноманітні джерела спеціальної інформації, системи комунікацій; матеріально-технічну (майнову) базу. Тобто контури і склад екосистеми є досить великими, багато в чому її функції забезпечуються інноваційною інфраструктурою, ринками ресурсів і послуг, що склалися, а також за рахунок державної підтримки. Однак проблема полягає в тому, що весь цей комплекс умов необхідно налаштовувати і актуалізувати в конкретних умовах. Для цього потрібна структура, якою може стати мережа ІШ, що має діяльнісну основу та управління.

Окрім перерахованих елементів, ЕІП, як і НІС, є середовищем для особливих структур, які організовують інноваційну діяльність, забезпечують співпрацю та концентрують ресурси, зокрема: 1) дослідницькі та інноваційні мережі; 2) інноваційні промислові кластери; 3) освітні кластери, в тому числі без локалізації; 4) різні інноваційні зони (технологічні, наукові парки, технополіси, хаби та ін.); 5) професійні спільноти; 6) різні підприємницькі, університетські, галузеві асоціації та інші організації; 7) різні організаційні механізми співпраці, наприклад, технологічні платформи; 8) маркетингова інфраструктура. У зв'язку з цим, в рамках ЕІП

виникають ресурсні, інформаційні та соціальні потоки, інтенсивність яких відображає якість ЕІП.

Одним з головних у формуванні та розвитку ЕІП є соціальний аспект, важливість якого зумовлена сутністю економіки знань, зміною соціального устрою, становленням суспільства знань. Передусім необхідно зазначити важливість визнання повної свободи особистості, інтелектуальної свободи для наукового розвитку, зміни наукового світогляду, незалежної роботи (В.І. Вернадський [12; 13]). Окрім цього, потрібно наголосити на необхідності підвищення рівня відповідальності (Н. Хомський [14]). У рамках ЕІП потрібно конкретизувати прояви сво-

боди і розглядати: свободу вибору в науці та освіті, забезпечення рівності можливостей, свободу комунікації, отримання і поширення знань та інформації, свободу творчості та ін. (М. Поляков [15; 16]) — все це визначає напрями формування умов для людини і, тим самим, виступає імперативним для розвитку ІШ. Економіка знань ще більше гуманізується, змінюється ставлення до особистості та творчості, самостійності людини.

У рамках соціального аспекту ЕІП необхідно виділити такі прояви: 1) соціалізація науки, освіти та інноваційної діяльності, які стають середовищем життєдіяльності все більшої кількості людей; 2) розширення можливостей комунікації (взаємодії та інформаційного обміну); 3) вдосконалення соціальних інститутів, пов'язаних зі становленням економіки знань; 4) зміна світогляду (наприклад, відмова від хижачького використання ресурсів, надспоживання та ін.) і цінностей (переважання раціоналізму, розвитку самовираження, освіти, гуманізму, довіри, відповідальності, співробітництва [17]), акцент на самореалізації, розкритті на цій основі творчого потенціалу особистості; це відображається у підприємницькій орієнтації та образі дій, особистісних стратегіях молоді і т.п.; 5) розвиток і посилення ролі професійних співтовариств, в рамках яких інтенсифікуються процеси генерування, поширення та переробки знань; 6) поширення нових (мережевих) форм економічної організації, нових соціальних структур; 7) розвиток неформального сектору освіти та інших послуг; 8) активізація соціальних зв'язків на всіх рівнях і в рамках спеціальних заходів. Все це утворює тренди, яким має відповідати вдосконалення ЕІП.

У контексті завдань цього дослідження необхідно зазначити, що вдосконалення ЕІП має бути направлено на консолідацію та підвищення рівня інтеграції суспільства, зокрема в сфері нових досягнень, розвитку людини та ін. Також це може стати основою для культурної модернізації в науці, освіті та підприємстві, супроводжуватися цивільно-культурним підйомом, оздоровленням клімату в суспільстві, підвищенням рівня відповідальності, довіри, солідарності правової та виконавчої дисципліни. Наприклад, все це може стати предметом діяльності молодіжних організацій і рухів [15]. Підви-

щення якості освіти виступає передумовою всіх соціальних змін у контексті побудови інноваційної економіки.

Також важливим для вдосконалення ЕІП в сучасних умовах є міжнародний аспект. Ефективна взаємодія НІС з міжнародним простором є невід'ємним фактором розвитку науки та бізнесу. Тому частиною вдосконалення ЕІП є підтримка міжнародного науково-технічного співробітництва та обміну.

Визначальний вплив на вдосконалення ЕІП в Україні надає європейський вектор інтеграції України. Це стосується і науково-технічної, й освітньої, й інноваційної сфер. Окремо необхідно відзначити курс на наближення до європейських стандартів ведення і регулювання бізнесу. В цілому, всі напрацювання ЄС створюють приклад для України. Зокрема особливу увагу потрібно звертати на малий і середній інноваційний бізнес, включення до європейських підприємницьких мереж. Насамперед, необхідно стимулювати ініціативу бізнесу, зміну якості державної політики, поширення європейських цінностей довіри і розвитку, розширювати роль соціальних груп, які є носіями нового укладу.

Згідно з концепцією ІШ у своїй діяльності відкриті для міжнародного партнерства і орієнтовані на співпрацю з міжнародними організаціями та бізнесом, зарубіжними університетами. В рамках стратегічних кроків розвитку необхідно передбачити консолідацію спільноти зарубіжних партнерів ІШ, розширення участі Шкіл у міжнародному утворенні за рахунок включення до світової системи підтримки інноваційного бізнесу, забезпечуючи навчання і ДіР світового рівня. Для розширення міжнародної ролі ІШ у рамках майбутніх глобальних цілей необхідно: 1) в рамках стратегії, що реалізується, включитися в глобальні інноваційні мережі за рахунок співпраці з міжнародними компаніями та науковими центрами, які характеризуються глобальним лідерством; 2) створення постійних міжнародних партнерств в освіті, дослідженнях та інноваціях, в тому числі, за рахунок консорціумів; 3) посилити міжнародну освітню допомогу в країнах, що розвиваються, в рамках міжнародних проектів; 4) участь у міжнародних програмах реагування та протидії глобальним викликам (боротьба з тероризмом, протидія змінам клімату та ін.), задовольняючи попит на наукові рішення та прихильність концепції Ноосфери. З розширенням мережі ІШ можливо буде запустити програму глобального лідерства, орієнтованого на отримання переваги в масштабах НІС.

Враховуючи ситуацію в Україні щодо забезпечення взаємодії з міжнародним середовищем, доцільно особливо увагу звернути на інтеграцію до міжнародної системи науково-технічної інформації, в тому числі використовуючи можливості Інтернету, охоплюючи патентну інформацію та орієнтуючись на країн-лідерів (за рахунок створення спеціальних порталів, репозитаріїв, галузевих бібліотек, оглядів та ін.).

В інформаційному аспекті в рамках ЕІП необхідно забезпечити:

- забезпечити підвищення рівня інформованості бізнесу щодо підтримки інновацій, в тому числі з боку держави, наукових і технологічних парків, інкубаторів бізнесу, ІШ і т.п.;

- у контексті процесів цифровізації (побудови інформаційного суспільства) впровадити спеціальні се-

редовища для наукових досліджень, освіти, системи для спільної роботи;

- розвивати інформаційні механізми комунікацій у науковому, освітньому та інноваційному секторах (створення спеціальних вебсистем, мереж, інтерактивних просторів та ін.);

- створити універсальні узагальнені глосарії за галузями знань, механізми узгодження технічних термінів, усунення когнітивних спотворень;

- удосконалити інформаційну інфраструктуру трансферу технологій (комерційного та некомерційного) на національному, регіональному, галузевому рівнях, порівнюючи її елементи в Україні та розвинених країнах; на базі мережі ІШ запустити програму комерціалізації технологій, поєднуючи бізнес та університети;

- здійснити підготовку збірників, звітів з питань національної науки, освіти та інновацій;

- забезпечити формування механізмів координації для виключення дублювання.

Враховуючи залежність появи інновацій від генерування та переробки нових знань, у рамках інформаційного простору НІС необхідно диверсифікувати інформаційні потоки між учасниками, ринками, бізнесом, наукою. Для цього можуть використовуватися різноманітні види інформаційних систем, зокрема у веб-середовищі (репозитарії, галузеві портали для співпраці, БД науково-технічної інформації та ін.). Це висвітлено в дисертації М.В. Полякова (розділ 3, види елементів інформаційної інфраструктури економіки знань у мережі Інтернет) [16].

Важливим завданням в удосконаленні інституційних, організаційних та інформаційних механізмів взаємодії в інноваційному секторі є зниження трансакційних та інших витрат. Це вимагає відповідної типології в рамках інноваційної діяльності та співпраці і заходів по зниженню (табл. 1). Ці витрати накладаються на прямі витрати на дослідження і розробки (ДіР) і освіту, змінюючи інтенсивність процесів.

Високий динамізм розвитку інновацій та економічних змін піднімає проблеми вдосконалення ЕІП. Її важливість підтверджується світовим досвідом і стосується, в цілому, формування НІС і переходу до проактивної довгострокової стратегії побудови інноваційної економіки. Постановка нових більш складних цілей закономірно вимагає ускладнення ЕІП, підвищення її якості відповідно до загальносвітового рівня і потреб національної економіки. Удосконалення ЕІП в Україні тісно пов'язане із завданнями модернізації, реформування наукового сектора і системи освіти, побудовою повноцінної НІС. У цього є як національний, так і локальний вимір, а саме створення сприятливих екосистем на рівні регіонів і міст, особливо вирішуючи проблеми монокультурності економіки, периферійності, безробіття, професійної переорієнтації, залучення молоді до інноваційної економіки. Також необхідно враховувати і завдання нової індустріалізації в контексті Четвертої промислової революції, що вимагає передумов для всеохоплюючих трансформацій промисловості та впровадження нових технологій.

У сучасному уявленні ЕІП створюється як "зверху", так і "знизу", тобто об'єднуються ролі держави і бізне-

Таблиця 1. Види витрат, що виникають у процесі інноваційної діяльності і співпраці та заходи щодо зниження

Види витрат	Характеристика	Методи зниження витрат
Інформаційні витрати	Витрати пошуку необхідної інформації, пов'язаної з придбанням знань і співпрацею	Спеціальні портали, сайти партнерства, патентно-інформаційні системи й т.п.
Витрати ознайомлення та оцінки	Витрати вивчення нового середовища, суб'єктів (партнерів), оцінки масиву знань на основі комунікації; дані витрати пов'язані зі складністю пізнання, розуміння, аналізу, оцінки цінності і новизни знання	Довідкові видання, бази знань, навчання, виставки, залучення експертів й т.п.
Трансакційні витрати	Витрати укладення і здійснення комерційних угод, виконання відповідних операцій, охоплюючи загальноновизнані їх види	Розвиток ринкових інститутів, підвищення ефективності правової системи
Комунікаційні витрати	Витрати, пов'язані з неринковими, часто позаекономічними відносинами, встановленням контактів, визначенням моделі комунікації, виробленням механізмів комунікації, здійсненням взаємодії, переробкою отриманої інформації, регулюванням процесів і потоків та ін.	Спеціальні портали для наукової комунікації, патентно-інформаційні та довідкові системи, конференції, семінари, виставки й т.п.
Витрати консолідації	Витрати, пов'язані зі зближенням, асоціюванням та інтеграцією учасників (наприклад, співпрацею), усуненням суперечностей, конвергенцією інститутів і систем (формуванням механізмів і здійсненням перетворень для досягнення певних критеріїв), формуванням єдиного середовища для активності, здійсненням контролю за цим процесом	Формування спеціальних інститутів об'єднання та інституціональних механізмів зближення; правове забезпечення; аналітичні оцінки потенціалу інтеграції; й т.п.
Витрати адаптації	Витрати, пов'язані з оцінкою чинників нового зовнішнього середовища та пристосуванням до нових умов, захистом існуючих відносин та інтересів, реалізацією спеціальних заходів з освоєння нового; витрати перетворення отриманих в певному виді знань для використання в таких умовах	Аналітичні дослідження, залучення експертів, стратегії адаптації, навчання й т.п.
Витрати кооперації	Витрати, пов'язані з співіснуванням і спільною діяльністю різних суб'єктів, у т.ч. інтегрованих в єдину систему, охоплюючи захист інтересів, вироблення програми спільних дій, організацію, обмін, контроль і компенсацію негативних ефектів	Формування спеціальних інститутів та організаційних механізмів, центрів і зон співробітництва й т.п.

Джерело: складено автором.

су, громадського сектору. Незважаючи на те, що кожен метод ("зверху" і "знизу") має свої переваги і недоліки, а їх гармонійне поєднання дає найбільший ефект, участь держави залишається гранично важливою, тим більше вона часто виступає споживачем. Це стосується і підтримки інновацій, і створення інститутів та інфраструктури, і стратегічного управління, і інвестицій в науку і освіту, і багато іншого. Водночас це не виключає ролі бізнесу, ініціатив "знизу", важливості саморозвитку, щоб не втрачати наступність змін як "вгорі", так і "вниз".

З одного боку, з огляду на зростання важливості освіти для розвитку науки та інновацій в рамках ЕІП цьому компоненту повинна приділятися первинна увага. Повинен поширюватися принцип безперервності підвищення якості освіти, що охоплює: вдосконалення відповідної системи, структур, моделей навчання, програм та ін. Тому мережі ІШ як нових освітніх установ стають необхідними для вдосконалення ЕІП. З іншого боку, вдосконалення ЕІП має значення і для розвитку освіти, орієнтованої на практику та інновації, прив'язаної до реальних процесів в інноваційному секторі. Це пов'язано з розширенням можливостей для такої освіти, поля для здобуття навичок в рамках інтенсивних інноваційних процесів. Побудова на базі мережі ІШ цілісної екосистеми сприятиме і підвищенню якості навчання, і загальної ефективності роботи Шкіл.

Удосконалення ЕІП тісно пов'язане з процесами формування НІС, підвищенням якості системи державного управління, інститутів, зниженням адміністративних бар'єрів, доцільною дерегуляцією. В цілому, це може інтерпретуватися як розвиток інноваційного сек-

тора, оскільки охоплює досягнення нових цілей, ускладнення систем (інноваційних систем, ЕІП), адаптацію до нових вимог. Це ж відповідає і завданням реформування системи освіти.

Як концептуальну основу розробки пропозицій щодо вдосконалення ЕІП доцільно взяти:

— по-перше, закон необхідної різноманітності Ешбі: система, створювана для рішення проблеми, яка має відому різноманітність, повинна мати ще більшу різноманітність, ніж різноманітність вирішуваної проблеми (різноманітність керуючої системи має бути не менше різноманітності керованого об'єкта) [18]. ЕІП за своєю насиченістю повинна відповідати вимогам інноваційного сектора, що дає підстави для пошуку і створення нових властивостей ЕІП за рахунок нових установ, інформаційних систем та організаційних механізмів;

— по-друге, вчення ноосфери, яке дає основи для створення нової якості умов для науки, освіти, інтелектуальної праці та інноваційної діяльності, в результаті чого формується економіка знань; ведеться постійний пошук форм реалізації ноосфери і виконання основних тез вчення;

— по-третє, принцип зовнішнього доповнення (С. Бірр), позитивні ланцюгові ефекти переливу.

Мета вдосконалення — усунення бар'єрів інноваційної діяльності. Базовими принципами вдосконалення ЕІП є: релевантність потребам, зовнішнє доповнення інноваційного сектора, рівність, захист інтересів, багатоглибина інтеграція науки і бізнесу, територіальна конвергенція, стимулювання консолідації, інтеграції, співпраці, підвищення рівня самоорганізації та саморегулювання, забезпечення всіх секторів, де виникають

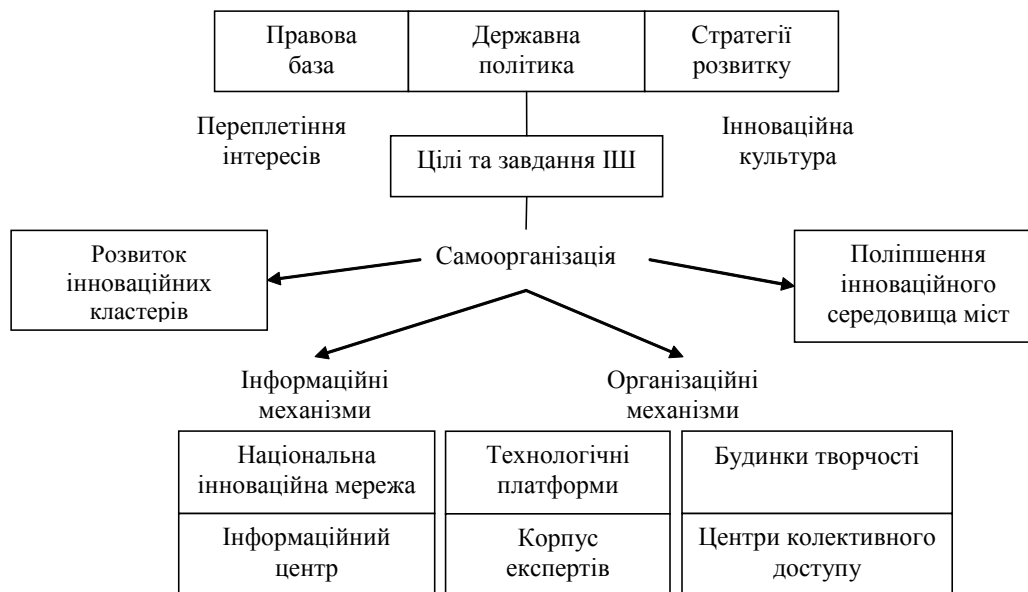

Рис. 2. Модель ЕІП, що самоорганізується, на базі ІІІ як центру освіти та підтримки інноваційних проєктів

Джерело: складено автором.

інновації (підприємницький, державний, цивільний, військовий, громадський). На практиці можуть застосовуватися різні моделі розвитку ЕІП (з орієнтацією на ресурси, визначених суб'єктів, рішення окремих проблем, забезпечення ключових процесів і окремих видів інновацій та ін.).

За кордоном екосистеми створюють навколо університетів або технопарків; в умовах України їх доцільно створювати навколо ІІІ як реального діючого суб'єкта та просторово розподіленого, забезпечуючи будь-які зміни по містах і регіонах. Це обумовлено такими причинами:

1) розширюється роль освіти в інноваційних процесах; на основі освіти закріплюються нові інститути, культура, відносини, по суті, створюється ноосфера; включеність освіти у вигляді послуг до ЕІП; освіта важлива для запуску нових елементів екосистеми;

2) ІІІ може використовуватися як організаційний та інформаційний механізм, система управління; ІІІ концентрують необхідні ресурси;

3) мережа ІІІ об'єднує ряд провідних університетів, їх сильні сторони та можливості, забезпечує реалізацію ролі університетів в інноваційних системах (наприклад, С. Райхерт [19], Т. Бедфорд, Ю. Кіннаїрд, Р. Мігудейс, Е. Паолуччи, Б. Вейландс, А. Вос [20]); в Україні університети значно не готові до діяльності в інноваційному секторі та змін, не орієнтовані на формування екосистем і підтримку інновацій; ІІІ створює механізм взаємодії університетів і бізнесу;

4) ІІІ здатні забезпечити інвестиції в інновації, починаючи зі стадії ДіР і підготовки фахівців;

5) ІІІ — дієвий механізм різноманітної підтримки інноваційних проєктів на всіх стадіях, включаючи інвестування; вони "налаштовуються" під реальні потреби; ІІІ створює нові бізнеси, чим розширює екосистему;

6) ІІІ виступають аттрактором активної молоді та прививають студентам нову культуру і формат відносин; мережа ІІІ, що розширюється, об'єднує велику спільно-

ту активних і згуртованих вчених, підприємців, інноваторів, студентів; це доповнюється соціальним капіталом кожного учасника спільноти, який поширюється на науку і бізнес;

7) мережа ІІІ — великий комунікаційний механізм між регіонами, секторами, соціальними групами, що дозволяє швидко поширювати знання, сигнали, ініціативи; в рамках мережі ІІІ виникають потоки мобільності;

8) ІІІ можуть бути партнерами інших установ інноваційної інфраструктури, перетворюючись на локомотив змін;

9) мережа ІІІ набуває національного масштабу та на її основі можуть бути запущені різні національні проєкти, механізми співпраці (наприклад, технологічні платформи, мережа лабораторій, консорціуми, альянси), системи (наприклад, мережа трансферу технологій).

Таким чином, ІІІ не тільки покриває слабкі місця інноваційної інфраструктури та системи освіти, а й виступає каталізатором консолідації інноваційного сектора, змін на рівні людей, забезпечує лідерство та ініціативи в науці і бізнесі. ІІІ є механізмом взаємодії науки, освіти і бізнесу, що може масштабуватися на всю економіку. Тому використання можливостей, створених мережею ІІІ, доцільно для прискореного вдосконалення ЕІП.

На основі емпіричного аналізу встановлено окремі напрями вдосконалення ЕІП, тобто створення умов, які необхідні для інтенсифікації інноваційних процесів (рис. 2). Схема дозволяє описати процеси формування НІС (і систем більш низького рівня) та підвищення інноваційної активності на основі розвитку самоорганізації.

Гармонійне поєднання елементів моделі формує комплекс заходів щодо вдосконалення ЕІП. Під час реалізації цих заходів доцільно дотримуватися ряду принципів, включаючи: врахування специфічних проблем країни, регіонів і галузей, глобальних викликів; сприяння спільним траєкторіям модернізації національної економіки, подоланню депресивних явищ, відродженню на

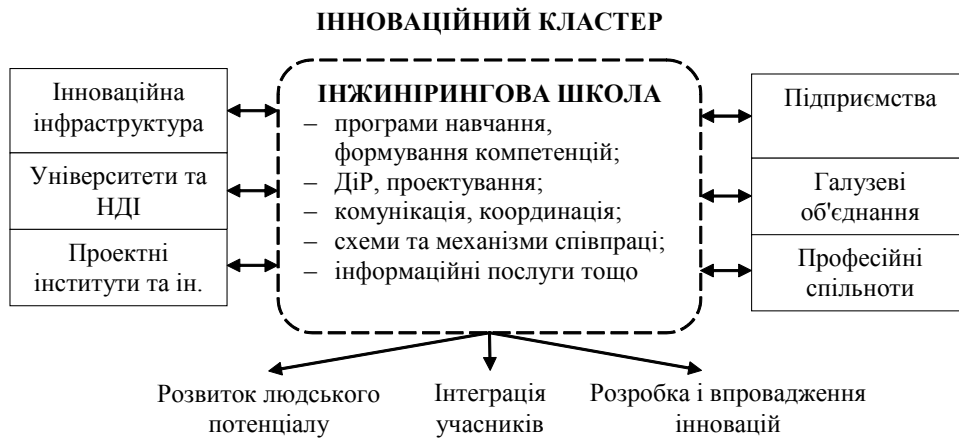

Рис. 3. Основні складові участі ІШ в інноваційному кластері

Джерело: складено автором.

новій основі промисловості; розширення ролі держави, перехід до повноцінної інноваційної політики; диференційований підхід до різних типів підприємств і видів інновацій та ін.

У структурному і просторовому відношенні необхідно виокремити два вектори вдосконалення ЕІП: 1 — виникнення і розвиток інноваційних кластерів; 2 — поліпшення інноваційного середовища міст.

У рамках цього дослідження необхідне включення ІШ до інноваційних (технологічних) кластерів, охоплюючи великі промислові кластери і мінікластери, що виникають навколо реалізації окремих інновацій. Передусім, це охоплює широкую участь у дослідницьких та інноваційних мережах, глибоку функціональну взаємодію з інноваційними підприємствами (всіх розмірів), установами вищої освіти та інноваційної інфраструктури. У зв'язку з цим, необхідно окремо розглядати локальні (підприємства і освітні установи, сконцентровані на певній території) та мережеві (розосереджені в різних регіонах країни по мережевому принципу) кластери. Перед ІШ стоїть завдання сприяти виникненню або включитися в існуючі інноваційні (технологічні) кластери, виконуючи науково-дослідні, освітні, інформаційно-аналітичні, комунікаційні та інші функції. В рамках мережі ІШ можуть генеруватися кластерні ініціативи та створюватися структурна основа для кластерів — платформи співпраці. До того ж, ІШ можуть забезпечити проведення освітньої підготовки на підприємствах кластера для прискореного освоєння інновацій, представлення зарубіжних освітніх установ і програм підтримки науки. Основні складові участі ІШ в інноваційному кластері представлені на рисунку 3.

Водночас ІШ повинні породжувати нову якість кластерної інтеграції, спираючись на єдину систему підготовки, а також нові кластерні ефекти поширення нових знань і постійного підвищення кваліфікації.

Другий напрям — поліпшення інноваційного середовища міст — здійснюється в контексті розвитку міст, в яких все більше зосереджуються знання і виникають інновації. У зв'язку з цим, доцільно використовувати концепцію ноосферних міст (І. Ханіна [21]), в основу яких мають стати університети, а разом з ними — ІШ. Основними ідеями цієї концепції є такі: 1) місто розглядається комплексно як науковий, освітній, інноваційний,

культурний і діловий центр; 2) центром ноосферного міста, звичайно ж, є університет; створюється цілісна екосистема для досліджень, освіти та інновацій; 3) місто насичене інтелектуальними сервісами та інструментами, в зв'язку з чим створюються можливості отримання та використання знань в економіці. Таким чином, акцентується увага на сфері знань так, щоб створити принципово нове середовище для інноваційної економіки. Це досягається за рахунок інформаційної інфраструктури, інтелектуальних технологій та нових моделей наукових та освітніх установ. Концепція дозволяє розвивати (створювати) міста на нових принципах і моделях, створюючи інноваційні системи, куди вписується діяльність ІШ.

Для розширення і використання можливостей мережі ІШ у підтримці інноваційної діяльності передбачається ряд пропозицій. По-перше, розгортання діяльності ІШ доцільно пов'язати зі створенням в Україні Національної інноваційної мережі (М.В. Поляков [15; 16]) як спеціальної інформаційної системи в мережі Інтернет. Така система покликана створити механізм комунікації в інноваційному секторі, забезпечити трансферт технологій і співробітництво, включаючи міжнародне, підтримку інновацій та інформування, моніторинг, а також дозволяє наблизити інноваторів до науки і ринку, створюючи нові інформаційні канали (інтернет-майданчики). Ця мережа забезпечує координацію мережі численних інноваторів, науковців, експертів на національному рівні, об'єднуючи їх зусилля. Національна інноваційна мережа в обов'язковому порядку включити ІШ у всіх регіонах, які будуть сприяти розвитку її освітнього модуля та соціалізації інноваційного підприємництва. ІШ об'єднують спільноту в Україні та світі навколо запуску Національної інноваційної мережі.

По-друге, створити інформаційний (інформаційно-бібліотечний) центр, охоплюючи різні галузі знань і реалізуючи вчення про ноосферу. В основі центру буде лежати База знань і науково-технічна бібліотека ІШ з різними рівнями доступу. Центр забезпечить доступ до широкого спектру науково-технічної інформації, результатів ДіР, національного інженерного навчального плану, онлайн курсів, різних інструментів аналізу текстів, формалізації знань, баз наукових даних, наукових медіа, майданчиків для подання інновацій, та ін., виступаючи, тим самим, як глобальний передовий інфор-

Рис. 4. Національні проекти та ініціативи, запропоновані до реалізації на базі мережі ІШ

Джерело: складено автором.

маційний хаб. Тим самим, Центр дозволить забезпечити в рамках ЕІП доступ до необхідних інформаційних ресурсів.

Для доповнення ноосферного інформаційного центру доцільно реалізувати й ідею створення Національного репозитарію академічних текстів як універсальної за змістом загальнодержавної електронної бази академічних текстів з відповідними функціями (доступ, пошук, експертиза та ін.), що відображено в роботі О. Чмир [22].

По-третє, на базі мережі ІШ доцільно створювати технологічні платформи [23], виводячи їх на національний рівень. Технологічні платформи являють собою концептуальний, методичний, організаційний інструмент залучення зацікавлених сторін до співпраці в розробці великої технологічної інновації з об'єднанням зусиль і партнерів на основі взаємодоповнення. Найчастіше це потрібно для вирішення складних мультидисциплінарних завдань, що звертає увагу на ІШ і організовує стратегічний процес взаємодії партнерів (університетів, підприємств) за участю інших сторін (наприклад, експертів). В цьому плані як основа запуску платформ ІШ створює великі можливості: генерує нові знання, готує фахівців, забезпечує концентрацію інвестиційних ресурсів, координацію і управління. Водночас мережа ІШ виступає як структура, що забезпечує інтеграцію за різних типів технологічних платформ, і створює необхідні для них умови і методи роботи, чим сприяє вдосконаленню ЕІП у цілому (Х. Пьезунка [23], А. Гавер [24]). Одна з функцій ІШ — інжинірингове проектування, що є передумовою узгодження позицій партнерів.

По-четверте, створення корпусу експертів у різних областях наук. Така структура стане основою для об'єднання експертних мереж в рамках конкретних інноваційних процесів. Для взаємодії експертів доцільно створити спеціальний портал, забезпечуючи платформенний і проектний підхід до наукової комунікації вчених і практиків з різних областей знання. В рамках порталу потрібно забезпечити збір даних про експертів, рейтингу-

вання та відбір найбільш відповідних, запропонувати методології роботи (наприклад, постановки завдань), механізми кооперації тощо, слідуючи схемі методології ВІЗ. Це може доповнюватися поширеними сьогодні структурами, які організовують роботу над інноваціями (наприклад, центри переваги, центри передового досвіду).

По-п'яте, для забезпечення некомерційної наукової комунікації та організації навчально-винахідницької діяльності шкільної та студентської молоді пропонується створити будинки творчості. Забезпечуючи об'єднання ентузіастів і обмін досвідом, такі нові установи можуть виступати основою для: 1) проведення відкритих лекцій та курсів; 2) роботи креативних майданчиків некомерційного типу; 3) розробки соціальних проектів; 4) роботи винахідницьких гуртків та ін. Будинки творчості покликані стати первинною ланкою в селекції та підготовці талановитої молоді, механізмом наступності поколінь у науці та техніці, джерелом нових ідей.

По-шосте, створення центрів колективного доступу для певних галузей або міжгалузевих проектів, тобто на рівні кластерів. Вони повинні забезпечити доступ до високотехнологічного виробничого, лабораторного, експериментального та ін. обладнання, а також до ряду спеціальних послуг і технічної підтримки. Тим самим центри можуть бути основою для проектів технологічної модернізації промисловості. Діяльність центрів може носити комерційний або некомерційний характер.

Додатково на базі ІШ доцільно запустити ряд національних проектів і ініціатив (рис. 4).

Таким чином, реалізація даних пропозицій дозволить консолідувати навколо ІШ велику спільноту різних фахівців і доповнити ЕІП новими структурами, стимулюючи співпрацю і створюючи фундамент для інноваційної активності за рахунок об'єднання спільноти, активізації молоді.

Критерії для оцінки результатів вдосконалення ЕІП представлені в табл. 2.

Таблиця 2. Основні параметри якісної та кількісної оцінки ЕІП (у цілому та за галузями)

Якісна оцінка	Кількісна оцінка
<ul style="list-style-type: none"> – зміна бар'єрів для інноваційного підприємництва; – ступінь відповідності ЕІП потребам та їх задоволення; – розширення інноваційного підприємництва, позиції в різних галузях; – рівень і види реалізованих інновацій; – інтенсивність співпраці в інноваційному секторі; – збалансованість інноваційної інфраструктури; – узгодженість державної підтримки; – доступ до різних видів ресурсів; – відповідність пріоритетам і трендам розвитку; – керованість системи 	<ul style="list-style-type: none"> – макроекономічні показники (кількість підприємств, підприємств, зайнятих, створених робочих місць та ін.); – кількість (частка) інноваційно активних малих підприємств; – кількість продуктивних і технологічних інновацій, патентів; – обсяг випуску інноваційної продукції; – кількість нових підприємств, які продовжують роботу після 1 року; – питома вага рентабельних інноваційних підприємств; – кількість підприємств, які створюють підприємства після банкрутства; – кількість структур (за видами), що підтримують інноваційне підприємництво

Джерело: складено автором.

Водночас доцільна розробка спеціальних оціночних таблиць. Розвиток ЕІП часто не передбачає встановлення будь-якого абсолютного або еталона, а відображається напрямком і динамікою змін відповідно до потреб. Оцінка якості ЕІП і позитивних ефектів вимагає спеціальних аналітичних досліджень.

Як зазначалося раніше, органічною частиною ЕІП є різні форми державної підтримки інновацій. В Україні така підтримка повинна бути більш активною, масштабною і різноманітною. Частина її доцільно реалізовувати, використовуючи можливості ІШ, розвиваючи механізми приватно-державного партнерства. Передусім, формат ІШ дозволяє фокусовано підтримувати інноваційну діяльність на доконкурентних стадіях, доступ до нових знань, а саме: ДіР, освіту, поширення науково-технічної інформації. Це може охопити пряму (пряме фінансування, гранти, субсидії) і непряму (освіта, кредитування, надання митних пільг та ін.) підтримку в комплексі. Тому можна буде говорити про ІШ як про механізм реалізації державної підтримки інноваційної діяльності, охоплюючи і саму допомогу, і контроль, і регулювання.

На базі ІШ можуть бути забезпечені різні види технічної підтримки (в цьому випадку не розглядається майнова підтримка, хоча вона також можлива) і сформована система, яка узагальнює різні види підтримки інноваційної діяльності на базі мережі ІШ, яку представлено на рисунку 5.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у рамках екосистеми розвитку інноваційного підприємництва, інжинірингові школи стануть основою для комплексної підтримки інноваційного підприємництва на ранній (посівній) стадії. Для розгортання діяльності ІШ після підтвердження доцільності їх формату як установи освіти та інноваційної інфраструктури необхідно закріпити у відповідних Законах України основи функціонування даних Шкіл. Це необхідно пов'язати з розвитком законодавчо-правової бази інноваційної інфраструктури, передбачивши і заходи підтримки ІШ, можливості в сфері інвестиційної та інформаційної діяльності, участь у ДПП, реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки та інновацій, освітніх проектів, наукової і науко-

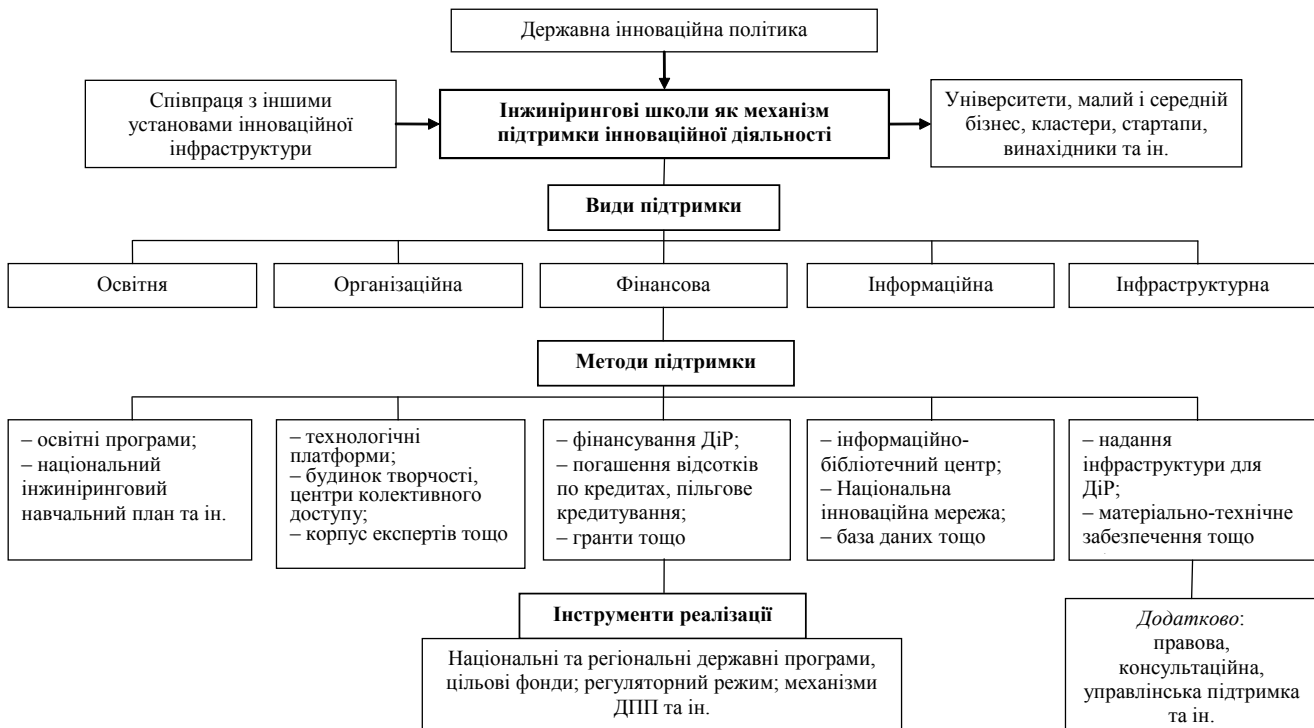

Рис. 5. Основні елементи системи підтримки інноваційної діяльності на базі мережі ІШ

Джерело: складено автором.

во-технічної експертизи, системи науково-технічної інформації, підтримки малого і середнього підприємництва.

Можливо, в подальшому для підтримки і регулювання діяльності ІШ знадобиться спеціальний регуляторний режим за аналогією, наприклад, з технопарками. Це буде направлено на стимулювання великих інновацій і розвиток інноваційного підприємництва за рахунок підвищення якості державної підтримки, а також використання формату і можливостей ІШ. Регуляторний режим охоплює ряд функцій (забезпечуюча; регулююча; контрольна; інформаційна; координаційна та ін.), які сприяють економіці мережі ІШ. Його частиною може бути спеціальний державно-приватний фонд фінансування ІШ. Реалізуючи ряд форм підтримки (цільове фінансування, податкові та кредитні пільги; погашення відсотків по кредитах; мінімізація тарифів; інноваційний ваучер та ін.), режим може стати основою для реалізації національних і регіональних програм у сфері підтримки інноваційної діяльності. Режим стане основою для цільової підтримки окремих інноваційних проектів, у тому числі на конкурентних засадах і в контексті побудови кластерів.

Література:

- Mason C., Brown R. Entrepreneurial ecosystems and growth-oriented entrepreneurship [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.oecd.org/cfe/leed/Entrepreneurial-ecosystems.pdf>
- Guide for Mapping the Entrepreneurial Ecosystem [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://c.ymcdn.com/sites/ande.site-ym.com/resource/dynamic/blogs/20180326_164606_18189.pdf
- Isenberg D. The entrepreneurship ecosystem strategy as a new paradigm for economic policy: principles for cultivating entrepreneurship. The Babson Entrepreneurship Ecosystem Project [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.innovationamerica.us/images/stories/2011/The-entrepreneurship-ecosystem-strategy-for-economic-growth-policy-20110620183915.pdf>
- Kolomyitseva O., Porev S. Entrepreneurial Ecosystems, Universities and Ukrainian Innovation Policy. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2018. Вип. 51. С. 5—12.
- Jackson D.J. What is an Innovation Ecosystem? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://erc-assoc.org/sites/default/files/download-files/DJackson_What-is-an-Innovation-Ecosystem.pdf
- Autio E., Thomas L.D.W. Innovation Ecosystems: Implications for Innovation Management. The Oxford Handbook of Innovation Management [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199694945.001.0001/oxfordhb-9780199694945-e-012>
- Ritala P., Gustafsson R. Innovation and Entrepreneurial Ecosystem Research: Where Are We Now and How Do We Move Forward? Technology Innovation Management Review [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://timreview.ca/article/1171>
- Yin D. What Makes Israel's Innovation Ecosystem So Successful? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.forbes.com/sites/davidyin/2017/01/09/what-makes-israels-innovation-ecosystem-so-successful/#3145c7f970e4>
- Isenberg D.J. How to start an entrepreneurial revolution. Harvard business rev. Boston, 2010. Vol. 88. № 6. pp. 41—50.
- Stam E. Entrepreneurial ecosystems and regional policy: a sympathetic critique. European Planning Studies. 2015. № 23 (9). pp. 1759—1769.
- Массачусетський технологічний інститут. Massachusetts Institute of Technology. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://web.mit.edu>
- Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. Москва: Наука, 1991. 271 с.
- Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. Москва: Наука, 1989. 261 с.
- Великий бунтарь-языковед Хомский о языке, школе и детях [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://newtonew.com/hero/nauka-i-obrazovanie-noam-homskij-apple-i-ischezajushchee-detstvo>
- Поляков М.В. Економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт: монографія. Дніпро: Нова ідеологія, 2018. 688 с.
- Поляков М.В. Глобальні детермінанти становлення та розвитку економіки знань: дис. докт. екон. наук. 08.00.02: Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ, 2018. 601 с.
- Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. Москва: Новое издательство, 2011. 464 с.
- Эшби У.Р. Введение в кибернетику. Москва: Изд-во иностр. лит., 1959. 462 с.
- Reichert S. The Role of Universities in Regional Innovation Systems / Open Innovation Ecosystems: Universities connecting the dots — Brussels [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=2037>
- Bedford T., Kinnaird Y., Migueis R., Paolucci E., Wijlands B., Vos A. Role of Universities of Science and Technology in Innovation Ecosystems: Towards Mission 3.1. Leuven, 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.cesaer.org/content/statements-and-publications/2018/20181005-white-paper-role-of-universities-of-st-in-innovation-ecosystems-towards-mission-3.1.pdf>
- Ханин И.Г. Системно-семиотическая концепция ноосферного города как культурного, делового и инновационного центра / Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: сб. науч. трудов. Донецк: Дон-НУ. 2009. — С. 657—662.
- Чмир О.С. Перспективні напрямки розвитку інфраструктури освіти, науки та інновацій в Україні. Університетські наукові записки. 2017. Вип. 61. С. 15—24.

23. Piezunka, H. Technological platforms — An assessment of the primary types of technological platforms, their strategic issues and their linkages to organizational theory. *Journal fur Betriebswirtschaft*, 2011. № 61 (2—3). pp. 179—226.

24. Gawer A. Bridging differing perspectives on technological platforms: Toward an integrative framework. *Research policy*. № 43 (7), pp. 1239—1249.

References:

1. Mason, C. and Brown, R. (2014), "Entrepreneurial ecosystems and growth oriented entrepreneurship", available at: <https://www.oecd.org/cfe/leed/Entrepreneurial-ecosystems.pdf> (Accessed 03 July 2019).

2. Kreuzer, A. Mengede, K. Oppermann, A. and Regh, M. (2017), "Guide for Mapping the Entrepreneurial Ecosystem", available at: https://c.ymcdn.com/sites/ande.site-ym.com/resource/dynamic/blogs/20180326_164606_18189.pdf (Accessed 03 July 2019).

3. Isenberg, D. (2011), "The entrepreneurship ecosystem strategy as a new paradigm for economic policy: principles for cultivating entrepreneurship", The Babson Entrepreneurship Ecosystem Project, available at: <http://www.innovationamerica.us/images/stories/2011/The-entrepreneurship-ecosystem-strategy-for-economic-growth-policy-20110620183915.pdf> (Accessed 03 July 2019).

4. Kolomytseva, O. and Porev, S. (2018), "Entrepreneurial Ecosystems, Universities and Ukrainian Innovation Policy", Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences, vol. 51, pp. 5—12.

5. Jackson, D.J. "What is an Innovation Ecosystem?", available at http://erc-assoc.org/sites/default/files/download-files/DJackson_What-is-an-Innovation-Ecosystem.pdf (Accessed 03 July 2019).

6. Autio, E. and Thomas, L.D.W. "Innovation Ecosystems: Implications for Innovation Management?", The Oxford Handbook of Innovation Management, available at: <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199694945.001.0001/oxfordhb-9780199694945-e-012> (Accessed 03 July 2019).

7. Ritala, P. and Gustafsson, R. (2018), "Innovation and Entrepreneurial Ecosystem Research: Where Are We Now and How Do We Move Forward?", *Technology Innovation Management Review*, Vol.8, no.7, available at: https://timreview.ca/sites/default/files/article_PDF/RitalaGustafsson_TIMReview_July2018.pdf (Accessed 03 July 2019).

8. Yin, D. (2017), "What Makes Israel's Innovation Ecosystem So Successful", available at: <https://www.forbes.com/sites/davidyin/2017/01/09/what-makes-israels-innovation-ecosystem-so-successful/#7d607b8170e4> (Accessed 03 July 2019).

9. Isenberg, D.J. (2010), "How to start an entrepreneurial revolution", *Harvard business rev.*, vol. 88, no. 6, pp. 41—50.

10. Stam, E. (2015), "Entrepreneurial ecosystems and regional policy: a sympathetic critique", *European Planning Studies*. vol. 23 (9), pp. 1759—1769.

11. Massachusetts Institute of Technology. Official web (2019), available at: <http://web.mit.edu> (Accessed 03 July 2019).

12. Vernadsky, V. I. (1991), *Nauchnaja mysl' kak planetnoe javlenie* [Scientific thought as a planetary phenomenon], Nauka, Moscow, Russia.

13. Vernadsky, V.I. (1989), *Biosfera i noosfera* [Biosphere and Noosphere], Science, Moscow, Russia.

14. Shyrshova, L. (2014), "The great rebel linguist Chomsky about language, school and children", available at: <https://newtonew.com/hero/nauka-i-obrazovanie-noam-homskij-apple-i-ischezajushchee-detsstvo> (Accessed 03 July 2019).

15. Polyakov, M.V. (2018), *Ekonomika znan': sutnist', determinanty, hlobal'nyj landshaft* [Economics of knowledge: essence, determinants, global landscape], Nova ideologiya, Dnipro, Ukraine.

16. Polyakov, M.V. (2018), "Global determinants becoming that economic development knowledge", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kyiv National Economic University in Vadim Getman. Kyiv, Ukraine.

17. Inglehart, R. and Velzel, K. (2011), *Modernizacija, kul'turnye izmenenija i demokratija: Posledovatel'nost' chelovecheskogo razvitiya* [Modernization, Cultural Change and Democracy: Consistency in Human Development], New Publishing, Moscow, Russia

18. Jeshbi, U.R. (1959), *Vvedenie v kibernetiku* [Introduction to cybernetics], Moscow, Russia.

19. Reichert, S. (2019), "The Role of Universities in Regional Innovation Systems". Open Innovation Ecosystems, available at: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=2037> (Accessed 03 July 2019).

20. Bedford, T. Kinnaird, Y. Migueis, R. Paolucci, E. Wijlands, B. and Vos, A. (2018), "Role of Universities of Science and Technology in Innovation Ecosystems: Towards Mission 3.1.", Leuven, available at: <https://www.cesaer.org/content/statements-and-publications/2018/20181005-white-paper-role-of-universities-of-st-in-innovation-ecosystems-towards-mission-3.1.pdf> (Accessed 03 July 2019).

21. Hanin, I.G. (2009), "The system-semiotic concept of the noosphere city as a cultural, business and innovation center", *Problemy y perspektivy razvytiya sotrudnychestva mezhdru stranamy Yuho-Vostochnoj Evropy v ramkakh Chernomorskoho ekonomycheskoho sotrudnychestva y HUAM: sb. nauch. trudov*. [Problems and prospects for the development of cooperation between the countries of South-Eastern Europe in the framework of the Black Sea Economic Cooperation and GUAM, Sat. scientific works], DonNU, Donetsk, Ukraine, pp. 657—662.

22. Chmyr, O.S. (2017), "Perspectives of infrastructure infrastructure, science and innovation development in Ukraine", *University scientific notes*. vol. 61. pp. 15—24.

23. Piezunka, H. (2011), "Technological platforms — An assessment of the primary types of technological platforms, their strategic issues and their linkages to organizational theory", *Journal fur Betriebswirtschaft*, vol. 61 (2—3). pp. 179—226.

24. Gawer, A. "Bridging differing perspectives on technological platforms: Toward an integrative framework", *Research policy*. vol. 43 (7), pp. 1239—1249.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2019 р.

О. І. Васильєва,
д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та публічної служби
Національної академії державного управління при Президентові України
ORCID 0000-0003-1812-4557

Н. В. Васильєва,
д. держ. упр., доцент, професор кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування
та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України
ORCID 0000-0003-4678-4333

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.62

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

O. Vasylieva,
Doctor of Science in Public Administration, professor, professor of Public Administration and Public Service
Department of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine
N. Vasylieva,
Doctor of Science in Public Administration, associate professor, professor of Regional Administration,
Local Self-Government and Urban Management Department of the National Academy
for Public Administration under the President of Ukraine

EXTERNAL EXPERIENCE OF ANTI-CORRUPTION ACTIVITIES IN PUBLIC AUTHORITIES

У статті зауважено, що корупція — одне з найбільш деструктивних соціальних явищ, яке заважає оптимальному розвитку будь-якої держави, ефективності державного управління та функціонуванню соціальних інститутів. Зазначено, що для України корисним є досвід країн з високим антикорупційним рейтингом (Данія, Швеція, Сінгапур, Японія, Великобританія, Франція, Німеччина, США, Естонія, Польща, Литва). Саме тому існує актуальна проблема в дослідженні та впровадженні в українських реаліях позитивних практик зарубіжного досвіду використання ефективних методів, механізмів, інструментів у попередженні, запобіганні, протидії корупції в діяльності органів публічної влади. Закцентовано увагу на тому, що основою антикорупційної політики скандинавських країн є концепція "Добре управління" (Good Governance), до ключових антикорупційних компонентів якої належать: участь громадян у прийнятті рішень; прозорість доходів, рішень, дій; своєчасна реакція на потреби громадян і підзвітність державних структур громадськості.

The article notes that corruption is one of the most destructive social phenomena that impedes the optimal development of any state, the efficiency of public administration and the functioning of social institutions. It is noted that the experience of countries with high anticorruption rating (Denmark, Sweden, Singapore, Japan, Great Britain, France, Germany, USA, Estonia, Poland, Lithuania) is useful for Ukraine. That is why there is an actual problem in researching and implementing in Ukrainian realities the positive practices of foreign experience in using effective methods, mechanisms, tools in preventing, preventing and combating corruption in the activities of public authorities. The emphasis is placed on the concept of Good Governance, the key to the anticorruption policy of the Scandinavian countries, to which key anticorruption components are: citizens' participation in decision-making; transparency of incomes, decisions, actions; timely response to the needs of citizens and accountability of state structures of the public.

Consequently, the progressive experience of the countries of the world in the prevention and counteraction of corruption, with all the specifics of its system of government, is of particular interest to Ukraine and can be used in the practice of public authorities to fight corruption, as well as in the development of legal acts aimed at Reducing the Impact of Corruption in Public Administration. Of course, the foreign experience of combating corruption can not be transposed into domestic legislative and law practice practice in full. However, the use of its best features or practices, taking into account the present-day Ukraine, can bring positive results in the fight against corruption.

*Ключові слова: корупція, антикорупційна діяльність, антикорупційна політика, антикорупційні інституції.
Key words: corruption, anti-corruption activities, anticorruption policy, anti-corruption institutions.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Корупція — одне з найбільш деструктивних соціальних явищ, яке заважає оптимальному розвитку будь-якої

держави, ефективності державного управління та функціонуванню соціальних інститутів. Зауважимо, що корупція може бути в будь-якій державі світу, але різні рівні корупції. Вона завжди негативно впливає на економіку та є прямим й опосередкованим порушенням прав і свобод людини та громадянина, декларованих

світовою спільнотою в основоположних актах міжнародного права. Сьогодні корупція в економічно розвинених державах (США, Японія, більшість держав Євросоюзу) впливає на рівень економічного розвитку держав "третього світу" (Азія, Африка) і держав колишнього соціалістичного табору.

Вважаємо, що для України корисним є досвід країн з високим антикорупційним рейтингом. Саме тому існує актуальна проблема у дослідженні і впровадженні в українських реаліях позитивних практик зарубіжного досвіду використання ефективних методів, механізмів, інструментів у попередженні, запобіганні, протидії корупції в діяльності органів публічної влади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

У сучасній науковій літературі сформувалася низка концепцій щодо проблеми корупції, визначено й оформлено різноманітні підходи до визначення її сутності, формування та функціонування, а також дослідження світового досвіду з вирішення цієї проблеми. Дослідницька проблема привертає значну увагу вчених, серед яких: М. Білинська, Н. Колісніченко, С. Кравченко, О. Критенко, М. Мельник, Л. Письмаченко, Ю. Рубинський, І. Чемерис та ін. Разом з тим залишається ще багато питань, які стосуються впровадження в Україні кращих практик зарубіжного досвіду антикорупційної діяльності в органах публічної влади.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду позитивних практик використання ефективних методів, механізмів, інструментів у попередженні, запобіганні, протидії корупції в діяльності органів публічної влади.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Корупція є одним з елементів соціальної дійсності, складним феноменом, вплив якого поширюється на переважну більшість населення практично в усіх країнах світу, девальвуючи систему соціальних цінностей і пріоритетів, потреб та інтересів, практично всіх сфер суспільного життя. Зауважимо, що для корупції, як і для інших видів злочинів, давно не існує національних кордонів і водночас заходи боротьби з цими явищами залишаються, як правило, національними. Дослідники стверджують, що темпи розвитку міжнародного співробітництва, об'єднання держав у боротьбі з корупцією помітно відстають від процесів "інтернаціоналізації" корупції. Отже, боротьбу з корупцією проводять держави як окремо на підставі національного законодавства, так і на міжнародному рівні, використовуючи різні форми протидії корупційній злочинності.

Сьогодні для України одним із першочергових завдань є мінімізація впливу корупції на процес реформування системи державного управління. Країни, які будуть нами розглянуті нижче, пройшли на цьому шляху далеко вперед та спромоглися звести до мінімуму рівень корумпованості. Послідовність та пріоритетність у підходах до антикорупційної діяльності були зазначені в десяти ключових

принципах Світового Банку і в свій час рекомендованих грузинській владі для подолання високого рівня корупції у сфері державного управління. А саме: поява сильної політичної волі; формування довіри на початковому етапі; тотальний наступ на корупцію; залучення нових кадрів; обмеження ролі держави; використання нестандартних методів; зміцнення єдності на основі спільних цілей і тісна координація; адаптація міжнародного досвіду до місцевих умов; використання нових технологій; стратегічне використання засобів комунікації [2, с. 10—11].

На національному рівні в Сполучених Штатах Америки запроваджуються різні форми боротьби з корупцією. У 1991 р. було прийнято звіт правил для співробітників державного апарату, згідно з яким останнім дозволено приймати подарунки від сторонніх осіб вартістю не більш ніж 25 доларів, а головне — суворо заборонено приймати будь-які подарунки від підлеглих. Заборонено також отримання гонорарів за викладання, виступи та публікації, якщо вони пов'язані з питаннями, якими посадова особа займається згідно з посадовими обов'язками. Крім того, здійснюється така форма контролю, як призначення генеральних інспекторів у федеральному уряді і в урядах штатів як внутрішнього органу, який контролює роботу державних структур та координує розслідування й аудиторську антикорупційну діяльність у межах відомства. У США ввели в дію положення про заохочення працівників, які повідомляють контролюючі органи про неправильно укладені угоди. Крім того, у США існують добровільні інформатори, які отримують заохочення від 15% до 30% вартості виявленої за його інформацією матеріальної шкоди, і закон їх захищає від осіб, яких вони викрили [8, с. 115].

Антикорупційний правовий механізм Франції цілеспрямований на запобігання корупції у сфері державного управління, боротьбу з посадовими злочинами державних чиновників. Основним завданням є профілактика та припинення посадових злочинів державними чиновниками, які здійснені в корисливих цілях, чітка регламентація порядку фінансування політичних партій та їх виборчих кампаній. Провідними державними антикорупційними інституціями Франції є: Комісія з фінансової гласності політичного життя, що контролює майнове становище парламентаріїв; Національна комісія з рахунків виборчих кампаній і фінансування політичних партій; правоохоронні органи; Міністерство юстиції; Відділ із боротьби проти корупції, що діє з 2004 р. у рамках Управління боротьби проти економічних та фінансових злочинів при Судовій поліції; Центральна служба запобігання корупції [7]. Активна участь в антикорупційній діяльності ЄС сприяє проведенню успішної антикорупційної політики у Франції. Подолання проявів корупції у державному секторі Франції сприяють такі чинники, як збільшення ролі мережевого управління порівняно з традиційною ієрархічною вертикаллю влади, зменшення втручання держави в економічні процеси та регламентація сфери послуг, введення електронного урядування.

Хотілось би зазначити, що хоча компетенція органів моніторингу в країнах Європейського Союзу може бути дуже схожою, спосіб реалізації повноважень значною мірою залежить від ролі та завдань. Отже, інспекції як інструмент можуть у деяких випадках використовуватися спонтанно у форматі щорічних позапланових пе-

ревірок кількох замовників. Така політика відображається у щорічних звітах органів, які працюють у сфері контролю закупівель, наприклад, у Польщі, Литві та інших країнах ЄС. Управління державних закупівель (далі — Управління) у Польщі має право розслідувати підписання будь-якого контракту. Законом визначено спеціальні процедури контролю, а також структура та зміст звіту за його результатами. Управління може вимагати інформацію від усіх співробітників замовника. Хотілось би зазначити також, що укладення контрактів із дуже великими сумами підлягає попередньому затвердженню. З іншого боку, слід навести приклад Агентства з питань конкуренції Данії, яке має право здійснювати моніторинг державних закупівель і не виконує жодних функцій контролю; здійснює моніторинг лише ринку державних закупівель у рамках складання щорічного звіту про рівень конкуренції. Воно бере участь в окремих закупівлях лише у випадку, коли залучені у цей процес сторони користуються можливістю отримати консультації з конкретних питань [5].

Як показує практика багатьох країн світу в сфері публічних закупівель, контракт присуджується за найменшою ціною за умови, якщо ціна не перевищує максимальну допущену ціну або попередню оцінку вартість контракту. Якщо всі пропозиції перевищують бюджет закупівлі, то тендер проводиться повторно. В Японії для того, щоб запобігти негативному ефекту "нижча ціна — нижча якість", використовували метод "мінімально допущена ціна". Проте Кабінет Міністрів Японії заборонив його використання, а натомість запропонував "систему дослідження низької ціни", яка полягає в аналізі пропозицій із занадто низькою ціною та їх відхилення за необхідності [6, с. 72]. Водночас хотілось би зазначити, що в Японії одним із найважливіших напрямів боротьби з корупцією вважають кадрову політику, яка ґрунтується на принципі меритократії, тобто створенні початкових умов для об'єктивно обдарованих і працелюбних людей, щоб вони в майбутньому мали шанс посісти високе суспільне становище в умовах вільної конкуренції. Таким чином, на керівних посадах у державі мають перебувати найбільш здібні особи, незалежно від їх соціального чи економічного походження. Гідний рівень матеріального забезпечення є складовою престижу державної служби в Японії.

У Німеччині, відповідно до споконвічної німецької доктрини, чиновника розглядають як слугу, орган і представника держави. Правовий статус федеральних чиновників регулюється двома найважливішими Федеральними законами Німеччини: "Про державних службовців" від 27.02.1985 р. і "Про правове положення чиновників" від 27.02.1985 р. Кожна із земель Німеччини має власні закони, які регулюють правове положення місцевих чиновників, які повинні відповідати положенням Федерального Закону Німеччини. Як найважливіший принцип професійного чиновництва, установлюється позапартійність державної служби і чиновників [4, с. 42].

За даними аналізу міжнародної Антикорупційної організації, Німеччина перебуває на шкалі посередині між категоріями "добре" та "дуже добре". Однак Німеччина не підписала "Конвенції ООН з протидії корупції", ратифікованої 160 країнами світу, адже для її прийняття країні необхідно буде змінити законодавство. Високий рівень правової та політичної культури у Німеччині,

розвиненість інститутів громадянського суспільства сприяють тому, що політики в цій країні йдуть у відставку, щойно навколо них здійснюється корупційний скандал, чого в Україні, в якій прийнято низку прогресивних антикорупційних законів, таких випадків досі бракує.

У Великобританії існують національні традиції боротьби з корупцією. Перший нормативний акт в державних органах влади було прийнято ще у 1889 р., а акти 1906 і 1916 рр. про упередження корупції стали реакцією суспільства на поширення цього явища. У 1994 р. для відстеження та протистояння корупції в країні було створено незалежний консультативний орган Комітет із стандартів публічної сфери — Комітет Нолана, який діє при британському уряді. Зусилля цього комітету спрямовані на запобігання корупції в основних ділянках суспільного життя, пов'язані, здебільшого, із діяльністю членів парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику, та колишніх міністрів і посадових осіб. Саме на основі результатів роботи цього комітету палата громад прийняла рішення про призначення парламентського директора стандартів, заборону протекції та оприлюднення додаткових заробітків членів парламенту. Розслідуваннями дій, які підпадають під ознаки корупції, займається поліція [9]. Особливістю Великобританії є поінформованість громадськості, яка стежить за негативними явищами у державі, та висока її активність в антикорупційних процесах.

Дослідження зарубіжного досвіду протидії корупції, дає змогу виділити дві основні моделі антикорупційної діяльності: вертикальну стратегію протидії корупції зі швидким досягненням результату (сінгапурська або азійська модель — Сінгапур, Японія, Південна Корея, Китайська Народна Республіка), наслідками якої є не повна ліквідація корупції, а досягнення певного прийнятного для влади та суспільства рівня корупції; горизонтальну стратегію, орієнтовану на поступову, засновану на антикорупційних стимулах, тривалу антикорупційну діяльність (шведська або скандинавська модель — Швеція, Данія, Фінляндія, Нідерланди) [1, с. 48].

Основою антикорупційної політики скандинавських країн є концепція "Добре управління" (Good Governance), цей термін з'явився в 1997 р. у межах програми розвитку ООН. Він поєднує механізми, процеси й інститути, через які громадяни виражають свої інтереси та реалізують законні права. До ключових антикорупційних компонентів концепції належать: участь громадян у прийняті рішень; прозорість доходів, рішень, дій; своєчасна реакція на потреби громадян і підзвітність державних структур громадськості. "Добре управління" очолює розвинену систему етичних цінностей, які обов'язково наслідують і державні службовці, і звичайні громадяни.

Сутність антикорупційної політики в Швеції полягала у встановленні високих етичних стандартів для державних службовців. Цей процес супроводжувався встановленням високої заробітної плати державним службовцям, яка перевищувала заробіток робітників у 12—15 разів. Ключовими заходами були відкритий внутрішній державний доступ до документів та створення незалежної системи правосуддя.

Данія є лідером серед країн із мінімальним рівнем корупції, тому в ній не існує спеціалізованого органу, який

очолює антикорупційну діяльність. Данії притаманна інформаційна прозорість діяльності державних структур і свобода доступу преси до документів, на яких ці рішення ґрунтуються. У країні запроваджено ключові державні та приватні антикорупційні ініціативи, пов'язані з веденням бізнесу, який контролюють суспільні організації [3, с. 305—306]. Антикорупційну діяльність у Данії переважно спрямовано на превентивні заходи, створення культури "абсолютної нетерпимості" корупції.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Прогресивний досвід країн світу у запобіганні та протидії корупції при всій специфіці системи їх державного управління становить певний інтерес для України і може бути використаним у практичній діяльності органів публічної влади, покликаних боротися з корупцією, а також при розробці нормативно-правових актів, спрямованих на зменшення впливу корупції у сфері державного управління.

Безумовно, зарубіжний досвід боротьби з корупцією не може бути перенесений у вітчизняну законодавчу та правозастосовну практику в повному обсязі. Однак використання його кращих рис або практик, з урахуванням українського сьогодення, може принести позитивні результати в боротьбі з корупцією. На нашу думку, основними заходами, які мають вживатися органами публічної влади в сфері антикорупційної діяльності повинні бути такі:

- активна інформаційна політика, яка має продемонструвати всі негативні сторони, що провокуються корупційними діями, а також сформувати такий психологічний стан, який би кваліфікував корупційну дію як украй негативне явище;

- для розв'язання саме свідомісної складової корупційного діяння потрібно проводити виваженішу політику у сфері активізації правової культури населення країни;

- реформування чинного антикорупційного законодавства має здійснюватися чітко в руслі комплексних змін суспільної поведінки й заходів, покликаних покращити рівень соціальних і економічних стандартів життя пересічного українця.

Отже, корупція є однією із найактуальніших проблем сучасності. Проте за будь-яких підходів та оцінок однозначно одне — корупція є проблемою, розв'язання якої для багатьох країн, у тому числі і для України, є вкрай необхідною справою.

Література:

1. Богомолов А.В. Некоторые аспекты международного опыта борьбы с коррупцией / А.В. Богомолов, А.Д. Неретина, В.И. Мурар // ScienceTime. — 2014. — № 12. — С. 47—52.
2. Борьба с коррупцией в сфере государственных услуг. Хроника реформ в Грузии / Международный банк реконструкции и развития; Международная ассоциация развития. — Вашингтон: The World Bank, 2012. — 108 с.
3. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії:

дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Бусол О.Ю. — К., 2015. — 470 с.

4. Колісніченко Н. Державна служба в Європейському Союзі. Європеїзація та розвиток державної служби в Україні: навч. посіб. / За заг. ред.: М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. — К.: Міленіум, 2009. — С. 40—47.

5. Міжнародний досвід здійснення контролю у сфері державних закупівель / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ars-ltd.com.ua/index.php/articles/fusion-menu>.

6. Пісьмаченко Л.М. Світовий досвід державного регулювання закупівель за бюджетні кошти / Л.М. Пісьмаченко, О.О. Критенко // Вісник Академії митної служби України. — Сер.: Державне управління. — 2010. — № 1. — С. 69—74.

7. Рубинский Ю. Франция: коррупция и борьба с ней / Ю. Рубинский [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.ieras-library.ru/documenti/soveurope/2010/rubinskii.doc.

8. Чемерис І.В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління / І.В. Чемерис // Стратегічні пріоритети. — 2009. — № 3 (12). — С. 110—118.

9. Чубенко І. Зарубіжний досвід боротьби з корупцією в органах виконавчої влади [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.dgpn.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=363&Itemid=363

References:

1. Bogomolov, A.V. (2014), "Some aspects of international experience in the fight against corruption", ScienceTime, vol. 12, pp. 47—52.
 2. The World Bank (2012), Bor'ba s korrupciej v sfere gosudarstvennyh uslug. Hronika reform v Gruzii [Fight against corruption in public services. Chronicle of Reforms in Georgia], The World Bank, Washington, D.C., USA.
 3. Busol, O.Yu. (2015), "Countering Corruption Crime in Ukraine in the Context of Modern Anti-Corruption Strategy", Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Kyiv, Ukraine.
 4. Kolisnichenko, N. (2009), "State Service in the European Union", Yevropeizatsiia ta rozvytok derzhavnoi sluzhby v Ukraini [Europeanisation and development of civil service in Ukraine], Milenium, Kyiv, Ukraine, pp. 40—47.
 5. ars-ltd.com.ua (2019), "International experience in monitoring procurement in the field of public procurement", available at: <http://ars-ltd.com.ua/index.php/articles/fusion-menu> (Accessed 30 June 2019).
 6. Pis'machenko, L.M. (2010), "World experience of state procurement regulation for budget funds", Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Derzhavne upravlinnia, vol. 1, pp. 69—74.
 7. Rubinskij, Ju. (2010), "France: corruption and fight against it", available at: www.ieras-library.ru/documenti/soveurope/2010/rubinskii.doc (Accessed 30 June 2019).
 8. Chemerys, I.V. (2009), "Foreign experience in combating corruption in the system of public administration", Stratehichni priorytety, vol. 3 (12), pp. 110—118.
 9. Chubenko, I. (2003), "Foreign experience in combating corruption in executive bodies", available at: http://www.dgpn.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=363&Itemid=363 (Accessed 30 June 2019).
- Стаття надійшла до редакції 28.06.2019 р.

Л. А. Пашко,
д. держ. упр., професор, професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту,
Національна академія державного управління при Президентові України,
ORCID ID: 0000-0002-5729-8640
Л. Ю. Красавцева,
к. держ. упр., викладач-методист, Київський державний коледж туризму та готельного
господарства
ORCID ID: 0000-0002-8187-7407

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.66

ЕМОЦІЙНА ОСВІЧЕНІСТЬ ЯК ОСНОВА РЕЗОНАНСНОГО ЛІДЕРСТВА В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

L. Pashko,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of Parliamentarism and Political
Management Department, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
L. Krasavtseva,
PhD in Public Administration, Teacher-methodist, Kyiv State College of Tourism and Hospitality

EMOTIONAL INTELLIGENCE AS THE BASIS OF RESONANCE LEADERSHIP IN PUBLIC ADMINISTRATION

У статті аналізується проблема емоційної компетентності як основи резонансного лідерства в системі публічного управління. Обґрунтовано авторські думки щодо енергії як основи міжособистісної взаємодії, емоційної освіченості-компетентності як основи резонансного лідерства в системі публічного управління. Наголошено на необхідності позитивної емоційної динаміки суб'єкта владних повноважень у процесі реалізації ним резонансного лідерства. Виділено сфери та рівні реалізації управлінського резонансного лідерства. Виявлено низку складових із пріоритетністю емоційної складової у продуктивності/результативності управлінського резонансного лідерства. Показано вплив емоційного лідерства на організаційну культуру та її складові. Сформульовано низку авторських висновків щодо емоційної освіченості як основи резонансного лідерства в публічному управлінні та передбачено напрями подальших наукових розвідок піднятої у статті проблематики.

Annotation. The article analyzes the problem of emotional competence as the basis of resonant leadership in the system of public administration. It is emphasized on the constant attention of foreign scientists to the issues of positive emotional dynamics and emotional leadership of a professional person. It is revealed that domestic scientists do not often attribute the dependence of the effectiveness and effectiveness of managerial leadership on the ability of the subject of power to manage their emotions and construct on this basis constructive interpersonal interaction. In addition, it is noted that there are no studies on recognition of management leadership as resonant, the isolation of its areas and levels of implementation, and the impact of emotional competence (education) on the qualitative characteristics and values of organizational culture.

Author's thoughts on energy as the basis of interpersonal interaction, emotional competence-competence as the basis of resonant leadership in the system of public administration are

substantiated. The necessity of positive emotional dynamics of the subject of power authorities in the process of implementation of resonance leadership is emphasized. Areas and levels of implementation of management resonant leadership have been identified. A number of components with the priority of the emotional component in the productivity / effectiveness of managerial resonance leadership have been identified. The influence of emotional leadership on organizational culture and its values and characteristics is shown.

The conclusion is made that emotional competence (education) is now the basis of management leadership in public administration. It is emphasized that due to this, this leadership takes on the quality of the resonance. It is noted that for this reason it is advisable today to speak about management resonant leadership based on emotional competence (education).

The prospects of further scientific researches of the issues raised in the article are determined, namely: research of the influence of colour models of organizational culture on the implementation of managerial resonant leadership, the identification of conditions for the emergence of a positive synergistic interaction effect as a result of the influence of emotional competence, analysis of negative manifestations of emotional leadership of the subject of power.

Ключові слова: емоційна компетентність / освіченість, емоційне лідерство, управлінське резонансне лідерство, організаційна культура, система публічного управління.

Key words: emotional competence / education, emotional leadership, management resonance leadership, organizational culture, system of public administration.

Не суди по сказаному. Сказане — всього лише настрій...
Не суди по неказаному. Несказане — страх бути незрозумілим...
Не розумом "слухай" — він завжди спорить...
Серцем "слухай" — воно кращий порадник

(Аму Мом)

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективне функціонування системи публічного управління вимагає максимального використання особистісного потенціалу кожного професіонала, задіяного у ній. Саме тому пріоритетом постає розуміння міжособистісної взаємодії процесом обміну енергії між її учасниками, і, відповідно, емоційної компетентності (освіченості) основою управлінського резонансного лідерства. Крім цього, емоційне лідерство набуває значимості в контексті запобігання вигоранню та психологічному мобінгу у професійній діяльності в системі публічного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Аналіз наукових досліджень з піднятої у статті проблематики свідчить про постійну увагу зарубіжних

вчених до питань позитивної емоційної динаміки та емоційного лідерства людини професійної [1; 4; 8—10]. На противагу такій активності, вітчизняні науковці не часто пов'язують залежність ефективності та результативності управлінського лідерства від вмільості суб'єкта владних повноважень управляти своїми емоціями та будувати на цій основі конструктивну міжособистісну взаємодію. Крім цього, відсутні дослідження щодо визнання управлінського лідерства резонансним, виокремлення його сфер та рівнів реалізації та впливу емоційної компетентності (освіченості) на якісні характеристики та цінності організаційної культури.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування значимості емоційної компетентності (освіченості) як основи управлінського резонансного лідерства в публічному управлінні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ще Платон називав лідера ткачем, головне завдання якого полягає у вплітанні різних типів людей у єдине полотно суспільства. Виходячи з цього, логічно, що нині мова має передусім йти про енергетичну складову ре-

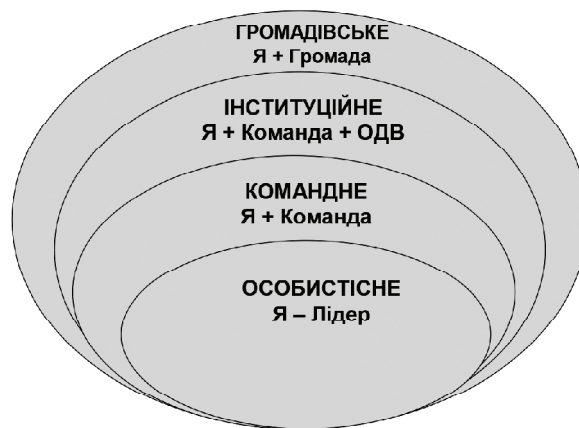

Рис. 1. Кола резонансного лідерства в публічному управлінні

зонансного лідерства в системі публічного управління [1, с. 13].

Обґрунтуванням такого підходу може служити слушна теза А. Ейнштейна про те, що "все у світі є енергією. Енергія лежить в основі всього. Якщо ви налаштуєтесь на енергетичну частоту тієї реальності, яку хочете створити для себе, ви отримаєте саме те, на що настроєна ваша частота. Це не філософія. Це — фізика". Красномовною у цьому контексті також є відповідь одного мудреця на питання про те, як можна розпізнати хорошу людину. Мудрець відповів, що це не те, що вона говорить і не те, якою вона здається, а та атмосфера, яка створюється в її присутності. Ось що є свідченням. Оскільки ніхто не в змозі створити атмосферу, яка не належить його духу.

Саме тому ми вважаємо, що сьогодні необхідно вести мову про резонансне (обов'язково позитивне!) лідерство в публічному управлінні. Його основою має стати емоційна освіченість-компетентність як суб'єктів, так і об'єктів владних повноважень. Водночас необхідно зазначити, що нині мова має йти про емоційну освіченість-компетентність як активну позицію та емоційну динаміку суб'єкта владних повноважень, а не про емоційний інтелект як статистику наявності у нього певних рис, оскільки емоційні центри мозку відіграють не вторинну роль у нашому мисленні та міркуванні, вони — невід'ємна частина того, що розуміють під поняттями мислення, міркування та інтелекту [2, с. 13].

На нашу думку, саме такий підхід має набути особливої значимості, оскільки нині нарешті приходить не лише усвідомлення, а й визнання того, що оскільки лідерство — це передусім щоденна діяльність щодо заохочування стратегічного мислення та адекватних дій співробітників, формування та підтримання конструктивної атмосфери у колективі — на основі максимальної реалізації в управлінській діяльності принципу людиноцентризму, що передбачає гуманізацію, тобто олюднення міжособистісних відносин у професійній діяльності в системі публічного управління.

Важливо, у зв'язку з цим, ми вважаємо за необхідне виділити чотири кола резонансного лідерства.

У цьому контексті заслуговує на увагу думка Н.Р. Нижник проте, що активізація людини у державному управлінні "висуває на перший план завдання глибокого дослідження її статусу у сфері управління, а також

шляхів і способів, які спонукають працівника до більш ініціативної, відповідальної та ефективної праці. Людина в управлінні завжди відіграє головну, визначальну роль. Через неї здійснюється персоніфікація державно-управлінських відносин. Адже справжню історію творять люди, підкорюючись при цьому об'єктивним законам суспільного розвитку і поступово розширюючи "простір" для самодіяльності і самореалізації особистості. І поки людина буде відчувати себе тільки об'єктом впливу, а не учасником формування життя, не буде ефективних державно-управлінських відносин" [3, с. 98].

Виходячи з того, що лідерство, охоплюючи емоційну сторону управління організацією, не лише підживлює і наповнює сенсом управлінські структури, а й забезпечує їхнє повноцінне життя [4, с. 4], ми вважаємо, що основою управлінського резонансного лідерства в системі публічного управління має стати емоційне лідерство як емоційна компетентність/освіченість, тобто здатність управляти власними емоціями і на цій основі — своїми відносинами з іншими [5]. Основою такого лідерства є кілька обов'язкових складових, а саме:

— Самосвідомість, або оцінка власних емоцій — здатність розуміти власні почуття у будь-який момент часу.

— Самоконтроль, або управління власними емоціями — уміння контролювати як позитивні, так і негативні емоції.

— Самомотивація — здатність пробуджувати чи "гасити" емоції залежно від поставлених цілей та завдань.

— Емпатія, або співчутливе ставлення до емоцій інших людей — налаштування на соціальні сигнали, які надсилаються співробітником, вловлювання вербальних та невербальних нюансів, погляд на проблему очима іншого учасника взаємодії.

— Комунікативна компетентність — володіння навичками ефективних взаємовідносин, здатність правильно "читати" емоції співрозмовника, управляти ними для конструктивної взаємодії з ним.

Ми поділяємо думку науковців про те, що емоційне лідерство допоможе відповідальним керівникам, які хочуть: будувати якісні, довгострокові відносини, створювати міцні колективи, підтримувати позитивну робочу обстановку, підвищувати ефективність прийнятих рішень, поліпшити антистресове управління [2, с. 12].

Таблиця 1. Взаємні очікування керівництва та співробітників

Керівництво забезпечує	Співробітники забезпечують
<ul style="list-style-type: none"> – Роботу відповідно до штатного розкладу. – Чітке керівництво; параметри для особистої ініціативи. – Засоби для досягнення цілей. – Чітку інформацію. – Належне спілкування. – Доступ до колег. – Привабливе робоче середовище. – Справедливе представництво. – Оцінку виконаної роботи. – Можливості для навчання та поглиблення спеціалізації. – Здатність вирішувати проблеми. – Впевненість в адекватності керівництва. – Наставництво. – Цілісність. – Відзначення конструктивної роботи. – Рекомендації щодо кар'єри. – Підтримка особистісного розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> – Виконання роботи найкращим чином. – Зосередження як на здобутках, так і на результатах роботи. – Чесну самостійну оцінку досягнутого. – Належну якість роботи. – Розумне та чесне ставлення до репутації ОДВ, часу та ресурсів. – Дотримання правил. – Повагу до колег. – Співпрацю в процесі формування принципів та планів. – Командну роботу. – Впевненість у керівництві. – Прозорість та цілісність. – Творче мислення. – Мотивацію

Саме тому обов'язковим є врахування нових акцентів реалізації управлінського резонансного лідерства, а саме: динамічність умов реалізації; адекватність та гнучкість; морально-етичне підґрунтя — принципи і цінності, спільна місія та відданість, досвід; важливість стратегічного мислення; безперервність лідерської освіти та самоосвіти. Розуміння цих акцентів сприяє чіткості усвідомлення пріоритетних лідерських дій, якими є:

— Бачення: картинка вірогідного/бажаного та привабливого майбутнього.

— Відчуття мети: додає до бачення систему цінностей, разом з волею та енергією, необхідними для її реалізації.

— Навчання: шлях, який дозволяє долучитися до змін та розвитку.

У зв'язку з цим перед керівниками-лідерами постає низка пріоритетних завдань, зокрема: розвивати ефективну комунікацію шляхом використання спільної зрозумілої для усіх учасників взаємодії мови, взаємозацікавленого діалогу; мотивувати організаційну та командну відданість; заохочувати співробітників думати про майбутнє (своє, колективу, підрозділу); генерувати мотивацію щодо максимального застосування власних зусиль; спільно крокувати до бажаного майбутнього тощо.

Зрозуміло, що виконання вищеназваних завдань безпосередньо залежить від рівня актуалізації в управлінській діяльності таких лідерських навичок, як:

— Розуміння динамізму поточної ситуації та варіантів її розгортання.

— Налагодження зв'язків із зацікавленими сторонами та побудова відносин на основі довіри.

— Формування бачення, тобто формування привабливої, вірогідної та переконливої картини майбутнього, яку усім захочеться творити разом.

— Заохочення творчості підлеглих співробітників, тобто підтримування нових підходів до виконання завдань та подолання перешкод.

Ми погоджуємося з думкою Дж. Джексоном, консультанта Ради Європи у царині лідерства в публічному управлінні, щодо існування взаємних очікувань керівника та співробітників (табл. 1). Важливо, очевидно, щоб усі ці очікування були реалізовані та не викликали розчарувань у співробітників.

Виходячи з цього, доцільно вести мову про сфери резонансного лідерства, якими є:

— Формування спільного світогляду у колективі на основі обов'язкового врахування таких чинників, як: відчуття потрібності, взаємозацікавлений діалог, колективні амбіції, відданість та мотивація, відкритість, готовність до дій.

— Зміна поведінки для посилення взаємного обміну інформацією та командної взаємодії та відмови від суб'єктивізму та негативних проявів у щоденній взаємодії та діяльності.

— Удосконалення міжособистісних відносин з метою максимального застосування емоційного потенціалу, забезпечення постійності зворотного зв'язку, партнерства-співробітництва між співробітниками.

— Покращення результативності діяльності на основі поліпшення якості внутрішньої атмосфери та клімату, ефективності діяльності кожного та усього колективу, отримання позитивних відгуків громадян про діяльність кожного співробітника і підрозділу в цілому.

У цьому контексті доцільно, на нашу думку, враховувати виділені нами такі обов'язкові рівні реалізації резонансного лідерства:

— Особистісний: Я — Індивідуальність, творча Особистість.

— Поведінковий: Моя поведінка.

— Діяльнісний: Я у професії: Я — людина адміністративна, професійна. Я — професіонал.

— Результативний: Мої результати для: мене, підлеглих, колективу, країни, держави.

У зв'язку з цим ми вважаємо, що продуктивність/результативність управлінського резонансного лідерства має поєднувати низку складових, а саме: особистісну, емоційну, розумову, матеріальну, морально-етичну, міжособистісну, комунікативну, посадову, професіональну. Зрозуміло, що у такому симбіозі провідна роль належить емоційній складовій, яка:

— необхідна, передусім, для керівника-лідера як організатора командної діяльності співробітників;

— характеризує керівну діяльність не лише як управлінський процес, а й мистецтво управління;

— набуває першочергової значимості та вагомості для посилення синергійного ефекту міжособистісної взаємодії;

Таблиця 2. Кольорова модель ОК

Назва ОК	Цінності	Характеристики
“Фіолетова” – ОК приналежності	<ul style="list-style-type: none"> - Приналежність до своєї команди; спільна справа; - спільний відпочинок; взаємодопомога; - спільність цілей, загальної місії організації; - конформізм; - відмова від власної думки заради спільної 	<ul style="list-style-type: none"> - Робота виходить за межі “заробляння засобів для існування” і стає абсолютною цінністю
“Червона” – ОК конкуренції та сили	<ul style="list-style-type: none"> - Культура боротьби не лише за ресурси, а й за статус; - бути завжди першим, вигравати в усьому; - захист своєї території; - приналежність до вузького кола сильних та впливових співробітників 	<ul style="list-style-type: none"> - Ностальгія за “фіолетовими” цінностями культури приналежності; - непередбачуваність зовнішнього середовища; - слабка внутрішня організація
“Синя” – ОК правил	<ul style="list-style-type: none"> - Пріоритет регламентів і роботи за правилами, яким підкоряється і вищестояще керівництво організації; - головним визнається посада; - взаємодія за правилами при нівелюванні її особистісного та емоційного аспектів; - правила не порушуються навіть у випадках вигоди задля унеможливлення небажаного прецеденту 	<ul style="list-style-type: none"> - Унеможливлення свавілля сили; - захист цінних, але особистісно слабких співробітників; - розвиток бюрократизму; - спрямування на процес; - сприяння дефіциту результату
“Оранжева” – ОК успіху	<ul style="list-style-type: none"> - Пріоритет результату та його яскравість і значущість; - масштабність результату; - одноосібна відповідальність за результат; - визнання успіху, зусиль при досягненні результату; - запровадження механізму оцінювання за критеріями ефективності; - встановлення чіткої системи мотивації показників праці; - поцінування унікальності, геніальності, таланту співробітників 	<ul style="list-style-type: none"> - Вищий еволюційний рівень змагальності та суперництва; - покладання правил, етики і регламентів в основу організаційної діяльності; - досягання високих результатів в умовах стабільного передбачуваного зовнішнього/внутрішнього середовища; - визначення загальної стратегії діяльності; - відсутність внутрішньо організаційних криз; - наявність у керівника розвинутих управлінських навичок, зокрема, до делегування частини повноважень
“Зелена” – ОК згоди	<ul style="list-style-type: none"> - Визнання цінності думки кожного співробітника, а не “сліпа” орієнтація на лідера; - ведення діалогу і досягнення консенсусу; - висока значимість індивідуальності; - спосіб прийняття рішень – дискусії, мозкові штурми, дискусії; - командне “авторство” результативності; - відсутність індивідуального результату 	<ul style="list-style-type: none"> - Надмірна кількість непотрібних дискусій; - затягування обговорень проблем; - порушення термінів виконання завдань; - низька результативність; - поява потреби оптимізації командної роботи
“Жовта” – ОК синтезу	<ul style="list-style-type: none"> - Синтез відмінностей, що формує видатний результат; - креативність, різноманітність ідей; - пластичність, що проявляється у здатності співробітників працювати як в команді, так і індивідуально залежно від оптимального шляху в досягненні результату; - відсутність обмеженості у сприйнятті – немає однієї істини, істин багато 	<ul style="list-style-type: none"> - Висока мотивація праці; - підприємливість і креативність персоналу; - значна адаптивність організації; - висока конкурентоздатність за рахунок нестандартних рішень на запити споживачів; - можливість хаотичності та втрати контролю

— надає управлінській вертикалі з традиційною обов'язковістю відносин підлеглості характеру взаємозацікавленого соціального партнерства у межах організації адміністративного типу;

— передбачає реалізацію й актуалізацію особистістю кожного співробітника свого творчого професійно-особистісного потенціалу;

— олюднює субординаційні ієрархічні відносини, що сприяє не лише активізації особистісного потенціалу кожного співробітника, а й підтриманню інституційної пам'яті та корпоративізму між усіма співробітниками;

— акцентує увагу на значимості підлеглого як неповторної особистості;

— характеризує рівень комфортності підлеглого співробітника у соціальному просторі органу державної влади як соціальної мікросистеми;

— забезпечує пошук найраціональніших форм та методів керівної діяльності, від застосування яких залежить ефективність та результативність не лише кож-

ного органу державної влади та кожного державного службовця, а й державного управління в цілому.

У зв'язку з цим стає зрозумілим, що емоційне лідерство здійснює не лише опосередкований, а й безпосередній вплив на організаційну культуру (ОК), яка є поєднанням низки таких важливих вимірів культури:

— Культура влади. Культура з владним центром, який здійснює конструктивний контроль над підлеглими.

— Культура ролі. Культура, за якої діяльністю управляють процедури і правила, причому посадова інструкція або соціальна роль виявляються важливішими, ніж людина. Влада пов'язується з посадами, а не з людьми. Важливими є ієрархія та статус, тому ролі й правила чітко розподілені.

— Культура завдання. Культура, метою якої є добір потрібних спеціалістів та надання їм можливостей для виконання поставленого завдання. Основою авторитету є передусім відповідні знання, компетентність, досвід, а не займана посада чи особиста влада. Для такої культури важливою є командна діяльність.

— Культура особистості. Культура, в якій центральним пунктом визнається особистість співробітника. Організація існує передусім для того, щоб допомагати співробітникам та забезпечувати для них максимально комфортні умови професійної діяльності. Важливими є різноманітні взаємодії та взаємовпливи співробітників між собою та з керівництвом.

Заслугує на увагу, у цьому контексті, підхід окремих науковців до аналізу емоційних моделей ОК з визначенням цінностей та характеристик кожної з них (табл. 2).

Оскільки ОК слушно вважається глибинною структурою будь-якої організації і, як результат, колективу співробітників, доцільно підходити до неї крізь призму емоційного лідерства, що результує в управлінське резонансне лідерство. Це пояснюється тим, що лише така культура задає високі норми професійної діяльності, формує комфортну конструктивну атмосферу, породжує бажання досягати високих показників, визначає конструктивні форми міжособистісної взаємодії та особистих відносин членів колективу. Очевидно, що ОК діяльності пов'язана з орієнтирами діяльності та поведінки співробітників. Через них здійснюється щоденний вплив на "підповерхневий" та "глибинний" рівні ОК. Тому безперечно, що взаємодія емоційної компетентності, культури, людських ресурсів, структури і механізмів управлінського резонансного лідерства задає ритм професійній діяльності всього колективу.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, проведене дослідження дозволило нам сформулювати висновок про те, що емоційна компетентність (освіченість) нині постає основою управлінського лідерства. Завдяки цьому таке лідерство набуває якості резонансного. Саме тому доцільно сьогодні вести мову про управлінське резонансне лідерство на основі емоційної компетентності (освіченості).

Перспективами подальших наукових розвідок піднятої у статті проблематики можуть бути статі: дослідження впливу кольорових моделей організаційної культури на реалізацію управлінського резонансного лідерства, виявлення умов появи позитивного синергійного ефекту взаємодії наслідок впливу емоційної компетентності, аналіз негативних проявів емоційного лідерства суб'єкта владних повноважень.

Література:

1. Kass P. (2010), The main quality of the leader — energy, but not intelligence [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.forbes.ru/column/48259-glavnoe-kachestvo-lidera-energiya-ne-intellekt>
2. Карузо Д.Р. Емоційний інтелект керівника: як розвивати й використовувати чотири базові навички емоційного лідерства / Девід Р. Карузо, Пітер Соловей: пер. з англ. К.: Самміт Книга. 2016. 296 с.
3. Нижник Н.Р. Государственно-управленческие отношения в демократическом обществе. К. 1995. 206 с.
4. Barach J.A. Leadership and the job of the Executive / Barach J.A. and Echardt D.R. Westport, CT: Quorum Books. 1996. 350 p.

5. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман. М.: Альпина Бизнес Букс. 2005. 306 с.

6. Бабчинська О.І., Технології та інструменти розвитку VQ як основоположного фактору успіху менеджера-лідера // Ефективна економіка. 2017. — № 9. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5764>

7. Рациональный выбор, ценности и фреймы / Д. Канеман, А. Тверски // Психологический журнал. 2003. Т. 24. № 4. С. 31—43.

8. Mayer J. Emotional Intelligence Test MSCEIT / Mayer J., Salovey P., Caruso D. Mayer-Salovey-Caruso. User's Manual. Toronto, Canada. 2002. 378 p.

9. Mayer J.D. Perceiving affective content in ambiguous visual stimuli: a component of emotional intelligence / Mayer J.D., Di Paolo M., Salovey P. // Journal of Personality Assessment. 1990. Vol. 54. № 3, 4. P. 772—781.

10. Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-I): Technical Manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems, 1997. 245 p.

References:

1. Kass, P. (2010), "The main quality of the leader - energy, but not intelligence", available at: <http://www.forbes.ru/column/48259-glavnoe-kachestvo-lidera-energiya-ne-intellekt> (Accessed 30 June 2019).
 2. Karuzo, D.R. (2016), Emotsijnyj intelekt kerivnyka: yak rozvyvaty i vykorystovuvaty chotyry bazovi navychky emotsijnogo liderstva [Emotional intelligence leader: how to develop and use four basic emotional leadership skills], Sammit Knyha, Kyiv, Ukraine.
 3. Nizhnik, N.R. (1995), Gosudarstvenno-upravlencheskie otnoshenija v demokraticeskom obshestve [Government relations in a democratic society], Kyiv, Ukraine.
 4. Barach, J.A. and Echardt, D.R. (1996), Leadership and the job of the Executive, Quorum Books, Westport, USA.
 5. Goulman, D. (2005), Jemocional'noe liderstvo: Iskusstvo upravlenija ljud'mi na osnove jemocional'nogo intellekta [Emotional Leadership: The Art of Managing People Based on Emotional Intelligence], Al'pina Biznes Buks, Moscow, Russia.
 6. Babchyn's'ka, O.I. (2017), "Technologies and tools for developing VQ as a key factor in the success of a leader-manager", Efektyvna ekonomika, vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5764> (Accessed 30 June 2019).
 7. Kaneman, D. and Tverski, A. (2003), "Rational Choice, Values and Frames", Psihologicheskij zhurnal, vol. 24, no. 4, pp. 31—43.
 8. Mayer, J. (2002), Emotional Intelligence Test MSCEIT, Toronto, Canada.
 9. Mayer, J.D. (1990), "Perceiving affective content in ambiguous visual stimuli: a component of emotional intelligence", Journal of Personality Assessment, vol. 54, no. 3, 4, pp. 772—781.
 10. Bar-On, R. (1997), Emotional Intelligence Inventory (EQ-I), Multi-Health Systems, Toronto, Canada.
- Стаття надійшла до редакції 03.07.2019 р.

О. Г. Бондаренко,
к. держ. упр., доцент, докторант, Національна академія Національної гвардії України
ORCID ID: 0000-0003-1755-3333

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.72

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ СПІЛЬНИХ ДІЙ СИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС РЕАГУВАННЯ НА КРИЗОВІ СИТУАЦІЇ

О. Bondarenko,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Doctoral Student,
National Academy of the National Guard of Ukraine

CONCEPTUAL PROVISIONS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION OF LOGISTIC SUPPORT OF SECURITY FORCES' JOINT ACTIONS IN RESPONSE THE CRISIS SITUATIONS

Сьогодення в Україні характеризується постійним виникненням кризових ситуацій. Для реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці, залучаються сили безпеки. Для керівництва спільними діями сил безпеки створюються ситуаційні центри, на які, серед інших, повинні покладатися завдання управління всебічним (в основному логістичним) забезпеченням. Доцільно впровадити єдину систему державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці, а також розробити її концептуальні положення. У статті розроблено та запропоновано концептуальну модель державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці, розтлумачено його механізми. Обґрунтовано основоположні принципи державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагування на кризові ситуації.

The present time in Ukraine is characterized by the constant occurrence of crisis situations. Unfortunately, over the past five years, the trend towards an increase in crisis and emergency situations that threaten the state security of Ukraine has continued. This is primarily due to the joint forces operation (JFOROP) to restore peace and security in the east of Ukraine.

When crisis situations of peacetime occur, the state security forces are used to respond to them. To guide the response to such crisis situations, Unified (joint) special government bodies (Situation Centres) are created, which, among others, must rely on the task of comprehensive support (mainly logistic). Analysis of management and organization experience of security and defence sector formations' logistics support in the JFOROP area showed that the existing system was ineffective because unbalanced and costly management mechanisms are used, and the logistics support systems of virtually every security and defence forces have a complex multi-level management system, an uneven and cumbersome infrastructure. Therefore, it is advisable to introduce a unified system of public administration of logistic support for security forces' joint actions in responding to crisis situations that threaten state security, and also to develop its conceptual model.

The article examines the concepts of state security, crisis situations that threaten state security, as well as the public administration mechanisms of logistic support of security forces' joint actions in responding to crisis situations. A conceptual model has been developed and mechanisms have been clarified, and conceptual principles of the public administration mechanisms of logistic support of security forces' joint actions in responding to crisis situations threatening state security have been substantiated.

Ключові слова: державне управління, державна безпека, кризові ситуації, сили безпеки, логістичне забезпечення, концептуальні положення.

Key words: public administration, state security, crisis situations, security forces, logistical support, conceptual provisions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодення в Україні характеризується постійним виникненням кризових ситуацій. На жаль, протягом останніх п'яти років продовжувалась тенденція до збіль-

шення кризових та надзвичайних ситуацій (КтаНС), які загрожують державній безпеці України. Кількість КтаНС в Україні на протязі 2015—2017 рр. показувало невтішну динаміку. Так, загальна кількість КтаНС збільшилася на

10,8 %, водночас кількість КтаНС природного та соціального характеру збільшилася на 28 % та 11,1 % відповідно [1, 2]. Попри деяку позитивну динаміку щодо КтаНС у 2018 році кількість їх залишається суттєвою. Так, зареєстровано всього в Україні 128 КтаНС, з них 48 — техногенного, 77 — природного та 3 — соціального характеру. Кількість загиблих внаслідок КтаНС у 2018 році становило 168 осіб, постраждалих 839, матеріальні збитки склали 516 360 тис. грн [3].

Для керівництва заходами з реагування кризові ситуації, що загрожують державній безпеці створюються Єдині (спільні) спеціальні органи державного управління (оперативні штаби) та пункти управління (Ситуаційні центри), на які, серед інших, повинні покладатися завдання управління всебічним забезпеченням (в основному логістичним). Нині кожне із СБ має свої власні особливості, а також різні спроможності щодо управління різними видами логістичного забезпечення, що значно знижує оперативність виконання завдань. Аналіз досвіду управління та організації логістичного забезпечення формувань сектору безпеки і оборони у зоні проведення ООС, показав, що наявна система виявилися малоефективною оскільки використовуються незбалансовані та високо витратні механізми управління, а системи логістичного забезпечення практично кожної із сил безпеки та сил оборони мають, у свою чергу, складну багаторівневу систему управління, нерівномірну і громіздку інфраструктуру. Тому доцільно впровадити єдину систему державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки при реагуванні на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці, а також розробити її концептуальні положення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід зазначити, що дослідження щодо розроблення механізмів державного управління спільними діями сил безпеки України під час реагування на кризові ситуації та їх логістичного забезпечення практично не проводилося. Разом з тим, безперечним є вклад окремих вчених у досліджувану проблематику. Так, у науковій статті [4] досліджувалися державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в Україні, зокрема розглядався методологічний аспект формування таких механізмів, сформульовано низку наукових і прикладних завдань, наведено методичку, сформовано схему логіки відповідного дослідження. Проблеми кризового менеджменту у державному управлінні, його функції та передумови розглядали Барковець А.І. та Шведун В.О. у науковій праці [5]. Питання управління у сфері цивільного захисту як галузі державного управління і складової національної безпеки щодо захисту особи, суспільства й держави від надзвичайних ситуацій та їх наслідків розглядався Засуном С.С. у статті [6]. Устименко О.В. у своїй науковій статті [7] обґрунтовує необхідність та механізми застосування ситуаційних центрів державних органів в якості резервної системи приведення у готовність сил оборони держави.

Проблеми логістичного (тилового та технічного) забезпечення сил безпеки досліджували та отримали певні наукові результати ряд вітчизняних вчених. Так, у своїй

дисертації [8] Сисоєв В.В. досліджував проблеми моделювання логістичного управління постачанням сил сектору безпеки і оборони в єдиній системі матеріально-технічного забезпечення. Цикл статей вказаних нами авторів [9—13] присвячені системі тилового забезпечення внутрішніх військ МВС України та Національної гвардії України. У наукових статтях [14; 15] автори досліджують систему ресурсного забезпечення Державної служби з надзвичайних ситуацій, яка є складовою сил безпеки держави.

Незважаючи на важливість і цінність наукових праць вказаних учених, на наш погляд, потребують окремого дослідження та обґрунтування концептуальні положення державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки при реагуванні на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у розробленні концептуальних положень державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки при реагуванні на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основні концептуальні положення державного управління логістичним забезпеченням сил безпеки під час реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці полягають у розробленні концептуальної моделі, основоположних принципів державного управління, обґрунтуванні основних функцій органів державного управління, а також розроблені методики обґрунтування управлінських рішень щодо логістичного забезпечення сил безпеки під час реагування на кризові ситуації.

Виходячи з наведених позицій нами розроблена концептуальна модель державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки при реагуванні на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці України (рис. 1).

Використовуючи підхід до визначення поняття державного управління в широкому розумінні у роботі [16] можливо сформулювати поняття державного управління нашої проблематики. Бабков Ю.П., Кочерга Д.А., Шаповал О.М. у [17] пропонує тут розуміти вид державного управління, що являє собою цілеспрямований, регулюючий та організуючий вплив держави через систему її органів та посадових осіб у них на відповідні процеси перетворення, сталого розвитку й ефективну діяльність органів управління.

Цілеспрямований вплив держави на процеси логістичного забезпечення спільних дій сил безпеки, здійснюється у формі розроблених вищими органами державної влади законів та підзаконних актів. Сьогодні такими документами є: Закон України про національну безпеку України, Стратегія національної безпеки, Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, Державна програма розвитку озброєння та військової техніки тощо.

Регулюючий вплив держави реалізується шляхом закріплення законами та підзаконними актами норм права, яке полягає у прийнятті нових або внесенні змін до існуючих законів та підзаконних актів, які визнача-

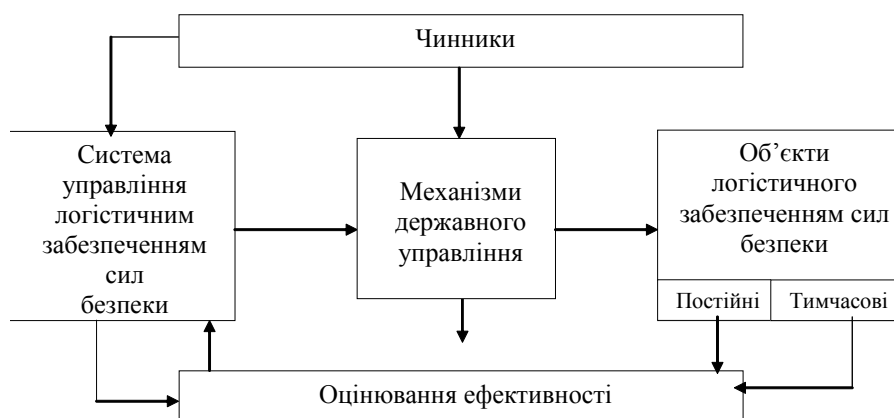

Рис. 1. Концептуальна модель державного управління логістичним забезпеченням сил безпеки під час реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці

ють державну політику у сфері національної і державної безпеки, визначають поняття "кризова ситуація", регламентують державне управління спільними діями сил безпеки та їх логістичним забезпеченням при реагуванні на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці. Таке удосконалення повинно мати системний характер, а також поширюватись на всі рівні нормативно-правової бази.

Організуючий вплив держави полягає у закріпленні організаційної структури, порядку створення і діяльності органів управління спільними діями сил безпеки та їх логістичним забезпеченням при реагуванні на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці. Він здійснюється відповідно до визначених законами правових норм у формі видання нормативно-правових актів (указів, постанов, директив, наказів, розпоряджень тощо).

У науковій літературі, присвяченій проблемам державного управління поняття "механізм державного управління" є розповсюдженим та дуже широко уживаним, хоча різні автори трактують його по-різному. Загальні та концептуальні положення з цього поняття висвітлено у наукових працях В. Авер'янова, О. Амосова, Г. Астапової, Г. Атаманчука, В. Бакуменка, А. Березянської, І. Булеєва, П. Єгорова, О. Єрьоменко-Григоренка, В. Князева, О. Ковалюка, В. Коломийчука, О. Коротича, М. Круглова, А. Кульмана, М. Лесечка, Ю. Лисенка, В. Малиновського, О. Машкова, Н. Мойсеева, Н. Нижник, О. Оболенського, Г. Одинцової, Р. Рудницької, З. Рум'янцев, Ю. Тихомірова, О. Федорчака. Разом з цим, механізми державного управління спільними діями сил безпеки, не говорячи про їх логістичне забезпечення, залишаються практично малодослідженими та невизначеними.

Під механізмом державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки при реагуванні на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці, можна розуміти спосіб впливу держави через систему її органів та посадових осіб у них на процеси логістичного забезпечення з метою якнайшвидшої зміни обстановки, яка склалася внаслідок кризової ситуації, ліквідації або нейтралізації її наслідків та відновлення нормальних умов життєдіяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, підприємств, організацій, населення.

Отже, механізми державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки при реагуванні на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці повинні складатись з послідовності таких операцій та дій:

- оцінювання рівня забезпечення силами та матеріально-технічними засобами окремих військових формувань та правоохоронних органів, що залучаються до реагування на кризові ситуації;
- виявлення дефіциту відповідних сил та матеріально-технічних засобів;
- перерозподіл ресурсів на основі використання сформованого математичного апарату з метою їх раціонального використання;

— забезпечення безперервного, своєчасного, швидкого та повного матеріально-технічного забезпечення.

На відміну від існуючих, вказаний механізм використовує надмірні можливості одних сил безпеки для задоволення потреб інших, які в даний час не володіють матеріально-технічними засобами.

Концептуальні положення є вихідними при формуванні стратегії [18], тому вважається концептуальним застосування низки принципів державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагування на кризові ситуації, а саме:

- принцип ієрархічності (припускає вертикальне розподілення державного управління логістичним забезпеченням, виділення рівнів управління та підкорення нижчих ланок вищим);
- принцип планованості (складання програми дій логістичного забезпечення та їх реалізацією, проявляється у нормалізації умов праці та її розподілу між виконавцями, в координації дій виконавців, їх урахування й контролю);
- принцип ціленаправленості (чітка постанова цілей перед кожним органом логістичного управління сил безпеки на відповідних рівнях управління);
- принцип розподілу повноважень (для уникнення конфлікту інтересів право перерозподілу матеріальних засобів надається елементу надсистеми по відношенню до системи логістичного забезпечення окремих сил безпеки, що дозволяє уникнути випадків впливу корпоративних інтересів на результати розподілу ресурсів);
- принцип компетентності (означає обов'язковість знання фахівцями органів управління специфіки логістичного забезпечення на відповідних рівнях управління);
- принцип "не нашкодь" (під час планування перерозподілу сил та засобів враховувати особливості систем логістичного забезпечення сил безпеки з метою мінімізації шкоди надсистемам);
- принцип гібридності забезпечення (у випадку неможливості своєчасного, безперервного та повного логістичного забезпечення створеного угруповання за рахунок ресурсів залучення сил безпеки залучаються ресурси місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування);

— інформаційний принцип (з метою забезпечення оперативності збору даних про наявність запасів матеріально-технічних засобів в органі управління постійно з визначеною періодичністю, а у разі суттєвих змін негайно, здійснюється моніторинг наявності запасів матеріально-технічних засобів) та ін.

Таким чином, державне управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці, повинно бути реалізовано розробленням комплексного державного механізму [19].

ВИСНОВКИ

На основі викладеного в статті дійшли таких висновків:

1. Сьогодення в Україні характеризується постійним виникненням кризових ситуацій. На жаль, протягом останніх п'яти років продовжувалась тенденція до збільшення кризових та надзвичайних ситуацій, які загрожують державній безпеці України. Під час виникнення кризових ситуацій регіонального та загальнодержавного рівнів мирного часу сили безпеки держави реалізують відповідні механізми реагування.

2. Аналіз досвіду управління та організації логістичного забезпечення формувань сектору безпеки і оборони у зоні проведення ООС, показав, що наявна система виявилася малоефективною оскільки використовуються незбалансовані та високо витратні механізми управління, а системи логістичного забезпечення практично кожної із сил безпеки та сил оборони мають, у свою чергу, складну багаторівневу систему управління, нерівномірну і громіздку інфраструктуру. Тому доцільно впровадити єдину систему державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці.

3. Механізмом державного управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці, можна розуміти спосіб впливу держави через систему її органів та посадових осіб у них на процеси логістичного забезпечення з метою якнайшвидшої зміни обстановки, яка склалася внаслідок кризової ситуації, ліквідації або нейтралізації її наслідків та відновлення нормальних умов життєдіяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, підприємств, організацій, населення.

4. Державне управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці, повинно відбуватися на наступних етапах: забезпечення короткострокових дій на основі перерозподілу сил та засобів логістичного забезпечення; — нарощування сил та засобів системи логістичного забезпечення сил безпеки; період сталого функціонування системи логістичного забезпечення сил безпеки; згортання сил та засобів системи логістичного забезпечення.

5. Напрями подальших наукових розвідок будуть спрямовані на розроблення комплексного державного механізму управління логістичним забезпеченням спільних дій сил безпеки під час реагуванні на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці.

Література:

1. Публічний звіт Голови ДСНС про результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2016 році. URL: <https://www.dsns.gov.ua/files/2017/2/22/2016.pdf>

2. Публічний звіт Голови ДСНС про результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2017 році. URL: [https://www.dsns.gov.ua/files/2018/1/26/Zvit%202017%20\(%D0%9A%D0%9C%D0%A3\).pdf](https://www.dsns.gov.ua/files/2018/1/26/Zvit%202017%20(%D0%9A%D0%9C%D0%A3).pdf)

3. Публічний звіт Голови ДСНС про результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2018 році. URL: <https://www.dsns.gov.ua/files/2019/1/18/321.pdf>

4. Дегтяр А.О., Белай С.В. Дослідження державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру в Україні: методологічний аспект. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: електронне фахове видання, 2015. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/20.pdf

5. Барковець А.І., Шведун В.О. Антикризовий менеджмент у державному управлінні. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Харків, 22—23 лютого 2017 р.). Х.: НУ ЦЗУ, 2017. С. 197.

6. Засулько С.С. Місце та роль державного управління у системі цивільного захисту в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: юридична. № 3. Львів: ЛДУВС. — 2011. С. 101—111.

7. Устименко О.В. Ситуаційні центри державних органів як резервна система приведення у вищі ступені бойової готовності частин і підрозділів сил оборони. Науковий часопис Академії національної безпеки. 2018. № 2 (18). С. 136—148.

8. Сисоев В.В. Моделювання логістичного управління постачанням сил сектору безпеки і оборони держави в єдиній системі матеріально-технічного забезпечення: автореф. дис. ... д-ра екон.наук: 08.00.11; Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця. Харків, 2016. 40 с.

9. Ролін І.Ф., Морозов І.Є. Аналіз системи тилового забезпечення внутрішніх військ МВС України. Честь і закон. 2011. № 2. С. 75—82.

10. Ролін І.Ф. Формулювання наукової проблеми у теорії тилового забезпечення внутрішніх військ. Честь і закон. 2012. № 4. С. 11—15.

11. Ролін І.Ф., Морозов І.Є., Темніков В.О., Александров О.А. Огляд існуючого науково-методичного апарату для формування раціональної системи тилового забезпечення угруповання внутрішніх військ. Честь і закон. 2013. № 1. С. 34—39.

12. Ролін І.Ф. Обґрунтування основних структурно-функціональних характеристик системи тилового забезпечення угруповання Національної гвардії України. Честь і закон. 2014. № 2. С. 28—35.

13. Шмаков О.М., Ролін І.Ф., Морозов І.Є. Концептуальні положення теорії тилового забезпечення угруповань Національної гвардії України. Збірник наук. праць ХУПС. 2015. № 3. С. 131—136.

14. Чуб І.А., Михайловська Ю.В., Новожилова М.В. Формалізація задачі ресурсного забезпечення ліквідації техногенної надзвичайної ситуації. Збірник наукових

праць "Проблеми надзвичайних ситуацій". 2017. Вип. 25. С. 154—158.

15. Попов В.М., Чуб І.А., Гудак Р.В. Оцінка ефективності розподілу ресурсного забезпечення ліквідації надзвичайної ситуації. Збірник наукових праць "Проблеми надзвичайних ситуацій". 2017. Вип. 26. С. 108—112.

16. Говоруха В. В. Державне управління цивільно-військовими відносинами в Україні: теоретичні засади та механізми: дис. ... канд. наук держ. упр.: 25.00.01; Харків. рег. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. 2001. 233 с.

17. Бабков Ю.П., Кочерга Д.А., Шаповал О.М. Проблеми державного управління розвитком Національної гвардії України у сфері забезпечення національної безпеки і обороноздатності. Честь і закон. 2018. № 1. С. 9—16.

18. Бєлай С.В. Концепція стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України. Державне будівництво. Х.: ХарПІ НАДУ. 2012. № 2. URL: www/kbuapa.kharkov.ua

19. Бєлай С.В. Розроблення комплексного державного механізму протидії кризовим ситуаціям за масовою участю населення. Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: Державне управління. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т. 2013. № 3 (43). С. 57—61.

References:

1. The official site of State Emergency Service of Ukraine (2017), "Public report of the chairman of the SESU on the results of the activities of the State Service of Ukraine for Emergencies in 2016", Available at: <https://www.dsns.gov.ua/files/2017/2/22/2016.pdf> (Accessed 21 June 2019).

2. The official site of State Emergency Service of Ukraine (2018), "Public report of the chairman of the SESU on the results of the activities of the State Service of Ukraine for Emergencies in 2017", Available at: [https://www.dsns.gov.ua/files/2018/1/26/Zvit%202017\(%D0%9A%D0%9C%D0%A3\).pdf](https://www.dsns.gov.ua/files/2018/1/26/Zvit%202017(%D0%9A%D0%9C%D0%A3).pdf) (Accessed 21 June 2019).

3. The official site of State Emergency Service of Ukraine (2019), "Public report of the chairman of the SESU on the results of the activities of the State Service of Ukraine for Emergencies in 2018", Available at: <https://www.dsns.gov.ua/files/2019/1/18/321.pdf> (Accessed 21 June 2019).

4. Dyehtyar, A.O. and Bielai, S.V. (2015), "Investigation of public administration of counteraction to crisis phenomena of socio-economic character in Ukraine: methodological aspect", *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya i mistsevoho samovryaduvannya: elektronne fakhove vydannya*, vol.1, Available at: http://el-zbirnudu.at.ua/2015_1/20.pdf (Accessed 21 June 2019).

5. Barkovets', A.I. and Shvedun, V.O. (2017), "Anti-crisis management in public administration", *Materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi internet-konferentsiyi [Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference]*, *Derzhavne upravlinnya u sferi tsyvil'noho zakhystu: nauka, osvita, praktyka [Public administration in the field of civil protection: science, education, practice]*, National Unavercit of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, p. 197.

6. Zasun'ko, S.S. (2011), "The place and role of public administration in the civil protection system in Ukraine", *Naukovyy visnyk L'vivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya: yurydychna*, vol. 3, pp. 101—111.

7. Ustymenko, O.V. (2018), "Situation centers of state bodies as a reserve system for bringing higher levels of combat readiness of parts and units of the Defense Forces", *Naukovyy chasopys Akademiyi natsional'noyi bezpeky*, vol. 2 (18), pp. 136—148.

8. Sysoyev, V.V. (2016), "Modeling of the logistics management of supplying the forces of the security and the defense sector in a single logistic system", *Dr Thesis, Mathematical methods, models and information technology in the economy*, Kharkiv. nats. ekon. un-t im. Semena Kuznetsya, Kharkiv, Ukraine.

9. Rolin, I.F. and Morozov, I.Ye. (2012), "Analysis of the logistics system of the internal troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine", *Chest' i zakon*, vol. 2, pp. 75—82.

10. Rolin, I.F. (2012), "Formulation of a scientific problem in the theory of logistics of internal troops", *Chest' i zakon*, vol. 4, pp. 11—15.

11. Rolin, I.F. Morozov, I.Ye. Temnikov, V.O. and Aleksandrov, O.A. (2013), "An overview of the existing scientific and methodical apparatus for the formation of a rational system of rear support for the grouping of internal troops", *Chest' i zakon*, vol. 1, pp. 34—39.

12. Rolin, I.F. (2014), "Substantiation of the main structural and functional characteristics of the rear support system of the National Guard of Ukraine", *Chest' i zakon*, vol. 2, pp. 28—35.

13. Shmakov, O.M. Rolin, I.F. and Morozov, I.Ye. (2015), "Conceptual provisions of the theory of rear support for groups of the National Guard of Ukraine", *Zbirnyk nauk. prats' KhUPS*, vol. 3, pp. 131—136.

14. Chub, I.A. Mykhaylovs'ka, Yu.V. and Novozhylova, M.V. (2017), "Formalization of the problem of resource support for the elimination of an anthropogenic emergency", *Zbirnyk naukovykh prats' "Problemy nadzvychaynykh sytuatsiy"*, no. 25, pp. 154—158.

15. Popov, V.M. Chub, I.A. and Hudak, R.V. (2017), "Estimation of the efficiency of the distribution of resource support for the elimination of an emergency", *Zbirnyk naukovykh prats' "Problemy nadzvychaynykh sytuatsiy"*, no. 26, pp. 108—112.

16. Hovorukha, V. V. (2001), "Public Administration of Civil-Military Relations in Ukraine: Theoretical Foundations and Mechanisms", *Abstract of Ph.D. dissertation, Theory and History of Public Administration*, Kharkiv. reh. in-t derzh. upr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrayiny, Kharkiv, Ukraine.

17. Babkov, Yu.P. Kocherha, D.A. and Shapoval, O.M. (2018), "Problems of public administration in the development of the National Guard of Ukraine in the field of ensuring national security and defense capability", *Chest' i zakon*, vol. 1, pp. 9—16.

18. Bielai, S.V. (2012), "The concept of the strategy of socio-economic security of the regions of Ukraine", *Derzhavne budivnytstvo*, vol. 2. Available at: www/kbuapa.kharkov.ua (Accessed 21 June 2019).

19. Bielai, S.V. (2013), "Development of complex state mechanism of counteraction to crisis situations with mass participation of the population", *Derzhava ta rehiony: naukovo-vyrobnychyy zhurnal. Seriya: Derzhavne upravlinnya*, vol. 3 (43), pp. 57—61.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2019 р.

Н. Г. Клименко,
к. держ. упр., доцент, начальник відділу організації фундаментальних та прикладних досліджень, Інститут експертно-аналітичних та наукових досліджень Національної академії державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0001-5223-8166

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.77

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ З ПОСЕРЕДНИЦТВА У ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ ЗА КОРДОНОМ: ДОСВІД ГРУЗІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

N. Klymenko,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Head of the Department for the Organization of Fundamental and Applied Research of the Institute of Expert-Analytical and Scientific Research of the National Academy for of Public Administration under the President of Ukraine

STATE REGULATION OF MEDIATION IN EMPLOYMENT ABROAD: GEORGIA'S EXPERIENCE FOR UKRAINE

У статті досліджено акти вітчизняного законодавства України з державного регулювання господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном. А також проаналізовано законодавство Грузії, яким регулюється аналогічна господарська діяльність. На підставі проведеного дослідження автором запропоновано спростити державне регулювання діяльності недержавних інституцій з посередництва у працевлаштуванні за кордоном та на основі досвіду Грузії розроблено пропозиції щодо внесення змін до законів України "Про зайнятість населення", "Про ліцензування видів господарської діяльності", "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" та інших. Внесення запропонованих змін до вітчизняного законодавства, з одного боку, сприятиме зменшенню адміністративного тиску на суб'єктів господарювання та встановленню прозорих правил для організації і ведення господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, а також дозволить забезпечити необхідний рівень безпеки для громадян, які виїждять працювати за кордон.

Political instability and the financial and economic crisis, low living standards, as well as inconsistency of wages with real needs of citizens are among the main reasons for the increase of the level of illegal labor migration in Ukraine. However, it should be noted that Ukrainian citizens who illegally work outside the country risk falling into inhumane conditions, get into slavery, become trafficked and forced labor, suffer from the tyranny of employers. Those who try to work abroad on official grounds with the help of intermediaries are not insured against the actions of intermediary fraudsters who offer employment to non-existent jobs.

The purpose of the study is to substantiate the expediency of simplifying the state regulation of the activities of non-state institutions for mediation in employment abroad based on the experience of Georgia and proposing amendments to the relevant laws of Ukraine.

The author of the article investigates the acts of the domestic legislation of Ukraine on state regulation of economic activity through mediation in employment abroad. And also analyzed the legislation of Georgia, which regulates similar economic activities. On the basis of the study, the

author proposed to simplify the state regulation of the activities of non-state institutions from mediation in employment abroad, and on the basis of Georgia's experience, proposals were made for amending the laws of Ukraine "On Employment of the Population", "On Licensing Types of Economic Activities", "On State Registration of Legal individuals, individuals ? entrepreneurs and public organizations" and others. The introduction of the proposed changes to the domestic legislation on the one hand will reduce the administrative pressure on business entities and the establishment of transparent rules for the organization and conduct of economic activities through mediation in employment abroad, and will provide the necessary level of security for citizens traveling to work abroad.

Ключові слова: державне регулювання, недержавні інституції, досвід Грузії, посередництво у працевлаштуванні за кордоном, національна безпека.

Key words: state regulation, non-state institutions, experience of Georgia, mediation in employment abroad, national security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Політична нестабільність та фінансово-економічна криза, низький рівень життя, а також невідповідність рівня заробітної плати реальним потребам громадян є основними причинами зростання рівня трудової міграції в Україні. Проте варто зазначити, що сьогодні громадяни України, які нелегально працюють за межами країни, ризикують опинитися в нелюдських умовах, стати жертвами зловживань чи дискримінації або об'єктом торгівлі людьми та примусової праці, постраждати від свавілля роботодавців. Ті ж, хто намагається працевлаштуватися за кордоном на офіційних підставах не застраховані від шахрайських дій з боку недобросовісних посередників, які пропонують працевлаштування на неіснуючі робочі місця або здійснюють наймання працівників для виконання робіт, пов'язаних з неприйнятними небезпеками та ризиками.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Огляд наукової літератури свідчить про те, що дослідники, серед яких, зокрема О. Журба [1], Д. Лещух [2] та інші, основну увагу приділяють питанням правового регулювання праці громадян України за кордоном. Праці іншої групи науковців, зокрема О. Лесько, Л. Глуценко, Т. Мещерякова [3], О. Ніпіаліді-Ішчик [4], присвячені дослідженням проблем та тенденцій дерегуляції підприємницької діяльності загалом. Водночас деякі науковці, зокрема Ю. Сергєєв [11], виступають категорично проти дерегуляції господарської діяльності з посе-

редництва у працевлаштуванні за кордоном для моряків, які працевлаштовуються на судна іноземних власників, оскільки в Україні не ратифіковано Конвенцію Міжнародної організації праці 2006 року про працю в морському судноплавстві.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування доцільності спрощення державного регулювання діяльності недержавних інституцій з посередництва у працевлаштуванні за кордоном на основі досвіду Грузії та надання пропозицій щодо внесення змін до відповідних законів України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В Україні правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття визначає Закон України "Про зайнятість населення". Відповідно до статті 38 зазначеного закону діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном підлягає ліцензуванню, метою якого, серед іншого є забезпечення безпеки громадян країни під час їх працевлаштування за кордоном [7]. Оскільки одним з основних принципів державної політики у сфері ліцензування є принцип пріоритетності захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини, навколишнього природного середовища, захисту обмежених ресурсів держави та забезпечення безпеки держави, який передбачає, що ліцензування виду господарської діяльності застосовується лише до такого виду, провадження якого становить загрозу порушення прав, законних інтересів громадян, життю чи здоров'ю людини, навколишньому

природному середовищу та/або безпеці держави, і лише у разі недостатності інших засобів державного регулювання [10]. Адже ліцензування є засобом державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямованим на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів [10].

Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном [8] містять значний перелік документів, які здобувач ліцензії зобов'язаний подати органу ліцензування, яким є Міністерство соціальної політики України, для отримання ліцензії. Проте, як свідчить практика, наявність зазначених документів не гарантує споживачам послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном захисту від шахрайства з боку недобросовісних посередників. Як свідчать скарги, що надходять від потерпілих громадян, не поодинокими є випадки надання недостовірної інформації з боку посередників про робочі місця, умови праці (особливо їх безпечність) та рівень оплати праці, медичне обслуговування та соціальні гарантії тощо.

На відміну від України, законодавство Грузії не передбачає ліцензування зазначеного виду господарської діяльності. Натомість Закон Грузії "Про трудову міграцію" [5] запроваджує для інституцій, які надають громадянам країни та особам, що мають вид на постійне проживання у Грузії, допомогу у працевлаштуванні за кордоном, державну реєстрацію. Водночас інституція, яка займається зазначеним видом діяльності, зобов'язана здійснювати облік усіх працевлаштованих та зберігати документацію протягом 5 років.

Закон передбачає, що в угоді про сприяння у працевлаштуванні мають бути зазначені усі реквізити компанії, перелік та зміст наданих послуг, інформація про роботу та пункт про відповідальність інституції за надання недостовірної інформації. Водночас інституції заборонено вимагати будь-яку плату (гонорар) від бажаючого працювати за кордоном.

Крім того, громадянин може звернутися за консультацією до Міністерства праці, охорони здоров'я та соціального захисту країни у випадку, якщо він вирішить самостійно укласти угоду з іноземною інституцією, надавши йому відповідний контракт. Договір повинен бути заснований на законодавстві країни, де він буде працювати та містити усі дані про роботодавця та працівника, умови праці, строк дії контракту тощо.

Зазначений закон [5] наділяє окремі міністерства Грузії, які входять до складу системи адміністративних органів під час здійснення державного управління в сфері трудової міграції, специфічними правами та обов'язками. Так, у межах компетенції:

1) на Міністерство праці, охорони здоров'я та соціального захисту Грузії покладається:

забезпечення надання громадськості інформації про ризики, пов'язані з самостійним виїздом осіб з Грузії з метою працевлаштування та здійснення оплачуваної трудової діяльності за межами території Грузії або (і) з виїздом за допомогою суб'єкта, який здійснює

діяльність, пов'язану з працевлаштуванням за межами території Грузії без реєстрації;

підготовка пропозицій та проектів для укладення міжнародних договорів Грузії в сфері трудової міграції; координація виконання положень міжнародних договорів Грузії в сфері трудової міграції і зобов'язань по звітності;

сприяння здійсненню науково-дослідницької, інформаційної та аналітичної діяльності в сфері трудової міграції;

розвиток співробітництва в сфері трудової міграції з визначеними Органічним законом Грузії "Трудовий кодекс Грузії" соціальними партнерами та іншими зацікавленими місцевими та міжнародними організаціями;

отримання в разі потреби в порядку і випадках, встановлених законодавством Грузії, від суб'єкта, який здійснює діяльність, пов'язану з працевлаштуванням за межами території Грузії, документації, яка ведеться на підставі цього Закону;

видання підзаконних актів, що регулюють трудову міграцію;

2) на Міністерство закордонних справ Грузії покладається забезпечення органів, що здійснюють державне управління у сфері трудової міграції, доступом до передбачених законодавством Грузії відповідних даних про визначених Законом Грузії "Про правове становище іноземців і осіб без громадянства" іноземців, які отримують візу Грузії, і категоріях наданої їм візи Грузії;

3) на Міністерство юстиції Грузії покладається: забезпечення органів, що здійснюють державне управління у сфері трудової міграції, доступом до передбачених законодавством Грузії відповідних даних про визначених Законом Грузії "Про правове становище іноземців і осіб без громадянства" іноземців, які отримують дозвіл на проживання в Грузії, і категоріях наданого їм дозволу на проживання в Грузії;

реєстрація діяльності юридичних осіб, індивідуальних підприємств або філій (представництв, постійних установ) іноземних підприємств або неприємницьких (некомерційних) юридичних осіб, що здійснюють діяльність, пов'язану з працевлаштуванням за межами території Грузії, і забезпечення доступу до визначених законодавством Грузії відповідних даних про них;

4) на Міністерство внутрішніх Грузії покладається: забезпечення органів, що здійснюють державне управління у сфері трудової міграції, доступом до передбачених законодавством Грузії відповідних даних про осіб, які в'їжджають до Грузії та іноземців, які перебувають у Грузії, підстави їх в'їзду та перебування в Грузії;

ведення обліку осіб, що виїжджають з Грузії з метою працевлаштування та здійснення оплачуваної трудової діяльності за межами території Грузії, і забезпечення органів, що здійснюють державне управління у сфері трудової міграції, доступом до передбачених законодавством Грузії відповідних даних [5].

Зважаючи на зазначене, вважаємо за доцільне скасувати в Україні ліцензування господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном у зв'язку з тим, що зазначений засіб державного регулювання не виправдовує себе на практиці. Для підвищення дієвості державного регулювання у зазначеній сфері

пропонуємо покласти в його основу досвід Грузії. Для цього пропонуємо внести зміни до Закону України "Про зайнятість населення" [7]. А саме доповнити частину першу статті 1 зазначеного закону пунктами такого змісту:

"договір, укладений за дорученням іноземного роботодавця — трудовий договір, який від імені іноземного роботодавця укладає з трудовим мігрантом суб'єкт господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за межами України, на підставі реєстрації згідно з цим Законом;

договір про працевлаштування — письмовий зовнішньоекономічний договір (контракт) про надання посередницьких послуг у сфері працевлаштування, укладений між іноземним роботодавцем та суб'єктом господарювання, який згідно з цим Законом здійснює діяльність, пов'язану з працевлаштуванням за межами України, що регулює відносини, які виникають між договірними сторонами у зв'язку з працевлаштуванням за межами України;

трудовий мігрант — особа, яка виїздить чи виїхала за межі України в країну працевлаштування з метою працевлаштування та здійснення оплачуваної трудової діяльності у іноземного роботодавця або за межі адміністративно-територіальної одиниці України з метою виконання або пошуку роботи".

Назву статті 16, її частину першу та пункт 10 зазначеного закону викласти у такій редакції: "Стаття 16. Формування та реалізація державної політики у сфері зайнятості населення.

1. Держава забезпечує формування та реалізацію політики у сфері зайнятості населення шляхом:

10) реєстрації суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном".

Статтю 38 Закону України "Про зайнятість населення" викласти у такій редакції:

"Стаття 38. Діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном

1. Суб'єкти господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, підлягають обов'язковій реєстрації як суб'єкти господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном у порядку, встановленому Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань" з урахуванням Закону України "Про адміністративні послуги". Їх діяльність регулюється Законом України "Про зовнішньоекономічну діяльність", цим Законом та іншими законодавчими актами України.

2. Суб'єкти господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном зобов'язані:

провадити діяльність з посередництва у працевлаштуванні за кордоном у нежитловому приміщенні;

мати власний веб-сайт;

мати в штаті працівника з вищою юридичною освітою, оформленого відповідно до законодавства або укласти договір про юридичне обслуговування;

укласти з іноземним роботодавцем договір про працевлаштування, вжити заходів для перевірки інформації про іноземного роботодавця;

укласти договір про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном з особою, якій надаються послуги з посередництва у працевлаштуванні за межами України;

забезпечити укладання іноземним роботодавцем трудового договору з трудовим мігрантом;

укласти трудовий договір з трудовим мігрантом за дорученням іноземного роботодавця, якщо це передбачено договором про працевлаштування, укладеним між зазначеним роботодавцем та суб'єктом господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном;

надавати трудовим мігрантам, що виїзять за межі України з метою працевлаштування за кордоном, до їх виїзду повну та достовірну інформацію;

про вимоги актів, що регулюють трудову міграцію в державі працевлаштування, правила в'їзду і перебування в зазначеній країні та виїзду з неї, а також про умови праці (їх безпечність та нешкідливість, тривалість робочого часу та відпочинку, розмір гарантованої заробітної плати та відрахувань з неї), проживання, медичного обслуговування, репатріації, соціальні гарантії;

про місцезнаходження та контактну інформацію дипломатичних представництв та консульських закладів України за кордоном (за наявності таких);

вести облік осіб, яким надано послуги з посередництва у працевлаштуванні за межами України;

протягом п'яти років зберігати документацію (в тому числі укладені договори) та у випадку звернення забезпечувати, в установленому законодавством порядку, доступ до неї центрального органу виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення з дотриманням законодавства про захист персональних даних;

щорічно в установленому центральним органом виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення надавати звіт про діяльність посередництва у працевлаштуванні за кордоном;

подавати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), відомості про працевлаштованих ним осіб та їх роботодавців у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує соціальну політику, погодженому з центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції)".

Доповнити Закон України "Про зайнятість населення" статтею 38-1 такого змісту:

"Стаття 38-1. Вимоги до діяльності суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном

1. Вимоги до договорів з посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

У договорі з посередництва у працевлаштуванні за кордоном обов'язково зазначаються:

суб'єкт господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, дата та номер запису його реєстрації як суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, у Єдиному державному реєстрі юри-

дичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань;

прізвище, ім'я, по батькові особи, якій надаватися послуга, реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта);

перелік та зміст послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, які надаються суб'єктом господарювання особі та порядок надання цих послуг;

зобов'язання суб'єкта господарювання, який надає послугу з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, у тому числі щодо забезпечення укладання трудового договору між особою, якій надається послуга з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, та іноземним роботодавцем або укладання трудового договору за дорученням іноземного роботодавця та щодо надання особі об'єктивної інформації про роботу, яку вона виконуватиме у іноземно-го роботодавця;

строк дії договору;

умови закінчення дії договору;

усі інші умови, узгоджені між суб'єктом господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, та особою, якій надається послуга.

2. Суб'єктам господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, забороняється отримувати від громадян, яким надано зазначені послуги, гонорари, комісійні та інші винагороди. Оплата послуг з працевлаштування здійснюється виключно іноземним роботодавцем, якому надано такі послуги.

3. Умови трудового договору, укладеного між трудовим мігрантом та іноземним роботодавцем в Україні.

Укладений в Україні трудовий договір, який регулює трудові відносини між трудовим мігрантом та іноземним роботодавцем базується на законодавстві країни працевлаштування. Договір укладається письмово українською мовою та державною мовою країни працевлаштування. Не допускається включати до зазначеного трудового договору умов, які суперечать законодавству країни працевлаштування.

Якщо законодавство країни працевлаштування не містить норм, що регулюють трудові відносини між трудовим мігрантом та іноземним роботодавцем, в трудовому договорі, укладеному в Україні між трудовим мігрантом та іноземним роботодавцем можуть зазначатися:

ім'я, прізвище, реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта) трудового мігранта, який укладає трудовий договір;

найменування, адреса та банківські реквізити іноземного роботодавця, який укладає трудовий договір;

у випадку укладання трудового договору за дорученням іноземного роботодавця:

— найменування суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за межами України, що укладає трудовий договір за дорученням іноземного роботодавця, дата та номер запису його реєстрації як суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань;

— місце роботи трудового мігранта та опис роботи, що виконуватиметься;

— дата вступу в дію та термін дії договору;

— основні права, обов'язки та відповідальність трудового мігранта та іноземного роботодавця, передбачені законодавством країни працевлаштування у сфері трудових відносин, а також охорони здоров'я та соціального захисту;

— усі інші умови, узгоджені між трудовим мігрантом та іноземним роботодавцем.

4. Реквізити договору про працевлаштування.

У договорі про працевлаштування можуть зазначатися:

— найменування суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за межами України, що укладає трудовий договір за дорученням іноземного роботодавця, дата та номер запису його реєстрації як суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань;

— ім'я, прізвище особистий номер та (або) номер паспорта іноземця або іноземної організації, які є іноземними роботодавцями;

— юридична адреса та банківські реквізити іноземного роботодавця, який укладає договір;

— перелік та зміст послуг, що надаються іноземному роботодавцю та (або) порядок надання послуг;

— права, обов'язки (у тому числі щодо укладання з особою трудового договору за дорученням іноземного роботодавця) та відповідальність суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном;

— права, обов'язки та відповідальність іноземного роботодавця;

— порядок оплати послуг, передбачених договором, і форма розрахунку;

— строк дії договору;

— умови припинення дії договору;

— усі інші умови, узгоджені між іноземним роботодавцем та суб'єктом господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за межами України".

Доповнити Закон України "Про зайнятість населення" статтею 41-1 такого змісту:

"Стаття 41-1. Ведення обліку осіб, що виїждять з України з метою працевлаштування за кордоном

та здійснення трудової діяльності за межами України.

Ведення обліку осіб, що виїждять з України з метою працевлаштування за кордоном та здійснення трудової діяльності за межами України та надання органу виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення доступу до відповідних даних з дотриманням законодавства про захист персональних даних забезпечує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції)".

У статті 53 Закон України "Про зайнятість населення" частини третю, восьму та одинадцяту викласти у такій редакції:

"3. У разі провадження суб'єктом господарювання діяльності з надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном без реєстрації як суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні або наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця без отримання відповідного дозволу стягується штраф у двадцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення.

8. У разі порушення суб'єктом господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, вимог цього Закону стягується штраф у десятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої на момент виявлення порушення.

11. Посадові особи суб'єкта господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні, які порушили вимоги законодавства під час надання таких послуг, несуть відповідальність згідно із законодавством. Невиконання суб'єктом господарювання, що надає послуги з посередництва у працевлаштуванні, вимог законодавства під час надання таких послуг є підставою для прийняття рішення про припинення діяльності".

У зв'язку з вищезазначеним у статті 7 Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" пропонуємо пункт 20 виключити.

А також внести зміни до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань" [6], доповнивши пункт 14 частини першої статті 1 абзацом такого змісту: "Міністерство соціальної політики — у разі реєстрації суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном".

А також доповнити зазначений закон статтею 18-1 щодо переліку документів, що подаються для державної реєстрації суб'єкта господарювання з посередництва у працевлаштуванні за кордоном такого змісту:

"Стаття 18-1. Документи, що подаються заявником для державної реєстрації суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном

1) копія документа, що підтверджує факт реєстрації іноземного суб'єкта господарювання у державі місцезнаходження;

2) копія дозволу (ліцензії) на працевлаштування іноземних громадян, виданого уповноваженим органом держави працевлаштування роботодавцеві, якщо такий документ передбачено законодавством такої держави;

3) копія або витяг з документа іноземного суб'єкта господарювання, що визначає вид його господарської діяльності, якщо законодавством держави працевлаштування не передбачено видачі дозволів (ліцензій) на працевлаштування іноземних громадян;

4) копія дозволу (ліцензії) на провадження посередницької діяльності з працевлаштування іноземних громадян, виданого уповноваженим органом держави працевлаштування іноземному суб'єктові господарювання — посередникові, якщо такий документ передбачено законодавством такої держави;

5) інформація, завірена іноземним роботодавцем, про перелік суден, якими він володіє, користується на інших законних підставах та/або екіпажами яких керує (екіпажі для яких постачає). Така інформація подається в разі посередництва у працевлаштуванні на судна;

6) копія колективного договору (угоди) між відповідним іноземним роботодавцем чи об'єднанням роботодавців і профспілковою організацією чи їх професійним об'єднанням, якщо колективний договір (угода) є, або завірена іноземним роботодавцем копія довідки про те, що такий договір (така угода) не укладався (не укладалася);

7) копія зовнішньоекономічного договору (контракту) про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, укладеного з іноземним суб'єктом господарювання, невід'ємним додатком до якого є завірений іноземним роботодавцем проект трудового договору (контракту), що укладається українською мовою чи мовою, що використовується у державі перебування, який повинен містити зобов'язання, взяті на себе іноземним роботодавцем, та інформацію про умови праці;

8) завірена іноземним суб'єктом господарювання копія або завірений ним витяг з документа, що підтверджує правовідносини між іноземним роботодавцем та іноземним суб'єктом господарювання — посередником, у разі укладення з таким суб'єктом зовнішньоекономічного договору (контракту) про надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном;

9) інформація про відсутність контролю (у значенні, наведеному в статті 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції") за діяльністю заявника осіб — резидентів інших держав, що здійснюють збройну агресію проти України (у значенні, наведеному в статті 1 Закону України "Про оборону України") та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України. Така інформація подається в довільній формі за підписом заявника;

Документи, передбачені підпунктами 1-4 цієї статті, засвідчуються згідно із законодавством держави їх видачі та легалізуються в консульській установі України (або засвідчуються в посольстві відповідної держави в Україні та легалізуються в Міністерстві закордонних справ, якщо міжнародними договорами України не передбачено інше).

Копії документів, складених іноземною мовою, та справжність підпису перекладача на їх перекладі українською мовою засвідчуються нотаріально".

А також у пункті 2 частини першої та у частині другій статті 16 та частині третій статті 20 Закону України "Про зовнішню трудову міграцію" [9] слово "ліцензії" замі-

нити словами "державної реєстрації суб'єкта господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном".

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Внесення вищезазначених змін до законів України "Про зайнятість населення", "Про ліцензування видів господарської діяльності", "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань" та "Про зовнішню трудову міграцію" сприятиме спрощенню державного регулювання зазначеного виду діяльності, з одного боку, та дозволить забезпечити необхідний рівень безпеки для громадян — з іншого, у тому числі щодо протидії торгівлі людьми.

Одну з подальших розвідок передбачається присвятити державному регулюванню провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти.

Література:

1. Журба О.В. Праця громадян України за кордоном: особливості правового регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 "Трудове право; право соціального забезпечення" / О.В. Журба. — Х., 2008. — 20 с.
2. Лещух Д.Р. Окремі аспекти правового регулювання зовнішньої трудової міграції в Україні / Д.Р. Лещух // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2016. — № 1. — С. 94—101.
3. Лесько О.Й. Дeregуляція підприємницької діяльності та покращення умов ведення бізнесу в Україні / О.Й. Лесько, Л.Д. Глуценко, Т.К. Мещерякова // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2016. — № 1. — С. 58—64.
4. Ніпіаліді-Іщик О. Дeregуляція малого та середнього бізнесу як пріоритетний напрямок реалізації ефективної державної політики / О. Ніпіаліді-Іщик // Галицький економічний вісник. — 2013. — № 4. — С. 28—33.
5. О трудовой миграции [Электронный ресурс]: Закон Грузии от 01 апреля 2015 г. № 3418-ІІс. — Режим доступа: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/2806732/2/ru/pdf>
6. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань [Електронний ресурс]: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-ІV. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
7. Про зайнятість населення [Електронний ресурс]: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5067-VI. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
8. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном [Електронний ресурс]: постанов Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1060. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-2015-%D0%BF/paran8#n8>

9. Про зовнішню трудову міграцію [Електронний ресурс]: Закон України 05 листопада 2015 р. № 761-VIII. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-viii>

10. Про ліцензування видів господарської діяльності [Електронний ресурс]: Закон України від 02 березня 2015 р. № 222-VIII. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

11. Сергєєв Ю.В. Дeregуляція господарської діяльності: ризики у сфері посередництва у працевлаштуванні моряків за кордоном / Ю.В. Сергєєв // LEX PORTUS. — 2016. — № 1. — С. 162—169.

References:

1. Zhurba, O. V. (2008), "Pratsya of Ukraine's Cordonians Behind the Cordon: Special Features of Legal Regulation", Abstract of Ph.D. dissertation, Labor law; social security law, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.
2. Leschukh, D. R. (2016), "Some aspects of legal regulation of external labour migration in Ukraine", Naukovyj visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, vol. 1, pp. 94—101.
3. Les'ko, O. J. Hluschenko, L. D. and Mescheriakova, T. K. (2016), "Business Deregulation and Improvement of Business Conditions in Ukraine", Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu, vol. 1, pp. 58—64.
4. Nipialidi-Ischuk, O. (2013), "Deregulation Small and Medium Enterprises in Priority Area of Effective Public Policy", Halyts'kyj ekonomichnyy visnyk, vol. 1, pp. 28—33.
5. Sakartvelos Parlamenti (2015), Law of Georgia "On labor migration", available at: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/2806732/2/ru/pdf> (Accessed 16 June 2019).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On State Registration of Legal Entities, Individuals Entrepreneurs and Public Associations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (Accessed 16 June 2019).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On employment of the population", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (Accessed 16 June 2019).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "On approval of licensing conditions for conducting economic activity in mediation in employment abroad", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-2015-%D0%BF/paran8#n8> (Accessed 16 June 2019).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About external labor migration", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-viii> (Accessed 16 June 2019).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On licensing of types of economic activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (Accessed 16 June 2019).
11. Serhieiev, Yu. V. (2016), "Deregulation of Economic Activity: Risks in the Field of Mediation in the Employment of Sailors Abroad", LEX PORTUS, vol. 1, pp. 162—169.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2019 р.

А. М. Гаврилюк,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2743-0409

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.84

УПРАВЛІНСЬКА ПАРАДИГМА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ В СФЕРІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

A. Havryliuk,
PhD in Public Administration, docent, Department of Hotel and Restaurant
and Tourism Business, Kiev National University of Culture and Arts, Kiev

ADMINISTRATIVE PARADIGM OF STATE SOCIAL MARKETING IMPLEMENTATION IN THE
FIELD OF TOURISM IN UKRAINE

У статті актуалізується значення соціального маркетингу як новітньої соціогуманітарної управлінської концепції, що застосовується в різних сферах суспільного життя. Розроблено схему участі стейкхолдерів (зацікавлених сторін) у процесі реалізації засад соціального маркетингу. Проведено аналіз застосування соціально відповідального маркетингу та державного соціального маркетингу в сфері туризму. Виокремлено їх спільні та відмінні порівняльні ознаки за предметом та об'єктом маркетингової діяльності, видом продукту, організаційною метою та інструментами досягнення цілей. Наведено кращий досвід упровадження соціальних проектів у сфері регіонального туризму на прикладах організації безкоштовних екскурсій для різних соціальних груп на певній території. Введено до наукового обігу дефініцію "державний соціальний маркетинг у сфері туризму". Розроблено та науково обгрунтовано необхідність використання Управлінської парадигми реалізації державного соціального маркетингу в сфері туризму. В її основу покладено сукупність знань про соціальний маркетинг, особливості його застосування органами державної влади, органами місцевого самоврядування та стейкхолдерами, діяльність яких об'єднана соціальними ідеями, цінностями, ресурсами та спільністю методів, принципів, механізмів державного управління.

The article highlights the importance of social marketing as the newest socio-humanistic administrative concept used in various spheres of social life. Its essence and qualitative distinctive features are characterized. The scheme of participation of stakeholders (interested parties) in the implementation process of the principles of social marketing has been developed. Analysis of the subject field of the use of socially responsible marketing and public social marketing in the field of tourism has been conducted. Their common and divergent comparative features on the subject and object of marketing activity, product type, organizational purpose and instruments of achievement have been distinguished. Examples of the spread of social marketing technologies in the field of tourism on a countrywide scale has been revealed. The integral nature of the use of its components from the standpoint of public administration in the sphere of tourism in Ukraine is indicated. The best experience of introducing social projects in the field of regional tourism is given, for example, by organizing free tours for various social groups within certain territory. The emphasis is made on the need to improve theoretical basis of the research and the introduction of scientific definition "public social marketing in the field of tourism" as the activity of public authorities and local self-government

bodies within certain territory, which involves a wide range of stakeholders (non-governmental organizations, political parties and movements, public associations, natural persons, etc.) operating in a socially competitive field of tourism on the principles of social responsibility, predictability of the result, partnerships and social dialogue to achieve anthropocentric socio-humanistic goals and values aimed at promotion of socially-sought tourist products. The article develops and scientifically substantiates the necessity of using the administrative paradigm of realization public social marketing in the field of tourism. The basis of development of theoretical and practical model is the set of knowledge about social marketing, the peculiarities of its application by public authorities, local self-government bodies and stakeholders, the activities of which are united by social ideas, values, resources and the commonness of methods, principles, mechanisms of public administration.

Ключові слова: сфера туризму, соціальний маркетинг, державний соціальний маркетинг у сфері туризму, управлінська парадигма, стейкхолдери.

Key words: field of tourism, social marketing, state social marketing, state social marketing in the field of tourism, administrative paradigm, stakeholders.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасне трансформаційне суспільство активно зміщує акценти у бік створення комфортних умов для налагодження комунікацій між бізнесом та громадськістю. З цією метою запроваджуються нові або осучаснюються існуючі практики соціального партнерства для досягнення підприємницьких та суспільно значимих цілей. У цій двосторонній взаємодії неодмінно з'являється "третій гравець" — держава, яка регулює діяльність бізнесу і громадськості через правові, економічні, соціальні, інформаційні та інші засоби впливу або створює умови для їх саморегуляції.

Тому актуальним стає маркетинг, який за своєю сутністю є соціальним, відтак всі його сучасні різновиди породжують новітні, соціально орієнтовані види діяльності, які не лише задовольняють потреби, а вирішують людиноцентричні проблемні питання, гуртують однодумців навколо способів їх розв'язання, встановлюють системну взаємодію з зацікавленими сторонами.

Водночас актуальними є завдання, пов'язані з пошуком інструментарію розв'язання ряду проблем, які мають місце в сфері туризму і спрямовані на надання якісних туристичних послуг різним соціальним групам населення країни, що впливає на системне поширення практик соціального маркетингу.

Попри специфіку розвитку національної сфери туризму, яка у масштабах країни поки що намагається встановити системну взаємодію у трикутнику "влада-бізнес-громада", за виключенням окремих регіонів, інструменти соціального маркетингу та соціального партнерства час від часу активізуються.

Ними стають програми, проекти, ініціативи, які розробляються в інтересах всього суспільства і використовують комплекс інтегрованих маркетингових комунікацій та технологій для задоволення потреб великих груп людей. Більшість із них фінансується некомерційними організаціями, подекуди — державними установами. Технологіями їх поширення є практики контакту-

вання з громадськістю через муніципальні або навчальні курси, соціальну рекламу, просвітницькі заходи тощо.

Проте і досі ще маємо досвід "непублічності" реалізованих соціальних активностей підприємствами туристичного профілю, громадами та владними інституціями, які могли б мати загальнодержавне поширення та визнання; істотною є незацікавленість та відсутність соціального діалогу; залишається не визначеним правовий статус соціальних підприємств та інше.

Саме тому, в сучасних умовах застосування в національних масштабах технологій соціального маркетингу в сфері туризму важливо вивести із формату поодиноких практик на рівень всеукраїнської пріоритетності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Вперше до наукового обігу поняття "соціальний маркетинг" ввів Ф. Котлер, прагнучи розширити межі класичної маркетингової концепції. Вчений охарактеризував його як процес розробки, впровадження і контролю за програмами, що спрямовані на формування сприйняття соціальних ідей, включаючи елементи планування продукту, ціноутворення, комунікації, розподілу і маркетингових досліджень. Найголовніше, на думку класика, це — здатність використовувати трьохсторонню взаємодію між бізнес-структурами, державними установами і некомерційними організаціями [14, с. 214; 15]. Цю наукову тезу виводимо й у площину нашого дослідження як ключову для характеристики соціального маркетингу в сфері туризму.

Соціальний маркетинг вирішує питання процесів обміну в сфері соціальних відносин з притаманною йому соціальною відповідальністю бізнесу за вирішення суспільно значущих та нагальних проблем.

Важливо окреслити і спільні риси соціального маркетингу з іншими сучасними теоріями маркетингу. До них

відносимо соціально відповідальний маркетинг, який застосовується у діяльності бізнес-структур. Так, Ф. Котлер, Ж. Зальцман, С. Захарова, Л. Козин та ін. вбачають у ньому спосіб виявлення потреб не лише на користь економічних інтересів підприємства, а й на користь споживача і суспільного блага.

Суб'єктом діяльності соціального маркетингу є державні і недержавні установи та організації, які прагнуть до отримання бажаного соціального ефекту. Для соціально відповідального маркетингу ним є бізнес-одиниця.

На думку Д. Акімова, соціально відповідальний маркетинг — це добровільна діяльність бізнес-структур, спрямованих на вирішення соціальних проблем, надання допомоги різним верствам населення, територіям, заснована, з одного боку, на прийнятті рішень, що виходять із загальногуманітарних цілей і цінностей суспільства, а з іншого враховує об'єктивну необхідність бізнесу бути соціально відповідальним, передбачуваним, по-партнерськи ставитися до соціальної взаємодії з різними верствами населення [1, с. 30]. Це підтверджує О. Зеленко і додає, що процес виявлення та задоволення потреб споживачів необхідно здійснювати з урахуванням потреб усього суспільства [7, с. 118].

У соціально відповідальному маркетингові Л. Козин вбачає діяльність підприємства, в основу якої покладено ідею та відображення необхідності комплексного (холістичного) підходу до її втілення у діяльність сучасного структури, що передбачає побудову системи ринкової діяльності компанії (включаючи її внутрішні та зовнішні елементи) на основі балансування та узгодження таких чинників як досягнення економічних цілей компанії, задоволення потреб споживачів і довгострокових інтересів суспільства [8].

Попри те, що питання державного маркетингу, його інструментарію, механізмів застосування висвітлювалося в науці державного управління вченими А. Гаврилюк, Д. Кисловим, К. Романенко, Є. Романенком, Є. Роматом, І. Чаплай, іншими дослідниками, поза увагою залишилися питання, пов'язані з дослідженням державного соціального маркетингу, зокрема, в сфері туризму, що є доказом виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

МЕТА СТАТТІ

Мета наукової розвідки полягає в обґрунтуванні теоретико-практичних засад реалізації Управлінської парадигми державного соціального маркетингу в сфері туризму в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У 70-х роках минулого століття поява соціального маркетингу була пов'язана із потребою допомоги людям виробити хороші звички ("не курити", "не смітити", "не зловживати алкоголем", "не вживати наркотики" тощо), які будуть корисні як споживачеві, так і суспільству загалом. У такий спосіб соціальний маркетинг взяв на себе функції ініціаторів вирішення тих питань, які державним структурам розв'язати було не під силу, або значно складніше.

Таргетоване (цільове) призначення соціального маркетингу в цілому спрямовано на вирішення певної со-

ціальної проблеми, сприяння поліпшенню життя окремого індивіда та суспільства загалом. Саме тому відмінність соціального маркетингу від комерційного полягає у відмінності цілей.

Якщо комерційний ставить за мету отримання прибутку за рахунок чітко розробленої маркетингової стратегії (розробка/формування товару та його вартості/збут/співставлення цілей і витрат тощо), то соціальний маркетинг фокусує свою увагу на концепції соціальної відповідальності всіх членів суспільства і ставить за мету переформатування свідомості великих груп людей на ціннісне світосприйняття дійсності.

Функціонально соціальний маркетинг займається вирішенням трьох важливих завдань: переконання населення в необхідності вирішенні певної проблеми в один або декілька пропонує способів; застосування соціальних практик для їх вирішення; створення та просування соціального продукту. Схематично це представлено на рисунку 1.

Основним рушієм всіх бізнес-процесів у сфері туризму є підприємство. Його функціонування залежить від стратегії розвитку та здатності реагувати на сучасні виклики. Нині в Україні діє значна кількість туристичних підприємств, які обирають соціально відповідальний маркетинг пріоритетним механізмом діяльності, проте його реалізація не позбавлена специфічних обставин.

До прикладу, "Перше дитяче ТурБюро" — вітчизняна туристична компанія має декілька напрямів діяльності, спрямованих на підтримку соціальних проєктів в Україні, однак інформацію про реалізовані заходи на сайті не знайдеш, попри те, що вона не є конфіденційною.

Упродовж довгого часу "Перше Дитяче ТурБюро" співпрацює з Благодійним фондом "Таблеточки", який захищає інтереси онкохворих дітей в Україні й з кожної проданої путівки, перераховує частину коштів (1%) у фонд. Водночас підприємство робить свої матеріальні внески в "Міжнародний благодійний фонд відродження Києво-Могилянської академії" задля підтримки культурно-освітньої та матеріально-технічної бази університету. Підприємство активно співпрацює з польськими компаніями дитячого відпочинку для обміну різних соціальних груп українських дітей до м. Закопане (Польща) та польських — в оздоровчі табори Львівської, Закарпатської та Івано-Франківської областей.

"Перше Дитяче ТурБюро" не є класичним прикладом соціального підприємства, де значна частина прибутку витрачається на соціальні потреби, однак його місія, мета і цінності узгоджуються з соціально спрямованою концепцією соціально відповідального маркетингу. Це підтверджує: місія — популяризація дитячого відпочинку (різновид соціального туризму) як окремої складової індустрії туризму та визнання важливої ролі на ринку туристичних операторів і туристичних агенцій; мета — досягнення ефективних результатів шляхом підвищення якості наданих послуг; цінності, які покладено в основу підприємницької діяльності: почуття обов'язку ("Хто, якщо не я?"); почуття гідності ("Я маю це зробити якнайкраще"); професійний розвиток ("Бути кращим і робити кращими інших"); ініціативність ("Бути

Рис. 1. Схема участі стейкхолдерів у процесі реалізації засад соціального маркетингу

першими"); відповідальність (перед клієнтом, компанією, самим собою, державою).

Наведений приклад засвідчує, що "Перше Дитяче ТурБюро" використовує у своїй діяльності підприємницькі і соціальні мотиви, демонструє соціально орієнтовані напрями впливу на зовнішнє середовище: на громаду — через популяризацію та розвиток соціального виду туризму — дитячого; виховує ціннісне ставлення до пам'яток природи, історії, культури та суспільство в цілому; на бізнес — є прикладом для наслідування; на суспільство — є реалізатором актуальних соціальних ініціатив та проектів [11].

Водночас в Україні вкрай необхідно на законодавчому рівні закріпити поняття "соціального підприємства", "соціального підприємництва" як базових, що регулюватимуть можливості реалізації засад соціального маркетингу та розвитку ціннісно орієнтованого суспільства, до того ж, сприятимуть врегулюванню діяльності бізнес-структур, які задіяні в сфері туризму.

Тому вважаємо, що варто реанімувати знятий із реєстрації проект Закону України "Про соціальні підприємства", поданий народним депутатом України VII скликання О. Фельдманом і цим створити правові передумови для захисту і підтримки соціальної підприємницької діяльності в країні [9].

Чи мають юридичні підстави державні установи застосовувати основи соціального маркетингу в сфері туризму?

За своєю природою державний маркетинг вже є соціально орієнтованим, оскільки не ставить за мету отримання прибутку, а забезпечує надання послуг соціального змісту (див. рис. 2).

Стратегія розвитку туризму і курортів в Україні на період до 2026 року одним із напрямів реалізації державної політики виокремлює маркетинговий підхід, що і створює передумови для втілення основних його принципів, інструментів та засобів [12].

Оскільки основні проекти підтримки та розвитку туризму втілюються на локальних рівнях, то органи дер-

жавної влади та органи місцевого самоврядування в партнерстві й реалізують засади соціального маркетингу по трьох основних напрямках, які згадували вище (рис. 1). Водночас в програми розвитку туризму, як інструменти реалізації державної політики у відповідній сфері, закладаються кошти в місцевому бюджеті на їх інформаційно-промоційну підтримку, фаховий туристичний супровід тощо.

Серед затребуваних нині засобів реалізації інструментарію соціального маркетингу є безкоштовні екскурсії, які проводяться для різних соціальних груп на певній території. В цілому вони є результатом соціально відповідального партнерства для різних учасників: органів державної влади, які здійснюють соціальну рекламу таких заходів, забезпечують їх інформаційний супровід, заохочують до співпраці зацікавлених стейкхолдерів; представників туристичного бізнесу, що надають послуги з екскурсійного обслуговування, трансферу тощо; громадськості — в особі волонтерів, благодійників, які долучаються до реалізації проектів, програм, ініціатив тощо.

Аналіз публічної інформації, доступної в мережі Інтернет, засвідчує про те, що така практика хоч і поширюється Україною, однак не є чисельною.

Разом з тим, у програмах розвитку туризму окремих регіонів України чітко прописані напрями діяльності, пов'язані з організацією різного формату безкоштовних екскурсій на їх території. Умовно ми їх об'єднали в дві підгрупи: безкоштовні екскурсії на постійній основі (кошти на підтримку закладено в локальних програмах розвитку туризму, укладено угоди про співпрацю у форматі соціального діалогу з представниками туристичного бізнесу тощо); частково безкоштовні екскурсії (у форматі Free tours — вільні екскурсії, які передбачають невстановлену оплату за надану послугу).

Успішним за першою підгрупою є проект безкоштовних екскурсій в м. Івано-Франківську, який в 2019 р., відбувається увосьме. Щороку він має тематичні гасла, нині: "Креативимо — разом!". Проект підтримується

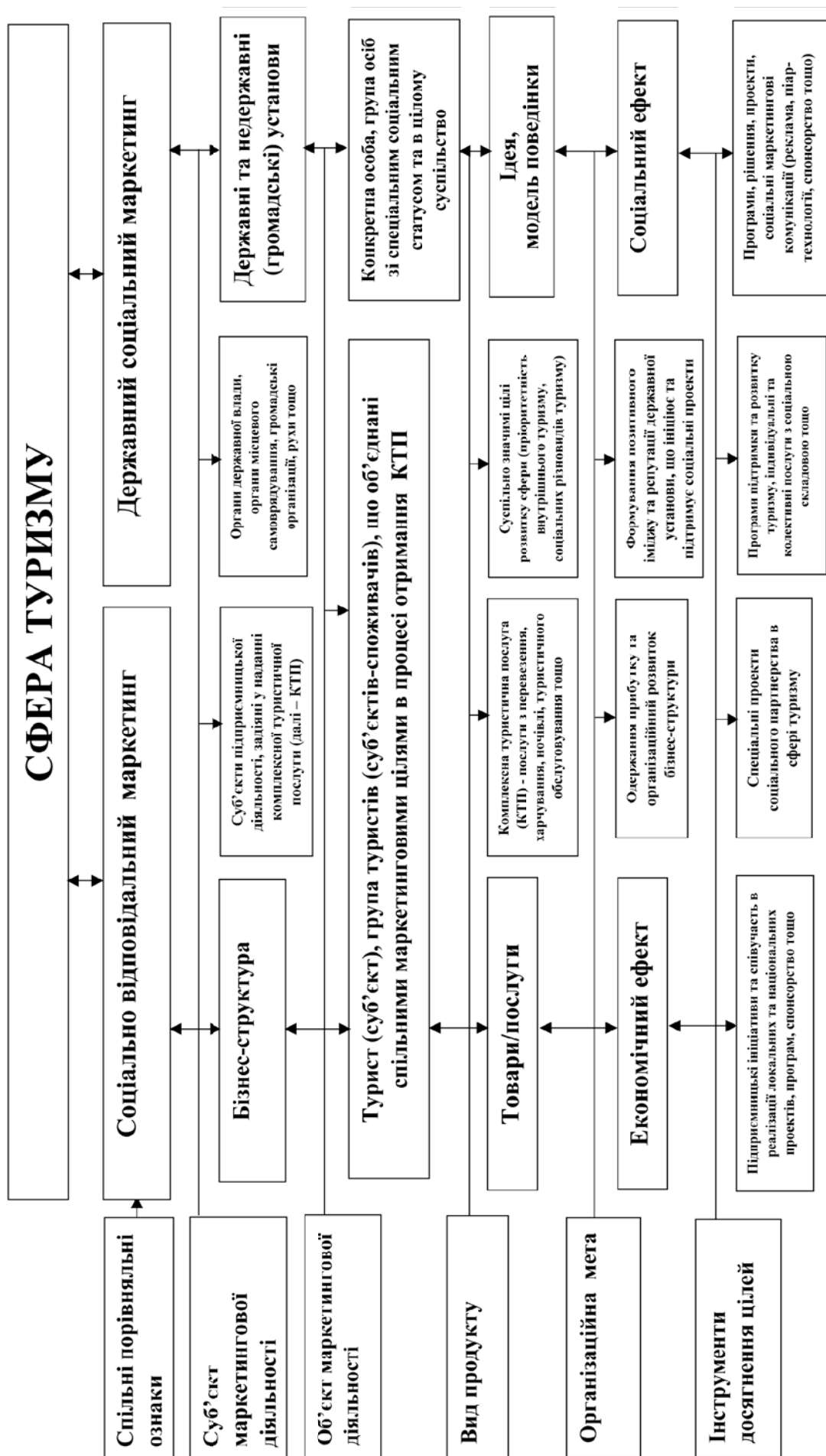

Рис. 2. Порівняльні ознаки застосування в сфері туризму соціально відповідального маркетингу та державного соціального маркетингу

обласною державною адміністрацією і реалізується обласним Управлінням міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій на виконання програми розвитку туризму в місті. Цьогоріч значно розширився склад цільової аудиторії учасників (діти, молодь, особи з інвалідністю, іноземні студенти) та залучено нові засоби пересування на окремих маршрутах — велосипеди. З графіком проведення екскурсій можна ознайомитись на сайті обласної державної адміністрації, самостійно визначивши дату та тематику [3].

Обласний комунальний заклад "Харківський організаційно-методичний центр туризму" Управління культури і туризму Харківської обласної державної адміністрації реалізує соціальний проект "Відкрита долоня", в рамках якого надаються безкоштовні екскурсійні послуги пільговим категоріям, зокрема, особам, звільненим від покарання з випробувальним терміном, за умов їх регулярної реєстрації у профільних державних установах [13]. У такий спосіб реалізуються засади соціального маркетингу та соціального партнерства, що встановлено між державними установами.

У 2013 р. у м. Ужгороді стартував проект "Безкоштовні екскурсії. Вільні екскурсії Закарпаття", що був ініційований екскурсоводами міста і представниками кафедри туризму Ужгородського національного університету О. Ковалем та Ф. Шандором. Такі екскурсії Закарпаттям організовуються систематично упродовж року кожної третьої неділі місяця о 14.00 одночасно по регіону біля визначеного місця. Нині проектом охоплено районні центри Закарпатської області та окремі туристичні локації сільської місцевості. До того ж, інформація про заходи висвітлюється у вигляді рекламних проспектів, постерів у соціальних мережах та на інших ресурсах [5].

Широкої популярності набули безкоштовні екскурсії "Прогулянки з історіями" в м. Чернігові як волонтерський проект за підтримки Чернігівської міської ради та за участі викладачів Інституту історії, етнології та правознавства ім. О. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Вони відбуваються у форматі частково безкоштовних екскурсій (Free tours — вільні екскурсії), які передбачають невстановлену оплату за надану послугу. Попит на такі послуги в м. Чернігові став дуже затребуваним і дозволяє різним верствам населення брати участь в їх отриманні [2; 4].

На засадах соціально відповідального маркетингу реалізується проект "Вільні екскурсії Києвом для тих, Хто любить Київ" від туристичної компанії "ПроЮкрейн" і позиціонує себе як такий, що немає фіксованої оплати за екскурсію, а передбачає дві форми подяки за надану послугу: будь-яка плата по можливості або відгук на сайті компанії. Київський проект пропонує не лише звичайний формат екскурсії, а враховує і вікові категорії дітей і молоді, проводячи цікаві тематичні квести. Обов'язковою умовою відвідування вільних екскурсій є попередня реєстрація [10].

Наведені факти засвідчують те, що в Україні нарізла потреба в формулюванні системи поглядів, ґрунтовних ідей щодо створення та управління моделлю державного соціального маркетингу в сфері туризму. Вбачаємо її в розробці управлінської парадигми, яка слугува-

тиме взірцем для використання в системі публічно-приватних відносин в сфері туризму.

Для доступного сприйняття, традиційно, парадигма представляється у формі теоретико-методологічної моделі, що в цілому демонструє спосіб мислення, сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, які підтверджують наукову діяльність. Водночас важливо врахувати сукупні й соціальні (об'єднані ідеєю, цінностями, ресурсами тощо) аспекти. Її концептуальність полягає в застосуванні основних принципів, методів, механізмів, здатних забезпечити функціонування структури.

У контексті нашого дослідження важливо чітко визначити теоретичні основи ключового поняття "державний соціальний маркетинг в сфері туризму", який вбачаємо у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування на певній території, до якої долучаються широкі кола стейкхолдерів (неурядові організації, політичні партії і рухи, громадські об'єднання, окремі фізичні особи тощо), що діють у соціально конкурентному середовищі сфери туризму на принципах соціальної відповідальності, передбачуваності результатів, партнерства та соціального діалогу задля досягнення людиноцентричних соціогуманітарних цілей та цінностей, зорієнтованих на просування соціально затребуваних туристичних продуктів (визначення — наше).

Управлінська парадигма реалізації державного соціального маркетингу в сфері туризму в Україні — це сукупність виокремлених цілей (таргетованих), цінностей (людиноцентричних), переконань (гуманістичних), об'єднаних спільністю методів, принципів, механізмів, які підтверджуються науковою новизною та практичною спрямованістю.

Запропонована управлінська парадигма спроможна точково та масштабно охопити вітчизняну сферу туризму і спрямована на включення в процес її застосування підприємства туристичного профілю та дотичні до створення комплексної туристичної послуги організаційні структури; державні інституції та органи місцевого самоврядування, установи громадянського суспільства (партії, громадські рухи, об'єднання); споживачі та інші суб'єкти.

Управлінська парадигма реалізації державного соціального маркетингу в сфері туризму в нашій науковій ризвідці представлена як теоретико-методологічна структура, об'єднана сукупністю знань про соціальний маркетинг, особливості його застосування органами державної влади, органами місцевого самоврядування та стейкхолдерами. Державний соціальний маркетинг є новим видом публічної управлінської діяльності, що спрямований на вирішення проблем соціогуманітарного змісту в сфері туризму, які об'єднані соціальними ідеями, цінностями і ресурсами.

Науковий інструментарій реалізації запропонованої управлінської парадигми формують сукупність методів. Серед них варто виділити такі.

Структурно-функціональний метод передбачає встановлення тісних організаційних, інформаційних та комунікативних зв'язків між владою і бізнесом з метою реалізації засад соціального маркетингу в сфері туризму.

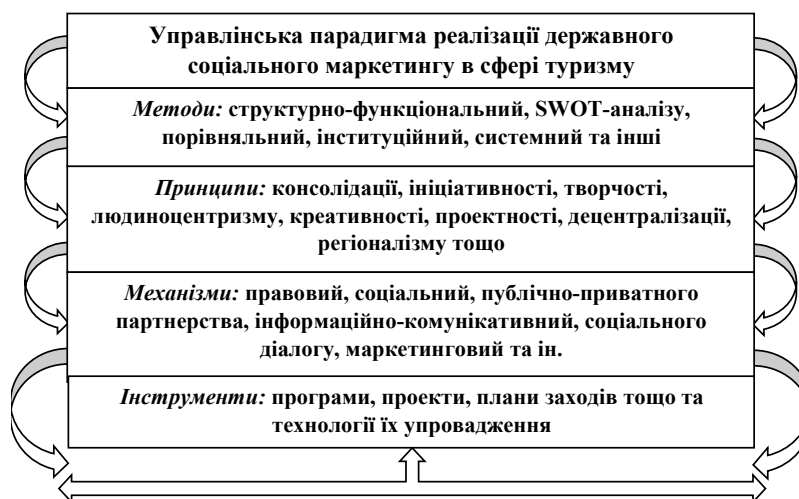

Рис. 3. Управлінська парадигма реалізації державного соціального маркетингу в сфері туризму

Інституційний метод залучає різні соціальні інституції в процес розробки та надання якісної туристичної послуги і передбачає "включення" всіх учасників сфери туризму в партнерську взаємодію. Цей метод вказує на те, що туризм є сферою соціальних відносин, який застосовує маркетинговий підхід у процесі публічно-приватного партнерства різних організаційних структур на локальних та національних рівнях задля задоволення потреб та інтересів членів суспільства.

Застосування кращого вітчизняного та світового досвіду сприяє використанню порівняльного методу, який ґрунтується на історичній, правовій регіональній та локальній основах.

Актуальним в сучасних умовах є метод SWOT-аналізу, що дозволяє застосовувати методики можливостей, які впроваджуються суб'єктами і об'єктами управління з урахуванням існуючих загроз в рамках реалізації пропонованої парадигми.

Систематизувати суб'єктно-об'єкту взаємодію в сфері туризму здатні багатосторонні контакти учасників, зацікавлених у наданні та отриманні якісних туристичних послуг на основі упорядкування всіх існуючих елементів.

Для успішного функціонування управлінської парадигми доречно застосовувати принципи консолідації, ініціативності, людиноцентризму, креативності, проектності, децентралізації, регіоналізму тощо.

Важливим у процесі реалізації управлінської парадигми є впровадження механізмів. Серед першочергових — публічно-приватне партнерство, що об'єднує державно-приватне та соціальне партнерство в сфері туризму; правовий механізм, який передбачає формування нормативно-правової бази здійснення управлінських бізнес-комунікацій в сфері державного соціального маркетингу.

Інформаційно-комунікативний механізм передбачає встановлення та підтримку мережі публічних комунікацій і зв'язків зі всіма стейкхолдерами та публічне висвітлення їх діяльності.

Соціальний механізм передбачає включення до процесу публічного управління всіх учасників, що реалізують засади соціального маркетингу в сфері туризму на основі соціального діалогу.

Маркетинговий механізм застосовує інтегральний (синергетичний, холістичний) підходи до впровадження можливого інструментарію задоволення потреб споживачів на засадах комплексності в процесі надання якісних туристичних послуг.

Основними інструментами реалізації механізмів державного управління є програми, проекти, плани заходів та технології їх упровадження в сфері туризму.

Структурні компоненти Управлінської парадигми реалізації державного соціального маркетингу в сфері туризму зображено на рисунку 3.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підводячи підсумки, зазначимо, що соціальний маркетинг є затребуваним часом засобом соціального партнерства в сфері туризму, який виводить на ринок соціальний туристичний продукт; розробляє, популяризує та просуває його, об'єднуючи, при цьому, зусилля стейкхолдерів на вирішення ряду суспільних соціальних проблем із застосуванням різноманітних соціальних практик. У процесі дослідження нами доведено, що важливою складовою реалізації соціального маркетингу в сфері туризму є його соціогуманітарний зміст, який пов'язаний із формуванням цінностей: рівність всіх членів суспільства при отриманні туристичних послуг; об'єднання односторонніх задля досягнення спільних людиноцентричних цілей тощо.

Результатом наукової розвідки стала розроблена Управлінська парадигма реалізації державного соціального маркетингу в сфері туризму, яку можна вважати своєрідною матрицею, що діє по всій владній вертикалі і охоплює загальнонаціональний простір, а тому може слугувати основою для запровадження та подальших наукових досліджень у розрізі регіональних та локальних особливостей розвитку сфери туризму в Україні.

Література:

1. Акимов Д. Социальный маркетинг. Киев: Наукова думка, 2008. 143 с.

2. Безкоштовні екскурсії Черніговом. Прес-служба Чернігівської міської ради. URL: <http://chernigiv-rada.gov.ua/news/view/10401> (дата звернення 25.06.2019).

3. В Івано-Франківську розпочинаються безкоштовні екскурсії. URL: <http://www.if.gov.ua/news/v-ivano-frankivsku-rozpochinayutsya-bezkoshtovni-ekskursiyi> (дата звернення 25.06.2019)

4. В Чернігові можна буде послухати умовно-безкоштовну екскурсію (Free tours). URL: <http://pik.cn.ua/print/3482/> (дата звернення 25.06.2019)

5. Закарпаття відтепер у кожному місті. URL: <http://zaktour.gov.ua/%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D1%97%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B5/> (дата звернення 25.06.2019)

6. Захарова С. Кризис индустриализма и концепция социального маркетинга. Социологические исследования. 1995. № 5. С. 34—38.

7. Зеленко О.О. Соціально-відповідальний маркетинг як невід'ємна складова соціальної відповідальності бізнесу. Економічний простір. 2008. № 19. С. 118—123.

8. Козин Л.В. Корпоративна соціальна відповідальність як засіб формування конкурентоспроможності підприємства. Вісник Харківського національного аграрного університету. Серія "Економічні науки", 2011. № 12. С. 394—401.

9. Офіційна сторінка Верховної Ради України. Картка законопроекту "Про соціальні підприємства". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1~pf3511=46025 (дата звернення 25.06.2019).

10. Офіційний вебсайт туристичної компанії "Про-Юкрейн". URL: <http://www.pro-ukr.com/tour/besplatnaya-ekskursiya-po-kievu/>

11. Про соціальні ініціативи "Першого Дитячого Турбюро" — записано автором статті зі слів Марти Жолубак — директорки туристичного підприємства (дата звернення 20.05.2019).

12. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (дата звернення 25.06.2019).

13. У Харкові центр туризму покликав на екскурсії умовно засуджених <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2645856-u-harkovi-centr-turizmu-poklikav-na-ekskursii-umovno-zasudzenih.html> (дата звернення 25.06.2019).

14. Kotler P., Andreasen A. Strategic Marketing for Nonprofit Organization. 7-th ed. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2007. 504 p.

15. Kotler P., Zaltman G. Social Marketing: An Approach to Planned Social Change. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12276120> (дата звернення 10.07.2019).

References:

1. Akymov, D. (2008), *Sotsyal'nyj marketynh* [Social Marketing], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Chernihivs'ka mis'ka rada (2018), "Free excursions to Chernigov", available at : <http://chernigiv-rada.gov.ua/news/view/10401> (Accessed 10 July 2019).

3. Ivano-Frankivs'ka mis'ka rada, (2019), "Free excursions begin in Ivano-Frankivsk", available at : <http://www.if.gov.ua/news/v-ivano-frankivsku-rozpochinayutsya-bezkoshtovni-ekskursiyi> (Accessed 10 July 2019).

4. Ukrinform (2019), "In Chernigov you can listen to a free-of-charge tour (Free tours)", available at: <http://pik.cn.ua/print/3482/> (Accessed 10 July 2019).

5. Zaktour (2018), "Transcarpathia now in every city", available at: <http://zaktour.gov.ua/%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D1%97%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D0%B2%D1%82%D1%82%D1%8F%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B5/> (Accessed 10 July 2019).

6. Zakharova, S. (1995), "The crisis industrialism and the concept of social marketing", *Sotsyolohycheskye yssledovaniya*, vol. 5, pp. 34—38.

7. Zelenko, O. O. (2008), "Socially responsible marketing as an integral part of social responsibility of business", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 19, pp. 118—123.

8. Kozin, L.V. (2011), "Corporate Social Responsibility as a Means to Form the Competitiveness of the Enterprise", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 12, pp. 394—401.

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The bill "On social enterprises", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46025 (Accessed 10 July 2019).

10. ProUkraine (2019), available at: <http://www.pro-ukr.com/tour/besplatnaya-ekskursiya-po-kievu/> (Accessed 10 July 2019).

11. Zholubak, M. (2019), "On Social Initiatives" of the First Children's TourBureau", available at: <https://pdt.com.ua/> (Accessed 10 July 2019).

12. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), The Order "On Approval of the Strategy for the Development of Tourism and Resorts for the period up to 2026", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (Accessed 10 July 2019).

13. Ukrinform (2019), "In Kharkiv, the center of tourism called for a tour of conditionally convicted people", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2645856-u-harkovi-centr-turizmu-poklikav-na-ekskursii-umovno-zasudzenih.html> (Accessed 10 July 2019).

14. Kotler P., Andreasen, A. (2007), *Stratehichnyy marketynh dlya nekomertsyynkh orhanizatsiy* [Strategic Marketing for Nonprofit Organization], 7-th ed., Upper Saddle River, Prentice Hall, New Jersey, USA.

15. Kotler, P. and Zaltman, G. (1971), "Social Marketing: An Approach to Planned Social Change", available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12276120> (Accessed 10 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 05.07.2019 р.

І. А. Берлінець,
викладач кафедри педіатричних дисциплін, Львівський інститут медсестринства та
лабораторної медицини імені А. Крупинського
ORCID ID: 0000-0002-6290-3390

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.92

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

I. Berlinets,
lecturer of the department of pediatric disciplines,
A. Krupinsky Institute of Nursing and Health laboratory medicine of Lviv

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF PROVIDING REHABILITATION ASSISTANCE IN UKRAINE

Для ефективного та повноцінного дослідження будь-якої визначеної проблеми, важливим є вивчити історію її виникнення, зародження та розвитку. Крім того, це дозволить більш точно зрозуміти сутність реабілітації.

У статті досліджено історію становлення та розвитку реабілітації, крім того, більш ґрунтовно досліджено історичні аспекти зародження медичної реабілітації. Визначено та обґрунтовано роль і необхідність медичної реабілітації в умовах сьогодення. Показано внесок вітчизняних вчених у її розвиток. Проведено детальний аналіз кількості реабілітаційних центрів в Україні, визначено число отримувачів реабілітаційних послуг у центрах професійної реабілітації за географічним критерієм. На основі вивченої та узагальненої інформації, розроблено модель процесу медичної реабілітації.

Дослідивши роль медичної реабілітації в умовах сьогодення, коли в Україні триває військовий конфлікт з Росією, що має офіційну назву "антитерористична операція", проаналізовано скільком захисникам-військовим зони АТО надано медичну реабілітацію. Подано детальний аналіз етапів, порядку та методики проведення медичної реабілітації.

It is important to study the history of its origin, origin and development for an effective and thorough study of any definite problem. In addition, it will more accurately understand the essence of rehabilitation.

The article investigates the history of the formation and development of rehabilitation, in addition, the historical aspects of the origin of medical rehabilitation are more thoroughly investigated. The role and necessity of medical rehabilitation in the present conditions are determined and substantiated. The contribution of domestic scientists to its development is shown. A detailed analysis of the number of rehabilitation centers in Ukraine was conducted, and the number of recipients of rehabilitation services in the centers of professional rehabilitation according to the geographical criterion was determined. On the basis of the studied and generalized information, a model of the process of medical rehabilitation was developed.

After examining the role of medical rehabilitation in the present situation, when a military conflict with Russia, which has the official name "antiterrorist operation" continues in Ukraine, has been analyzed as many defenders of the military zone of the ATO provided medical rehabilitation. Detailed analysis of stages, procedure and methods of medical rehabilitation is provided.

Rehab has a long history of birth and development. So, about her first mention was 3000-2000 BC in the manuscripts of India and China. The first state medical institute in which students taught rehab, was the Institute in the VI century in China.

The emergence of biological sciences began during the Renaissance, which in turn, positively influenced the development of rehabilitation. During this period, many scientific papers devoted to

this problem were written. The most famous was the path of the Italian scientist Mercurius "The Art of Gymnastics" (1556), Fuller "Medical Gymnastics" and J. Tisso "Medical and Surgical Gymnastics" (1780).

Over the years, the importance of rehabilitation has become increasingly important in medicine and has been developing and improving every year. However, medical rehabilitation in Ukraine arose recently. Note that Ukraine is one of the leading disability places, and every year the number of people in need of rehabilitation care is growing. These are people with disabilities, therefore, the state must guarantee such citizens the right to work and ensure the realization of this right by active participation of the disabled in the professional and social life of the country. Thus, rehabilitation combines social and medical problems, that is, it becomes a productive force.

Ключові слова: медична реабілітація, реабілітолог, лікар, допомога, реабілітаційний центр, медицина, хворий, інвалід.

Key words: medical rehab, rehab, physician, assistant, rehabilitation center, medicine, ill, disabled.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реабілітація має довготривалу історію зародження та розвитку. Так, про неї перші згадки були ще за 3000—2000 років до нашої ери в рукописах Індії і Китаю. Першим державним медичним інститутом, в якому студентів навчали реабілітації, був інститут в VI ст. в Китаї.

Виникнення біологічних наук розпочалось в період Відродження, що в свою чергу, позитивно вплинуло на розвиток реабілітації. За зазначений період було написано безліч наукових робіт, присвячених цій проблематиці. Найвідомішим був тракт італійського вченого Меркуріалюса "Мистецтво гімнастики" (1556), Фуллера "Медична гімнастика" і Ж. Тіссо "Медична та хірургічна гімнастика" (1780).

XIX ст. відзначилось становленням шведської системи лікарської гімнастики П. Лінга (1776—1839), який заснував у 1813 р. у Стокгольмі перший у Європі інститут гімнастики і масажу, де готували педагогів фізичного виховання та медиків керівників з лікарської гімнастики. Незважаючи на недоліки, гімнастика П. Лінга сприяла поширенню цього методу лікування і масажу не тільки у Європі, але і на інших континентах, та виникненню нових систем лікарської гімнастики — Брантинга, Картеліуса, Муррея та інших. Перший кабінет лікувальної гімнастики у Росії було відкрито у 1830 р. [2, с. 3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми реабілітації висвітлені в працях багатьох науковців-лікарів, таких як: Ю.О. Безсмертний, Г.В. Безсмертна, І.В. Дунаєв, А.Н. Белова, О.Н. Щепетова, В.П. Лисенюка, та ін. Аналіз наукових праць свідчить про актуальність даної проблеми, однак, варто зауважити, що на сьогодні потребує більш ґрунтовного дослідження історія зародження та розвитку саме медичної реабілітації та історико-географічні аспекти надання реабілітаційної допомоги в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є дослідження історико-географічних аспектів надання реабілітаційної допомоги в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відомий український науковець Крамаренко В. зробив значний внесок у практику та теорію відновних методів лікування. Саме він разом із своїми колегами інституту фізичних методів лікування працювали над вдосконаленням та розвитком системи реабілітаційного лікування за допомогою фізичних вправ. Саме в той час, такі методи лікування були тісно пов'язані із оздоровчим спрямуванням фізичного лікування та проведенням профілактичних заходів.

За десятиріччя було створено понад двадцять інститутів фізіотерапії та медичної реабілітації, у тому числі три в Україні: Одеський, Чернігівський, Феодосійський. Інтенсивно розвивалися наукові дослідження і підготовка кадрів з фізіотерапії. У 1923 р. почали видавати науково-практичний журнал "Курортное дело", який згодом змінив свою назву на "Вопросы курортологии, физиотерапии и лечебной физкультуры". У 1928 р. видано двотомний посібник з фізичних методів лікування. У 1921 р. вийшла державна постанова про організацію будинків відпочинку, в якій вказувалося на необхідність широкого використання фізкультури з метою оздоровлення громадян. Це дало поштовх для впровадження у лікувальну практику курортно-санаторних закладів лікувальної фізичної культури. В.В. Гориневський, І.М. Саркізов-Серазіні, І.А. Богашев видають у 1923 р. та у 1926 р. посібники з лікувального застосування фізичної культури. В.В. Гориневський був організатором і керівником першої у Радянському Союзі кафедри фізичного виховання у Самарському університеті, а І.М. Саркізов-Серазіні — першої кафедри лікувальної фізичної культури у Московському інституті фізичної культури [2].

У повоєнні роки розширилося застосування лікувальної фізичної культури при таких захворюваннях, як інфаркт міокарду, оперативних втручаннях на серці, легенях, судинах, мозку, опіковій хворобі. У 1950 р. почали створюватися лікарсько-фізкультурні диспансери.

З роками значення реабілітації набувало все більшої ролі в медицині і з кожним роком розвивалося та вдосконалювалося. Проте медична реабілітація в Україні виникла нещодавно. Зауважимо, що Україна посідає

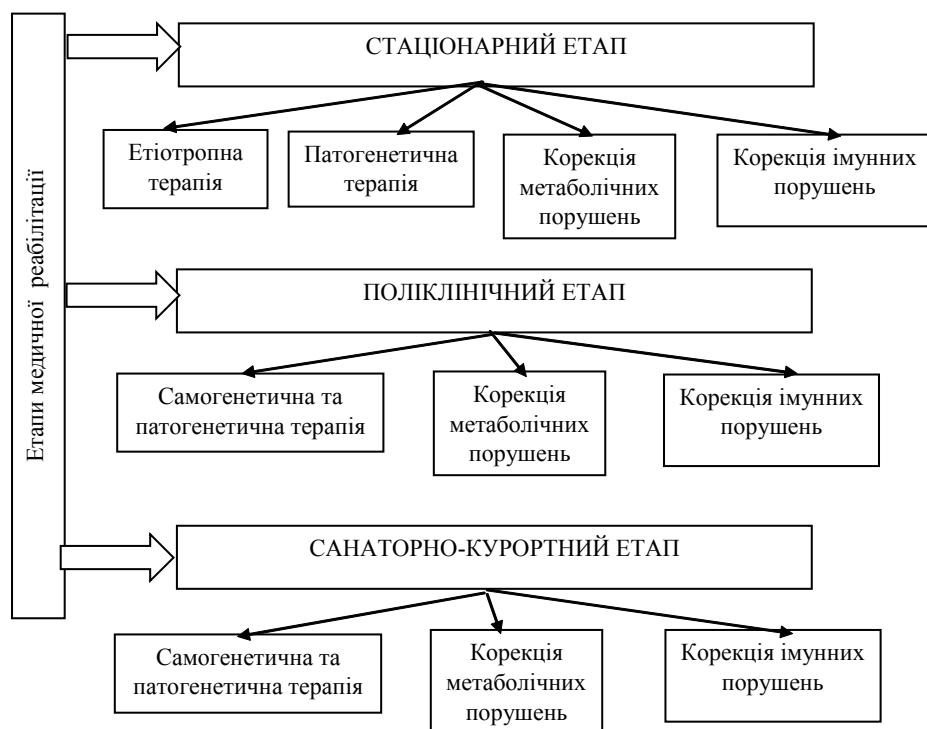

Рис. 1. Етапи медичної реабілітації

Джерело: складено автором з використанням джерела [6].

одне з лідируючих місць по інвалідності, і, з кожним роком число людей, які потребують реабілітаційної допомоги зростає. Це люди з обмеженими можливостями, тому держава повинна гарантувати таким громадя-

нам право на працю і забезпечити реалізацію цього права активною участю інвалідів у професійному та суспільному житті країни. Таким чином, реабілітація поєднує в собі соціальні і медичні проблеми, тобто стає продуктивною силою.

У 1959 році комісія експертів ВООЗ з медичної реабілітації встановила, що 75% усіх хворих з порушеннями локомоторної системи і 25% усіх хворих із соматичними порушеннями підлягають реабілітації. Це ще раз підкреслює важливість реабілітації для суспільства і окремо для кожної людини, враховуючи те, що 10% населення світу — це люди з інвалідністю. Кожний інвалід хоче бути здоровим та потрібним державі і саме в цьому важливу роль відіграє своєчасно та ефективно надана реабілітаційна допомога, яка повинна стати справою всього суспільства.

Основними завданнями медичної реабілітації є:

- попередження рецидивів,
- відновлення здоров'я,
- підготовка до побутових навантажень,

Рис. 2. Модель процесу медичної реабілітації

Джерело: складено автором з використанням джерела [6].

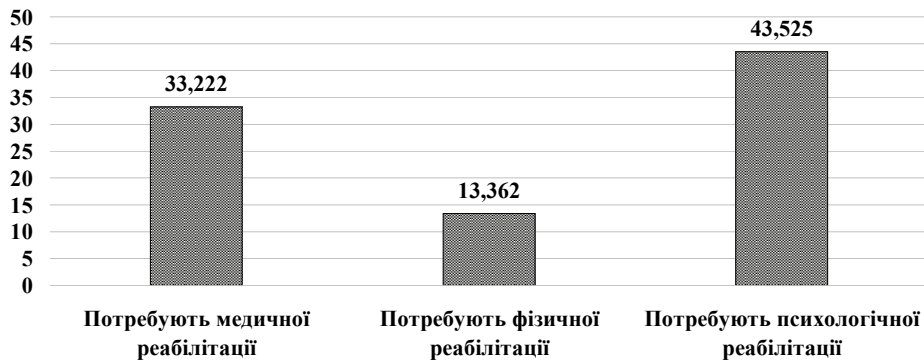

Рис. 3. Потреба учасників українсько-російської війни в реабілітації

Джерело: складено автором з використанням джерела [5].

- відновлення втрачених функцій,
- запобігання інвалідності.

Принципи медичної реабілітації:

- системність, послідовність, неперервність реабілітації,
- ранній початок,
- індивідуалізація реабілітації з врахуванням адаптаційних можливостей організму та використання компенсаторних механізмів,
- активна участь хворого у відновному лікуванні,
- комплексність реабілітації з фізіотерапією, психотерапією,
- етапність реабілітації.

Ефективне проведення медичної реабілітації залежить від етапів та порядковості її проведення. Етапи медичної реабілітації подані на рисунку 1.

На першому етапі хворий звертається до лікаря в лікарню, де після встановленого діагнозу розпочинається реабілітація, шляхом хірургічних та терапевтичних методів лікування, застосовуючи лікувальний масаж, фізичну культуру та засоби фізіотерапії. На другому етапі хворого виписують зі стаціонару і продовжують лікування в реабілітаційному центрі чи санаторії. На цьому етапі більше застосовують фізичну реабілітацію. На третьому етапі спостерігають за реабілітованим, покращують його фізичний стан, застосовуючи фізичні вправи у кабінетах лікувальної фізичної культури, періодичне відвідування санаторіїв, фізичне навантаження.

Загальна модель процесу медичної реабілітації подана на рисунку 2.

Однак до кожного пацієнта повинен бути індивідуальний підхід і окрема програма реабілітації. Проблема реабілітації особливо актуальна сьогодні, в умовах неоголошеної війни з Росією. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я станом на квітень 2017 року на обліку в управліннях соціального захисту в областях перебуває 149 862 звільнених військовослужбовців, які потребують медичної, фізичної та психологічної реабілітації (рис. 3).

Як бачимо з рисунку військовослужбовці більше потребують психологічної та медичної реабілітації, ніж фізичної. За інформацією МОЗ, психологічної реабілітації потребують 77 % учасників війни України проти російської агресії.

У 2016 році з планових 5543 осіб, психологічну реабілітацію отримали аж 6872 особи, тобто перевиконання плану на 1329 особи, або на 124%. У 2017 році недовиконання плану на 194 особи, а це 69,9 % від кількості, яка передбачалась паспортом бюджетної програми. Так, із запланованих 644 осіб, реабілітаційну допомогу отримали лише 450 осіб.

Аналіз витрат на реабілітацію, які були надані потерпілим за 2014—2017 роки поданий на рисунку 4.

Як бачимо, з кожним роком все більше виділяють коштів для реабілітації. Цікаво проаналізувати, які зміни відбуваються з 2014—2015 року. Так, за 2015 рік витрати на санаторно-курортне лікування (включаючи вартість придбаних самостійно 4 путівок та за рахунок коштів Управління — 14 путівок (11 — потерпілим та 3 супроводжуваним особам) проїзд до санаторно-курортних закладів та у зворотному напрямку 146 інвалідів), за звітний період склали 188,2 тис. грн. За 12 місяців 2014 року такий вид послуг було надано 81 інвалідам на суму 60,8 тис. грн, тобто збільшення загальної суми витрат склало 127,4 тис. грн.

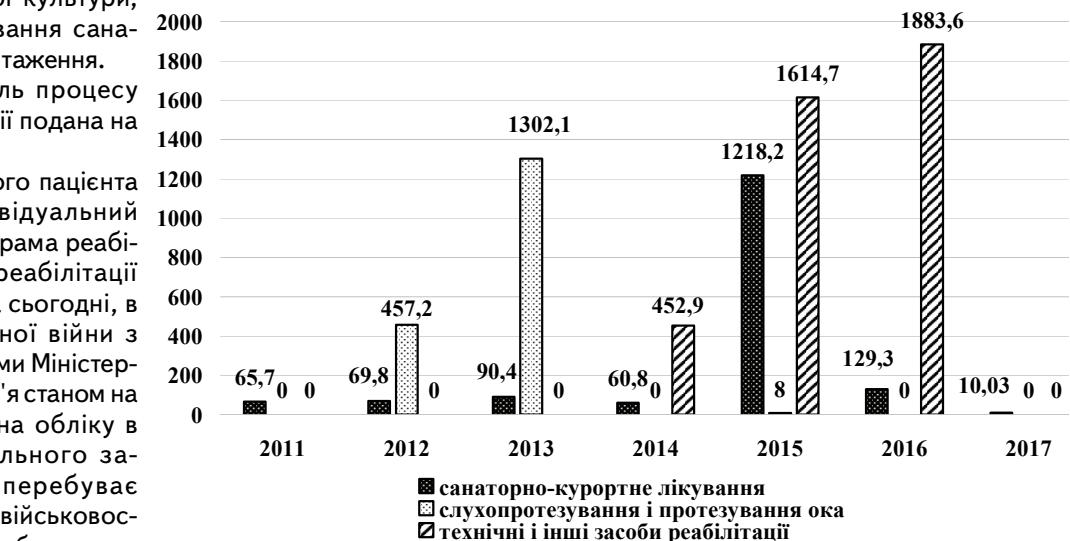

Рис. 4. Аналіз витрат на реабілітацію за 2011—2017 роки, тис. грн

Джерело: складено автором з використанням джерела [5].

Таблиця 1. Статистика реабілітаційних установ для осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю в Україні в регіональному розрізі

Область	Загальна кількість	Центри професійної реабілітації	Центри соціальної реабілітації	Центри комплексної реабілітації	Установи змішаного типу
По Україні	153	4	118	29	2
Вінницька	2	0	0	2	0
Волинська	2	0	1	1	0
Дніпропетровська	2	0	2	0	0
Донецька	15	0	13	2	0
Житомирська	8	0	8	0	0
Закарпатська	2	0	0	2	0
Запорізька	5	1	3	1	0
Івано-Франківська	6	0	5	1	0
Київська	6	0	2	4	0
Кіровоградська	1	0	1	0	0
Луганська	7	0	7	0	0
Львівська	10	0	8	2	0
Миколаївська	12	0	11	1	0
Одеська	4	1	1	2	0
Полтавська	5	0	5	0	0
Рівненська	3	0	1	2	0
Сумська	13	0	12	1	0
Тернопільська	7	0	7	0	0
Харківська	1	0	0	1	0
Херсонська	4	0	4	0	0
Хмельницька	16	0	14	2	0
Черкаська	8	1	6	1	0
Чернівецька	6	1	4	1	0
Чернігівська	4	0	2	2	2
М. Київ	4	0	1	1	0

Джерело: складено автором з використанням джерела [6].

За 2015 рік період Управлінням профінансовано витрати на технічні та інші засоби реабілітації для 89 потерпілих на суму 16 14,7 тис. грн. У минулому році за цей же період таку послугу було надано 91 потерпілим на суму 452,9 тис. грн. Таким чином, збільшення витрат (з урахуванням періодичності забезпечення технічними засобами) складає — 1161,8 тис. грн. Двом потерпілим було надано послугу очного протезування, придбання окулярів і контактних лінз на суму 1,5 тис. грн. За цей же період 2014 року цю послугу вартістю 0,8 тис. грн було надано одному потерпілому [4].

Коли взяти до уваги все населення України, то в 2017 році рекомендації з медичної реабілітації в індивідуальній програмі реабілітації були визначені 511 855 особам з інвалідністю, в т.ч. з відновної терапії — 495 779 особам, що склало 96,86 % від усіх рекомендацій з медичної реабілітації, з реконструктивною хірургії — 11 455 особам (2,24 %), протезування — 4621 особам (0,90 %), причому відносні показники практично не відрізнялись від минулорічних. Рекомендації з медичної реабілітації здебільшого визначались особам з інвалідністю III групи (61,69 % від загальної кількості), потім — з інвалідністю II групи (30,63 %) і лише 7,68 % — з інвалідністю I групи (більшість рекомендацій з медичної реабілітації надавалась особам з І-Б групи), хоча ця категорія осіб потребує більшої уваги лікувально-профілактичних закладів. Така ж тенденція простежується майже в усіх окремих областях. Лише в Чернігівській та Запорізькій областях рекомендації з медичної реабілітації визначаються особам з інвалідністю I групи відповідно у 11,88 та 11,67 % випадків; в той же час у Харківській області цей показник складає лише 4,51 %. Незначний відсоток рекомендацій з медичної

реабілітації призначається особам II групи у Чернівецькій (19,84) та Кіровоградській (20,10) областях, натомість представникам III групи в цих же областях (а також у Тернопільській та Рівненській) — більш ніж у 70 % випадків. Лише в Одеській області та м. Києві заходи медичної реабілітації призначаються приблизно в рівній мірі особам з інвалідністю II та III груп, а в Черкаській області особам II групи медичну реабілітацію призначають частіше, ніж III групи (52,36 та 38,22 %) [1, с. 11].

У загальному станом на 1 січня 2018 року в Україні налічується 153 реабілітаційних центрів (табл. 1).

Як бачимо із таблиці, найбільше центрів реабілітації в Хмельницькій області-16, Донецькій — 15 та Сумській — 13. Найменше зафіксовано в Харківській — 1, Кіровоградській — 1 та по 2 реабілітаційних центри в Закарпатській, Дніпропетровській, Волинській та Вінницькій областях.

Більш детальна інформація стосовно кількості осіб, які отримали реабілітацію станом на 01.01.2018 року подана в таблиці 2.

Таблиця показує, що найбільше реабілітаційної допомоги було надано в Рівненській області — 2097 особам, м. Києві — 1956 особам та в Сумській області — 1643 особам. І це, враховуючи те, що в даних областях незначна кількість реабілітаційних центрів. Найменше її була надано в таких областях: Кіровоградській — 68 особам та Харківській — 77 особам.

Як бачимо, в Україні цілком достатньо реабілітаційних центрів для того, щоб надати своєчасну та ефективну реабілітаційну допомогу потерпілим, хворим, інвалідам та всім, хто її потребує. Однак, попри всі позитивні сторони, існує ряд проблемних питань, а саме: розташування таких центрів лише в обласних чи район-

Таблиця 2. Чисельність отримувачів, яким надано реабілітаційні послуги в реабілітаційних центрах станом на 01.01.2018 р.

Область	Загальна чисельність отримувачів, які отримали реабілітаційні послуги (осіб)	Чисельність отримувачів, які отримали реабілітацію в центрах професійної реабілітації	Чисельність отримувачів, які отримали реабілітацію в центрах соціальної реабілітації	Чисельність отримувачів, які отримали реабілітацію в центрах комплексної реабілітації	Чисельність отримувачів, які отримали реабілітацію в установи змішаного типу
По Україні	23 022	195	11 258	11 405	164
Вінницька	1 586	0	0	1 586	0
Волинська	367	0	49	318	0
Дніпропетровська	257	0	257	0	0
Донецька	1 065	0	834	231	0
Житомирська	646	0	646	0	0
Закарпатська	1 009	0	0	1 009	0
Запорізька	820	72	377	371	0
Івано-Франківська	208	0	160	48	0
Київська	1 099	0	118	981	0
Кіровоградська	68	0	68	0	0
Луганська	488	0	488	0	0
Львівська	853	0	261	592	0
Миколаївська	1 631	0	528	1 103	0
Одеська	789	34	70	685	0
Полтавська	1 275	0	1 275	0	0
Рівненська	2 097	0	229	1 868	0
Сумська	1 643	0	1 600	43	0
Тернопільська	374	0	374	0	0
Харківська	77	0	0	77	0
Херсонська	610	0	610	0	0
Хмельницька	791	0	635	156	0
Черкаська	764	53	653	58	0
Чернівецька	982	36	621	325	0
Чернігівська	1 567	0	216	1 351	0
М. Київ	1 956	0	1 189	603	164

Джерело: складено автором з використанням джерела [6].

них містах, відсутність досконалої і комплексної нормативно-правової бази, недостатня кількість лікарів-реабілітологів, недостатнє фінансування зі сторони держави.

Література:

1. Безсмертний Ю.О. Аналіз рекомендацій з медичної реабілітації осіб з інвалідністю / Ю.О. Безсмертний, Г.В. Безсмертна // Медицина Болю [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://painmedicine.org.ua/index.php/pnmdcn/article/view/111/97>
2. Дунаев І.В. К истории массажа. Основы лечебного массажа: учеб. пособ. // И.В. Дунаев. — М.: Маркетинг, 2000. — С. 3.
3. Закон України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні" від 31.08.2018 № 2462-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>
4. Медична та соціальна допомога потерпілим [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fsnv.kiev.ua/section/?name=reabilitaciya>
5. Реабілітація осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю. Статистичний збірник за 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/8361.html>
6. Соціально-економічні та медико-біологічні аспекти здоров'я. Зміст медико-соціальної реабілітації, її завдання, види [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.medcollege.te.ua/sayt1/Lecturs/MEd_sotc_reabilitacia_lection/Lection_1.htm

References:

1. Bezsmertnyj, Yu. O. and Bezsmertna G. V. (2018), "Analysis of recommendations for medical rehabilitation of persons with disabilities", Medytsyna Boliu, [Online], available at: <https://painmedicine.org.ua/index.php/pnmdcn/article/view/111/97> (Accessed 5 March 2019).
2. Dunaev, Y.V. (2000), K istorii massazha. Osnovy lechebnogo massazha [To the history of massage. The Basics of Therapeutic Massage], Marketing, Moskva, Rossiya.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (Accessed 4 Desember 2018).
4. Medical and social assistance to the victim (2018), Medychna ta sotsial'na dopomoha poterpilym, [Online], available at: <http://www.fsnv.kiev.ua/section/?name=reabilitaciya> (Accessed 10 March 2019).
5. Statistical collection for 2017 (2017), Statystychnyy zbirnyk za 2017 rik, [Online], available at: <https://www.msp.gov.ua/news/8361.html> (Accessed 22 March 2019).
6. Socio-economic and medical-biological aspects of health. Contents of medical and social rehabilitation, its tasks, types (2018), Sotsial'no-ekonomichni ta medyko-biologichni aspekty zdorov'ia. Zmist medyko-sotsial'noi reabilitatsii, ii zavdannia, vydy, [Online], available at: http://www.medcollege.te.ua/sayt1/Lecturs/MEd_sotc_reabilitacia_lection/Lection_1.htm (Accessed 22 March 2019).

Стаття надійшла до редакції 17.06.2019 р.

М. Є. Черняк,
аспірант кафедри політології та філософії, Харківський регіональний інститут
державного управління Національної академії державного управління
при Президенті України, м. Харків
ORCID ID: 0000-0002-5832-4310

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.98

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКИХ МЕРЕЖ

М. Cherniak,
postgraduate student of Politology and Philosophy Department, Kharkiv Regional Institute for Public
Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kharkiv

FEATURES OF CREATION OF TERRITORIAL PUBLIC ADMINISTRATION NETWORKS

Сучасна структурна перебудова державної системи влади створює відповідні виклики для країни та її регіонів, особливо це стосується модернізації публічного управління в контексті децентралізації та діяльності інститутів влади. Доведено, що застосування мережевого підходу на рівні публічного управління активізує певні трансформації у функціях та структурі держави, методах і технологіях управління, за рахунок чого виникає необхідність у зміні характеру професійної підготовки державних службовців. Визначено особливості, специфіку створення і діяльності територіальних публічноуправлінських мереж. Вдосконалено методичний підхід до управління територіальними публічноуправлінськими мережами в стратегічному контексті за рахунок виділення етапів послідовності його здійснення, що базується на результатах системного аналізу впливу факторів внутрішнього (організаційно-методичне забезпечення взаємодії у мережі) і зовнішнього середовища (макро- та макрорівень).

The current restructuring of governmental system creates appropriate challenges for the country and its regions, especially as regards the modernization of public administration in the context of decentralization and the activity of authority institutions. The article shows that the application of the network approach at the level of public administration activates certain transformations in the functions and structure of the state, methods and technologies of public administration, which necessitates a change in the nature of the training of civil servants. The features, specifics of creation and activity of territorial public administration networks are determined. Since the system of communication is based on the territorial public administration networks, it is suggested, when constructing them, to rely on the principles of interaction. The main features of interaction in such networks are the following: 1) the combined activity of several actors as a result of joint efforts (system component); 2) the interaction of network participants is formed in the presence of mutual responses (procedural component); 3) the basis of interaction lies in the system of interconnected social actions associated with the cyclicity of causation (situational component); 4) the coordinated activity between different types of subjects is based on constant external interconnections in accordance with their functions and mutual interest in communications (functional component); 5) the process of interaction should allow entities to exercise power and ensure the achievement of a certain goal of state policy (power component). The methodical approach to management of territorial public administration networks in the strategic context is improved through the allocation of stages of the

sequence of its implementation, which is based on the results of the system analysis of the influence of factors of the internal (organizational and methodological provision of interaction in the network) and the external environment (macro and micro levels).

Ключові слова: публічна влада, взаємодія, територіальні публічноуправлінські мережі, регіональний розвиток, багаторівневе управління.

Key words: public authority, interaction, territorial public administration networks, regional development, multilevel governance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сформовані в Україні організаційні механізми взаємодії між центральними і місцевими органами виконавчої влади характеризуються внутрішньою суперечливістю через неадекватний розподіл державних функцій та повноважень між органами влади, недосконалість визначення змісту та узгодженості цих функцій, складність міжбюджетних відносин. І хоча реформи йдуть, традиційна держава начебто зникає, що відображується у видозміненні її функцій та пріоритетів, трансформації природи влади, формування мережевого політичного простору, недостатній рівень загального та регіонального розвитку свідчить про необхідність поглиблення та обґрунтованості проваджуваних вдосконалень процесу державного управління. Якщо спиратись на аналіз особливостей переходу від ієрархічного управління до мережевих систем у світовій практиці, то можна зробити висновки, що передумовами цих процесів у більшості випадків стають затяжні кризи, у тому числі політичні, та неефективність і хаотичність державної політики, зокрема щодо регіонального розвитку. Територіальні публічноуправлінські мережі (ТПМ) тоді ставлять перед собою за мету мобілізувати знання, ресурси та зусилля соціально відповідальних громадян, структур громадянського суспільства, місцевої влади та приватного бізнесу, створюючи таким чином основу для спільного управління, встановлення характеру взаємовідносин між державними та недержавними інститутами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питанням модернізації системи державного управління присвячено наукові праці В. Бакуменка, Т. Бельської, В. Гриневич, В. Дзюндзюка, В. Єлагіна, Д. Кармишева та ін. Теорію та практику процесу децентралізації системи державного управління досліджували О. Босак, Б. Данилишин, М. Іжа, В. Козак, В. Мамонова та ін. Серед зарубіжних авторів, дослідження яких стали класичними у сфері науки публічного управління та регіоналізації, варто назвати Р. Аграноффа, М. Бевіра, В. Вільсона, Д. Осборна і Т. Геблера, К. Худа та ін. Проте в сучасних умовах реформування виникають нові проблеми, що вимагають вдосконалених підходів щодо

визначення особливостей забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів засобами державної політики. Одночасно у вітчизняній науковій літературі не вистачає комплексного аналізу характеру взаємного впливу змін територіальної організації влади та механізму регіонального розвитку з урахуванням специфіки мережевого підходу до публічного управління.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Базуючись на стані наукового вивчення проблематики реформування системи державного управління та місцевого самоуправління в Україні, за мету статті обрано обґрунтування напрямів модернізації територіальної організації влади у контексті регіонального розвитку з урахуванням особливостей створення територіальних публічноуправлінських мереж.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Регіоналізація, а саме визначення компетенції регіональних органів влади, набуває у сучасних наукових дискусіях особливого інтересу та актуальності. До цього кола питань відносять визначення місцезнаходження, контроль і використання державної власності.

Агранофф Р. стверджує, що подібна регіоналізація виборного органу влади потрібна з низки причин, серед яких [1]:

- потреба забезпечення базових послуг (пожежної охорони, житлового будівництва, водопостачання, санітарного контролю) в селах і селищах, що не можуть забезпечити себе цими комунальними послугами;

- необхідність забезпечення в регіоні діяльності служб, які діють не тільки на території визначеної адміністративної одиниці (наприклад, транспортного сполучення, програм підвищення професійної кваліфікації, освіти населення, закладів культурного розвитку та дозвілля);

- необхідність комплексного вирішення суто регіональних проблем, а саме: чистота повітря, озер і річок;

- необхідність комплексного підходу до економічного планування і регіонального економічного розвитку;

- потреба в наявності демократичного представницького органу влади на рівні між адміністративно-територіальною одиницею і державою;

- необхідність забезпечення швидкого надання послуг, наприклад, швидкої медичної допомоги і роботи правоохоронних органів;

- сприяння регіональному культурному розвитку, відпочинку і туризму;

— необхідність адміністративного управління наданням державних послуг з урахуванням особливостей регіону;

— потреба у наявності органу влади, що представляє державу, на нижчому рівні, ближче до населення.

У сучасних умовах будь-яка структурна перебудова державної системи влади створює відповідні виклики для країни в цілому та окремих її регіонів, особливо це стосується модернізації публічного управління в контексті децентралізації та діяльності інститутів влади у новому організаційно-управлінському механізмі публічної влади. Застосування мережевого підходу на рівні публічного управління активізує певні трансформації у функціях та структурі держави, методах і технологіях управління, за рахунок чого виникає необхідність у зміні характеру професійної підготовки державних службовців. Світовий досвід свідчить, що класична, вертикально організована система взаємодії суб'єктів всередині держави та з її основними стейкхолдерами обмежує можливості впровадження інноваційних технологій в практику управління та може стати причиною уповільнення соціально-економічного розвитку країни, її регіонів, окремих інститутів у силу високої динамічності та непередбачуваності зовнішнього середовища.

Поширення мережевих структур у демократичних державах звукує сферу примусового впливу на стратегії стейкхолдерів. Як зазначив В. Козак [2, с. 16], новий формат взаємодії між інституційно залежними учасниками демонструє ефективність непрямого, мотиваційного регулювання поведінки суб'єктів мережевих структур, значення налагоджених комунікацій, здійснюваних на відстані, а також ціннісних характеристик взаємодії, зокрема ділової репутації, іміджу тощо.

Оскільки у основі територіальних публічноуправлінських мереж лежить система комунікації, то доцільним вбачається при їх побудові спиратися на принципи взаємодії. Саме це поняття давно введено в науковий обіг та широко використовується у законодавстві та на практиці. Так, найбільш вдалим є визначення В. Котковського, який розглядає взаємодію як співпрацю суб'єктів соціальної дії на засадах координації із чітким збереженням правил гри (встановлених за згодою всіх зацікавлених сторін), але без переваги одного учасника процесу над іншим [3, с. 53]. Беручи до уваги попередні теоретичні розробки, для подальшого з'ясування механізму створення територіальних публічноуправлінських мереж, окреслимо таке. Основоютворюючими ознаками взаємодії є такі твердження:

1) взаємодія характеризується поєднаною діяльністю декількох суб'єктів, як результатом спільних зусиль. Залежно від мети вона може бути змушеною, добровільною, активною, інертною, постійною, епізодичною, але вона є завжди, оскільки втрата зв'язку в мережі є наслідком порушення єдності та цілісності системи (системна складова);

2) взаємодія учасників мережі утворюється за наявності взаємовідповідальних впливів (процесуальна складова);

3) взаємодія є системою взаємозумовлених соціальних дій, пов'язаних із циклічністю причинно-наслідкової залежності, за якої дії одних суб'єктів є одночасною причиною і наслідком відповідних дій інших суб'єктів (ситуативна складова);

4) взаємодія в мережі є погодженою діяльністю між різнотипними суб'єктами, яка ґрунтується на постійних зовнішніх взаємозв'язках відповідно до їх функцій і взаємній зацікавленості у комунікаціях (функціональна складова);

5) процес взаємодії має дозволяти суб'єктам реалізовувати владні повноваження, забезпечуючи виконання встановлених завдань та, як наслідок, досягнення певної мети державної політики (владна складова).

Слід також зазначити, що суб'єкти, залучені до мережевого врядування, різняться за відношенням до формальної влади, соціальних груп, громадського сектору, спрямованістю підзвітності, регіональним позиціонуванням, відповідальністю тощо. А отже, мережеві зв'язки, які встановлюються між такими суб'єктами, охоплюють різні види ресурсів, можуть бути слабкими чи потужними, формальними та неформальними, бути носієм адмінресурсу, мати різний ступінь відкритості та динаміки, бути зосередженими на вхідних параметрах або на результатах. Таким чином, мережева взаємодія може складатись з різних інструментів регулювання, функцій, галузевих проблем.

Спираючись на розробки К. Прована та П. Кеніса, можна стверджувати, що будь-які цілеорієнтовані мережі повинні мати відповідну систему управління, завданнями якої є залучення учасників мережі до колективних взаємодій, ідентифікація і вирішення конфліктних ситуацій, ефективний розподіл ресурсів. Вони виділили три типи управління мережами [6, с. 243]: самоуправління, централізоване та адміністративне управління. Розглянемо їх особливості більш детально.

Мережеве самоуправління є найбільш простою формою, при якій управління здійснюють учасники мережі на основі формально затверджених зборів, або частіше неформально — за рахунок взаємодії найбільш впливових учасників мережі.

Централізоване управління мережами передбачає концентрацію управлінських повноважень у одного члена мережі, тобто управління здійснюється головною організацією мережі. Часто така організація бере на себе управлінські витрати. Адміністративне управління мережами здійснюється спеціально створеною адміністративною структурою. Її завданням є забезпечення мережевої активності. На відміну від моделі централізованого управління, може формуватись невеликий штаб чи офісу, які не мають власних інтересів, окрім здійснення управління, а значить і не є самостійними членами мережі. У кожного типу є свої переваги, недоліки, а значить, у всіх є можливості для створення та розвитку ТПМ.

Також доцільно з'ясувати, чому саме міжорганізаційні мережі і їх спільна діяльність вписується у специфіку органів влади. Замість того, щоб керувати ієрархічно, зверху вниз, вони можуть брати участь у взаємних, пільгових і взаємодоповнюючих діях. Причиною такого рішення є ствердження, що мережі в кінцевому варіанті більш легкі та динамічні, ніж ієрархії. Коректним і загальноприйнятим визначенням, яке стосується мереж державного сектору, є таке "мережі — це структури взаємозалежності з участю декількох організацій, де одна одиниця не є просто формальною одиницею чи підлеглим. Мережі сприяють взаємодії, прийняттю

рішень, співробітництву та навчанню, надають допоміжні послуги та знання, пов'язані з проблемами, такі як визнані моделі взаємодії, загальні правила та організаційні форми, а іноді й спільна діяльність [5, с. 32]. Також існує думка, що мережеві організації управління більш ефективна порівняно з ієрархією та ринком, оскільки спирається не на моноцентричне підпорядкування, а поліцентричне узгодження інтересів [4, с. 49].

Українські органи публічної влади повинні зробити більше, ніж встановити себе як мережеві системи. Щоб вижити у сучасних умовах як частина органу, політичне місцеве самоврядування має звикнути до думки, що потрібно діяти як частина міждержавної мережі, адаптуватись і бути притаманним цьому. Враховуючи взаємозалежність, ця роль має вийти за межі пропаганди місцевих проблем і перспектив. Посадовці органів влади мають брати участь у політичній управлінській діяльності регіонального та опосередковано загальнодержавного рівня. Це вимоги сучасності, які обумовлюються такими тенденціями, як глобалізація та інтеграція.

Позитивну практику міждержавних і транскордонних мереж підтверджує досвід США, Німеччини, Великобританії, Італії. Одним із прикладів транснаціональної мережі сталого розвитку є міста для захисту клімату, які тепер називаються ICLEI. Зараз в цій мережі беруть участь понад 1000 місцевих органів влади, які займаються просуванням місцевих зусиль у боротьбі з кліматичними змінами. Все вказує на те, що ці мережі є природним розширенням внутрішнього регулювання, вони мають регуляторний експортний ефект і, що найважливіше, сприяють конвергенції політики шляхом побудови бюрократичних можливостей. Такі мережі можуть поліпшити внутрішнє регулювання і тим самим посилити ефективність та дотримання важливих угод.

Таким чином, поняття мережі включає в себе також широкі структурні можливості, з елементами, що утримуються зв'язками влади, обмінними відносинами та коаліціями на основі спільних інтересів.

Усі типи мереж мають певні характеристики: постійний або ідентифікований статус, регулярні зустрічі, визначену систему зв'язку, лідерів та учасників, цільові або робочі групи, формальну або неформальну структуру управління, конкретних партнерів та певну форму поділу праці (розподіл завдань). Формалізовані мережі, як правило, організовані в певну форму адміністративної організації і є суб'єктом внутрішньої влади і переговорів, а отже, включають політичні інтереси учасників і, таким чином, стикаються з власними типами політичної динаміки. Навпаки, неформалізовані мережі не мають такого формального правового статусу, як їх постійна присутність і діяльність, регулярні зустрічі, конкретні дії з вирішення проблем, веб-сайти, інформаційні бюлетені тощо. Зазвичай, такі структури важче розміщувати в каталогах або веб-сайтах, ніж тих, які були формалізовані. Отже ті, які не мають усталеного статусу, можуть виявитися однаково життєздатними органами.

Алгоритм визначення доцільності створення мереж для вирішення питань регіонального розвитку наступний. Існують причини (бар'єри), за наявності яких створення мереж не є обов'язковим або доцільним:

1) проблеми є незначними і легко вирішуються двосторонньому напрямі;

2) специфічність того, що координувати в мережевій діяльності, не є очевидними;

3) існує потенційне небажання партнерів до спільної діяльності або вони хочуть вирішувати питання чи діяти іншими способами;

4) відсутність найвищої адміністративної чи виконавчої підтримки (делегованих повноважень);

5) небажання партнерів витратити ресурси у обраному напрямі;

6) відмова від вирішення складних і потенційно конфліктних питань;

7) труднощі, пов'язані з оформленням, комунікаціями та відсутністю довгострокового зобов'язання тих, хто бере участь у взаємодії.

По суті, має бути високий рівень "коефіцієнту домовленостей" для подолання цих бар'єрів.

І, навпаки, є ознаки, які вказують на необхідність формування мережі. Серед них можна назвати такі основні:

1) члени широкої групи адміністраторів з різних секторів погоджуються, що проблеми є багатограними, складними і потребуючими комплексного вирішення;

2) існує можливість для нового навчання, взаємного вирішення проблем, наявний потенціал для вирішення проблем різними способами;

3) можливо окреслити перелік завдань та зобов'язань для інституційного забезпечення процесу регіонального розвитку, який має довгострокову перспективу.

4) існує певний рівень взаємної поваги та готовності до обговорення, зростання і навчання;

Можливо, не всі ці умови повинні бути виконані негайно для формування мережі, але якщо не буде їх достатньої кількості, буде досить складно успішно організувати та управляти мережами.

Якщо прийнято рішення про створення мережі, тоді доцільним є розібратися з суттю управління нею. Основними мережевими принципами є такі:

1. Не всі мережі однакові. Деякі обмінюються інформацією, створюють потенціал партнерів, а деякі здійснюють коригування політики та / або програми. Деякі займаються більш, ніж одним з перерахованих напрямків.

2. Мережі не є ієрархічними, вони організовані таким чином, щоб поєднувати сучасні провідні бюрократії з добровільними структурами, подібними до організації. Ключовими є не офіційні лідери, а їхні чемпіони, неординарне бачення, технічні ядра та інші цінні співробітники. Вони в основному організовані навколо цільових і робочих груп, подібно до міждержавних цільових груп і дослідницьких груп, які виконують функції практичних спільнот.

3. Процес управління знаннями пов'язує мережу, оскільки він наближається до проблем мультиорганізаційної, багатонаціональної орієнтації. Найважливішою функцією цих громад є виявлення, організація та залучення до управління знаннями.

4. Мережі накладаються на ієрархії організацій-учасників. Вони впливають, але не контролюють, рішення органів внутрішніх справ. Основна робота державного органу продовжується далі.

5. Мережі збільшують загальнодоступність. У різній мірі вони допомагають багатьом організаціям брати

участь у виявленні проблем та обміні інформацією, виявляти існуючі знання, адаптувати технології, брати участь у управлінні знаннями, розвивати потенціал, розробляти спільні стратегії та програми, а також адаптувати політику та програми.

А отже, територіальні публічноуправлінські мережі можуть виконувати різні, іноді мультиспрямовані, функції. В них виникає гостра потреба у розподіленому керівництві, яке залучає багатьох учасників різних ролей, може навіть відмінити від тих, які ними виконуються в їх організації. Відкриття корисних знань є рушійною силою в цих структурах інформаційного суспільства. Такі мережі працюють паралельно з існуючими організаціями, і таким чином вони полегшують вирішення багатьох питань. І, нарешті, багатьма різними шляхами, ніж просто публічне вирішення проблем, мережі можуть бути важливими факторами для певних громадських зусиль у контексті забезпечення регіонального розвитку.

Обґрунтування і вибір стратегії розвитку ТПМ має спиратись на побудування дієвої системи її формування, що базується на результатах системного аналізу впливу факторів внутрішнього (організаційно-методичне забезпечення взаємодії у мережі) і зовнішнього середовища (макро- та макrorівень). Вплив цих факторів має розглядатись з урахуванням його двоїстої природи.

З одного боку, ефективність формування стратегії залежить від забезпеченості ТПМ кваліфікованим персоналом, інформаційними ресурсами, певною технікою та методиками, що необхідні для своєчасного і адекватного прийняття управлінських рішень, а з іншого — рівень розвитку та вид зв'язків обумовлюють спроможність до адаптації й здатність ТПМ впливати на фактори зовнішнього середовища за для забезпечення обраного напрямку регіонального розвитку. В стратегічному контексті важливими складовими процесу управління територіальною публічноуправлінською мережею виступають вибір стратегії розвитку взаємодії у мережі і стратегічний контроль.

Управління мережею в частині керування процесами взаємодії, може включати активацію мереж для вирішення конкретних проблем або питань (активація мережі), створення спеціальних організаційних заходів для підтримки взаємодії (зібрання), об'єднання рішення, проблеми та партії (брокерство), сприяння спільним діям (спрощення процедур) та управління конфліктами (посередництво та арбітраж).

Більшість науковці вказують на мету управління мережею як на процес, який включає відносну рівність і владу серед зацікавлених сторін, які поділяють головну місію, працюють у напрямку широкої перспективи або "погляд на цілепокладання", встановлюють спільні цінності, розвивають нові відносини, побудовані на довірі, і робота щодо системних змін. Тож слід розглянути всі можливості та загрози, визначити особливості стратегічного та інституційного контексту, в межах якого розвивається розв'язання проблеми, з'ясувати механізм координації між відповідними суб'єктами, визначення потреб і вимог, а також усунення конфліктів, зокрема через взаємне навчання у мережі. Все це доводить важливість стра-

тегічного підходу до розгляду складних мереж, як от ТПМ.

Потреба у мережевому врядуванні виникає за наявності комплексних суспільних потреб, вирішення яких характеризується значним ступенем невизначеності. Формування мережних структур у публічному управлінні за для забезпечення регіонального розвитку обумовлено такими факторами:

- наявність складних соціально-економічних проблем, які неможливо вирішити силами одного суб'єкта та потреба у скоординованих колективних діях багатьох учасників;

- відносно висока взаємозалежність між суб'єктами, діяльність яких лежить площині визначеної проблеми;

- високий ступінь ризиків та невизначеності;

- існування усталеної складної структури взаємодії між учасниками, які, найімовірніше, мають власне бачення шляхів вирішення проблеми та власні інтереси;

- взаємодія у мережевому врядуванні є тривалою і динамічною;

- інноваційні рішення щодо регіонального розвитку можуть бути прийняті лише на основі взаємної довіри між учасниками.

У стратегічному контексті територіальні публічноуправлінські мережі підвищують потенціал керованості за рахунок своєї певних процесуальних властивостей та формування цілісного простору латентних зв'язків між учасниками, поступово підвищуючи легітимність, відповідальність та певну чутливість до змін середовища.

Управління в міжорганізаційних мережах нагадує в тій чи іншій мірі, організаційне управління. Зрештою, їх організовують і управляють представники організацій, які мають значний досвід спільного використання. Виявлено на практиці, що стратегічні орієнтації мереж відрізняються за своїм первинним складом, і це обумовлено, насамперед, специфікою мережі, метою її створення. Так, неприбуткові комунальні мережі підкреслюють значимість "умовної координації", підприємницькі комерційні мережі організовуються навколо цінностей ринкового сектора, тоді як мережі державного сектора в світовій практиці частіше організовані для управління ієрархічною дирекцією та активної координації. Змішані мережі, як припускає мають ґрунтуватися на сполученні та коригуванні цих управлінських заходів у певній "багатосекторальній трилемі", тобто бути готовими до потреби певної комбінації координації, ринків і ієрархій.

Важливо також підкреслити, що представники організацій у мережах все частіше діють як "відкриті організації", які проводять багато заходів (наприклад, грантові, контрактні, регуляторні), які також перетинаються та взаємовпливають на структурні межі відносин. Директори мереж, фахівці програм, місцеві виборні посадовці, керівники громадських організацій та співробітники приносять до мережі свої бачення та вміння працювати. У цьому сенсі вони привносять досвід роботи в якості зв'язківців і членів правління союзних організацій, послідовників оперативних процедур інших організацій, технічних і допоміжних працівників, а також користувачів знайомих методів організації (наприклад, складання бюджету та звітності). В цьому і буде головна конкурентна перевага та джерело синергічних ефектів.

Тому під час створення територіальної публічноуправлінської мережі необхідно виходити за межі цього досвіду, розробляючи структури, які утримують членів різномірних груп разом, щоб вони могли вирішувати взаємно визначені програми та стратегії, шукати і поширювати знання, а також визначати і вирішувати проблеми колективно. Це складний і перманентний процес, на якому має ґрунтуватись управління мережами.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Висновки щодо специфіки створення та діяльності ТПМ такі:

1. Мережа (структура) не є єдиним засобом спільного управління.
 2. Менеджери продовжують виконувати основну частину своєї роботи в ієрархії (їхніх домашніх організацій).
 3. Залучення мережі приносить ряд переваг, які залучають зайнятих адміністраторів.
 4. Мережі відрізняються від організацій (як і їхня оперативна структура), але не зовсім інші (оскільки організації стоять назовні).
 5. Не всі мережі роблять привласнення їм політики та програмних коригувань у літературі.
 6. Спільні рішення або угоди (від мереж і мереж) є продуктом певного типу взаємного навчання і адаптації.
 7. Найбільш описовою і поширеною спільною діяльністю всіх мереж є їхня робота у сфері управління знаннями у державному секторі.
 8. Незважаючи на дух співпраці та ауру розміщення у спільних зусиллях, мережі не мають проблем з конфліктами та владою.
 9. Мережі мають свої спільні витрати (час, енергію, фінансові ресурси, програмний контроль), а також їхні переваги.
 10. Мережі змінюють межі держави, але, як правило, лише найбільш маргінальні; в більшості випадків вони, здається, не замінюють державні бюрократії.
- Ці ствердження мають практичне підтвердження і залишаються в основному дійсними, незважаючи на ще одне десятиліття мережевого досвіду. Буває, що позитивні очікування не завжди справдовуються, виникають складні конфліктні ситуації, але все ж таки такий інструмент як мережа є ефективною альтернативою бюрократичним структурам з усіма їх недоліками. Створення територіальних публічноуправлінських мереж вимагає високого професіоналізму, готовності і здатності навчатись і адаптуватись, шукати компроміси. Зрозуміло, що менеджери при цьому витрачають все більше часу на співпрацю, але вони також працюють у своїх структурах і стикаються з деякими витратами та з зовнішніми залученнями ресурсів, яке спирається на внутрішній попит. Але, незважаючи на певні складності у реалізації мережевого підходу в контексті публічного менеджменту, слід зазначити, що саме мережева діяльність має стати ядром багаторівневого управління (MLG) під час забезпечення регіонального розвитку. Це зумовлює потребу в подальших дослідженнях питань щодо розвитку концепції мереж в Україні.

Література:

1. Агранофф Р. Порівняльні аспекти здійснення місцевого самоврядування як досвід, корисний для України // Законодавче забезпечення місцевого та регіонального розвитку (Виступ на конференції, 20 березня 2002 р., м. Блумінг, США). URL: <http://pdp.sirko.net.ua/analytics/local-government/965-63a-a5-visnyk> (дата звернення 07.06.2019 р.)
2. Козак В. Модернізація публічного управління на засадах мережевого підходу // Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 1 (36). — С. 14—21.
3. Котковський В.Р. Участь місцевих органів влади у формуванні та реалізації державної політики: монографія. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2016. — 248 с.
4. Михайлова О.В. Политические сети: проблема эффективности и демократичности политических альянсов // Вестник Моск. ун-та. Сер. 21. Управление (государство и общество). 2011. № 3. С. 44—58.
5. Klijn E.-H., Koppenjan J. F. Network Management and Decision Making in Network: A Multi-Aktor Approach to Governance, Paper presented to the Third International Research Symposium on Public Management (IRSPM III), Aston University Business School, Birmingham: UK, 1999. pp. 25—33.
6. Provan K., Kenis P. Modes of Network Governance: Structure, Management and Effectiveness // Journal of Public Administration Research and Theory. — Vol. 18. — № 4. — P. 229—252.

References:

1. Agranoff, R. (2002), "Comparative aspects of realization of local self-government how experience useful to Ukraine is", Zakonodavche zabezpechennia mistseвого ta regionalnogo rozvytku Legislative providing of local and regional development, Blumington, USA, 20 March. URL: <http://pdp.sirko.net.ua/analytics/local-government/965-63a-a5-visnyk> (Accessed 7 June 2019).
2. Kozak, V. (2018), "Modernization of public management on the bases of network approach", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, vol. 1 (36), pp. 14—21.
3. Kotkovskiy, V. R. (2016), Uchast miszevyh organiv vladу u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky Participation of local authorities in forming and realization of state policy, Magistr, Kharkiv, Ukraine.
4. Mikhailova, O. V. (2011), "Political networks: problem of efficiency and democratic of political alliances", Vestnik Moskovskogo universiteta, no. 3, pp. 44—58.
5. Klijn, E.-H. and Koppenjan, J. F. (1999), "Network Management and Decision Making in Network: A Multi-Aktor Approach to Governance, Paper presented to the Third International Research Symposium on Public Management (IRSPM III)", Aston University Business School, Birmingham: UK, pp. 25—29.
6. Provan, K. and Kenis, P. "Modes of Network Governance: Structure, Management and Effectiveness", Journal of Public Administration Research and Theory, vol. 18, no. 4, pp. 229—252.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2019 р.

*Р. А. Кравченко,
аспірант, Національна академія державного управління при Президенті України
ORCID ID: 0000-0001-8438-6139*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.104

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРАТЕГІЮ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКУ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ПРИРОДНОГО І ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ

R. Kravchenko,
postgraduate student, The National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

TOWARD THE ISSUE OF THE STRATEGY OF NATURAL AND MAN-MADE EMERGENCIES RISK
REDUCTION IN UKRAINE

У статті окреслено світові підходи до зниження ризику катастроф. Зазначається, що в Україні є нагальна потреба у розробці, схваленні та реалізації стратегії зниження ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, відповідно до рекомендацій Сендайської рамкової програми зі зниження ризику катастроф на 2015–2030 роки, а також інших міжнародних зобов'язань.

Здійснено спробу віднайти українські аналоги найбільш близькі до термінів "disaster" та "disaster risk reduction". Зазначається, що процес запровадження в Україні кращого світового досвіду зі зниження ризику катастроф потребуватиме переосмислення основних категорій у цій сфері.

Враховуючи світові та європейські підходи до питань зниження ризику катастроф автором здійснено спробу їх опрацювання з метою формулювання пропозицій щодо змісту Стратегії зниження ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні.

Здійснено огляд наявних в Україні проблем у сфері природної і техногенної безпеки. Зазначається, що ризики виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні невпинно зростають.

Визначено мету цієї Стратегії, запропоновано перелік та зміст її стратегічних пріоритетів. Передбачається, що Стратегія забезпечить розбудову державної системи зниження ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, запровадить уніфікований підхід до протидії природним і техногенним загрозам. Підкреслюється, що основним компонентом широкомасштабного галузевого підходу до забезпечення природної та техногенної безпеки як на центральному, так і на місцевому рівні має стати План реалізації цієї Стратегії.

The article outlines global approaches to disaster risk reduction. It is noted that Ukraine has an urgent need to develop, approve and implement the Strategy of natural and man-made emergencies risk reduction, in accordance with the recommendations of the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030, as well as other international obligations.

In this paper was attempted to find Ukrainian analogs which closest to the terms "disaster" and "disaster risk reduction". It is noted that the process of introducing best international experience in disaster risk reduction in Ukraine will require a rethinking of the main categories in this area.

Taking into account the world and European approaches to issues of disaster risk reduction the author made an attempt to process them in order to formulate proposals on the content of the Strategy of natural and man-made emergencies risk reduction in Ukraine.

An overview of existing problems in Ukraine in the field of natural and man-made safety has been considered. It is noted that the risks of emergence of natural and man-made emergencies in Ukraine are steadily increasing.

The paper gives purpose of the Strategy of natural and man-made emergencies risk reduction in Ukraine, it is defined the list and content of its strategic priorities are proposed. It is determined that the Strategy should contribute to the achievement of sustainable development, the integration of issues of reducing the risk of natural and man-made disasters in the process of institutional reforms and strengthening the capacity of territorial communities to respond to emergencies. It is assumed the Strategy will ensure the development of a state system of natural and man-made emergencies risk reduction and introduce a unified approach to counteracting natural and man-made threats. It is emphasized the main component of a large-scale sectoral approach to the provision of natural and man-made safety at both central and local level should be the Plan of the implementation of this Strategy.

It is emphasized the need to implement local strategies of natural and man-made emergencies risk reduction.

Ключові слова: державне управління, ризик надзвичайних ситуацій, зниження ризику надзвичайних ситуацій, Сендайська рамкова програма, стратегія зниження ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

Key words: public administration, risk of emergencies, emergencies risk reduction, the Sendai Framework, the strategy of natural and man-made emergencies risk reduction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Невпинне зростання частоти та потужності стихійних лих і техногенних аварій викликають особливу увагу та стурбованість міжнародного співтовариства, обумовлюють суспільну вимогу щодо зниження ризику катастроф (далі — ЗРК). Адже їх руйнівні наслідки значно гальмують сталий економічний розвиток, збільшуючи витрати на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій (далі — НС), завдаючи соціальних, культурних та екологічних збитків.

Світова спільнота докладляє значних зусиль для зниження природного і техногенного ризику. Узгоджена на глобальному рівні політику ЗРК викладено в схваленій ООН Сендайській рамковій програмі зі зниження ризику катастроф на 2015—2030 роки (далі — СРП) [1], очікуваним результатом якої впродовж 15 років є істотне зниження ризику катастроф, втрат людського життя, здоров'я та засобів до існування, економічних, фізич-

них, соціальних, культурних та екологічних ресурсів як на національному, так і на місцевому рівнях. Індикаторами досягнення передбачених СРП результатів та мети визначено сім глобальних цільових завдань. Одне з таких завдань передбачає до 2020 року значно збільшити число країн, які прийняли національні і місцеві стратегії ЗРК [1, п. 18].

За висновками вітчизняних дослідників ризику виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні невпинно зростають [2, с. 13]. Здійснюючи багатосторонню співпрацю з ЄС у рамках політики Східного партнерства, Україна взяла на себе зобов'язання щодо розвитку взаємодії в галузі безпеки та підвищення стійкості. Порядок денний для країн-партнерів на середньострокову перспективу, сформований у спільному робочому документі [3], має три ключові цілі з питань протидії надзвичайним ситуаціям: впровадження комплексної політики управ-

ління ризиками катастроф, тісну співпрацю країн-партнерів з Механізмом цивільного захисту ЄС та схвалення стратегії зниження ризику катастроф відповідно до СРП [3, с. 33].

Водночас у звіті щодо виконання глобальних цільових завдань СРП, наданим Україною до Офісу ООН з питань зниження ризику катастроф у 2017 році, терміном схвалення стратегії ЗРК визначено 2030 рік [4]. Необхідно наголосити, що у 2030 році термін, на який розрахована СРП, завершиться, тож відтермінування виконання одного з основних етапів її впровадження, у свою чергу, призведе до невиконання всього комплексу завдань програми. Це рішення також ставить під загрозу реалізацію Україною ключових цілей з питань протидії НС в рамках Східного Партнерства. На наш погляд, таке рішення унеможливить подолання тенденції до зростання ризику НС в Україні.

Стратегія зниження в Україні ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру (далі — Стратегія) може стати ефективним інструментом із запровадження в Україні державної системи зниження ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру (далі — ЗРНС), комплексного вирішення питань, спрямованих на забезпечення суттєвого покращення стану захисту населення, території, навколишнього природного середовища та майна від НС. З огляду на це, Стратегія потребує невідкладної розробки, схвалення та реалізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняних наукових колах дедалі частіше згадується необхідність застосування нових підходів у сфері регулювання природної та техногенної безпеки, що спираються на поняття ризику. Проблематика інституційних, організаційних, правових та інших аспектів державного управління природною і техногенною безпекою, зокрема з питань запобігання НС, зниження ризиків їх виникнення відображена в працях С.О. Андрєєва [5], І.В. Гавронської [6], О.М. Євдіна [7], С.П. Іванюти [8], Л.В. Калиненко [7] та ін.

Попри наявність певних наукових напрацювань з питань державного управління ЗРНС, необхідно констатувати брак досліджень, спрямованих на створення теоретичного підґрунтя розробки та реалізації стратегічного документу, спрямованого на зниження в Україні ризику НС природного і техногенного характеру, запровадження державної системи ЗРНС.

Наочною є невідповідність сучасних підходів до зниження в Україні ризику НС природного і техногенного характеру ступеню значущості цієї проблеми та суспільним очікуванням. Забезпечення системності діяльності державних органів у відповідному напрямку потребує своєчасного виконання міжнародних зобов'язань України в частині розробки та прийняття відповідної Стратегії, що, в свою чергу, потребує окреслення концептуальних підходів до визначення її змісту та засобів впровадження.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ І ЗАВДАНЬ СТАТТІ

Метою статті є напрацювання пропозицій щодо забезпечення системності діяльності державних органів

у питаннях ЗРНС шляхом розробки та прийняття відповідної Стратегії.

Відповідно до мети у статті реалізуються такі завдання: 1) окреслити світові підходи до ЗРК; 2) здійснити спробу віднайти українські аналоги найбільш близькі до термінів "disaster" та "disaster risk reduction"; 3) оглянути наявні в Україні проблеми у сфері природної і техногенної безпеки; 4) запропонувати мету Стратегії ЗРНС, перелік та зміст її стратегічних пріоритетів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне бачення глобальних пріоритетів, що знайшло своє відображення у відповідних міжнародних деклараціях, зокрема в СРП [1], полягає в тому, що на противагу діяльності, спрямованої лише на ліквідацію наслідків катастроф, основну увагу слід зосереджувати на зниженні ризику втрат та збитків спричинених їх небезпечними факторами.

Стратегії ЗРК мають визначати цілі та завдання на довгострокову перспективу з конкретними орієнтирами, показниками і термінами. Відповідно до СРП вони мають бути спрямовані на запобігання зростанню ризику катастроф, зниження існуючого ризику, зміцнення економічної, соціальної, медичної та екологічної стійкості.

Захист прав людини, зокрема права на життя, відповідно до принципів міжнародного права в цій галузі, накладає на держави зобов'язання вживати належних заходів для запобігання шкоди внаслідок можливих катастроф.

Визнання державами цього зобов'язання підтверджується включенням заходів щодо ЗРК у національну політику і нормативно-правову базу. Узагальнені дані добірки національних доповідей про хід здійснення СРП [4] та інші джерела свідчать, що 26 країн світу прийняли закони, які безпосередньо стосуються зниження ризику катастроф, 64 держави повідомили про наявність спеціальної політики в області ЗРК.

Звіт про глобальну оцінку ЗРК — 2019 [9], посиляючись на джерела державної самостійної звітності, повідомляє про 47 країн, що затвердили національні стратегії ЗРК, та 103 країни, в яких такі стратегії проходять певні рівні узгодження, у тому числі 65 держав-членів ООН, які оцінили цей рівень вище 50% (ближчий до завершення) [9, с. 315]. Україна, як вже зазначалося, ще не розпочала розробку такої стратегії.

Відповідно до мети та завдань цієї статті здійснимо спробу віднайти українські аналоги найбільш близькі до термінів "disaster" та "disaster risk reduction", що використовуються в нормах міжнародного права щодо ЗРК.

У доповіді міжурядової робочої групи експертів, утвореної Генеральною Асамблеєю ООН з метою розробки індикаторів оцінки глобального прогресу СРП і термінології, що стосуються ЗРК, термін "disaster" визначається як серйозне порушення функціонування місцевої громади або суспільства в будь-якому масштабі внаслідок небезпечної події, що у поєднанні з умовами впливу, вразливості та потенціалу призводить до одного або декількох наслідків, таких як людські втрати, матеріальні, економічні та екологічні збитки і впливи [10, с. 13].

Як зазначає І.В. Гавронська, термін "disaster" у вітчизняній науці не має загальноприйнятого перекладу. Застосування поняття "катастрофа" є умовним, оскільки поняття "disaster" передається у перекладах самими різними значеннями і переважно не еквівалентними оригінальному [6, с. 202]. Науковець доводить, що сучасне значення терміну "disaster" визначається як "порушення" в результаті небезпечної події, і наголос, на її думку, потрібно зробити на тому, що "disaster" не є власне подією, а саме її результатом, який залежить від наявності небезпечної події та різного рівня загроз, вразливості та потенціалу [6, с. 204].

Зазначимо, що в українському правовому полі "катастрофа" поряд з такими термінами, як "інцидент", "стихийне лихо", "аварія", "пожежа" тощо віднесена до ряду подій. І лише "надзвичайна ситуація" визначається як обстановка, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена такими подіями. А Національний класифікатор НС визначає "надзвичайну ситуацію" безпосередньо як "порушення" [11].

Зазначене дає можливість стверджувати, що принаймні стосовно питань протидії природним і техногенним загрозам терміни "disaster" та "надзвичайна ситуація" можуть використовуватися як тотожні. А отже, поняття міжнародного права "disaster risk reduction", що у більшості випадків переводиться як зниження ризику катастроф, спираючись на традиційне в Україні розуміння поняття "надзвичайна ситуація", доцільно вживати у значенні "зниження ризику надзвичайних ситуацій".

З цих міркувань термін "зниження ризику надзвичайних ситуацій" використовується як у назві, так і в тексті статті у якості найбільш близького за значенням перекладу терміну "disaster risk reduction". Водночас цей приклад дає нам можливість зрозуміти, що процес запровадження в Україні кращого світового досвіду щодо ЗРК потребуватиме переосмислення основних категорій у цій сфері.

Як вже зазначалось, Україна не входить до переліку країн, що запровадили ефективні організаційно-правові механізми ЗРК.

Необхідно відзначити, що ще у 2009 році Європейською Комісією запропоновано Стратегію ЄС для підтримки ЗРК у країнах, що розвиваються [14], метою якої є сприяння сталому розвитку та подоланню бідності шляхом зменшення тягаря катастроф у бідних та найбільш вразливих країнах за допомогою вдосконаленого проєкту зі зниження ризиків. Впровадження Стратегії ЄС здійснюється за напрямками:

- сприяння розвитку питань ЗРК як пріоритетних на національному та місцевому рівнях, забезпечення міцної інституційної основи;

- сприяння ідентифікації, оцінці та моніторингу ризику катастроф, розвиток систем раннього попередження;

- підтримка використання знань, інновацій та освіти для створення культури безпеки та стійкості на всіх рівнях;

- сприяння зниженню основних факторів ризику;

- сприяння підвищенню готовності до катастроф для ефективного реагування на всіх рівнях [14].

Враховуючи світові та європейські підходи до питань ЗРК автором здійснено спробу їх опрацювання з метою формулювання пропозицій щодо змісту Стратегії зниження ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні.

Отже, Стратегія покликана визначити шляхи вдосконалення спроможностей держави, враховуючи наявні в Україні проблеми, а саме:

- зростання частоти та потужності небезпечних метеорологічних явищ, збитки від яких щороку збільшуються;

- зростання ризику НС техногенного характеру внаслідок значного техногенного перевантаження території України, критичного стану основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення;

- відсутність державної системи ЗРНС;

- несформованість національних правових та інституційних механізмів, визначених СРП, зокрема спеціального органу, що забезпечує координацію ЗРНС та здійснює функції Національної платформи ЗРК;

- невідповідність національного законодавства у сфері природної і техногенної безпеки законодавству ЄС, що зокрема ускладнює приєднання України до Механізму цивільного захисту ЄС;

- відсутність системи моніторингу і прогнозування ризиків виникнення НС;

- незадовільний рівень запровадження у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування практики проведення оцінок ризику НС, відсутність методики оцінки такого ризику;

- не забезпечення доступу громадськості до інформації загальнодержавної та інших баз даних НС та подій;

- низький рівень поширення інформації щодо рівнів ризику НС, відсутність національного та місцевих реєстрів техногенних і природних загроз;

- моральне та фізичне застарівання діючих систем централізованого оповіщення, щорічне скорочення мережі проводового радіомовлення, що використовується для оповіщення населення про загрозу або виникнення НС.

Метою Стратегії має стати сприяння досягненню сталого розвитку, інтеграція ЗРНС у процеси інституційних реформ та зміцнення спроможності територіальних громад з протидії НС.

До переліку стратегічних пріоритетів має бути включено:

- зміцнення правового та інституційного потенціалу ЗРНС;

- зміцнення інституційних механізмів та можливостей органів публічної влади на центральному та місцевому рівнях для реалізації заходів ЗРНС;

- створення безпечних та стійких до НС територіальних громад;

- підвищення обізнаності громадян щодо ризику НС, заохочування підприємств, установ та організацій до ЗРНС.

Зазначений перелік стратегічних пріоритетів ЗРНС не є виключним та жодним чином не зменшує значення інших напрямів діяльності щодо зниження природного і техногенного ризику, які нині вже здійснюються або можуть бути запроваджені в майбутньому.

Перший пріоритет — зміцнення правового та інституційного потенціалу ЗРНС.

Реалізація пріоритету має передбачати побудову державної системи ЗРНС шляхом чіткого визначення суб'єктів цієї системи, а також ролей і обов'язків, що на них покладаються.

Шляхами досягнення очікуваного результату пропонується визначити:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення ЗРНС, врегулювання міжвідомчої взаємодії у цій сфері;

- формування та розвиток національних інституційних механізмів ЗРНС;

- зміцнення потенціалу щодо збору, оцінки та аналізу інформації, підтримання в актуальному стані баз даних НС та подій;

- забезпечення проведення оцінок природного і техногенного ризику на місцевому та державному рівнях, доступу громадськості до результатів таких оцінок;

- визначення та запровадження комплексу заходів ЗРНС;

- підвищення спроможностей сил цивільного захисту щодо запобігання та ліквідації НС;

- підтримка досліджень з метою зменшення існуючих та запобігання новим ризикам, обмін інформацією та співпраця з науковими та науково-дослідними установами.

Другий пріоритет — зміцнення інституційних механізмів та можливостей органів публічної влади на центральному та місцевому рівнях для реалізації заходів ЗРНС.

Реалізація пріоритету має передбачати забезпечення всесторонньо орієнтованого впровадження ЗРНС у процеси розвитку інституцій держави.

Шляхами досягнення очікуваного результату пропонується визначити:

- інтеграція ЗРНС до стратегічних документів з розвитку та реформування органів публічної влади та сфер суспільного життя;

- забезпечення напрацювання нормативно-правової бази ЗРНС, галузевих стандартів, норм, правил та методичного супроводу впровадження правових норм у цій сфері;

- запровадження системи моніторингу і прогнозування ризиків виникнення НС із врахуванням інтересів ЗРНС;

- покращення міжвідомчої співпраці та координації дій органів публічної влади з питань ЗРНС;

- утворення структурних підрозділів або покладання обов'язків щодо ЗРНС на існуючі структурні підрозділи центральних та місцевих органів виконавчої влади, забезпечення контролю за виконанням планів реалізації Стратегії;

- сприяння та підтримка угод про регіональне та міжнародне співробітництво;

- запровадження системи навчання та підвищення кваліфікації осіб керівного складу та фахівців з питань ЗРНС.

Третій пріоритет — створення безпечних та стійких до НС територіальних громад.

Реалізація пріоритету має передбачати зниження рівнів природних і техногенних загроз, схильності до цих

загроз населення, а також зменшення його соціально-економічної вразливості до небезпечних чинників НС у межах територіальних громад та держави у цілому.

Шляхами досягнення очікуваного результату пропонується визначити:

- забезпечення фінансової підтримки створенню безпечних та стійких до НС територіальних громад з боку держави;

- запровадження пілотних проектів в об'єднаних територіальних громадах з різними видами загроз;

- забезпечення інтеграції ЗРНС до програм і планів заходів щодо економічного та соціального розвитку, розробка окремих програм, планів, оперативних документів тощо з питань ЗРНС.

- створення у складі виконавчих органів об'єднаних територіальних громад організаційних структур з питань ЗРНС;

- забезпечення повсюдності проведення оцінок ризику НС на місцевому рівні;

- забезпечення впровадження заходів ЗРНС на місцевому рівні, виділення необхідних коштів та ресурсів;

- покращення захисту, модернізація і забезпечення стійкості об'єктів критичної інфраструктури, освітніх і медичних установ, інших життєво важливих об'єктів;

- вдосконалення механізмів контролю за дотриманням будівельних норм і плануванням землекористування;

- забезпечення охорони навколишнього природного середовища та зміцнення екосистем;

- впровадження нових технологій на державному та місцевому рівнях для забезпечення раннього попередження та оповіщення про НС;

- впровадження ефективних механізмів підвищення рівнів готовності та реагування на НС;

- здійснення розрахунків та накопичення резервів на випадок виконання заходів з відновлення після НС і життєзабезпечення постраждалого населення;

- забезпечення обміну інформацією та співробітництва на місцевому рівні з метою сприяння обміну можливостями, створення об'єктів для реагування на НС та ліквідації їх наслідків;

- забезпечення обізнаності територіальних громад про сутність ризику НС та можливостей щодо його зниження;

- залучення уразливих груп населення (жінок, дітей, людей похилого віку, людей з хронічними хворобами та інвалідністю тощо) до складання планів щодо ЗРНС.

Четвертий пріоритет — підвищення обізнаності населення щодо ризику НС, заохочування підприємств, установ та організацій до зниження такого ризику.

Реалізація пріоритету має передбачати забезпечення наявності у відкритому доступі всієї інформації про ризик НС і рекомендацій щодо дій населення, а також запровадження правових та адміністративних механізмів стимулювання ЗРНС.

Шляхами досягнення очікуваного результату пропонується визначити:

- запровадження механізмів стимулювання ЗРНС, спрямованих на інвестування у зниження ризику НС, впровадження інновацій тощо;

- покращення зв'язку та обміну інформацією між заінтересованими установами з питань ідентифікації, оцін-

ки ризику НС та заходів щодо його зниження, забезпечення координації такої взаємодії;

забезпечення наявності у широкому доступі актуальної інформації, що містить статистичні дані про НС, оцінки ризику НС на відповідних територіях, а також дані моніторингу тенденцій, пов'язаних із новими ризиками;

розроблення типових навчальних програм з питань ЗРНС для вивчення у закладах освіти, навчально-методичних центрах, навчально-консультаційних та консультаційних пунктах сфери цивільного захисту;

підвищення обізнаності та поінформованості громадськості з питань розуміння ризику НС, його рівнів та важливості ЗРНС за допомогою медіа кампаній, соціальних мереж, тренінгів, навчальних вправ тощо;

залучення молоді та громадянськості до реалізації заходів і популяризації питань ЗРНС.

Складовою частиною Стратегії має стати План її реалізації.

План реалізації Стратегії вбачається як оперативний документ, метою якого є детальна інформація про стратегічні пріоритети, очікувані результати та дії, спрямовані на інтеграцію ЗРНС у стратегії та плани розвитку центральних та місцевих органів виконавчої влади, розширення можливостей протидії НС та забезпечення стійкості територіальних громад, запобігання новим ризикам.

У контексті подальшого впровадження в нашій державі реформи з децентралізації влади, одним із засобів зниження ризику НС та побудови стійких громад мають стати місцеві стратегії ЗРНС. Необхідно зазначити, що поради органам місцевого самоврядування щодо розробки та впровадження цілісної та інтегрованої стратегії зниження ризику та підвищення стійкості на місцевому рівні надані Офісом ООН зі зниження ризику катастроф у Керівництві з впровадження таких місцевих стратегій [13].

Отже, нині, в часи значних соціальних та політичних змін, відповідаючи на прагнення українського суспільства до реформ, упровадження європейських стандартів безпеки і наближення до кращих світових практик, Стратегія ЗРНС стане консолідуючим чинником на шляху до євроінтеграції, ефективної співпраці з країнами ЄС.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У роботі розглянуті питання розробки в Україні стратегії зниження ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, напрацюванні пропозицій щодо забезпечення системності діяльності державних органів у питаннях ЗРНС.

Окреслено світові підходи до зниження ризику катастроф. Зазначається, що переважна більшість держав світу знижує такий ризик приймаючи належні заходи, в тому числі за допомогою нормативно-правового регулювання, з метою запобігання НС, пом'якшення їх наслідків та забезпечення готовності до них, позаяк вітчизняні управлінські механізми, спрямовані на зниження ризику НС, не отримали поки що широкого практичного застосування.

Здійснено спробу віднайти українські аналоги найбільш близькі до термінів "disaster" та "disaster risk reduction". Спираючись на традиційне в Україні розумін-

ня поняття "надзвичайна ситуація", пропонується при використанні в українському перекладі поняття "disaster risk reduction" вживати найбільш близький з українських його аналогів — "зниження ризику надзвичайних ситуацій".

Здійснено огляд наявних в Україні проблем у сфері природної і техногенної безпеки. Зазначається, що в Україні є нагальна потреба у розробці, схваленні та реалізації Стратегії зниження ризику надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, відповідно до завдань Сендайської рамкової програми зі зниження ризику катастроф на 2015—2030 роки, а також інших міжнародних зобов'язань.

Запропоновано мету Стратегії ЗРНС, перелік та зміст її стратегічних пріоритетів. Визначено, що метою Стратегії має стати сприяння досягненню сталого розвитку, інтеграція ЗРНС у процеси інституційних реформ та зміцнення спроможності територіальних громад з протидії НС. Передбачається, що Стратегія забезпечить уніфікований підхід до протидії природним і техногенним загрозам.

Таким чином, Стратегія ЗРНС покликана забезпечити суттєве покращення стану захисту населення, території, навколишнього природного середовища та майна від НС, запровадити державну систему ЗРНС.

Перспективи подальших наукових досліджень визначаються необхідністю ґрунтовного опрацювання організаційних та правових засад державного управління ЗРНС, переосмислення основних категорій у цій сфері.

Література:

1. Resolution adopted by the General Assembly on 3 June 2015: 69/283. Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030 [Electronic resource] // UN, 2015, 24 p. Available from <http://www.preventionweb.net/files/resolutions/N1516716.pdf>
2. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2016 рік [Електронний ресурс] // Укр. НДІ цивільного захисту ДСНС України, 2017. — 356 с. — Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/files/2017/8/18/Analit%20dopovid/vstup.pdf>
3. Eastern Partnership — 20 Deliverables for 2020: Focusing on key priorities and tangible results [Electronic resource] // European Commission, Brussels, 2017, 51 p. Available from https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2017_300_f1_joint_staff_working_paper_en_v5_p1_940530.pdf
4. Monitoring of the Sendai Framework: An Introduction. Available from <https://www.preventionweb.net/drr-framework/sendai-framework-monitor/>
5. Андреев С.О. Інституціональні засади розвитку державних систем цивільного захисту: дис.... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Андреев С.О. — К., 2017. — 532 с.
6. Гавронська І.В. Немає нічого природного в катастрофах. Зміст поняття disaster у контексті норм міжнародного права щодо зниження ризиків катастроф / І.В. Гавронська // Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту. — 2017. — вип. 43, Т. 2. — С. 202—206.
7. Євдін О.М., Калиненко Л.В. Моніторинг і прогнозування ризику виникнення надзвичайних ситуацій

в Україні — сучасний стан та проблеми / О.М. Євдін, Л.В. Калиненко // Наук. вісник: Цивільний захист та пожежна безпека. — 2016. — № 2 (2). — С. 75—82.

8. Іванюта С. П. Наукові основи оцінки ризиків і загроз екологічній безпеці регіонів України: дис. ... д-ра техн. наук: спец. 21.06.01 / Іванюта Сергій Петрович — К., 2017. — 323 с.

9. Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction [Electronic resource] // UNISDR, Geneva, 2019, 472 p. Available from https://gar.unisdr.org/sites/default/files/reports/2019-05/full_gar_report.pdf

10. Report of the open-ended intergovernmental expert working group on indicators and terminology relating to disaster risk reduction [Electronic resource] // United Nations, 2016, 41 p. Available from <https://undocs.org/en/A/71/644>

11. Національний класифікатор ДК 019:2010 "Класифікатор надзвичайних ситуацій". — К.: Держспоживстандарт України. — 2010. — 19 с. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10>

12. EU strategy for supporting disaster risk reduction in developing countries [Electronic resource] // Commission of the European Communities, Brussels, 2009,

13. Available from https://www.preventionweb.net/files/8653_COM200984ENACTEf.pdf

13. Implementation guide for local disaster risk reduction and resilience strategies [Electronic resource] // UNISDR, Geneva, 2018, 94 p. Available from https://www.unisdr.org/files/57399_drrresiliencepublicreview.pdf

References:

1. United Nations (2015), "Resolution adopted by the General Assembly on 3 June 2015 : 69/283. Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015—2030", available at: <http://www.preventionweb.net/files/resolutions/N1516716.pdf> (Accessed 28 June 2019).

2. Ukrainian Civil Protection Research Institute (2017), "Analytical review of the state of man-made and natural safety in Ukraine for 2016", available at: <http://www.dsns.gov.ua/files/2017/8/18/Analit%20dopovid/vstup.pdf> (Accessed 28 June 2019).

3. European Commission (2017), "Eastern Partnership - 20 Deliverables for 2020: Focusing on key priorities and tangible results", available at: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2017_300_f1_joint_staff_working_paper_en_v5_p1_940530.pdf (Accessed 28 June 2019).

4. PreventionWeb (2019), "Monitoring of the Sendai Framework: An Introduction", available at: <https://www.preventionweb.net/drr-framework/sendai-framework-monitor/> (Accessed 28 June 2019).

5. Andreiev, S.O. (2017), "Institutional framework of the development of state systems of civil protection", Ph.D. Thesis, Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

6. Havronska, I.V. (2017), "There is nothing natural about disaster. Concept of disaster in the context of international law acts on disaster risk reduction", Nauk.

visnyk Uzhhorodskoho nats. un-tu, vol. 43, no. 2, pp. 202—206.

7. Yevdin, O.M. and Kalynenko, L.V. (2016), "Monitoring and predicting the risk of occurrence of emergencies in Ukraine — current status and problems", Nauk. visnyk: Tsyvilnyi zakhyst ta pozhezhna bezpeka, vol. 2 (2), pp. 75—82.

8. Ivaniuta, S.P. (2017), "Scientific fundamentals of assessment of risks and threats for ecological security of Ukrainian regions", Ph.D. Thesis, ecological security, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine.

9. UNISDR (2019), "Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction", available at: https://gar.unisdr.org/sites/default/files/reports/2019-05/full_gar_report.pdf (Accessed 28 June 2019).

10. United Nations (2016), "Report of the open-ended intergovernmental expert working group on indicators and terminology relating to disaster risk reduction", available at: <https://undocs.org/en/A/71/644> (Accessed 28 June 2019).

11. State Committee of Ukraine for Technical Regulation and Consumer Policy (2010), "National Classifier of the DK 019: 2010 "Classifier of Emergencies"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10> (Accessed 28 June 2019).

12. Commission of the European Communities (2009), "EU strategy for supporting disaster risk reduction in developing countries", available at: https://www.preventionweb.net/files/8653_COM200984ENACTEf.pdf (Accessed 28 June 2019).

13. UNISDR (2018), "Implementation guide for local disaster risk reduction and resilience strategies", available at: https://www.unisdr.org/files/57399_drrresiliencepublicreview.pdf (Accessed 28 June 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.07.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 351; 69: 001.4

А. В. Гаврилов,
аспірант кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна академія управління персоналом,
керівник Департаменту реалізації програм Міждержавної гільдії інженерів-консультантів
ORCID ID: 0000-0001-9486-6603

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.111

ІНЖИНІРИНГ ТА КОНСАЛТИНГ У БУДІВНИЦТВІ: КАТЕГОРІЙНО-ПОНЯТІЙНИЙ АСПЕКТ

A. Havrylov,
postgraduate student of the Public Administration Department, Interregional Academy of Personnel Management,
Head of Programmes Implementation Department, Interstate Consultants Engineer Guide

ENGINEERING AND CONSULTING IN CONSTRUCTION: CATEGORY AND CONCEPTUAL ASPECTS

У статті розкрито сутність понять "інжиніринг" та "консалтинг" у будівництві. За результатами проведеного дослідження визначено, що категорія "інжинірингові послуги у будівництві" (діяльність інженера-консультанта спрямована на отримання задокументованого результату), традиційно складається з двох взаємопов'язаних послуг — інжинірингу та консалтингу, які у поєднанні створюють комплекс заходів, націлених на досягнення відповідного результату у будівництві. Встановлено, що категорія "інжиніринг" є законодавчо регламентованим визначенням, а відсутність закріпленого на законодавчому рівні визначення терміну "консалтинг", який необхідний для класифікації консалтингових послуг у будівництві, дещо ускладнює процедуру прийняття замовником рішення щодо залучення до реалізації проекту інженерів-консультантів відповідної спеціалізації. Встановлено, що консалтинг у будівництві можна розглядати як діяльність, метою якої є надання послуг аналітичного та економічного виду, спрямованих на визначення переліку завдань, необхідних для реалізації проекту та всебічного інформування замовника будівництва (інвестора) щодо всіх аспектів реалізації проекту вже на передпроектній стадії. Визначено, що консалтингові послуги у будівництві, які надаються у складі інжинірингу, притаманні замовнику будівництва (інвестору) і спрямовані на виконання типового переліку завдань. За результатами аналізу сутності інженерно-консультаційних послуг у будівництві наведено авторське визначення термінів "інжиніринг" та "консалтинг", які можуть бути використані замовниками будівництва (інвесторами) у разі визначення переліку послуг, які на договірних засадах можуть бути надані інженером-консультантом під час реалізації інвестиційно-будівельних проектів на всіх стадіях їх реалізації.

The article offers an insight and "consulting" in construction. Results of the research allow identifying the category of "engineering services in construction" (a consulting engineer's operation aimed at obtaining a documented deliverable) as traditionally comprising two interrelated services — engineering and consulting, that together create a set of measures headed toward achieving a relevant result in construction. Engineering and consulting services may be provided to a construction contractor or an investor at different stages of the investment construction project implementation. It is determined that the category of "engineering" is a legislated definition while there is no legislative definition for the term "consulting" that can be used to classify consulting services in construction, which to some extent complicates the procedure of the client's decision-making to involve consulting engineers of a corresponding field in project implementation. The article ascertains that consulting in construction can be regarded as activity whose goal is providing services of analytical and economic kind, which are focused on identifying a list of tasks needed to implement the project and give comprehensive information to the client of construction (investor) about all aspects of the project implementation as early as at the pre-implementation stage. It is discovered that consulting services in construction, which are provided as part of engineering are typical of the construction client (investor) and are directed at fulfilling a standard set of tasks. After analyzing the core essence of engineering and consulting services in construction, the author presents his own definition of the "engineering" and "consulting" terms that can be used by construction clients (investors) when identifying a list of services that the consulting engineer can render on contractual conditions during implementation of investment and construction projects at all stages of their realization.

Ключові слова: інженерно-консультаційні послуги, інжиніринг, консалтинг, реалізація, інвестиційно-будівельний проект, замовник, інвестор, інженер-консультант.

Key words: engineering and consulting services, engineering, consulting, implementation, investment and construction project, client, investor, consulting engineer.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку будівельної галузі України все більшого розповсюдження набуває формування ринку інженерно-консультаційних послуг у будівництві.

Передумови створення ринку інженерно-консультаційних послуг у будівництві виникли з появою такої інституції як інженер-консультант. Інжинірингово-консалтингові послуги можуть надаватись замовнику будівництва або інвесто-

ру на різних стадіях реалізації інвестиційно-будівельного проекту. Категорія "інжиніринг" є законодавчо регламентованим визначенням, а відсутність закріпленого на законодавчому рівні визначення терміну "консалтинг", який може бути використаний для класифікації консалтингових послуг у будівництві дещо ускладнює процедуру прийняття замовником рішення щодо залучення до реалізації проекту інженерів-консультантів відповідної спеціалізації.

Виходячи з викладеного, на сьогодні актуальним є питання виокремлення поняття "консалтинг у будівництві" як окремого виду інженерно-консультативних послуг у будівництві. Вирішенню цього питання присвячене це наукове дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Релевантність тематики, пов'язаної з інжинірингово-консалтинговою діяльністю характеризується відсутністю систематизованих та комплексних досліджень щодо розмежування понять "інжиніринг" та "консалтинг". Більшість дослідників у першу чергу розглядають інжинірингово-консалтингову діяльність як комплекс інжинірингово-консалтингових послуг.

Слід зазначити, що особливу увагу інжинірингово-консалтинговим послугам у будівництві приділили такі фахівці: Ю.Л. Бошицький, М.В. Венецька, В.П. Нагребельний, О.М. Непомнящий та інші.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою цієї статті є визначення сутності понять інжиніринг та консалтинг у будівництві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З метою розвитку в Україні ринку інжинірингово-консалтингових послуг європейського рівня наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 08.08.2017 р. № 192 "Про внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників Випуск 64 "Будівельні, монтажні та ремонтно-будівельні роботи" було внесено зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників Випуску 64 "Будівельні, монтажні та ремонтно-будівельні роботи". Згідно з цими змінами в Україні було запроваджено нову професію "інженер-консультант (будівництво)".

Професія "інженер-консультант (будівництво)" була внесена до Національного класифікатора України ДК 003:2010 "Класифікатор професій" наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 26.10.2017 № 1542. "Про затвердження Зміни № 6 до національного класифікатора України ДК 003:2010".

Таким чином, замовники будівництва (інвестори) можуть на договірних засадах залучати до реалізації інвестиційно-будівельних проектів інженерів-консультантів (юридичних або фізичних осіб).

Найбільш змістовне визначення поняття "інженер-консультант" наведено у Мінімальних вимогах з охорони праці на тимчасових або мобільних будівельних майданчиках, затверджених наказом Міністерства соціальної політики України від 23.06.2017 № 1050 "Про затвердження Мінімальних вимог з охорони праці на тимчасових або мобільних будівельних майданчиках". Цим документом визначено, що "інженер-консультант у будівництві (керівник будівництва) — фізична особа з кваліфікаційним рівнем, підтвердженим третьою стороною, або юридична особа (інжинірингова компанія, яка має у своєму складі фахівців з кваліфікаційним рівнем, підтвердженим третьою стороною), яка в межах повноважень, делегованих замовником,

здійснює керівництво реалізацією проекту, надає замовнику консультації щодо вибору оптимальних шляхів його реалізації, приймає від його імені відповідні рішення або виконує інші функції".

Інжинірингово-консалтингова діяльність у будівництві представлена двома видами послуг — інжиніринговими та консалтинговими. Загальне визначення терміну "інжиніринг" регламентовано статтею 1 Закону України "Про архітектурну діяльність": "інжиніринг" — діяльність із надання послуг інженерного та технічного характеру, до яких належать проведення попередніх техніко-економічних обґрунтувань і досліджень, експертиза проекту, розроблення програм фінансування будівництва, організація виготовлення проектною документації, проведення конкурсів і торгів, укладання договорів підяду, координація діяльності всіх учасників будівництва, а також здійснення технічного нагляду за будівництвом об'єкта архітектури та консультації економічного, фінансового або іншого характеру. Визначення інжинірингу, наведене у зазначеному законі, включено до Податкового кодексу України. Водночас визначення поняття "консалтинг у будівництві" законодавством не регламентовано.

За усталеною практикою інженерно-консультативні послуги у сфері будівництва надаються відповідно до укладених договорів про надання таких послуг. Сторонами таких договорів є замовник будівництва (інвестор) та інженер-консультант (юридична або фізична особа). Слід зазначити, що перелік інженерно-консультативних послуг у сфері будівництва є значно ширшим, ніж визначено у Законі України "Про архітектурну діяльність" та Податковому кодексі України.

Замовник будівництва (інвестор) може замовити будь-які інженерно-консультативні послуги залежно від власних потреб та особливостей об'єкта будівництва на різних стадіях реалізації проекту. Проте відсутність чіткого розмежування між термінами "інжиніринг" та "консалтинг" певною мірою ускладнює процес прийняття замовником (інвестором) рішення щодо залучення до реалізації інвестиційно-будівельного проекту інженерів-консультантів (юридичних або фізичних осіб) за відповідними напрямками реалізації проекту.

Термін "інжиніринг" визначається як сукупність інженерних послуг, наданих клієнту, яка зазвичай, складається з проектування, надання ліцензій, ноу-хау, пусконаладжувальних робіт. Інжиніринг може охоплювати підготовку кадрів [1].

На нашу думку, більш відповідним для будівництва є таке визначення терміну "інжиніринг": інжиніринг — це інженерно-консультативні послуги, відокремлені в самостійну сферу діяльності, комплекс послуг комерційного характеру з підготовки і забезпечення процесу виробництва і реалізації продукції, з обслуговування будівництва та експлуатації промислових, інфраструктурних, сільськогосподарських та інших об'єктів [2].

На сьогодні має місце певне ототожнення термінів "інжиніринг" та "консалтинг". Іноді застосовують терміни "консалтинговий інжиніринг" та "інжиніринговий консалтинг (консультування)".

На нашу думку доцільно дослідити походження зазначених термінів.

Слово "інжиніринг" походить від "engineering", яке в свою чергу походить від латинського слова *ingenium* — винахідливість; вигадка; знання [3]. Переклад англійського слова "consulting" означає "консультування", "надання порад", "надання допомоги", і навіть "лікування". Але консалтингові компанії не тільки консультують, а й виконують іншу різноманітну роботу на замовлення

клієнта. Також сучасне консультування не зводиться до надання порад, а включає в себе низку процесів: від збору і аналізу інформації — до впровадження. Тому визначення консалтингу як поради не повністю відображає його сутність [4].

У світовій теорії та практиці консалтингу найбільш поширені два підходи до визначення поняття консалтингу.

Перший підхід — це підхід, за яким консалтинг розглядають із функціональної точки зору (автор — Ф. Стілі). За цим підходом під процесом консультування розуміється будь-яка форма надання допомоги щодо змісту, процесу або структури завдання або серії завдань, коли консультант сам не відповідає за виконання завдання, але допомагає тим, хто є відповідальним за виконання завдання [5]. Іншими словами, людина займається консультуванням кожного разу, коли надає відповідні поради, але безпосередньо не здійснює керівництва, а керує процесом виконання своїх рекомендацій.

Другий підхід пов'язаний з проведенням діяльності (автори — Л. Грейнер і Р. Метцгер). У межах цього підходу консультування розглядається як спеціалізована професійна служба, що має певні ознаки. "Управлінське консультування — це консультативна служба, що працює за контрактом і надає послуги організаціям за допомогою спеціально навчених і кваліфікованих осіб, які допомагають організації-замовнику виявити управлінські проблеми, проаналізувати їх, дають рекомендації щодо вирішення цих проблем і сприяють, за необхідності, виконанню рішень". У цьому визначенні акцентується увага на ролі консультанта як радника і робиться припущення, що таку допомогу може бути надано професіоналами, які перебувають на різних щаблях організаційної ієрархії. Керівник, таким чином, може також виступати як консультант для вищих і нижчих рівнів ієрархії в тому випадку, якщо поради носять рекомендаційний характер [6].

Зазначені підходи взаємодоповнюють один одного, тому що в управлінському аспекті категорія "консультування" виступає не тільки як професійна допомога, а і як спосіб надання професійної допомоги. На думку М. Кубра, немає сумніву в тому, що управлінське консультування є самостійним сектором професійної діяльності. Водночас управлінське консультування є засобом надання допомоги організаціям або відповідальним особам як в удосконаленні методів управління і ведення бізнесу, так і в частині підвищення особистої та організаційної ефективності [7]. Ці підходи можуть застосовуватися не тільки консультантами, для яких консалтингові послуги є основною роботою, а й компетентними особами, основним видом діяльності яких є навчання, проведення тренінгів, дослідження, розроблення і оцінка проектів тощо. Для досягнення результатів ці люди повинні володіти навичками консультування і слідувати правилам поведінки у професійному консультуванні.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що інжинірингові послуги у будівництві безпосередньо пов'язані зі створенням матеріальних фондів та контролем за будівництвом і передбачають залучення до реалізації інвестиційно-будівельних проектів фахівців за інженерними напрямками діяльності, а саме: складання технічних завдань, складання планів та графіків виконання будівельних робіт та контроль за їх дотриманням, розроблення проектної документації, здійснення технічного нагляду за будівництвом, здійснення технічних обстежень, виявлення недоліків у виконаних будівельних роботах та контроль за їх усуненням тощо.

Разом з тим, консалтингові послуги у будівництві пов'язані зі створенням матеріальних фондів опосередковано, тому насамперед полягають у зборі інформації,

її аналізі та наданні за результатами аналізу порад, консультацій та рекомендацій, а також у нагляді за їх виконанням. Водночас на різних стадіях реалізації інвестиційно-будівельного проекту консалтингові послуги окрім інженерів можуть надавати і інші фахівці за відповідними напрямками діяльності, а саме: юриспруденцією, економікою, договірними відносинами, зв'язками з громадськістю, процедурами закупівель, проектуванням, вирішенням спорів та суперечок, а також медіацією.

На нашу думку, консалтингові послуги у будівництві відповідають переліку завдань, що зазвичай виконує замовник будівництва (інвестор), а отже, виконавець консалтингових послуг може залучатись замовником будівництва (інвестором) вже на передпроектній стадії реалізації інвестиційно-будівельного проекту.

Інженер-консультант відповідно до умов укладеного із замовником (інвестором) договору, може надавати послуги, згідно із завданнями, виконання яких є передумовою успішної реалізації інвестиційно-будівельного проекту, а саме: брати участь у розробленні соціально-економічного обґрунтування доцільності розроблення проекту та концепції реалізації проекту, здійснювати збір вихідних даних для проектування, у тому числі містобудівних умов і обмежень, технічних умов, складання завдання на проектування, здійснювати складання конкурсної документації на виконання проектних та будівельних робіт та брати участь в оцінюванні конкурсних пропозицій, готувати договірну документацію тощо.

Слід зазначити, що базовий перелік послуг, розроблений за результатами аналізу діяльності вітчизняних інженерів-консультантів, які інженер-консультант (суб'єкт господарювання) може надавати клієнту, був представлений у Збірнику офіційних документів і роз'яснень "Ціноутворення у будівництві. Проте зазначений перелік носить загальний характер і не розмежовує поняття "інжиніринг" та "консалтинг".

Консалтингові послуги можуть надаватись у межах делегування на договірних засадах замовником інженеру-консультанту власних функцій, а саме: управління проектом (виконання функцій менеджера проекту); залучення до реалізації проекту необхідних фахівців; розподіл ризиків та відповідальності за складовими між учасниками інвестиційно-будівельного проекту; оцінювання необхідних витрат (коштів, часу і матеріальних ресурсів); моніторинг вартості будівельних матеріалів, обладнання та устаткування; нагляд за реалізацією положень укладених договорів; організація управління з охорони праці на будівельному майданчику, у тому числі — розроблення плану з охорони праці.

На інженера-консультанта можуть покладатись обов'язки: ведення реєстру документації, передбаченої договором, загальної звітності, обліку змін у договірній та проектній документації; проведення нарад з метою контролю за виконанням сторонами умов укладеного договору в частині дотримання строків виконання положень договору, графіків тощо; ведення протоколів нарад та інформування всіх учасників, контроль за виконанням протокольних рішень; створення єдиної бази для планування, упорядкування кошторисів і контролю за витратами; встановлення зв'язку між роботами, передбаченими проектом і системою ведення бухгалтерського обліку тощо.

Інженер-консультант може здійснювати: прогнозування та надання пропозицій щодо упередження виникнення позаштатних ситуацій, участь у вирішенні таких ситуацій, розробленні заходів щодо уникнення позаштатних ситуацій у подальшому; взаємодія з наглядовими органами,

природоохоронними органами, органами місцевого самоврядування, громадськістю; перевірку рахунків-фактур, виставлених проектувальниками або підрядниками за виконані роботи, надані послуги, поставлені матеріали, устаткування та обладнання; підготовку та узгодження між сторонами (у разі виникнення необхідності) змін, доповнень або додаткових угод до укладеного договору тощо.

Також, на нашу думку, до консалтингових послуг у будівництві слід віднести вирішення спорів, що виникають між учасниками реалізації інвестиційно-будівельного проекту та медіацію.

Слід зазначити, що медіація — це неформалізована, але чітко структурована процедура врегулювання спору за участі нейтрального посередника (медіатора), який підтримує сторони у досягненні ними взаємовигідного рішення. Медіація має добровільний, а не обов'язковий характер: сторони за власним бажанням можуть припинити медіацію або продовжити її. Сторони самі або доходять згоди, або ні. За них ніхто не приймає рішень. Однією з умов медіації є її конфіденційність: усе, що відбувається під час медіації, залишається в таємниці. Медіація як шлях урегулювання спору, зорієнтована, насамперед, на врахування інтересів сторін: віднаходження рішення не обмежується виключно правовим предметом спору, воно охоплює широкі коло питань, пов'язаних із економічними, фінансовими або особистими інтересами сторін.

Водночас медіатор, на відміну від третейського судді / арбітра, не виносить жодних рішень. Він, передусім, підтримує сторони на шляху розроблення ними власного рішення. Існують різні підходи до визначення ролі і функцій медіатора. Наприклад, роль медіатора може обмежуватися лише функцією сприяння, тобто він допомагає сторонам налагодити комунікацію між собою та провести переговори. У ході так званої "оцінювальної" медіації медіатор на підставі аналізу спору вповноважений надати сторонам свою оцінку. Однак висновок медіатора у спорі не зобов'язує сторони до відповідних кроків.

Таким чином, пропонується визначення понять "інжиніринг" та "консалтинг" у будівництві в авторській редакції, які відповідатимуть інжиніринговій та консалтинговій діяльності в процесі реалізації інвестиційно-будівельного проекту:

Консалтинг (консалтингова діяльність у будівництві) — діяльність, пов'язана із наданням послуг аналітичного та економічного виду у будівництві, до яких належать: проведення попередніх техніко-економічних обґрунтувань і досліджень; збір вихідних даних для проектування; проведення конкурсів і торгів на виконання проектних та будівельних робіт; виконання функцій замовника будівництва; розподіл ризиків між учасниками реалізації проекту; складання договірної документації; управління проектами; участь у вирішенні спорів та медіація; консультації економічного, фінансового або іншого характеру.

Інжиніринг (інжинірингова діяльність у будівництві) — діяльність із надання послуг інженерного та технічного характеру у будівництві, до яких належать: організація виготовлення проектної документації; експертиза проектів; розроблення методологій реалізації проекту, програм робіт та мережних графіків; розроблення програм та графіків фінансування будівництва; укладання договорів підряду; координація діяльності всіх учасників будівництва; здійснення авторського та технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури а також технічних обстежень.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз свідчить, що в широкому розумінні консалтинг у будівництві є складовою інжинірингу.

Консалтинг у будівництві можливо розглядати як окремий вид діяльності інженера-консультанта, пов'язаної з реалізацією інвестиційно-будівельних проектів. Водночас за результатами отриманих консультацій та порад замовник може змінити або конкретизувати наміри щодо реалізації проекту, збільшити або зменшити видатки на його реалізацію, визначити коло учасників, необхідних для реалізації проекту, отримати уяву про ризики, виникнення яких можливе під час реалізації проекту, або взагалі відмовитись від реалізації проекту.

Наведені визначення термінів "інжиніринг" та "консалтинг" можуть бути використані замовниками будівництва (інвесторами) у разі визначення переліку послуг, які на договірних засадах можуть бути надані інженером-консультантом під час реалізації інвестиційно-будівельних проектів на всіх стадіях їх реалізації.

Перспективи подальших досліджень і публікацій. У подальшому доцільно опрацювати питання щодо деталізації переліку інжинірингових та консалтингових послуг у будівництві, спрямованих на зменшення ризиків, які виникають у процесі реалізації інвестиційно-будівельних проектів та підготувати пропозиції щодо внесення відповідних змін до законодавства.

Література:

1. Вечканов Г.С. Сучасна економічна енциклопедія / Г.С. Вечканов, Г.Р. Вечканова. — СПб: Лань, 2002. — 880 с.
2. Енциклопедичний словник бізнесмена: Менеджмент, маркетинг, інформатика / Під заг. ред. М.І. Молдованова. — Київ: Техніка. 1993. — 856 с.
3. Мюллер В.К. Повний англо-російський словник: 180 000 слів і виразів / В.К. Мюллер. — Москва: Ексмо, 2014. — 912 с.
4. Словник іншомовних слів / Уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкаранута. — Київ: Наукова думка, 2000. — 680 с.
5. Steele F. Consulting for organisational change / F. Steele. — Amherst, MA: University of Massachusetts Press, 1975. — 202 p.
6. Greiner L.E., Metzger R.O. Consulting to management / L.E. Greiner, R.O. Metzger. — NJ, Prentice Hall, 1983. — 368 p.
7. Кубр М. Управлінське консультування. — Москва: Интерексперт, 1992. — 319 с.

References:

1. Vechkanov, G.S. and Vechkanova, G.R. (2002), Suchasna ekonomichna entsyklopediia [Modern Economic Encyclopedia], Lan, St. Petersburg, Russia.
 2. Moldovanova, M.I. (1993), Entsyklopedychnyj slovnyk biznesmena: Menedzhment, marketynh, informatyka [Encyclopedic Dictionary of Businessman: Management, Marketing, Informatics], Tekhnika, Kyiv, Ukraine.
 3. Muller, V.K. (2014), Povnyj anghlo-rosijs'kyj slovnyk: 180 000 sliv i vyraziv [Full English-Russian dictionary: 180,000 words and expressions], Exmo, Moscow, Russia.
 4. Morozov, S. M. and Scaraputa, L. M. (2000), Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words], Naukova Dumka, Kyiv, Ukraine.
 5. Steele, F. (1975), Consulting for organisational change, University of Massachusetts Press, Massachusetts, USA.
 6. Greiner, L.E. and Metzger, R.O. (1983), Consulting to management, Prentice Hall, New Jersey, USA.
 7. Kubr, M. (1992), Upravlins'ke konsul'tuvannia [Managerial counseling], Interexpert, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 05.07.2019 р.*